

Torbjørn Bolstad

Fra «Tukthus» til
«Evidensbasert institusjon».
Fire hundre år med institusjoner
for barn.

2020 (Andre utgave)

Forord til utgave nr 1.

Det du nå holder i handa ble påbegynt for lenge siden.

På ett tidspunkt må punktum settes. «Ferdig eller ikke ferdig?» Er det spørsmålet? «Mulighetene ligger i det uferdige». Er det svaret?

Takk til dere som i skriftlig arbeid tidligere har berørt mitt tema. Jeg har forsynt meg. Det er vel ikke vanlig akademisk atferd? I min situasjon trenger jeg ikke å ta hensyn til videre akademisk merittering.

Takk til HIST/NTNU som ga meg et seniorstipend for mange år tilbake og tilgang til seniorkontor de siste årene.

Høsten 2017.

Torbjørn Bolstad

Pensjonert Førstelektor/Associated professor

Forord til utgave nr 2.

Det har gått over to år siden høsten 2017.

Første - opplaget på 50 eks er «revet bort».

Derfor tar jeg nå sjansen på en ny og bearbeidet utgave.

Takk til «Senter for barnevernsforskning og innovasjon» og ISA - NTNU for at dere støtter dette.

Framsidetittel er endret. Kapittelstrukturen er beholdt, og innholdet er i hovedsak det samme. Språk- og skrivefeil er forsøkt rette opp, og tilføyelser og endringer er gjort i flere kapitler. Særlig gjelder dette kapitel 10: «**Institusjonsutvikling 1992 – 2020. Sentrale tema**», som er noe omdisponert og supplert. Kap 11. «**Barn og barnevern på strafferettspleiens område**», er nytt.

Dette er ikke et vitenskapelig arbeid, men det er en framstilling av et tema som jeg ikke kan se er gjort så omfattende tidligere. Derfor mener jeg dette har sin verdi.

Professor Rolf Petter Ingvaldsen har sagt (Avisa «Innherred», 26.01.2019, Khrono.no 11.2.2019): «*Et rimelig anslag gjort av flere er at 90% av det som publiseres ikke har noen vitenskapelig verdi. Mye er selvfølgeligheter for den som kjenner litteraturen på området*».

Til slutt: Takk for godt samarbeid med instituttleder Riina Kiik og kontorsjef Hallgerd Hoff Helgetun, ISA – NTNU.

Gi meg gjerne kommentarer: torbjrnbolstad369@gmail.com

Våren 2020.

Torbjørn Bolstad

Pensjonert Førstelektor/Associated professor

Innhold

Forord til utgave nr 1.	2
Forord til utgave nr 2.	2
Innhold	4
Innledning.	10
Hva?	10
Hvorfor og hvordan?	10
Kapitelgjennomgang.....	10
Kapitel 1 «Barnevern» fram til 1800 – tallet.	14
Ætta.	14
Tegn til offentlig omsorg.	14
Institusjoner.....	14
Kapitel 2 Redningsbevegelsen.	18
Ideer fra Sentral-Europa.	18
Innesperring.	20
Kritiske røster.	20
Lovgivning.....	21
Fattigloven av 1845 og 1863.	21
Kriminallovgivning av 1874.....	21
Straffeprosessloven av 1887.	21
Folkeskoleloven av 1889.	21
Oppsummering.....	22
Kapitel 3. Skolehjem.	24
Staten tar grep.....	24
Tvangsoppdragelse, samfunnsvern eller nyskapende for barns oppvekst?	24
Skolehjemmene.	25
Skolehjemmenes barn.	27
Skolehjemmenes hverdag.	27
Skandalehistorier – institusjonskritikk og faglig nytenkning.	29
Falstad skolehjem. Arkitektonisk form og hensikt.	30
Hva uttrykker den fysiske utformingen?	30
Leira skolehjem. Femtiårsjubileum 1950.	31
Oppsummering skolehjem.	34
Kapitel 4. Spesialskoler	36

Innledning	36
Fra skolehjem til spesialskoler.....	36
Spesialskoler og verneskoler.	36
Utvikling og avvikling	38
Andre institusjoner som tok imot barn og ungdom med atferdsvansker	40
Barne – og ungdomshjem. Eksemplet Rostad ungdomsheim.....	40
Barne – og ungdomspsykiatrien.....	43
Kollektiver.....	45
Buskerudprosjektet – et forsøk på endring.....	46
Ulike institusjoner - men samme type barna?	49
Oppsummering.....	49
Kapitel 5. Ulvsensøy - Oppdragelsesanstalt, skolehjem og spesialskole.....	52
Oppdragelsesanstalt og skolehjem.	52
Det første plandokument.	53
Om guttene og livet på øya.	55
Guttene.....	55
Hverdagen.	57
Spesialscoleperioden.....	57
Kapitel 6. Stavne – i over 100 år.....	60
Innledning.....	60
Tvangsskole 1903 – 1954.....	61
Preludium.	61
Livet på Tvangsskolen.....	63
Observasjonsskole 1954 – 1975.....	69
Livet på observasjonsskolen.....	69
Utfordringer.....	73
Nye planer.	75
Kommunal spesialskole: Osloveien skole 1976 – 1986.	77
De siste krampetrekninger. Perioden mai 1984 – august 1986.	78
Aktører.....	78
Granskingsutvalget av 1984	83
Punktum?	88
Kapitel 7. Gransking.	90
Innledning.....	90

Fokus og omfang	90
Mandat og metodisk tilnærming.....	91
Storby - granskingene.....	91
Hva ble gransket?	92
Metode og utvalg.	92
Intervjuer.....	93
Arkivgransking.	93
Kan en stole på den informasjonen som ble innhentet?	94
Sentrale funn.	95
Praktisk omsorg	95
Følelsesmessig omsorg.....	95
Fysiske overgrep.....	96
Seksuelle overgrep	97
Hvordan kan omsorgssvikt og overgrep forstås?	97
Ressursknapphet.	98
Den totale institusjon.....	98
Straffetradisjon.....	98
Bestyrerens rolle.....	99
Marginaliserte barn – Sårbare barn.	99
Avvikere søker arbeid med barn.	99
Mangel på tilsyn.	100
Granskinger i andre land.	100
Sverige.....	100
Danmark.	101
Island.	101
Wales.....	101
Irland.....	101
Australia.....	102
Canada.....	102
Fra England til Canada. En historie om deportering av barn.....	103
Oppsummering granskinger.....	105
Kapitel 8. Erstatning.....	108
Innledning.....	108
Sentrale begrep.	109

Begrepene Stortingets rettfærdsvederlag og kommunal oppreisning.....	109
Stortingets rettfærdsvederlag (billighetserstatning).....	109
Kommunal oppreisning.	110
Oppsummering.....	111
Kapitel 9. Fysisk straff av barn.	112
Kapitel 10. Institusjonsutvikling 1992 – 2020. Sentrale tema.	116
Innledning.....	116
Lover og organisering.	117
Lov om barneverntjenester av 1992.	117
Særlige tiltak for ungdom med atferdsvansker.....	118
Statens barne – og familievern.....	119
Prop. 106 (2012-20213) Endringer i Barnevernloven.....	122
Prop. 73 L (2016-2017) Endringer i barnevernloven (Barnevernsreform).	123
Prop. 169 L (2016 -2017) Endringer i barnevernsloven. (Bedre rettsikkerhet for barn og foreldre).....	124
NOU 2016:16. Forslag til ny barnevernslov.....	125
Departementet sitt «Høringsnotat – Forslag til ny barnevernslov».	126
Internasjonale konvensjoner.....	128
Kunnskapsbasert institusjonsutvikling Del 1: Institusjonskritikk, ekspertutredning og en ny institusjonsmodell.	129
Kritikk og ekspertutredning.	129
Evidensbasert institusjon: MulitifunC.....	131
Evidensbaserte metoder. Kritikk og refleksjon.....	135
Kunnskapsbasert institusjonsutvikling Del 2: Kunnskap, differensiering, kartlegging og kvalitetsindikatorer.	137
Kunnskap.....	137
Differensiering.....	139
Kartlegging og kartleggingsverktøy.	142
Kvalitetsindikatorer.	145
Godkjenning, kvalitet, brukermedvirkning, rettsikkerhet og tilsyn.	146
Godkjenning, kvalitet, og brukermedvirkning.....	146
Tilsyn.....	150
Rettsikkerhet.	153
Avslutning godkjenning, kvalitet, brukermedvirkning, rettsikkerhet og tilsyn.	155
Privatisering og konkurranseutsetting.	155

Privatisering.....	155
Konkurransen-utsetting.....	157
Tiltak i grenseland.....	161
Spesialiserte fosterhjem.....	161
Fosterhjem med særlig forutsetninger.....	162
Treatment Foster Care Oregon.....	162
Enetiltak.....	163
Tverrfaglig institusjonstilbud innen barnevern og psykisk helsevern.....	166
Kap 11. Barn og barnevern på strafferettspleiens område.....	170
Om forholdet mellom barnevernsloven og strafferettspleien.....	170
Barnevernet – politietterforskning og avhør.....	171
Reaksjoner etter straffeloven.....	171
Frihetsinnskrenkende straff.....	171
Frihetsberøvende straff.....	174
Barnevernet - barn i fengsel og etter løslatelse.....	175
Kapitel 12 Avslutning.....	178
Litteraturliste.....	180

Innledning.

Hva?

Hovedinnholdet i det du nå går om bord i, er en framstilling av institusjoner for barn med merkelappen vanartede, tilpasnings- og atferdsvanskelig, samspilsramte, utstøtte, skoletapere, kriminelle osv¹. Du blir med på en vandring fra 1100 - tallets landskapslover til 2000 -tallets MultifunC og de siste trekk i institusjonsutviklingen. I hovedsak er innholdet knyttet til de siste 100 – 150 årene. Dette er formidling som gir kunnskap om historien, dagens situasjon og framtidens utfordringer.

Hvorfor og hvordan?

Jeg var sekretariatsleder for granskingsutvalget vedr” Gransking av barnehjem, skolehjem og fosterhjem benyttet av Trondheim kommune fra 1930 – 1980-årene”², og medlem av utvalget som skulle vurdere og avgjøre erstatning til barn som var plassert på barneverninstitusjoner av Kristiansund kommune. Gjennom disse oppdragene fikk jeg mye kunnskap om livet på barneverninstitusjoner og tilgang til interessant materiale som kunne og burde bringes videre. Dette kombinerte med min utdannings - og erfaringsbakgrunn (barnevernspedagog - og over 50 år i variert barnevernsrelatert arbeid), førte til beslutningen om å skrive om temaet institusjoner for barn og unge med hovedvekt på de atferdsvanskelige.³ Dette kan skrives om og presenteres på mange måter. Jeg har gjort det på min måte.

Kapitelgjennomgang.

Kapittel 1 gir et grovt riss av omsorgen for vanskeligstilte barn fram til ca 1850.

Kildematerialet er relativt tynt fram til 15 -16hundretallet. Videre framover blir dokumentasjonen stadig bedre. Fra midten av 1800-tallet er det betydelig mer materiale å bygge på. I tidsperioden fra midten av 1800-tallet til ca 1980, trer fire hovedperioder i institusjonsutviklingen fram. Disse beskrives i: **Kap. 2** Redningsbevegelsen, **kap. 3** Skolehjems perioden, **kap. 4** Spesialskoleperioden. Det er lagt vekt på å presentere stoff som gir et blikk inn i ulike institusjonenes dagligliv og pedagogisk - og organisatoriske utvikling. De spesifikke institusjonene som beskrives i **kap 5 og 6**, utdyper ulike sider ved institusjonslivet.

¹ Betegnelsen «Atferdsvanskelige barn og unge» brukes gjennomgående i denne boka. Bruken av dette begrepet er omdiskutert. Betegnelsen «Atferdsvanskelige barn og unge» brukes i offentlig utredninger og lover. Derfor her også. Se bla. Larsen (2004), Hay og Sveinsson (2016), Nordanger (2016) og Sigurdson (2015) for en diskusjon om begrepsbruken. I NOU 2016:16 Ny barnevernslov, foreslås formuleringen «barn alvorlige atferdsvansker» erstattet med «barn som utsetter egen helse eller utvikling for alvorlig fare». Begrepet «atferdsvansker» brukes ikke i lovforslaget. Se kap 10. Departementets høringsnotat av 04. april 2019 foreslår uttrykket «Alvorlig utagerende atferd».

² Granskingen pågikk i perioden desember 2005 til mai 2007.

³ Se fotnote nr 3 vedr begrepsbruk.

I **kapitel 5** beskrives institusjonen Ulfsnesøy fra 1880 til 1980. En periode på 100 år hvor institusjonen var både redningsanstalt, skolehjem og spesialscole. Ulfsnesøy sin hundre - årige historie gir et godt innblikk i en institusjons vekst og fall.⁴

Kapitel 6 har jeg kalt ” Stavne – i over hundre år”. Tematisk har dette kapitlet nye tilfelles med kap 5. Stavne er også en institusjon som har gjennomlevd mange tidsperioder, hatt ulike navn og en broket historie. Stavne, la oss kalle den det her, var en institusjon i Trondheim som har hatt svært mye oppmerksomhet rettet mot seg helt opp til våre dager. Stavne var den institusjonen som ble grundigst gransket i prosjektet ” Gransking av barnehjem, skolehjem og fosterhjem benyttet av Trondheim kommune fra 1930 – 1980-årene” (Granskingsrapport - Granskingsutvalget, Trondheim 2007.) Dette kapitlet gir et unikt innblikk i en institusjons liv, utviklingstrekk og perspektiv på barn, oppdragelse og annen relevant faglig kunnskap. Derfor er dette kapitlet relativ detaljert og omfattende. For ordens og redelighetens skyld, gjør jeg allerede her oppmerksom på at innholdet i dette kapitlet (kap 6) er inspirert av og bygger på materiale fra ” Granskingsrapportens” kap. 8 (Granskingsrapport - Granskingsutvalget, Trondheim 2007.)

Gransking og erstatningsoppgjør er tema i **kapitel 7 og 8**.⁵

På slutten av 1990-tallet ble det rettet kraftig lys mot overgrep og omsorgssvikt som hadde skjedd i barnevernsinstitusjoner, skolehjem og spesialscoler. Det ble i tidsrommet år 2000 til år 2010 igangsatt og utført granskinger både på nasjonalt og lokalt nivå. Granskningene ble etterfulgt av erstatningsoppgjør og økonomisk oppreisning. Institusjonsgranskinger i andre land blir også presentert i kap 7.

I **kapitel 9**, gis det en oversikt over rettslige utviklingen når det gjelder fysisk avstraffelse av barn.

I **kapitel 10** rettes oppmerksomheten mot perioden 1992 – 2020. Følgende tema av betydning for institusjonsutviklingen i denne perioden blir presentert:

- Lov - og organisatoriske endringer
- Kunnskapsbasert institusjonsutvikling Del 1
- Kunnskapsbasert institusjonsutvikling Del 2
- Kvalitet, brukermedvirkning, tilsyn og rettssikkerhet.
- Privatisering og konkurranseutsetting.
- Tiltak i institusjoners grenseland.

Perioden 1992 – 2020 er en periode hvor det nesten kontinuerlig har vært en ombygging og utvikling av barnevernet både faglige, lovmessige og organisatorisk.

⁴ Jeg var ansatt på Ulfsnesøy spesialscole for gutter med atferdsvansker skoleåret 1969 – 1970.

⁵ Førstehånds kunnskap om disse temaene fikk jeg gjennom mitt arbeid som sekretariatsleder for barnevernsgranskningen i Trondheim kommune (2005 – 2007) og medlem av oppreisningsutvalget/erstatningsutvalget i Kristiansund kommune (2008 – 2010)

Selv om denne perioden hører til min nære tid, har det å skrive om denne perioden vært utfordrende. Mer utfordrende, jo nærmere vi kommer dags dato. Det er som å «Bygge en båt i rom sjø». Mye er i bevegelse..

I **Kapitel 11** er barn, barnevernet og strafferettspleien tema. Historien viser at straff har vært en sentral del av barns institusjonsliv, både som begrunnelse for plassering på institusjon og innholdet i institusjoners dagligliv. Selv om i dag er et helt klart skille mellom formål og hensikten med tiltak etter barnevernsloven og straffeloven, synes jeg det er tematisk utfyllende å avslutte med et kapittel om dagens situasjon når det gjelder straff av barn i strafferettspleien og barnevernets befatning med dette.

Kap 12 er avslutningskapitlet. Kort og velbegrunnet? Men ikke slik det står at avslutningskapitler skal skrives.

De har vært mitt mål å ha en ”rød tråd” gjennom hele boka. Om det har lyktes, er det du som leser som kan bedømme.

En siste anbefaling: Les fotnotene.

Da, kjære leser, er det bare å begynne. Lykke til.

Kapitel 1 «Barnevern» fram til 1800 – tallet.

Dette kapitlet gir en kort innføring i omsorgen fram til 1800 – tallet for barn som ikke kunne forsørges av sine foreldre eller som på andre måter representerte et sosialt problem. Da mitt fokus er institusjonsliv for atferdsvanskelige legges det mest vekt på å beskrive ”Tukt – og Barnehusene” som vokste fram fra 1660-tallet.

Ætta.

Knut Sveri (1957) skriver at egentlig vet en ganske lite om hvordan dagliglivet artet seg for folk flest før 11 – 1200tallet. De viktigste kildene, sagaene, forteller hovedsakelig om storfolk og småkonger, og ikke om alminnelige borgere eller trelle.

Befring (1963) peker på at et markert trekk ved de eldste samfunnsordninger er den sterke posisjonen som ætta hadde. Hvert enkelt individ var knyttet til familien med sterke bånd. Hver slekt hadde funksjon som et lite samfunn, der det enkelte medlem måtte underkaste seg visse retningslinjer for livsførsel. På samme tid garanterte medlemskapet i slekta en viss form for sosial trygghet og sikkerhet. Ætta fungerte som et sosialt sikkerhetsnett for fattige og uforsørgede⁶.

Tegn til offentlig omsorg.

Det første tegnet til et offentlig barnevern i Norge finner vi i landskapslovene fra 1100-tallet. Landskapslovene slo fast som prinsipp at omsorg også skal omfatte de som ikke hørte til noen ætt. Disse tankene ble videreført i Magnus Lagabøters landslov. Her ble det bestemt at bønder skulle la de fattige eldre og barn få mat og husly en viss tid, før de vandret til neste gård. Dette systemet ble kalt legd, og legdebarn ble en vanlig foreteelse i de fleste bygder (Hagen 2001). Fattigforordningen av 1741, også kalt tukthusanordningen, var ikke fri for ”barnevernfaglige” vurderinger. Den understreket at legd ikke burde benyttes ovenfor små barn, da et hyppig skifte av bosted ville virke uheldig (Dyrvik 1982). Side om side med legds- ordningen eksisterte institusjonene som en alternativ omsorgs og oppbevaringsløsning overfor forsømte og forlatte barn.

Institusjoner.

Tidlig på 1600-tallet ble de første ”Tugt- og Børnehus” etablert i København. (Befring 1963, Thuen 2002). I perioden 1620 – 1649 tok Børnehuset i København imot mellom 4000 og 4500 barn (Østerhaug 2004). Dette var en type arbeids – og opplæringsanstalter for fattige og hjemløse voksne og barn. Anstaltene vokste fram under merkantilismens⁷ behov for en ny livsstil og strengere arbeidsdisiplin. Barn skulle tvinges til å arbeide.

⁶ Ætta som, i hovedsak eneste, sosialt sikkerhetsnett ser vi fortsatt i samfunn og kulturer uten godt utbygde offentlige velferdsordninger. Også i velferdsstater som Norge, er familie og sosialt nettverk meget viktig som sikkerhetsnett.

⁷ Merkantilismen (1500 - 1750) av merkantil og -isme). Betegnelse for den økonomiske politikk som var fremherskende i Europa fra midten av 1500-tallet til henimot slutten av 1700-tallet. Merkantilismen markerer det føydale systemets undergang, og markedsøkonomiens fødsel. Tidene etter år 1500 var preget av økende økonomisk aktivitet. Produksjon av varer til markedet ble viktigere. Jord og arbeidskraft ble nå en vare som man kunne kjøpe og selge fritt. Det tvang etter hvert bøndene inn til byene hvor de ble produksjonsfaktorer (arbeidskraft). Jorden ble investeringsobjekter og kapitalistene fikk en stadig viktigere rolle. Dette la grunnlaget for den industrielle revolusjonen som kom senere.

På den måten skulle barn få så mye dugelighet at de kunne forsørge seg selv. De sosiale forholdene var svært vanskelig for store deler av befolkningen. Svært mange, både voksne og barn, måtte livnære seg ved tigging. Knut Sveri (Sveri 1957) skriver at omkring år1600 synes tigging å ha vært et meget stort sosialt problem. Tigging førte med seg bråk, uro og kriminalitet. Betleri var i årtier – og århundre – det store ungdomsproblemet (Ustvedt 2000). Kong Christian den IV⁸ tok noe grep for å få orden i disse forholdene. Han opprettet de første” Tugt-, børne- og manufakturhuset” i Danmark. Magnus Lie (1935) skriver følgende, som også gir et” bakteppe” for opprettelse av” Tugt- og Børnehusene”, s. 81:

” Det er neppe noen som i vår tid kan gjøre seg noen forestilling om hvilken forferdelig plage betleriet var i gamle dager. De lasede tiggere som dels enkeltvis, dels i flokker streifer om i vår by og på land og ved bøtner eller trusler bestormet borgeren i hans hjem eller på gaten og bonden på hans gård, var et av de største onder samfunnet hadde å kjempe i mot. Alle vegne fra hørtes klager over uvesenet. Samfunnet søkte stadig, men alltid like forgjeves å få bukt med det. Ofte var de midler som ble brukt i kampen mot det, meget hårdhendte. De kunne vel hjelpe for en tid, men snart brøt ondet opp igjen, og så var det å begynne forfra på nytt”.

Den danske anstalten dannet mønster for det første norske” Tukt – og Barnehuset” som ble opprettet i Trondheim i 1637. Målet var å yte” faderløse, moderløse og venneløse” barn omsorg. Selv om målsettingen synes god, var nok” Tukt-og Barnehusene” i hovedsak et hjelpemiddel i et sosialpolitisk oppryddingsarbeid. Ulydige, gjenstridige og vanartige barn, tiggene og foreldreløse barn skulle fjernes fra gata (Befring 1983). Tukthusets oppgave var å temme” onde Børn”. Det vil i praksis si at barn som var” hardnakket, motvillige og gjenstridige”, skulle inn der (Ustvedt 2000). Det var opp til tukthusets direktør å bestemme når” det onde Barn” var temmet og kunne slippes fri. Som regel tok det lang tid. De fleste av 10 -12 åringene satt i årevis. Gjorde de noe galt, vanket det slag med pisken eller annen legemlig avstraffelse (Ustvedt 2000). Veletablerte borgere med” vanartige barn” kunne få egen værelser til sine barn. Slik kunne velsette borgere, mot betaling, dra nytte av anstalten uten å skade sitt omdømme (Befring 1963).

Utover på 1700-tallet sporet” Tukt- og Barnehusene” over i to institusjonsbevegelser: Vaisenhusene og tukthusene (NOU 2004:23). Vaisenhusmodellen bygde på tysk pietetisk pedagogikk. Den tyske pedagogen August Hermann Franckes⁹ institusjonspedagogiske ideer var grunnlaget. Francke la vekt på barnas frelse og omvendelse i kombinasjon med undervisning i språk, geografi og naturkunnskap. Et av Franckes grunnleggende prinsipper var at en ved” Utrettelige formaninger skulle bibring de unge det rette kristne sinnelag” (Befring 1963). Det ble opprettet” Vaisenhus” - institusjoner i Trondheim, Bergen og Oslo.

Dette var langt fra tilstrekkelig i forhold til de utfordringer de sterkt voksende fattigdomsproblemet førte med seg. Ustvedt (2000) skriver at Vaisenhusene ikke kunne

⁸ Konge av Danmark og Norge og hertug av Slesvig og Holstein 1588 – 1648.

⁹ August Hermann Francke (1663 – 1727). Tyske teolog, pietist og pedagog.

hjelp de ungene som hadde de vanskeligst. Vaisenhusene skulle være mildere” stiftelser enn tukthusene, - og barna skulle være barn av” borgelige Forældre”.

Det første” rene” tukthusene ble opprettet i Kristiania 1741. Det kom etter hvert tukthus i flere byer. De innsatte var delt i fem kategorier, hvorav en gjaldt kvinner og barn av husmannsstand som tigget, en annen for tiggende barn alene. Ved en forordning av 1764 ble det presisert at tukthusene også kunne tas i bruk ovenfor barn som forsømte sin skolegang. Denne bestemmelsen medvirket til en relativt høy andel barn og unge i tukthusene. Det kom kritikk mot at tukthusene kunne blande voksen forbryter av ulikt slag med barn og unge. I Bergensdistriktet var biskop Neumann, ved starten av 1800-tallet, en ivrig og aktiv motstander av å benytte de eksisterende tukthusene som middel i skolens og kirkens tjeneste. Neumann uttalte i en anledning at det var en hån mot all sann kristendom å benytte den slags umenneskelige midler (Befring 1963 fra Nilsen 1948) s 160:

” Det kan dog ikke forsvares for Fornuftens, for Menneskelighedens, for den Christelige Kjærligheds domstol, at indøve et ungt Menneske i alle Forbrydelsernes Mysterier, for at faae indpuget ham, efter en Bog, hva man Kalder Christendomskunnskap, men som vel neppe under saadanne Forhold kan gaae over til sand Christendomstro”.

Vurdert ut fra et pedagogiske og humanistiske perspektiv var tukthusene helt uegnet til å forbedre og korrigere livet til noen og spesielt ikke for barn og unge. Først ved skolelovene i 1848 og 1860, ble det sagt klart fra om at det ikke i noe tilfelle kunne komme på tale å plassere forsømte barn, barn som ikke møtte på skolen og ukonfirmerte barn og unge i tukthus. Ideer og tanker fra Europa var på vei inn i Norge. Ville disse ideene fra Europas sentrale områder få fotfeste i Norge? Kanskje kan kapitel nr 2 kaste lys over dette spørsmålet.

Kapitel 2 Redningsbevegelsen.

Dette kapitlet omhandler bakgrunn for og utvikling av redningsbevegelsen og deres oppdragelsesanstalter. Det blir også gitt en oversikt over den mest sentrale lovgivningen som angikk barn og unge fram til Vergerådsloven av 1896. Kunnskap om oppdragelsesanstaltene gir også kapitel 5. Der følges institusjonen Ulfsnesøy gjennom tre epoker: Oppdragelsesanstalt, Skolehjem og Spesialskole.

Ideer fra Sentral-Europa.

I første del av 1800 - tallet ble folk i Norge bekymret for en fare som truet hele samfunnet. Faren var ” de unges moralske forsømmethet”. Yngvar Ustvedt skriver i sin bok ” Djeveløya i Oslofjorden” (Ustvedt 2000) at i første halvdel av 1800-tallet følte en at det norske samfunnet var i ferd med å utarte på grunn av den ” helvetes yngel” som yrte på gatene i de største byene.

De samme påstandene finner en i J. Chr. Hagen sin bok Norges skolehjem (Hagen 1914 s. 3):

” De første tegn til en vaaknende interesse for at møte den fare, der truer med at berøve samfunnet dets sedelige kraft og føre til dets utarting gjennom de unges moralske forsømmethet, merket man i slutten av 1820-årene”.

Redningsbevegelsens fødsel i Norge kan dateres til november 1827. Da holdt ” De Nødlidendes Venner”, landets første filantropiske redningsselskap, sitt stiftelsesmøte i Trondheim. De filantropiske redningstiltakene er først og fremst å forstå som et 1800-talls fenomen. Men filantropibegrepet var ikke nytt. Filantropi i betydningen velgjørenhet, barmhjertighet eller godhet hadde eksistert lenge. Det nye innholdet som ble lagt i begrepet filantropi først på 1800-tallet var at veldedighet og barmhjertighetshandlinger ovenfor barn ikke bare skulle handle om å yte omsorg men også å gi barnet oppdragelse, de ville ha ” barnegråten ut av fengslene” (Dahl 1992). Redningsbevegelsens medlemmer besto i hovedsak av representanter fra borgerskapet og embetsstanden.

Ideene ble hentet ved reiser og studiebesøk ved oppdragelsesanstalter i Tyskland, Sveits, Frankrike og England. Særlig ” Das rauhe Haus” like utenfor Hamburg fikk status som mønsteranstalt og ble modell for lignende institusjoner i mange land (Thuen 2002). Pastor P. F. Bassøe¹⁰ fikk et stipend av staten for å studere danske og tyske oppdragelsesanstalter. Han laget en utførlig rapport om sine erfaringer og opplevelser (Hagen 1914).

Redningsbevegelsen var påvirket av opplysningstidens optimistiske menneskeoppfatning. Idegrunnlaget ble formet i en krysning mellom kristen barmhjertighet, naturidealisme og nytterasjonisme. Tanken var at det alltid var mulig å endre adferden til barn i den retning man ønsket. I historiens dunkle lys skimter vi

¹⁰ Petter Fredrik Bassøe var utdannet teolog og en meget sentral person i redningsbevegelsens utforming av oppdragelsesinstitusjoner.

filosofen John Lock¹¹ som skapte begrepet barneredning på slutten av 1600-hundre tallet. Han hadde stor tro på at oppdragelse og opplæring kunne redde barnet. Vi ser også konturene av Rousseau¹² og hans naturbarn.

Men redningsbevegelsens egentlige opphavsmann er pedagogen Pestalozzi¹³. Fra Pestalozzi sin filosofi hentet redningsbevegelsen sin pedagogisk ide om at ”forlatte, forsømte eller moralsk fordærvede børn og unge” ville endre oppførsel dersom de fikk anledning til å vokse opp i institusjoner der jordbruksarbeid var den viktigste aktiviteten (Dahl 1978). Dette skulle skje gjennom: ”Hjertes, hodets og håndens samvirke” (Sommerschild og Moe 2005 s. 27).

Organisatorisk skulle institusjonen bygge på det patriarkalske prinsippet. Bestyreren skulle spille den samme rolle som husfaren i den føydale familien. Som en far styrte familien, skulle bestyreren råde grunnen og alltid ha det siste ordet. Barnets skjebne var overlatt i bestyreren sine hender, og han forvaltet all makt over barnet (Thuen 2002 a).

Redningsbevegelsens grunnleggende institusjonspedagogiske tenkning, utover tanken om den store far – jordbrukspatriarken, var en driftsmodell som skulle fungere som familierstatning/familiemodellen (Thuen 2002b). Hovedprinsippet var at barna skulle inndeles i grupper (familier) hvor den enkelte gruppe skulle organisere sitt hverdagsliv tilnærmet livet i en familie. Denne modellen fikk dessverre kort levetid. Etter hvert overtok den institusjonspedagogiske modellen som ble kalt kasernemodellen. Kasernemodell- tenking bygde på militær organisering og disiplinering. Dagen var meget strengt organisert. Det skulle innøves pliktfølelse og respekt for autoritet. Barn og personell bar uniform. Familiemodellen forsvant. Kasernemodellens harde pedagogikk vant over familiemodellens omsorgspedagogikk (Sommerschild og Moe 2005).

Redningsbevegelsens mål var todelt. På den ene siden var redningsbevegelsen agenter påvirket av opplysningstidens humanistiske ideer og strømninger ute i Europa, og derfor i opposisjon til det etablerte straffesystemet av barn og unge (Alnæs 1998). På midten av 1800-tallet var kriminell lavalder 10 år. Barn kunne dømmes til strenge straffer. På den andre siden var oppdragelsesanstaltene sosiale kontrolltiltak som kunne demme opp for økende sosial uro (Alnæs 1998, Thuen 1992). Industrialisering og nye arbeidsmarkeder førte til en kraftig vekst i bybefolkningen generelt og barnebefolkningen spesielt.

Den første redningsinstitusjonen som ble etablert i Norge var Toftes gave, 1841 i Oslo. Denne institusjonen ble etter noen år flyttet til Helgøy i Mjøsa og var en ensom svale til 1880. I perioden 1880 til 1896 kom det særegne ved norske oppdragelsesinstitusjoner, nemlig øyskolene. Helgøya er nevnt. I rask rekkefølge kom Lindøy like utenfor Stavanger, Ulfsnesøy¹⁴ innen for Bergen og Bastøy i Oslofjorden, Ett unntak når det gjaldt plassering var Falstad oppdragelsesanstalt som kom i 1895.

¹¹ John Lock (1632 – 1704). Engelsk filosof og lege.

¹² Jean-Jaques Rousseau (1712 – 1778). Sveitsisk – fransk filosof.

¹³ Johann Heinrich Pestalozzi (1746 – 1827). Sveitsisk pedagog, filantrop, filosof og sosial reformator.

¹⁴ Viser til kap 5 hvor blant annet Ulfsnesøy som oppdragelsesanstalt behandles.

Initiativtakerne til denne institusjonen var opptatt av at anstalter på øyer hadde flere negative enn positive effekter (Solheim 2005).

Redningsanstaltene målgruppe var gutter som etter den tids norm var kriminelle, hadde ulike former for dårlig oppførsel og/eller skulket skolen, eller som det het på 1800-tallet: ”moralsk fordærvede og vanartede barn”. Det var økonomisk, sosialt og kulturelt fattige barn av fattige arbeidere (Ustvedt 2000). Fram til århundreskiftet (1900) kan en regne med at rundt 3000 barn hadde opphold på redningsanstaltene (Thuen 1992).

Harald Thuen (2002a) har på grunnlag av en anstaltens journaler beskrevet adferden til et årskull gutter på slutten av 1800-tallet. Han fant at de fleste tilhørte kategorien ”vanartede”. Barnepsykiater Hilchen Sommerschild og psykologen Einar Moe har tatt for seg adferdsbeskrivelsene og sett på dem med en moderne klinikerens blikk. De konkluderer med at i hovedsak dreide det seg om barn og unge som i dag ville ha hørt heim under psykisk helsevern (Sommerschild og Moe 2005).

Innesperring.

Petter Aasen (1992) drøfter skolens historie sett i lyset av Michel Foucault sin sosialiseringsteori. Foucault omtaler institusjonsoppbyggingen på 1800-tallet som ”den store innesperringen”. Aasen (ibid) skriver at den gamle samfunnsordenen med bøddel og torturist ble byttet ut med en arme av profesjonister som leger, institusjonsprester, psykiatere og pedagoger. Det ble utviklet stadig mer effektive metoder for overvåkning i et samfunn der disiplin var meget viktig. Et av ”våpnene” i kampen for disiplinering var kunnskap. Kunnskap var lik makt. På samme måte som kriminologien legitimerte fengslene, legitimerte pedagogikken utdanning og oppdragsinstitusjonene. Samfunnsutviklingen medvirket til denne institusjonsutviklingen. Oppmerksomhet, både i rettssal, asyl, sykehus og skole, ble rettet mot de som avvek fra normene. Aasen (ibid) argumenter for, med grunnlag i Foucaults teorier¹⁵ (Foucault 1977), at dette forklarer veksten av ulike institusjoner på 1800-tallet. Veksten kom altså forstås ut fra samfunnets behov for å disiplinere og kontrollere alle grupper i samfunnet.

Kritiske røster.

Det kan spores en antydning til barnevernsfaglig debatt om plassering av barn på institusjoner. Eilert Sundt¹⁶ var blant de som bidro i denne debatten (Thuen 2002a). Eilert Sundt var i en kort periode forstander på Toftes gave. Han viste til at institusjonen kunne virke direkte mot sin hensikt gjennom at barn påvirket hverandre i negativ retning, og dessuten at institusjonen sjelden klarte å møte barna på annen måte enn med ”idelige formaninger, advarsler, skjænd og hyppig korporlig straff”. Sundt viste også til at institusjonsbarn var utsatt for sosial stemping, eller som han uttrykte det, de får ”paatrykket et mærke” som bidrar til å ”bryte ned selvagtelsen”. Dette skrev Eilert

¹⁵ Viser til kap 3 om skolehjemperioden. Der brukes teori fra Foucault til å forstå fysiske utforming av noen institusjoner.

¹⁶ Eilert Sundt (1817 – 1875). Autodidakt(selvlært). En pioner innen fag som demografi og etnologi, og han regnes som norsk samfunnsvitenskaps far.

Sundt¹⁷ ca 90 år før Ervin Goffman (Goffman1976) la fram sitt stigmabegrep. Mot slutten av 1800-tallet kom de første anklagene om overgrep og mishandling på oppdragelsesanstaltene, og det ble reist alvorlig kritikk mot hvordan barna ble behandlet.

Lovgivning.

Fattigloven av 1845 og 1863.

Fattigvesenet administrerte ” Lov ang. fattigvesenet i kjøbstæder,” (Fattigloven) av 20 september 1845. Fattigvesenet kunne plassere barn på oppdragelsesanstalt med hjemmel i § 39:

I Redningsanstalter kan etter vedkommende Fattigkommisjons Foranstaltning indsættes saadanne vanartede Børn af begge Kjøøn under 16 aar, der enten intet Tilhold have, eller hvis Opdragelse forsømmes af deres rette Forsørger.”

Barn kunne altså plasseres i anstalten dersom de ble regnet for å være vanartet og /eller dersom foreldrene ikke ga rette oppdragelse sett med samfunnets øyne. Barna kunne skrives ut når anstalten sin ledelse avgjorde det, men ikke senere enn ved fylte 18 år. Dersom barna viste slette tendenser som ” dovenskap”, ” opsetsighet” o.l. kunne de straffes med fengsel på vatn og brød inntil åtte dager i celle med vindu eller fengsel i mørk celle i inntil tre dager. Fattigloven av 1863 inneholdt ikke endringer som gjaldt bestemmelser om barn.

Kriminallovgivning av 1874.

Ved revisjon av kriminallovgivningen av 1874 ble det hjemmel for at dommerne i spesielle tilfelle, istedenfor ris og fengsel, kunne gi barn formaning og advarsel. Kriminell barn og unge kunne plasseres i oppdragelsesanstalt/redningsanstalt som alternativ til fengsel (Sveri 1957)¹⁸.

Straffeprosessloven av 1887.

Ny straffeprosesslov kom i 1887. Her ble det fastsatt at påtalemyndigheten kunne gjøre vedtak om å unnlate tiltale mot barn når det i samsvar kriminallovgivningen var idømt plassering på oppdragelsesanstalt (Befring 1963).

Folkeskoleloven av 1889.

I folkeskoleloven av 26. juni 1889 var det bestemmelser som ble brukt til å skille ut vanskelige elever. I paragraf 9 som omhandlet hvem som var skoleberettiget, sto det blant annet at den eleven som viser så slett oppførsel at andre skolebarn av den grunn ble utsatt for skadelig påvirkning, kan skilles ut.

¹⁷ I Levin og Trost (2005 s 52) omtales Eilert Sundts tilnærming til forståelse av hverdagslivet som en «før- representant» for perspektivet «Symbolsk interaksjonisme».

¹⁸ Stortingsmann Ole Richter fra Inderøy var formann i justiskomiteen i 1874. Han ivret for denne reformen. O. Richter eide gården Rostad på Inderøy. Denne gården ble senere Rostad ungdomsheim.

Oppsummering.

Redningsanstalten/opdragelseanstalten hadde sin storhetstid i Norge de siste 20-årene av 1800-tallet. Så lenge institusjonenes pedagogiske modell var familiemodellen, og institusjon ble ledet av en bestyrer som var ”besjelet av å være en kjærlig, streng og forutsigbar far”, kan det se ut til at mange av guttene kom styrket ut av oppholdet (Sommerschild og Moe 2005). Kanskje kan vi i dette skimte noe av Antonovsky sine salutogene faktorer: ”Sammenheng, forutsigbarhet og begripelighet” (Larsen 2004). Men gradvis endret institusjonene seg i retning av tvangsanstalter med kasernepreg, og med bestyrere som forlangte nådeløs disiplin (Sommerschild og Moe 2005). Her kan vi blant annet bruke Goffmans begreper om den ”totale institusjon”¹⁹ for å forstå (Goffman 1976). Tidsmessig er vi nå på slutten av 1800-tallet. Vergerådsloven ble vedtatt i 1896. Både pedagogikken og kriminalomsorgen var opptatt av tiltak for ”de vanartede børnen”. Tiltak for unge lovbrøyttere og barn som atferdsmessig ikke passet inn i skolen hadde også blitt et politisk tema (Befring 1963). Vil oppdragelseanstalten som institusjonsmodell føres videre dersom staten tar mer tydelige grep og styring?

¹⁹ Den totale institusjon kan defineres som et oppholds- og arbeidssted hvor et større antall likesinnede individer sammen fører en innelukket, formelt administrert tilværelse, avskåret fra samfunnet utenfor i en lengre periode. (Goffman, E. (1976): Anstalt og menneske.

Kapitel 3. Skolehjem.

Institusjonstiltak gikk inn i en ny fase fra slutten av 1800- tallet /begynnelsen av 1900- tallet. Det offentlige tok mer ansvar gjennom lovgivning og annet engasjement. Derfor starter dette kapitlet med vergerådsloven og konsekvenser av denne. Oppdragelsesanstaltene endre navn til skolehjem. Ble det med denne endringen noen merkbar endring i form og innhold? Den som leser får se. Skolehjemsperioden fra 1900 til 1951 belyses fra ulike perspektiver.²⁰ Første del av kapitlet omhandler skolehjemmenes form, innhold og utvikling. Siste del av kapitlet er unike historier knyttet til skolehjemmene Falstad²¹ og Leira.

Staten tar grep.

Tvangsoppdragelse, samfunnsvern eller nyskapende for barns oppvekst?

18-hundretallet nærmet seg slutten. Tre behov var tydelig i debatten for å få en lov om omsorg for” vanartede” barn. Det ene var behovet for å få en mer vitenskapelig behandling av barn som begikk lovbrudd, det andre behovet var grunnet i de humanistiske idealer om å få” barnegråten” ut av fengslene og det tredje var skolefolkernes behov for skille ut de” vanartede” barna ut fra vanlig skole (Ericsson 1996).

Landets første riksadvokat, jussprofessoren Bernhard Getz, ble satt på oppgaven å gi landet en lov for” forsømte Børns Behandling”. Han var formann i straffelovkommisjonen av 1885. Han hadde studert” kriminelle” barn og ungdom både innenlands og utenlandske. Getz konkludert med at gamle” behandlingsformer” i kriminalitetsomsorgen hadde spilt fallitt. Han påviste en sterk økning i kriminalitetsfrekvensen mellom unge, spesielt i byene fra midten av 1880 tallet og framover. Getz mente behandling av kriminelle barn og unge måtte løsrives fra straffeloven. Dette gjaldt ikke bare straffereaksjoner. Hele den prosessuelle framgangsmåten burde legges under et særskilt organ (Befring 1963). I 1896 vedtok stortinget Vergerådsloven. Den trådte i kraft året 1900.

Med innføring av vergerådsloven av 1896 ble barn under 16 år løftet ut av strafferetten og gjort til gjenstand for pedagogiske tiltak (Ibid). Staten intervenerte i lovs form og la oppdragelsesanstaltene inn under offentlig styring og engasjement. Vergerådslovens intensjon var at barn ikke lenger skulle straffes etter strafferetten. Barn skulle oppdras til lydighet etter pedagogiske metoder. Som en understreking av dette, ble forvaltning av loven lagt til Kirke – og undervisningsdepartementet.

²⁰ Kapitel 5 om Ulvsnesøy og kapitel 6 om Stavne gir også kunnskap om livet ved skolehjemmene.

²¹ Fra notis i Trønder-Avisa sep 2013: «Falstadsenteret er i gang med å forske på den hundreårige perioden med spesialpedagogisk virksomhet på Ekne som knytter seg til eiendommen Falstad nedre fra 1885 til cirka 1995».

Vergerådsloven ble et effektivt organ for skolen til å kvitte seg med uønskede elementer.²² Skolestyrer P. Voss så i denne loven ” *En praktisk og formålstjenlig utvei til å få rensket skolen for, sitat* ” *usædelig smittestoff* ” (NOU 2000:12 s. 23). Denne oppfatningen levde lenge. Bestyrer Landmark ved Falstad skolehjem, tidligere Falstad oppdragelsesanstalt, skriver i bladet Barnevern (Landmark 1935):

” Det blir moralsk sunnere på skoler og gater når forsømte barn fjernes. Kriminaliteten er smittsom og en lumsk sykdom på karakteren. Den ligner tuberkulosen i det at den ser nokså uskyldig ut fra først av, men tar kraftig og farlig tak i sin mann. De angrepne bør skilles ut ”.

Tove Stang Dahl har studert framveksten av det offentlige barnevernet. Hun konkluderer med at vergerådsloven kom til å representere et samfunnsvern mer enn et barnevern (Dahl 1978). Rune Slagstad (1998) har et utdypende korrektiv til Dahls konklusjon. Han poengterer at vergerådsreformen heller enn å handle om et samfunnsvern dreide seg om et normalitetsvern. Slagstad mener at vergerådsloven ikke kan tas inntekt for et sosialt kontrollbehov, for i 1890-årene eksisterte det ingen sterk, identifiserbar frykt for systemtruende opprørskrefter. Thuen (2002) mener at Dahls og Slagstads analyse møtes i forståelsen av at det var i profesjonenes interesse å skille ut de vanskeligste barna fra sitt respektive miljø. Dette først og fremst for den påvirkning de vanskeligste barna hadde på andre barn. Befring (1963) er opptatt av hvordan vergerådsloven påvirket framtiden. Han skriver blant annet (s. 220):

” For første gang vart eit arbeidsområde som tidlegare i alt vesentleg hadde høyrte rettsvesenet til, ført inn under ein pedagogisk synsvinkel. Sett i lys av m.a. det forhold at dette er retningslinjer som stort sett er blitt rådande for dette arbeidet i heile ettertida, kan det vere grunn til å karakterisere ” vergerådslova ” som et epokeskapande verk i norsk pedagogisk historie ”.

Skolehjemmene.

Redningsanstaltene/ oppdragelsesanstaltene navn ble endret til skolehjem²³ og disse var et statlig ansvar. Vergerådsloven hjemlet også at den enkelte kommune kunne opprette tvangsskoler. Vergerådet kunne plassere barn i skolehjem og tvangsskole dersom de var under 16 år og hadde gjort noe straffbart, de led under dårlig oppdragelse eller omsorgssvikt i hjemmet eller de viste dårlig oppførsel og som hjem eller skole var ” magtesløse ” overfor og utsatte andre barn i skolen for skadelig påvirkning (Befring 1963).

Tvangsskolene²⁴ var en ” forskole ”, et supplement og venteplass, til plassering i skolehjem (Hagen 1914, Tandstad 1998). I Oslo, Bergen og Trondheim ble det opprettet tvangsskoler. Tvangsskolene kunne brukes til plassering av barn som var i skolepliktig alder. Barnets opphold skulle ikke være lengre enn ett år. Denne regelen ble endret til

²² Viser også til Folkeskoleloven av 1889, § 9.

²³ Viser til kap. 5 om Ulvsnesøy oppdragelsesanstalt, skolehjem og spesialskole.

²⁴ Tvangsskolen i Trondheim, opprettet i 1903, er beskrevet i kap. 6. Opprettelse og drift av tvangsskoler var et kommunalt ansvar. Etablering og drift av skolehjem var en statlig oppgave.

fire år i 1908 (Tandstad 1998). Det var ikke bare vergerådene som kunne plassere barn i tvangsskolene. Kommunale skolemyndighetene v/skolestyret kunne på eget initiativ gjøre dette.

Staten forhandlet med oppdragelsesanstaltene eiere, og oppdragelsesanstaltene ble skolehjem. Vergerådsloven skilte mellom strenger og mildere skolehjem. Det strengere skolehjemmet ble brukt for barn som hadde utført grovere kriminelle handlinger eller i særlig grad var sædelig forkomne. Barna skulle være mellom 12 og 16 år ved plassering. De kunne være i institusjonen til fylte 21 år. Barn på mildere skolehjem kunne overføres til de strengere skolehjemmene dersom de gjorde seg skyldig i kriminelle handlinger eller var særlig skadelig for medelever eller var særlig i opposisjon til personalet (Tandstad 1998).

Mildere skolehjem var for "sædelig forkomne" barn i alderen 6 til 16 år dersom forholdene ikke var av særlig graverende art. Barna kunne ikke være der etter fylte 18 år. De kunne overføres til strengere skolehjem etter denne alderen.

Det skjedde en kraftig utbygging av skolehjem de første 10-årene av 1900-tallet.

Hagen (1914 s.11) gir følgende oversikt:

" I. Opprettet av staten:

Bastø skolehjem pr. Horten. (Særlig skolehjem for gutter).

Totens skolehjem pr. Kraby ST (særlig skolehjem for piker).

Falstad skolehjem i Ekne pr. Levanger (" mildere" skolehjem for gutter). Oprindelig privat oppdragelsesanstalt, sener kjøpt av staten.

Bærums skolehjem pr. Sandviken (mildere skolehjem for piker).

Ree skolehjem pr. Stjørdalen (mildere skolehjem for piker).

II. Ved kgl. resolution godkjent av staten:

Toftes gave pr. Sund (Helgøen) (mildere skolehjem for gutter).

Ulfsnesøens skolehjem pr. Bergen (mildere skolehjem for gutter).

Lindøen skolehjem pr. Stavanger (mildere skolehjem for gutter).

Vaak skolehjem pr. Moss (mildere skolehjem for gutter)".

Denne oversikt viser at det var to typer skoler under kategorien "særlige skolehjem", en skole for hvert kjønn. Sju skoler hørte til under kategorien "mildere skolehjem". Av disse var to for jenter og fem for gutter. I 1915 kom det en lov som bestemte at skillet mellom "særlig" og "mildere" skolehjem skulle opphøre. Alle skolehjem skulle nå ha "særavdelinger" for de vanskeligste (Ustvedt 2000).

I 1939 var det elleve skolehjem i drift. I tillegg til de som er nevnt ovenfor kom Buskerud skolehjem, Nedre Eiker, for gutter i 1920 og Trogstad skolehjem, Østre Toten, for jenter i 1939. Fire skoler for jenter og sju for gutter, til sammen ca 600 plasser. I gjennomsnitt 60 elever på hver skole (Sorkmo 1993). I tiden fra 1940 til 1950 ble det opprette et nytt skolehjem, Åsgård skolehjem for jenter i Buskerud. Antall barn på skolehjemmene gikk ned.

I 1950 var det 348 barn og unge på skolehjemmene (Ericsson 1996).²⁵ Skolehjemmene Falstad og Toftes gave ble nedlagt like etter krigen.

Skolehjemmenes barn.

Hagen (1914) skriver at i perioden 1900 – 1914 var det på Bastøy skolehjem plassert 519 gutter fra byer og 153 gutter fra landet. 254 av disse hadde før plassering vært bortsatt til oppdragelse i private hjem og 157 gutter var overført fra andre skolehjem. Gjennomsnittsalderen ved plassering i skolehjemmet var 15 år. Om den familiære og sosial bakgrunnen til disse guttene gir Hagen (1914 s. 13) følgende beskrivelse:

”110 farløs.

70 morløs.

20 foreldreløs.

195 hadde drikkfældig far.

35 hadde drikkfældig mor.

4 hadde sinnsyk far.

5 hadde sinnsyk mor.

70 hadde straffede forælder

40 hadde usedelige forældre.

I 89 tilfælder kan det med sikkerhet siges, at moren er hele dagen borte fra hjemmet (paa arbeid).

57 gutter var født utenfor ekteskap.

Som den væsentligste aarsak til anbringelsen i skolehjemmet var der anført:

614 gutter – tyveri.

66 gutter - usedelighet.

107 gutter – til like vanskelig temperament.

Det viser sig, at i alt 22 elever betegnes som abnorm, medens ca. 50% av belegget maa ansees som ”undermålerere”.

Det bilde som her tegnes av bakgrunnen til guttene på Bastøy skolehjem, går også igjen når det gjelder familiære, sosiale og atferdsmessige forhold til barna på de andre skolehjemmene (Hagen 1914).

Skolehjemmenes hverdag.

De fleste skolehjem var relativt sosialt - og geografisk isolerte gårder med jordbruk, husdyrhold og gartneri. I tillegg hadde de verksteder med forskjellig aktivitet. Gårdsbruk skulle gi mat til daglig drift, avkastning og helst økonomisk overskudd. Barnas hverdag var organisert i en veksling mellom arbeid, skole og måltider fra tidlig morgen til kveld. Liten eller ingen tid var avsatt til hva som kunne kalles” fritid”. Ordtaket” Lediggang er roten til alt ondt” var tatt bokstavelig. Faginnholdet i skolen var lagt opp i henhold til folkeskolens krav. De fleste elevene hadde hatt faglige

²⁵ Lov om spesialskoler ble vedtatt 23. november 1951. Skolehjemmene ble da” Spesialskoler for barn med ungdom med tilpasningsvansker”. Se kap. 4 om spesialskoler.

problemer i den vanlige skolen (Hansen 1985). Barnas arbeid på gårdsbruket eller verkstedene ble vanligvis høyere prioritert enn skolearbeidet (NOU 2004:23).

På skolehjem for gutter var det kroppslige arbeidet ca 8 timer pr dag. Arbeidsoppgavene var: 1. Gårdsarbeid: Arbeid på jordene, i skogen, fjøs og stalltjeneste. 2. Rengjøringsarbeid og klesvask med mer. 3. Håndverksarbeid: Skomakeri, snekkeri, skredderi og kurvmakeri. 4. Diverse sjømannsarbeid som opplæring i bruk av kompas, styrmannsregler, signalering og beregning av kurs. Skoleundervisningen var ca 4 timer pr dag – 30 uker i året. Det var hver ettermiddag avsatt en og en halv time til lekselesing (Hagen 1914, Sorkmo 1993).

Mye av aktiviteten var altså rette mot gårdsarbeid. Dette var kanskje ikke så hensiktsmessig da de fleste elevene kom fra byer, industrialiseringen var i rask utvikling og de færreste av elevene ville havne i jord – eller skogbruksnæringen når oppholdet på institusjonen var over.

Det praktiske arbeidet på skolehjem for jenter var i hovedsak: Kjøkkenarbeid, baking, vask, rulling og stryking av tøy, søm og lapping av klær, strikking, veving, rengjøring og vedhogst (Ibid). Jentene skulle læres opp i huslige sysler.

Barna var en meget stor arbeidsressurs ved skolehjemmene (Tandstad 1998).

Ensformigheten kunne være et problem. Lærerinne Sofie Indergaard ved Bærum skolehjem beskrev det slik (Indergaard 1938):

” På et skolehjem går alt etter bestemte lover og regler – stort sett. Alt er bestemt, da står vi opp, da spiser vi, da har vi skole, da arbeider vi osv. Og enten elevene sover, spiser, eller har fri, så har de voksne ansvaret. Det må være sånn på et skolehjem, vi må opprettholde den faste dagsorden. Men dette, at alle, dag ut og dag inn, går etter den samme opptrukne snoren, gjør at vi lett kan komme til å betrakte det hele som et maskineri”.

Den isolasjonen som er nevnt ovenfor er også beskrevet av en lærer ved Falstad skolehjem 1938 (Sand 1989):

” Men nu må vi huske på den ekstra vanskelighet disse guttene har, ved at de har vært holdt tvangsmessig under kunstige opvekstvilkår, kanskje gjennom flere i et stort fellehjem, hvor de passes på alle kanter. De har ikke anledning til å disponere penger selv, dertil kommer at de er avskåret fra den utvikling i livsdyktighet det gir å omgås mennesker i den alminnelige fritid”.

Det var vanlig med andakt både om morgenen og kvelden (Tandstad 1998). Det var fire måltid²⁶ hver dag: Frokost kl 0730, middag 1200, mellommat kl 1700 og kveldsmat kl 1930. Eleven ble vekket kl 0600 og sengetid var 2100. Vekketid og sengetid var litt forskjellig sommer og vinter.

²⁶ Noe mer om måltider og dagsrytme i kap. 5 om Ulvsnesøy.

Skandalehistorier – institusjonskritikk og faglig nytenkning.

I hele perioden fra 1900 til 1950 var skolehjemmene preget av skandalehistorier. Den første kom med boka ”Under loven” som skildret livet på et skolehjem. Boka var forfattet av Mikael Stolpe (1907). Navnet var et pseudonym for Bjørn Evje. Han var tidligere lærer ved Bastøy skolehjem. Med bakgrunn av det som kom fram i denne boken satte Kirke – og undervisningsdepartementet i gang den første granskningen av en barnevernsinstitusjon.²⁷ Livet på skolehjemmene er formidlet gjennom selvbiografisk materiale, presseoppslag, skjønnlitteratur og offentlige dokumenter. Gjennomgående tema for kritikken var omfattende bruk av ulike former for psykisk og fysisk avstraffelse, seksuelle overgrep og utnyttelse gjennom barnearbeid. På Bastøy gjorde elevene regelrett opprør²⁸. Både politi og militære mannskaper ble tilkalt. Flere år før siste verdens krig ble skolehjemmene i datidas tabloid aviser betegnet som ”konsentrasjonsleirer” (Ustvedt 2000). Med bakgrunn i skandalehistorier og uro ved skolehjemmene nedsatt Stortinget i 1915 en barnevernskomite som fikk i mandat å utrede ”Hva der på grundlag av loven av 6te juni 1896 burde foretages for uderligere at utvikle samfundets omsorg for barn og ungdom, som er utsat for moralsk undergang”. Komiteen forslø flere viktige endringer. Blant annet pekte den på uheldig oppsplitting mellom vergeråd, helseråd og fattigstyre. Det burde komme en ny lov som samlet alle barneomsorg. Før departement og storting fikk behandlet forslagene kom det økonomiske mørke tider som stoppet alt reformarbeid (Seip 1981).

Kritikken mot skolehjemmene kom også fra faglig hold. På 1930-tallet hadde psykiatrisk og psykologisk kunnskap utviklet seg både akademisk og klinisk. Undersøkelser av skolehjemsbarnas evnemessige og psykiske tilstand, den første utført av psykiatriprofessor Ragnar Vogt²⁹, konkludert med at institusjonene hadde blitt oppbevaringsleire for de forskjelligste kategorier av barn og unge, barn med psykisk sykdom, åndssvake, evneveike og epileptiske barn (Meek 1985). Sigurd Dahlstrøms etterundersøkelse dokumenterte et stort tilbakefall til kriminalitet. Av skolehjemsguttene ble hele 50 prosent senere straffet. Institusjonene var mer å betrakte som ”forbryterskoler” enn som forbedringsanstalter. Dahlstrøm var en av de første som påviste sammenheng mellom oppvekstvilkår og utvikling av alvorlige atferdsforstyrrelser (Sommerschild og Moe 2005).

1930 åra representerte et skifte i tenkning rundt oppdragelse og behandling av barn og unge (Sommerschild og Moe 2005). Nic Waal³⁰, Harald Schjelderup³¹, Åse Gruda

²⁷ Det er her grunn til å rette oppmerksomheten mot de omfattende offentlige granskinger av barnehjem, spesialskoler og skolehjem som har blitt utført i perioden 2001 til 2009. Disse granskningene er omtalt i kap. 7.

²⁸ I filmen ”Kongen på Bastøy” som kom høsten 2010 er denne hendelsen sentral.

²⁹ Ragnar Vogt, 1870 -1943. Norges første professor i psykiatri.

³⁰ Nic Waal (*Caroline Schweigaard Nicolaysen*) 1905 - 1960. Lege og foregangsperson innen barnepsykologi og barnepsykiatri.

³¹ Harald Krabbe Schjelderup, 1895- 1974. Norges første professor i psykologi i 1928.

Skard³² og Karl Evang³³ var sentrale representanter for ny faglig tenkning. Den psykologfaglige utviklingstendensen gikk entydig i retning av en større forståelse for barn og unges behov, naturlige utfoldelsestrang, indre liv og integritetsbehov og barndommens betydning. Ny kunnskap fikk ingen direkte virkning på innholdet i skolehjemmene, men de faglige strømmingene bar i alle felle bud om at barnepsykologien begynte å bli et fag, og alle de nevnte personene ble i etterkrigstida sentrale i faglig utvikling og debatt.

Falstad skolehjem³⁴. Arkitektonisk form og hensikt.

Murbygget³⁵ sto ferdig 1921. Dette var en ”særavdeling”. På særavdelingen kunne ledelsen plassere de vanskeligste guttene. Bygget var planlagt rundt en rektangulær luftegård. Vel to hundre år tidligere hadde tukthusene blitt bygd etter samme organisasjonsmodell. Rundt uteplassen reiste bygningen seg som et gjerde. I fløyene omkring luftegården ble verksteder, klasserom og kjøkken plassert. Første etasje var byggets dagetasje, hvor lærere og elever holdt til på dagtid. Natten ble tilbrakt i andre etasje, som var en halvetasje inn under det høye taket. Guttenes soveavdeling hadde en utforming direkte hentet fra fengselsarkitekturen. Hvert rom, eller celle, var omtrent 2 kvm. Ingen av cellene lå mot yttervegg, dermed hadde ingen celle dagslys. Alle cellene var samlet i midten av fløyen. På hver side av den doble cellerekken gikk korridorer. I fengselsvesenet går slike celler under navnet mørkecelle, eller Auburn-celler etter det amerikanske fengselet hvor de først ble tatt i bruk (Sand 1989).

Hva uttrykker den fysiske utformingen?

Et perspektiv her kan være å se bygget i sammenheng med hva Michel Foucault (Foucault 1977) omtaler som utvikling av ”det disiplinære samfunn”³⁶. Et hovedpoeng hos Foucault er at framveksten av det tekniske industrisamfunnet i Europa gjør disiplinen til den dominerende form for herredømme. I kjølvannet av denne utviklingen hevder Foucault at det dukket opp teknikker og arkitektoniske prinsipper³⁷ som spilte en viktig rolle i et større samfunnsprosjekt satt i verk for å skape lydige og føyelige

³² Åse Gruda Skard, 1905–1985), Barnepsykolog og den første kvinne i Norge som oppnådde magistergrad i psykologi i 1931.

³³ Karl Evang, 1902 – 1981. Lege. Helsedirektør 1938 - 1972

³⁴ Falstad oppdragelsesanstalt ble opprettet i 1895. (se kap 2). Falstad ligger i lokalsamfunnet Ekne, Levanger kommune. (Skogn kommune fram til 1964.)

³⁵ Byggets arkitekt var Claus Johannesen Hjelte. Han har også tegnet Trondheim Ingeniørskole, Adolf Øien skole og Prinsen kinosenter.

³⁶ Foucaults teorier er også omtalt i kap 2.

³⁷ En arkitektonisk disiplineringsform er «Panoptiske teknologi». Dette er avledet av konstruksjonen Panopticon, et utkast til fengselsbygg på slutten av 1700-tallet etter engelskmannen Jeremy Bentham's ide. Panopticon er en arkitektonisk form som har sin ultimate representasjon gjennom fengslet. Ideen er vel kjent for de fleste; fangene er plassert i egne celler som er åpne for observasjon fra et sentralt punkt, vanligvis et slags tårn. På denne måten kan fangene beholdes som en gruppe, mens det samtidig opprettholdes mulighet for individuell overvåking gjennom denne plassering av kroppene i rommet. Foucault hevder at denne ideen blir det ideelle arkitektoniske uttrykk og prinsipp for en maktmekanisme. Prinsippet kan anvendes på mange områder, ikke bare i fengsler men også skoler. (Foucault 1977).

individer. Skolen, både som institusjon og bygning, ble betraktet som en institusjon som utøvde makt over individene. Foucault viser til ulike arkitektoniske prinsipper og overvåkingsteknikker, som har sitt opphav fra fengslene ble anvendt i skolen gjennom indre og ytre fysisk utforming. Han viser hvordan bruk av arkitektur kan sørge for at maktrelasjoner opprettholdes gjennom ulike materielle disiplineringsteknikker. Bygningsmessige finesser muliggjør oppsyn med individene og er både et uttrykk og vilkår for kontroll. Lange rette korridorer og oversiktlige skolegårder er eksempler på trekk i skolebygningen som muliggjør kontroll og gjør kontrollen unngåelig enten dette var eller ikke var byggherren og arkitektens hensikt. Kravet og utviklingen av en egen særavdeling, der nettopp arkitekturen spilte en viktig rolle i disiplinering av guttene, ble et viktig element i den videre utvikling av Falstad skolehjem.

I perspektivet fysisk utforming og sammenheng mellom form og innhold, er det et interessant poeng at da tyskerne okkuperte Norge i 1940, fant de raskt ut at Falstad skolehjem var ypperlig egnet som konsentrasjonsleir. Kommentaren fra en tysk offiser under befaring i 1941 blir meningsfull: ”Aber als Konzentrationslager ist das prima” (Sand 1989).

Leira skolehjem. Femtiårsjubileum 1950.

8. desember 1950 feiret Leira skolehjem for piker 50 års jubileum. Bestyrer Margaretha Grue skrev skolens historie (Leira skolehjem. Statsarkivet, Trondheim). Dette jubileet fikk god dekning i flere av Trondheims aviser. Både Dagsavisen, Nidaros og Arbeideravisen omtaler markeringen.

Her refereres fra disse kildene. Dette gir et verdifullt innblikk i Leira skolehjems liv og historie.

Arbeideravisen skriver den 9. desember 1950:

” Med en hyggelig sammenkomst for mange gjester ble 50-årsjubileet ved Leira skolehjem feiret i går. Som gjester møtte Olga Larsen fra departementet. Videre var verjerådene i Trondheim og Strinda til stede, skolens tilsynsnemnd, tidligere lærere og elever, naboer og mange flere. Elevene sørget selv for serveringen og bedre og hyggeligere kunne det ikke ha vært gjort. At storparten av baksten også var utført på skolen eget kjøkken og også den tjente pikene og deres læremester til ære.

Gjestene nyttet forøvrig også høvet til å se seg rundt i de lyse, trivelige lokalene og en liten utstilling av elevenes håndarbeider og tegninger ble omfattet med stor interesse.

Det ble mange taler. Mange takket for det som var gjort av skolen for å hjelpe de unge pikene til en god start i livet. Lærerne hadde på en utmerket måte forstått å skape en heim for dem, en heim de kunne ta med seg bare god minner fra når de dro videre i livet på egen hånd. Og det ble mange gode ønsker for det videre arbeidet.

Sokneprest Winsnes var første taler. Han talte over ordet ” Rydd i ørkenen vei for Herren”. Deretter la bestyrerinnen frk. Grue fram en beretning om utviklingen i disse 50 år. Direktøren for landets skolehjem, Olga Larsen brakte en hilsen fra departementet. Hun sa at om lag 350 menneskeskjebner var formet i denne heimen og

hun trodde at disse 350 ungdommene hadde fått en god start. Hun sluttet med å oppfordre til et trefoldig hurra for de som hadde styrt med Leira skolehjem.

Videre var det taler bl.a. av formannen i tilsynsnemnda, Astri Vatne, formann i Trondheim verjeråd, dommer Jacobsen, formannen i i Strinda verjeråd, skolebestyrer Bye, og av lærer Schjeldrup som også overleverte heimen en stor bokpakke som gave fra kristelige foreninger. Mellom de mange talene underholdt elevene ved skolen med vakker sang. Ved kveldsbordet ble det delt ut diplomer til noen som hadde arbeidet særs lenge for Leira skolehjem. Det var fru Bakken, Marta Halvorsen og frk Berge som fikk disse diplomene, foruten at det ble holdt vakre taler for dem. Den stilige 50-årssammenkomsten varte til langt på kveld”.

Dagsavisa hadde den 1. desember 1950 en reportasje fra Leira skolehjem. Den forteller om en noe omskiftelig tilværelse for skolehjemmet som i år 1900 ble lagt til Kvithammer i Stjørdal kommune. Etter 10 år ble skolehjemmet flyttet til Gården Ree, den også i Stjørdal kommune. I 1921 flyttet skolehjemmet inn i det tidligere Kvammen lærepikehjem på Strinda. Dagsavisen skriver at” her var det både gode hus og rommelig plass ute da 90 mål jord hørte med til eiendommen”.

Videre skriver Dagsavisen:

” Men de gode og stabile forholdene fikk snart en brå ende. I 1932 brente hele skolehjemmet ned, først fjøset og noen senere hovedbygningen. Begge ganger var brannen påsatt av elever. Nå måtte hjemmet ut på flyttefot igjen. Og denne gangen fikk en ta inn på Fylkesskolen i Strinda inntil en igjen kunne flytte til egne forhold i et flott og moderne nybygg i 1934”.

Om elevene forteller bestyrer frøken Margaretha Grue til Dagsavisa (opcit):

” Det er for tiden 22 elever på skolehjemmet (det er plass til 24) i alderen 9 til 20 år. De er fra alle kanter av landet. Dagen er travelt besatt med undervisning både i teori og praktiske fag. Men likevel blir det også tid til lek og hygge. Det er greie og kjekke jenter vi har, sier Grue. Det er ellers interessant å legge merke til utviklingen hos pikene fra første dag de kommer på skolehjemmet og til dagen de reiser. En ser hvordan motet og selvfølelsen stiger etter hvert som kunnskapen kommer inn, og den enkelte finner seg selv og anleggene bevisst, og også klar over sine spesielle svakheter, og blir villig til å ta kampen opp mot dem. Det er slett ikke så greit til å begynne med å fine seg til rette blant så mange. Elevene kommer jo fra høyst forskjellige forhold og er forskjellig av alder og sinn. Men det går utrolig bra.

Og hvordan går det med elevene, når de kommer ut av skolehjemmet?

En må si at resultatene er over forventning gode. Noen sikre opplysninger om elevene som gikk ut fra hjemmet før 1923 har vi ikke. 69 pst. av elevene etter 1923 er blitt bra samfunnsborgere. De fleste av dem er gifte eller er i faste stillinger. 8,2 pst. har vært straffet, men en del av dem har senere oppført seg bra. 10 pst. er overført til andre skolehjem. Så de vet vi ikke noe sikkert om. De er i alle fall ikke blitt staffet, om det enn kan sies at noen av dem beveger seg på kanten av loven. Blant de yngre som har sikket seg bra finner vi friserdamer, ekspeditriser, fabrikkarbeidere, serveringsdamer og hushjelper. Enkelte har gått en ungdomsskole etter skolehjemsoppholdet. Skolehjemets mål er å gi undervisning opp til folkeskolens mål for de yngste, og de

som er over skolepliktig alder å gi faglig opplæring i håndarbeid og husstell. Har noen av elevene evner i spesiell retning, søker en å hjelpe dem til videre opplæring i faget. For alle gjelder det at de lærer å bli nyttige samfunnsborgere.

Får elevene lommepenger?

Det er ikke stort. Men de får ta arbeid på gårdene om sommeren. Og de pengene som de tjener ved dette får de beholde for seg selv. Ellers søker vi å utnytte fritiden best mulig. Elevene får sommerleirer og utflukter, søndagsskole og foreninger. Og ellers lager vi moro hjemme hos oss sjøl. Jeg har ellers overalt hvor vi kommer på Strinda inntrykk av at vi er ganske velkommen både til arbeid og fest. Og en ting er i alle fall sikkert: På skolehjemmet er det aldri kjedelig. Det kan skifte mellom sol og skyer. Men kjedelig – nei, det er det aldri, sier frøken Grue”.

Bestyrer, frøken Grues historiske beretning (Statsarkivet, Trondheim) forteller om livet på skolehjemmet fra ca 1900 til 1950:

”Verjerådsloven av 1896 ga støtet til at flere skolehjem ble opprettet – deriblant ”Nordenfjeldske mildere skolehjem” som ble anlagt på gården Kvithammer i Stjørdalen. På høstparten begynte den da ansatte styreeren, Marit Eide, sammen med kjøkkenlærerinnen, frk. Stuesjø, og håndarbeidslærerinnen, frk. Wullum, å lage i stand for å ta imot elevene. Den første kom 8 desember. Hun var ikke fullt 12 år, og var fra Bergen. Før nyårsdagen kom det to til, og da en var kommet så langt som til næste jul, var det 20 elever ved skolehjemmet. [...]

Lys og skygge har vekslet i disse 50 år. Belegget har nok vært så ymse, så det ser ut som ”de gode gamle dage” ikke er så meget bedre enn våre. Nr. 10 var en nær slektning av Gjest Bårdsen. Det går sagn om hennes meritter. Hun var nok en alen av samme stykke som sin slektning både i sinn og skinn.

I 1914 deltok skolehjemmet på utstillingen i Oslo med håndarbeider, og fikk æresdiplom der. Men skolehjemmets glansperiode regner våre eldste funksjonærer var i 1930 årene. Da var haven så vakker og flott at folk kom langveis fra for å se den og se alle de sjeldne blomster som var der da. Og aldri har det vært kjekkere og greiere jenter enn da heller – sies der. På jubileumsutstillingen i Trondheim 1930 fikk hjemmet æresdiplom for blomster, frukt og grønnsaker, og hadde Trøndelags beste melkeku og enda flere gode dyr som fikk premier. Men storhetstiden varte ikke lenge. Vi fikk noen jenter som kom og undergrov den gode ånden som hersket her, og så begynte planleggingen av brannen. Det var en hovedmann og flere medhjelpere. En mørk, stormende 10 januarkveld i 1932 fikk de satt fyr på uthusbygningen. Vinden sto heldigvis fra våningshuset så dette ble reddet, men det så ikke bra ut med å få reddet ut dyrene. Martha Halvorsen, budeia vår, gikk resolutt inn i det brennende huset enda lyset var gått, løste kyrne i mørket og fikk alle dyrene ut. Hun kom seg så vidt ut av uthusbygningen da taket ramlet ned. Ingen falt den gangen på at brannen var påsatt, men da stuebygningen brente den 4. april, fattet en straks mistanke, og så begynte en uhyggelig tid med brannforhør av alle de impliserte. De ble overført til Bærum skolehjems særavdeling undtagen en som ble sendt hjem i Bergen.

Krigstiden var en uhyggelig tid. Den 9. april kom Trondheim gamlehjem, som allerede på forhånd hadde utsett seg skolehjemmet som evakueringssted, og begynte å innrede seg her. De tok en stor del av huset. Vi fikk bare spisestuen, elevrommene og noen funksjonsrom igjen. Oppe på korridoren hadde en håndgjerning i den ene enden, og skole i den andre. Det var ikke så liketil å ha så mange gamle herrer i huset, og en var glad da en så helene av gammelhjemmet i porten i august måned. Men det ble verre siden.

Tyskerne og våre hjemlige nasister hadde god lyst på dette stedet. Mange ganger gikk der offiserer rundt og så, tok mål, var innom og forhørte seg o.s.v. og den 13 august 1941 var det ingen bønn lenger. Da kom daværende ordfører Bergan i Trondheim sammen med 3 tyske offiserer og forlangte huset ryddet for innflytting på 24 timer. Det er fast utrolig at de klarte det, men den 14 august var huset ryddet, all veden borte, til og med komfyren hadde de med seg da de reiste innover til Skogn folkehøgskole.” I 1948 kunne hjemmet ta imot 24 jenter fra hele landet. Fra 1951 ble navnet endret til Leira offentlige skole for jenter med tilpasningsvansker. Både i 1954 og 1960 ble kapasiteten oppgitt til 25 jenter i alderen 7 - 15 år.”

Oppsummering skolehjem.

Denne epoken avrundes med å gå tilbake til Vergerådslovens” far”, jussprofessoren Bernhard Getz³⁸. Han hadde stor tro på institusjonen som tiltak, selv om tilbakefallsprosenten til kriminelle gjerninger var meget stor etter kort tid for de som hadde vært ved oppdragelsesanstaltene. Getz mente at dette ville endre seg når institusjonene ble tuftet på pedagogiske faglighet (Getz 1892). Harald Thuen (2002a) drøfter hva denne pedagogiske fagligheten egentlig besto i utover et meget strengt organisert institusjonsliv. Thuen (2002a) konkluderer at vergerådsreformen overtok de gamle institusjonsmodellene og skrev de inn i en ny organisasjonsform. Det var den reglementerte orden både i og utenfor skoletid som var grunnlaget for den rette oppdragelse. Bestyreren var fortsatt tilnærmet eneveldig. Pedagogisk sett representerte ikke reformen fra oppdragelsesanstalt til skolehjem annet enn gammel vin på nye flasker, men filantropien var nedtonet til fordel for et solidarisk samfunnsansvar. Bernhard Getz intensjoner var at” Samfunnet maa energisk og systematisk skride ind til Beskyttelse af Børn mod den Fordærvelse, som ofte Forældrenes Laster mer eller mindre uforskyldt Elendighet Fremkaller” (Getz 1883 s. 22). En tolkning av Getz sitt utsagn her, er at han pålegger samfunnet et ansvar, og at han i sin forståelse av hvorfor noen barn og familier kommer opp i vanskeligheter, vektlegger et relasjonelt og kontekstuell perspektiv framfor en individuell og moralsk perspektiv. Men det relasjonelt og kontekstuell perspektiv så en lite av i praksis. Mellomkrigstidas omsorgsparadigme var tuftet på forestillinger om arv, degenerasjon, biologi og moral. Transformasjon av Getz sine politiske visjoner til praktisk handling lyktes dårlig. Heller

³⁸ **Bernhard Getz** (1850 - 1901). Norges første riksadvokat 1889. Bernhard Getz blir regnet som en av Norges fremste jurister og lovreformator.

ikke ny psykologisk kunnskap om barns utvikling og behov endret innholdet i skolehjemmene. Hva skjedde med disse institusjonene etter andre verdenskrig?

Kapitel 4. Spesialskolers.

Innledning.

Perioden 1950 til 1980 er spesialskolenes tid, og ” Adferdsskolenes³⁹” vekst og fall. Derfor har dette kapitlet hovedvekten på denne institusjonstypen. Men i denne tidsperioden kommer også andre institusjoner rettet mot i hovedsak samme målgruppe: Verneskoler, barne- og ungdomspsykiatriske behandlingshjem, ungdomshjem og kollektiver. Disse blir også omtalt i dette kapitlet. Verneskolene blir i hovedsak behandlet sammen med spesialskolene. Barne- og ungdomspsykiatriske behandlingshjem, ungdomshjem og kollektiver blir omtalt for å vise utviklingen av institusjonstilbudet. To tiltak i gruppen ” andre”, blir relativt fyldig omtalt: 1) Rostad ungdomshjem som ble betraktet som en pionerinstitution og 2) Buskerudprosjektet - som blant annet var et forsøk på å omforme og nyskape spesialskolene. Spørsmålet om barna var så forskjellige på ulike institusjonstyper vies også plass i dette kapitlet. Kunnskap om spesialskolenes liv får en også i kapittel 6 og kapitel 7.

Fra skolehjem til spesialskoler.

Barnevernkomiteen av 1947 som gjorde forarbeidet til barnevernsloven av 1953, ønsket en samordning av barnevernsarbeidet (Hagen 2001). Skolehjemmene burde legges under sosial departementet. Men før barnevernkomiteen av 1947 kom i mål med sitt arbeid, fikk Kirke- og undervisningsdepartementet i 1951 vedtatt Lov om spesialskoler som inkluderte skolehjem. Skolehjemmene forble under skoleverket. De endret navn til spesialskoler for barn og unge med tilpasningsvansker⁴⁰. Bestemmelsen om kommunale tvangsskoler ble opprettholdt. Etter Lov om spesialskoler kunne nå barn med tilpasningsvansker betraktes som en egen gruppe med særskilte sosiale - og pedagogiske problemer som krevde nye virkemidler. I lovforarbeidene til barnevernsloven av 1953 drøftes institusjonsplasseringens ineffektivitet og mulige skadevirkninger, og nødvendigheten av fagliggjøring av arbeidet med utsatte barn (Ot.prp. nr 56 – 1952)

Spesialskoler og verneskoler.

Mot barnevernfaglig råd sørget som nevnt kirke og undervisningsdepartementet for at skolehjemmene ble under skolesystemet og skiftet navn til spesialskoler for barn med tilpasningsvansker (Hagen 2001). Dette var internatskoler. Jenter og gutter skulle plasseres i separate skoler med hjemmel i barnevernloven og/eller skolelovgivningen.

³⁹ Ulike typer spesialskoler ble opprettet. Deriblant spesialskoler for barn med tilpasningsvansker. Disse ble ofte kalt «Atferdsskoler».

⁴⁰ I St.meld.nr. 42 (1965-66) ble betegnelsen ” tilpasningsvansker” drøftet. Spesialskolerådet mente at betegnelsen ” atferdsvansker” var mer dekkende begrepsbruk. Jeg har ikke klart å stadfeste nøyaktig når departementet gikk over fra å bruke betegnelsen ” spesialskole for barn med tilpasningsvansker” til ” spesialskole for barn med atferdsvansker”. Da jeg ble ansatt ved Ulfnesøy i 1969 var betegnelsen ”atferdsvansker” i bruk for dette skoleslaget. Viser for øvrig til innledningskapitlet hvor begrepsbruken omtales.

Verneskolene⁴¹ ble opprettet i 1954. Disse skolene var sosialdepartementets ansvar og skulle ta seg av ungdom med de aller største atferdsavvik, også kalt ”psykopatgruppa”, altså de som trengte psykologisk og medisinsk behandling ut over det som spesialskolene kunne gi. Bastøy skolehjem og Bærum skolehjem ble verneskoler. Bastøy for gutter og Bærum for jenter (Verneskolenes funksjon og målsetting 1968). Bastøy skolehjem skiftet navn til Foldin verneskole og Bærum skolehjem til Bjerketun spesialskole.

Skolehjemmene Toftes gave og Falstad ble nedlagt like etter andre verdens krig. I 1954 var det åtte spesialskoler for atferdsvanskelige barn. Fire for jenter og fire for gutter. Til sammen ca 250 plasser. To tredjedeler var for gutter. På de to verneskolene var det i 1954 plassert noe i overkant av 50 barn. I 1961 var tallet på spesialskoler vokst til elleve. Fem skoler for gutter, 160 plasser og seks skoler for jenter, 120 plasser (Ericsson 1996, Sorkmo 1993). I 1960 åra ble mangelen på institusjonsplasser for atferdsvanskelige barn opplevd som prekær. I Stortingsmelding nr 42 for 1965-66 ”Om utbygging av spesialskoler” ble det lagt fram forslag om 270 plasser for jenter og 360 plasser for gutter fordelt på 19 ”tilpasningsskoler”. Denne stor utbyggingen ble det ikke noe av, men toppåret var 1969 med 12 ”tilpasningsskoler” med 300 barn. Nå stanset veksten i statlige skoleinstitusjoner (Ericsson 1996, Sorkmo 1993).

Helt fram til slutten av 1960 tallet forble spesialskolen både i form og innhold en forlengelse av skolehjemstradisjonen. Det går en tilnærmet rett linje både organisatorisk og pedagogiske, fra oppdragelsesanstaltene, - gjennom vergerådets skolehjem - til spesialskolene for barn med tilpasningsvansker (NOU 2004:23). Ketil Bentzen, styrer ved en spesialskole fram til 1970, skriver i en artikkel i ”Norges Barnevern nr 2-3 1970:

” Trass i at skolehjemmenes for lengst er nedlagt, har – tør jeg hevde – dens filosofi og ” metodikk ” vist seg temmelig seiglivet. Til grunn for den ligger troen på barnets frie vilje, at gutten med atferdsvanskene er ” slem ” og må oppdras med hardt arbeid, regulering av bevoktete fritid og en passe moralisering, en behandling preget av tilfeldigheter og overgrep mot dets personlige integritet ”.

Spesialskolenes indre liv og pedagogiske opplegg gjennomgikk en viss endring fra slutten på 1960 tallet. Antall elever pr skole ble noe senket. Barnas fritid, om vi kan kalle det, altså den tiden de ikke hadde tradisjonell skoleundervisning, ble tillagt større betydning, og miljøterapien fikk sin spede begynnelse⁴².

⁴¹ Verneskoletanken var ikke ny. Professor Ragnar Vogt hevdet allerede i 1908 at man måtte skille mellom ” virkelige uskikkelige barn ” og de som måtte betegnes som ” sjelelig syke, svekkede eller ikke fullt ut normale ”.

” Innstilling om reformer i vergerådsoppdragelsen avgitt 1918 ” lanserte med sammen begrunnelse betegnelsen « verneskoler » som skulle ha psykiatrisk kompetanse og differensiert behandling (NOU 1985:3).

⁴² Utdanning av miljøpersonell for arbeid i institusjoner for barn og unge begynte noe tidligere, men fikk først skikkelig fotfeste og utviklingsmuligheter fra ca 1970. Helsedirektoratets miljøterapiskole ble da slått sammen med barnevernpedagogutdanningen. Barnevernpedagogutdanningen gjorde da både i form og innhold et ” kvantesprang ”. Institusjoner for barn og unge ble etter hvert bemannet med noen

Utvikling og avvikling.

Verneskolene fikk en levetid på 10 til 15 år (Hagen 2001). Etter en serie skandaler og mye uro ble de avviklet i løpet av 1960-tallet. Etter langvarige personalkonflikter og rettslig gransking ble Bjerketun verneskole nedlagt i 1963 (Benneche1967). I 1965 ble det oppnevnt et utvalg som skulle vurdere ” Verneskolenes funksjon og målsetting”. Dette utvalget kom med sin utredning i 1968. Foldin verneskole, som også var preget av store konflikter og uro, ble nedlagt i 1969. Det nevnte utvalget mente at hovedgrunnen til verneskolenes vansker, skyldtes klientellets egen- art og den relativ begrensede viten en hadde når det gjaldt behandlingsmetoder, og at det ikke forelå tilstrekkelig faglig eller økonomisk grunnlag for å opprettholde driften. Det var ikke lett å endre skolehjemstradisjoner om til psykologisk og psykiatrisk tenkning og handling. Verneskolene hadde ingen egen ideologi eller tradisjon. Implementering av behandlingstanker lyktes dårlig. Framveksten av barne- og ungdomspsykiatrien var også en viktig faktor i nedleggelsen av verneskolene. Det var barne- og ungdomspsykiatrien som best svarte til behandlingsoptimismen i etterkrigstiden. Derfor hadde heller ikke verneskolene noen markante faglige forsvarere(NOU1985:3). Likevel fikk verneskolene en ” avlegger” : Borre offentlige skole for yngre gutter. Den ble bygget opp fra grunnen både fysisk og organisatorisk og fungerte til 1979 (Hagen 2001).

Spesialskolene ble i hovedsak avviklet i første halvdel av 1980-tallet (ibid). Selv om antallet spesialskoler for barn og unge med tilpasningsvansker ikke ble utbygd slik det ble foreslått i Stortingsmelding nr 42 (1965-66), ble antallet fordoblet i perioden 1960 – 1975 (NOU 2004:23). Spørsmålet om hvordan barnevern og skole skulle løse problemet med voksende antall barn med atferdsvansker ble ikke løst ved spesialskolenes ekspansjon. I perioden 1963 – 1968 kom det 1047 søknader om plass på ” adferdsskolene”, 412 jenter og 635 gutter. Bare halvparten fikk plass (Hagen 2001). Oppgavene disse skolene skulle dekke var kvantitativt for store og kvalitativt for kompliserte til at de kunne løses. Verken faglige eller materielle ressurser var tilstede i tilstrekkelig omfang. Lysne (1983 s.116) omtaler dette slik:

” Hver enkelt elev krevde stadig mer arbeid og omsorg. Behovet for sosial-medisinsk behandling ble for de fleste elevene mer primært enn selv undervisningen. I hver fall måtte undervisningen avpasses etter elevenes mental-hygieniske status. Når en leser dokumenter fra skolens organer fra disse årene, har en følelsen av at skolen savner ekspertise og de ressurser ellers som trengtes for en mer dyperegående behandling av enkelte elever. Det er dog grenser for hvor langt departementet kunne strekke seg i retning av å utstyre og bemanne spesialskolene som en behandling sinstitusjon ”.

fagfolk med miljøterapeutisk utdanning, men spesialskolene ble aldri institusjoner der miljøterapien fikk skikkelig fotfeste.

Pedagogiske ideer som integrering og regionalisering begynte å slå igjennom. Integrasjons- og regionaliseringsprinsippet gikk blant annet ut på at alle barn og unge som hovedregel hadde rett til å tilhøre det sosiale fellesskapet som heimeskolen utgjorde. Sosial utskilling til en spesialinstitusjon skulle være et unntak. Dersom det likevel var nødvendig å etablere institusjoner, skulle disse finne sin plass innen det regionale hjelpe – og omsorgsapparatet for barn og unge med sosiale – emosjonelle vansker. Særlover og egen forvaltningssystemer skulle opphøre. Ericsson (1996 s. 120) mener at disse tankene var starten på et paradigmeskifte, hvor den bærende ide var: *«Hovedkursen må være langsiktig problemløsende tiltak i den enkeltes naturlige miljø»*. Denne intensjonen nedfelt seg i ved lovendringer i 1975 da spesialskoleloven ble integrert i grunnskoleloven. Etter dette sorterte spesialskolene under sammen administrasjon som grunnskolen for øvrig. Lovendringen førte til langvarige drøftinger om hva som skulle skje med spesialskolene for barn med atferdsvansker.

I løpet av en 15 års periode ble det fremmet seks stortingsmeldinger som vekselvis foreslo opprettholdelse, nedlegging eller at spesialskolene skulle bli en del av fylkeskommunens barnevernsinstitusjoner (Hagen 2001). Sentralt i denne debatten var om institusjoner for atferdsvanskelige skulle tilhøre skolesektoren eller barnevernet⁴³. Samarbeidet mellom spesialskoler og barnevernet var også mangelfullt. Eller som det står i St.meld. nr 72 (1984-85) s. 194:” *Som statlige skoler med inntakene delegert til skoledirektøren er det ikke noen form for koordinering av hjelpeinnsatsen ellers*”. I skolesektoren var det meget stor motstand mot å overføre” atferdsinstitusjonene” fra skolesektoren til barnevernet. Blant de argumenter som ble framført var (Hagen 2001 s 196):

” Foreldre opplever det som nedverdiggende å ha sine barn i barnevernsinstitusjoner og behandlingshjem. De ønsker å sende sine barn til skoler. Det er bedre for ungdommene å være elever enn å være pasienter/ungdomshjemsklienter”.

Det er også grunn til å peke på at spesialskolene var relativt store og gode arbeidsplasser for både menn og kvinner, faglærte og ikke faglærte. Mange av spesialskolen var plassert i geografiske områder hvor det ikke var rikelig med arbeidsmuligheter. Motstand mot nedlegging må også sees i dette perspektivet.

Spesialskolene forsøkte også å omdanne seg i retning av behandlingsinstitusjoner. Som nevnt hadde miljøarbeidet blitt tillagt liten faglig betydning i spesialskolene. Fra midten av 1970-tallet kom en endret faglig forståelse. Elevenes skoleproblemer hang sammen med sosiale- og emosjonelle vansker. Derfor måtte tiden på internatene bli mer enn at oppholdssted utenfor skoletiden. Tiden på internatet måtte få en struktur og et faglig innhold som kunne være med på bearbeide og skape endring i sosiale – og emosjonelle vansker. Miljøarbeidet ble styrket gjennom opprettelse av internatledere og avdelingsledere med miljøterapeutisk utdanning. Det ble også opprettet et eget utdanningstilbud der miljøpersonell ved spesialskolene kunne bli barnevernspedagoger

⁴³ Oppgave og ansvarsfordeling mellom barnevern og skole når det gjaldt institusjoner for atferdsvanskelig barn var en debatt med røtter helt tilbake til 1945. Da startet planarbeidet med barnevernsloven som ble vedtatt i 1953.

gjennom en spesiell tilrettelagt utdanningsmodell kalt SKIP (Statens kurs for institusjonspersonell). Denne utdanningen var knyttet til barnevernspedagogutdanningen ved Norges kommunal og sosialskole i Oslo.

Tross mange forsøk på endring og utvikling ble alle spesialskolene for atferdsvanskelige avviklet på 1980-tallet. Staten skulle ikke lenger drive denne type institusjoner (St.meld. nr. 54 (1989-90 og St.meld. nr. 35 (1990-91). To skoler ble nedlagt, seks overført til det fylkeskommunale barnevernet⁴⁴, tre ble kompetansesentre for atferdsvansker og to overført til kriminalomsorgen. En over hundreår lang epoke i norsk skole og barnevern, fra oppdragelsesanstalt gjennom skolehjem til spesialskole for atferdsvanskelige, var over⁴⁵.

Andre institusjoner som tok imot barn og ungdom med atferdsvansker.

Barne – og ungdomshjem. Eksemplet Rostad ungdomsheim.

Blant de barn som barnevernet plasserte i barnehjem og ungdomshjem var det også barn med tilpasningsvansker, men de var ikke disse institusjonens hovedmålgruppe, selv om det etter hvert ble glidende overganger.

I St.meld nr 50 (1980 – 1981) ”Om statens skoler for spesial undervisning” uttaler dept.:

” De fleste institusjonene som drives i henhold til lov om barnevern – barne - og ungdomshjemmene – er vanligvis ikke strukturert og bemannet til å ta imot barn og ungdom med sosiale og emosjonelle problemer. En del av institusjonene på ungdomstrinnet er likevel beregnet på ungdom med atferdsvansker.”

Rostad ungdomsheim på Inderøy var en av de ungdomsinstitusjoner hvor målgruppen var atferdsvanskelige gutter (Hagen 2001). Institusjonen ble åpnet i 1960 som et tilbud til miljøskadd og hjemløs ungdom, og utviklet seg til et barneverntiltak for de med særlig store atferdsvansker (NOU 1985:3).

I festskriftet som ble utgitt ved Rostad Ungdomsheim 25-års jubileum (Holand mfl 1985), gir ulike sentrale personer et innblikk i denne institusjonens liv:

Styreren⁴⁶ i perioden 1960 - 1970 skriver (Holand mfl 1985) :

” Det er gått 25 år siden de første guttene kom til Rostad Ungdomsheim, som skulle bli en heim og skole or gutter med atferdsvansker. I utgangspunktet var Rostad tenkt til å ta imot ungdom som trengte et miljøskifte for en tid. Hovedbeskjeftigelsen av ungdommene skulle bestå i arbeidstrening på gårdsbruket, mens det en time morgen og kveld skulle gis undervisning til inntil 12 ungdommer. At hovedbeskjeftigelsen skulle være arbeid, fremgår av dokumenter fra planleggingsstadiet, der navnet på den nye

⁴⁴ Fra 1980 fikk fylkeskommunen ansvaret for planlegging og drift av barnevernsinstitusjoner. Viser til kap. 6.

⁴⁵ Viser til kap 6 og 7 hvor en kan stifte nærmere bekjentskap med to spesialskoler.

⁴⁶ Asbjørn Langås (1931). Senere fengselsdirektør og avd.dir Justisdept.

institusjonen var Rostad Arbeidsheim. [...] Vi fikk aldri de ungdommene til Rostad som trengte bare et miljøskifte. Felles for elevene ble at de hadde problemer i forhold til heim, skole og samfunn, og anbringelsen fant sted etter vedtak i barnevernsnemnda.”

Om forholdet til fengselsvesenet skriver han (Holand mfl 1985):

” I dag fungerer fengslene, særlig Trondheim kretsfengsel, som Rostads lukkede avdeling. Med hjemmel i fengselsloven § 12 kan unge innsatte overføres fra fengsel til Rostad, og omvendt, dersom en ustyrlig Rostadgutt har en rettskraftig dom eller han begår en kriminell handling som kvalifiserer for varetektsfengsling. Denne ordning synes å ha hjulpet mange ungdommer fra å bli tilbakefallsforbrytere eller såkalte residivister. I mitt nåværende virke treffer jeg fra tid til annen Rostadgutter i fengsel, og alle som én ser tilbake på Rostadtiden med glede. Alle beklager imidlertid at de den gang ikke hadde innsikt, forståelse og modenhet nok til å se rekkevidden av å bryte med Rostadopplegget.”

Styreren⁴⁷ i perioden 1970-1992 skriver (Holand mfl 1985):

”.....De 25 år har vært en sammenhengende byggeperiode. Basis var det gamle trøndertunet med den staselige hovedbygningen. Av anlegg for sport og friluftsliv kom foruten de nevnte, to hoppbakker, lysløype og et prektig gressbaneanlegg (1971). I årene 1964 til 1977 bygde vi femten funksjonærboliger. Av større nyanlegg kan nevnes; to restaureringer av fjøset, Rostadtun Ettervernsheim, elevpaviljong, kloakkrenseanlegg, utvidelse av skolebygget og ombygging av en personalbolig til elevpaviljong.

[.....]

Elevmassen har økt, slik at vi i dag har 16 elever på Rostad, 8 elever på Rostadtun Ettervernsheim og 6 elever på hybelplasser. Personalstaben har økt fra åtte til trettiåtte, skolen medregnet. Staben har vært svært stabil. Om vi har holdt fast ved målsettingen, har institusjonen vært i rivende utvikling. Kort kan oppsummeres: Innføring av ungdomsskole i 1967, elevenes muligheter til å ta fullverdig yrkes - skoleeksamen i 1968, opprettelse av ettervernsheim i 1973, todeling av elevgruppen på Rostad og en egen elevpaviljong for halvparten i 1974 og en elevpaviljong for andre halvparten i 1985.”

Om driften skriver styreren (Holand mfl 1985) :

” Hele institusjonen skal være en enhet, fjøs, kjøkken, administrasjon og skole, alle med et direkte ansvar for elevene. Det er rart å legge merke til at den første miljøarbeideren ble tilsatt fem år etter åpningen av institusjonen. Miljøarbeidet har likevel fra første stund vært sett som det vesentligste på institusjonen. Andre arbeidsområder er nødvendige, og de er med på å støtte opp om miljøarbeidet. Skolen er her en vesentlig faktor.”

⁴⁷ Trond Holand

Sjefpsykologen⁴⁸ som hadde vært tilknyttet ungdomshjemmet i mange år, skriver om den såkalte Rostadmodellen (Holand mfl 1985):

” Det ble foretatt grundige observasjoner og undersøkelser av guttene rent psykologisk og også pedagogisk. Det ble lagt vekt på opplæring av personalet, og på omforming av individuelle programmer for hver enkelt gutt. Rettesnoren for opplegget skulle være at de guttene som kom dit fikk tilført opplæring og erfaringer som normal ungdom får. Dette medførte etter hvert et tilpasset skoletilbud, yrkesskole (som erstatning for arbeidsterapi), et bredt spekter av idretts og fritidsaktiviteter, musikk og samarbeid med lokale organisasjoner og skoler. Videre ble det lagt vekt på myke overganger til ” normalsamfunnet ” ved bruk av fosterhjem, fagskoler og utbyggingen av Rostadtun Ettervernsheim.”

Sjefpsykologen beskriver den typiske Rostadgutt slik (Holand mfl 1985):

” Etter hvert som en oppnådde resultater, fikk en hypotesen av den typiske Rostadgutt. Ved inntaket hadde han en personlighetsstruktur som var preget av dårlig impuls kontroll, unyansert og overflatisk følelsesliv, svak jeg-styrke forankret i disse guttenes forhistorie. Ved re-testinger var jeg-styrken og kontrollforholdene betydelig bedret, mens den mer grunnleggende følelsesmessige side ikke var endret i samme grad.”

Han konkluderer med at gutter med et nyansert følelsesmønster og sterke emosjonelle vansker ofte fikk det for tøft på Rostad.

Styreren i perioden 1970 til 1992 forteller følgende om Rostad ungdomsheim (Granskingsutvalget, Trondheim 2007):

” Der var det både grunnskole og videregående skole. Inntak ved Rostad var alltid med samtykke fra foreldrene. Det ble ansett som viktig å ha støtte fra foreldrene. Dessuten måtte det foreligge et vedtak fra barnevernet. Elevene hadde tilsyn fra barneverntjenesten i hjemkommunene sine. Det skjedde både ved anmeldte og uanmeldte besøk.

Guttene kom fra hele landet og var i alderen 14 - 23 år. Alle hadde enerom. De fleste var kommet et godt stykke på den kriminelle løpebanen. På Rostad ville de ta tak i de ressurser som fantes hos elevene. Etter hvert laget de også tilbud rundt elevene i hjemmemiljøet deres. Målet var å skreddersy tilbud for den enkelte elev, gjerne ved å trekke inn fagfolk utenfra. Rostad var en del av skoleverket i Inderøy kommune. De hadde praktikanter på besøk, noe som skjerpet dem i undervisningen.

Hjørnesteinene ved ungdomsheimen, både i skole og fritid, var musikk og friluftsliv/sport. Det ble arrangerte turer med få voksne deltakere, slik at guttene skulle bli kjent med både dem og hverandre. Det var viktig å oppleve og å gjøre ting sammen. På denne måten utviklet de relasjoner. Denne pedagogikken ble populær i Utdanningsdepartementet. Årsaken var nok at de laget en aktivitet for elevene uten å øke bemanningen. Det ble lagt vekt på oppfølging og ettervern. Dette førte til

⁴⁸ Tormod Sletten.

etableringen av Rostadtun Ettervernsheim. Ved ungdomsheimen praktiserte de et belønningssystem knyttet til penger. De ansatte prøvde å snu en negativ utvikling. Guttene kunne tjene penger til ekstra goder ved positiv adferd; ved å følge reglene. Elever måtte ofte holdes igjen med makt på grunn av uro. Noen ganger måtte flere ansatte hjelpe til. Det skjedde ukentlig. Elevene hadde også oppgjør seg imellom. Styreren har i ettertid fått høre at den såkalte Husmannsplassen ble brukt av ungdommene når de skulle gjøre opp med hverandre. Noen har fortalt ham at personalet også var til stede ved slike oppgjør, men det kan han vanskelig tenke seg. De satset på samtaler for å unngå konfliktsituasjoner.

Styreren ønsket å knytte til seg miljøarbeidere som kunne noe praktisk i tillegg til vanlig miljøarbeid. I hans styrerperiode økte personalet fra 16 til om lag 60. Det ble en viktig oppgave å tilsette fagfolk; å finne rett person til rett jobb. Noen ansatte måtte slutte fordi de taklet dårlig å være sammen med ungdommene.”

Sosialsjefen i Trondheim mente på midten av 1980-tallet, at begge institusjonene, Rostad ungdomsheim og Rostadtun ettervernsheim, hadde et godt miljø (Holand mfl 1985):

” noe som ikke minst skyldes et stabilt personale som har kunnskaper og innsikt i dette krevende arbeid. Begge institusjonene er kjent for å være utadvendte og aktive i forhold til å bruke ressurser i nærmiljøet, noe som er en forutsetning for å kunne gi ungdommene nødvendig trening i å skulle klare seg på egen hånd senere i livet.”⁴⁹

Barne – og ungdomspsykiatrien.

I 1935 skrev Nic. Waal⁵⁰ (Waal 1991):

” De vanskelige barna er ikke uskikkelige, men nervøse. De har utviklingsforstyrrelser og karakterforstyrrelser og nervøse vansker. Det kan være overdreven sutting, sengevæting og søvnevansker. Det kan være fantsiløgner, dovenskap, skulking og rømminger. Det kan være angstanfall og tristhetsreaksjoner. Vi må forstå hvorledes reaksjonene oppstår og behandle dem, ikke straffe dem.”

1950 ble det opprettet barnepsykiatrisk avdeling ved Rikshospitalet. I 1953 ble Nic. Waals institutt opprettet og i 1955 kom Barnevernsklinikken i Vestfold. I tillegg ble det i løpet av kort tid opprettet 3 behandlingshjem tilknyttet Rikshospitalet og 3 tilknyttet Nic Waals institutt (Hagen 2001). Vedeler (1973) skriver at de første behandlingshjemmene oppsto i et interessefellesskap mellom fagpersoner for barnehjem og fagfolk innenfor barnepsykiatrien. De førstnevnte hadde behov for å få hjelp med ”problembarna” de hadde hånd om. Den barnepsykiatriske ekspertisen trengte på sin side steder å plassere pasienter som ikke syntes å kunne bli hjulpet tilstrekkelig uten at deres behandling ble fulgt opp av et miljøskifte.

⁴⁹ Status pr 1.1. 2013: Rostad er fortsatt en institusjon som tar i mot barn og unge med store omsorgsbehov. Institusjonen er en stiftelse som tilhører Kirkens sosialtjeneste. Rostadtun ettervernshjem ble lagt ned på 1990-tallet.

⁵⁰ Nic Waal f. Caroline Schweigaard Nicolaysen, (1905 – 1966), blir kalt barnepsykiatriens mor i Norge.

Lov om psykisk helsevern av 28. april 1961 trådte i kraft 1. juli 1961. Da startet utbyggingen av barnepsykiatriske avdelinger i hele landet. Fylkeskommunen og bykommunene skulle i fellesskap sørge for planlegging, etablering og drift. I løpet av 10 år ble det opprettet barne- og ungdomspsykiatriske avdelinger ved regionsykehusene og poliklinikker i de fleste fylker.

Vedeler (1972) skriver at dette først og fremst var et tilbud til middelklassebarn og deres familier. Utagerende, ukontrollerte, asosiale og kriminelle kunne ikke nås med et poliklinisk opplegg. Derfor ble det i noen fylker knyttet heldøgns behandlingshjem til poliklinikkene. Behandlingshjemmene skulle gi et tilbud hvor hele miljøet var terapeutisk (NOU 1985:3). Behandlingshjemmene bygde på psykologiske behandlingsprinsipper, og hadde relativt sterke fagmiljøer både kvantitativt og kvalitativt. I perioden 1960 til 1975 ble det etablert 25 – 30 barne- og ungdomspsykiatriske behandlingshjem. De fleste kom i Østlandsområdet. Barnepsykiatriske behandlingshjem var i en helt annen faglig divisjon enn spesialskolene og verneskolene. Dette var møtet mellom, på den ene siden psykologisk- og barnepsykiatrisk kunnskap, med sterk tro på sine behandlingsmetoder tuftet på psykologisk kunnskap, og på den andre siden spesialskoler med den pedagogiske arven fra skolehjemmene tuftet på disiplin, skyld og straff.

Det ble knyttet store forventninger til utbyggingen av barne- og ungdomspsykiatrien og den hjelp den skulle gi barnevernet. Verneskoleutvalget (1968) drøftet grundig ulike tilbud til de vanskeligste ungdommene. Deres valgt falt på barne – og ungdomspsykiatrien, og utvalget uttaler (s ?):

” Utvalget mener at en bred utbygging av det psykiske helsevernet vil bidra avgjørende til å løse også de mest atferdsvanskelige barns og ungdommers behandlingsproblemer. Prinsipielt tar det psykiske helsevernet for barn og ungdom sikte på å dekke de behandlingsbehov som foreligger hos alle barn og unge med psykiske forstyrrelser og avvik uansett symptomenes karakter og uansett henvisningsmåte. Utvalget tror derfor at det ville være fordel om arbeidet med de atferdsvanskelige, asosiale og kriminelle barna kunne integreres i den organisasjon som arbeider for å hjelpe psykisk forstyrrede og avvikende barn i sin alminnelighet”.

Men utviklingen ble ikke slik. I 1985 var det bare 4 fylker som hadde psykiatriske døgnplasser for ungdom. De nyopprettede poliklinikker med tilknyttede behandlingshjem distanserte seg fra barnevernet. Barne – og ungdomspsykiatrien utviklet sine behandlingsmetoder basert på frivillighet og samarbeid. Ingen av ungdomsinstitusjonene innenfor barne – og ungdomspsykiatrien var villig til å være et levested hvor de unge kunne få varme og stabile voksenrelasjoner over tid (NOU 1985:3). Videre sier utredningen (NOU 1985:3) om tiltak for atferdsvanskelige, at barne – og ungdomspsykiatrien i dag (1985) gir et beskjedent tilskudd til arbeid med ungdom med alvorlige atferdsvansker, og at barne – og ungdomspsykiatriens arbeidsformer ikke når fram til unge med denne type problemer.

Det som ble betraktet som det barne- og ungdomspsykiatriske ”fyrstårnet” på 1960 og 70-tallet var Statens senter for barne- og ungdomspsykiatri (SSBU). Våren 1962 ble det fremmet forslag om opprettelse av et Statens senter for barne- og ungdomspsykiatri (SSBU). SSBU ble åpnet med en observasjonsavdeling for ungdom i 1963, og ble oppfattet som den lenge etterspurte institusjon for diagnostisering. Året etter kom to avdelinger for langtidsbehandling, og noen år senere ble Rikshospitalets barnepsykiatriske avdeling flyttet til samme område på Gaustad. Det var utageringsproblemer hos ungdom som skapte ungdomspsykiatrien som eget arbeidsfelt (Magnussen 2005). Derfor var forventningene til SSBU store, både fra barnevernet og atferdsskolene sin side.

Overlege ved SSBU, Per Nyhus, presenterte på norsk barnevernmøte i 1963 SSBU's formål og oppgaver (Sommerschild og Moe 2005). Han beskrev ungdomspsykiatrien som et utforsket område, hvor en hadde liten kunnskap og erfaring. Det skulle ikke bli en institusjon for strafferettslige reaksjoner ovenfor ungdom, og han advarte mot at forventningene til psykiatrisk behandling av ungdom ble skrudd for høyt opp: *«Det er en meget farlig illusjon å nære at man i dag rår over behandlingsmetoder som kan helbrede alle slags forstyrrelser og avvik hos barn og ungdom.»* Samtidig understreket han at de fleste unge med tilpasningsvansker fortsatt bør og skal takles gjennom opplæring og oppdragelse og dette kan ikke erstattes av behandling.

Statens senter for barne - og ungdomspsykiatri ble førende i den psykiatriske institusjonsbehandlingen av ungdom til langt ut i 1980-tallet. De ungdomspsykiatriske avdelingen ved SSBU utviklet miljøterapeutisk kunnskap som ble grunnleggende i utviklingen av miljøterapi som fagområde. Men alt var ikke lett selv om en hadde landets beste samling av fagfolk. Overlege ved SSBU Finn Magnussen sitt hjertesukk? oppsummerer det slik (Magnussen 2005):

” Vi måtte erkjenne at det ikke alltid var like lett å nå atferdsvanskelig ungdom med spennende teorier om deres indre liv”.

Kollektiver.

I 2001 var det 21 institusjoner med betegnelsen kollektiver som tok imot barn – og ungdom som under barnevernets omsorg.⁵¹ Kollektivinstitusjonene vokste fram på tidlig på 1970 tallet⁵². En del av deres målgruppe var barn – og ungdom med

⁵¹ Om behandlingselementer i ruskollektiver se Kolltveit (2013).

⁵² Varianter av kollektivmodellen kan en vel muligens kalle 1) De skute-institusjons prosjektene som dukket opp på 1980 tallet, og 2) Patriark stiftelsen i Frankrike hvor norske barnevernsbarn ble plassert i siste halvdel av 1980-tallet. Bruken av **Patriarken** i Frankrike havarte tidlig på 1990-tallet. Mer om Patriarken se kronikk av Inger Lisbeth Hegland og Hans Karl Eide i Adresseavisen 2. okt 1986. **Skut-institusjonene** har med varierende hell hatt en noe lengere levetid. Noen havari ble det her også. En spesiell hendelse er jekta Paulines (barnevernstitusjon) «havari» utenfor Kristiansand 25. – 26. sept 1990. 25. sept 1990 kl 2315 fikk Kristiansand politikammer melding om bråk ombord i S/S Pauline. Ungdommen ombord hadde gjort «mytteri». De hadde truet mannskapet med kniv og rasert båten. Politiet rykket ut. Politimester Rynning – Tønnesen skriver i brev av 4. okt. 1990 (Kristiansand politikammer 1990) til fylkesmannen i Sør-Trøndelag: *«Som følge av at syv voksne (mannskap + prosjektleder + sosionom) ikke klarte å holde styr på tre ungdommer, medførte dette strekt redusert politiberedskap i byen i flere timer, foruten direkte utgifter i form av overtidsbetaling. Det er et strekt*

atferdsvansker. Kollektivenes metodikk fikk innvirkning på andre institusjonstyper for atferdsvanskelige barn og unge. Dette er hovedgrunnen til at denne institusjonsformen omtales her.

Utover 1970-tallet utviklet stoffmisbruk seg til å bli et stort samfunnsproblem. Det var særlig sosiale outsiders og unge med atferdsvansker som ble stoffmisbrukere (Lange-Nielsen 2004). Dette ble kollektivenes fremste målgruppe.

Sverige var først ute med kollektiver. Hassela og Valstadkollektivene ble opprettet på slutten av 1960-tallet. De første norske kollektivene var sterkt preget av den såkalte "Hassela – pedagogikken". Sentralt innhold i pedagogikken var oppdragelse til medleverskap, solidaritet, gruppesamhold, utvikling gjennom gruppeprosesser, fysisk arbeid, fysisk trening og læring i dagligdagse aktiviteter (Helgeland 2009). Kollektivene plasserte seg organisatorisk og faglig mellom barnevernet og det psykiatriske hjelpeapparatet (Hagen 2001). Diagnostiske vurderinger og utvelgelse for opphold skulle skje i et samarbeide mellom institusjonen, barnevernet og barne- og ungdomspsykiatrien. En del kollektiver satte som betingelse for plassering at barnevernet hadde fattet vedtak om tvangsplassering. Da hadde institusjonen rett til å hente inn beboere som rømte. En forutsetning for at kollektivene skulle lykkes var en sterk og tilstrekkelig stor voksen - gruppe som reelt bodde på institusjonen og preget den (medleverskap-prinsippet). Voksengruppen måtte ha en felles ideologi og systematisk pedagogikk (Waal, Andersen og Kada 1981). Selv om kollektivene som vokste fram utviklet seg noe forskjellig med hensyn til ideologi, metodikk og målgruppe uttales det følgende i NOU 1985:3 s. 61: *Når kollektivene fungerer godt, synes de uovertrufne som tilbud til de vanskeligste ungdommene – enten disse har symptomer i form av stoffmisbruk, kriminalitet eller prostitusjon - under forutsetning av at ungdommene ikke har for markante psykiske problemer i form av fare for sinnslidelse*".

Evalueringer av "Buskerudprosjektet", som omtales nedenfor, viser også positiv effekt av plassering av atferdsvanskelige ungdom i kollektiver.

Buskerudprosjektet – et forsøk på endring.⁵³

Et forsøk først på 1980-tallet på å omforme spesialskolen/institusjoner for atferdsvanskelige som spesielt må nevnes, er "Buskerudprosjektet". Prosjektets primære mål var utprøving av ny organisering av ansvar og tiltak for barn og unge med atferdsvansker for å stoppe ungdommer med alvorlige problemer i å skli videre ut i kriminalitet og rusmisbruk (Helgeland 2007). Dette skulle prøves ut gjennom å knytte spesialskolene for atferdsvansker til de tiltakskjeder som det fylkeskommunale

ønske herfra å unngå mulige fremtidige besøk av «S/S Pauline» i vårt «territorialfarvann».

Forfatterens (min) tilføyelse: Kanskje er dette den eneste gangen en barnevernminstusjon er utvist fra en nærmere beskrevet del av norsk territorium/territorialfarvann? Handlingskraftig politimester. Og kanskje hadde det gått bedre om sosionomen(e) hadde blitt byttet ut med barnevernspedagog(er)?

⁵³ Min omtale av "Buskerudprosjektet" bygger i hovedsak på NOU 1985:3 «Tiltak for ungdom med atferdsvansker» og NOU 2008:15 «Barn og straff».

barnevernet var i ferd med å etablere. Både faglig og økonomisk var det ikke hensiktsmessig å opprettholde institusjoner som fikk drive på sin egen måte. En avdeling ved Åsgård spesialskole for barn og ungdom med atferdsvansker ble tatt i bruk som krise – og avlastningsinstitusjon.

Buskerudprosjektet som var ett av flere delprosjekter under Prosjektet «Alternativ til fengsling av ungdom», kom som en følge av forslagene i Kriminalmeldingen av 1978 (St.meld nr 104 1977 – 78)⁵⁴. Kriminolog Per Stangeland og overlege i psykiatri Helge Waal ble ansatt som prosjektledere, og Buskerud ble valgt som forsøksfylke. Fra mai 1981 til april 1985 tok prosjektet imot 85 ungdommer, derav en tredjedel jenter. Buskerudprosjektet avga sin innstilling i 1985 i NOU 1985: 3 Tiltak for ungdom med atferdsvansker.

Prosjektet tok utgangspunkt i at arbeidet i tiltaksapparatet skulle foregå på det laveste kostnadsnivået som var effektivt, og at tiltakene skulle koordineres slik at de ble tilstrekkelig omfattende og sørge for kontinuitet slik at klientene slapp stadige personsifter (LEON-prinsippet- laveste effektive omkostnings nivå). Prosjektet påviste imidlertid problemer med å gjennomføre dette prinsippet. Tiltakene var spredt på første - og andrelinje i ulike etater, som blant annet barnevern og psykiatri. I tillegg var de ulike første - og andrelinjene skjevt bygget ut. En utbygging av de deler av tiltaksapparatet som hadde vist mangler, var ikke tilstrekkelig. Det ble også påpekt stor variasjon i de unges problematikk, men det viste seg at arbeidsmetodene i betydelig grad var de samme på ulike nivåer. Det siste førte til en uheldig ressursbruk. I NOU 1985: 3 Tiltak for ungdom med atferdsvansker s. 3 omtales dette slik:

«I det ene ytterpunktet kan tiltaksapparatet derfor forbruke uendelig mengde ressurser innenfor problemer som egentlig er normale, slik som folk flest har. I det andre ytterpunkt kan et svært høyt antall fagfolk knyttes til ungdom – uten at det de gjør er så forskjellig.».

Det ble påpekt et behov for en modell som «både fordeler ansvar og metoder etter alvorlighetsgrad og systematiserer samarbeidet mellom etatene på de ulike nivåer». En utviklet på grunnlag av dette den såkalte Buskerudmodellen.

Der både ungdommenes ressurser og hjemmemiljøets ressurser tilsa det, benyttet man tiltak med mest mulig nærhet til hjemmet/lokalmiljøet. Dersom betingelsene for slike tiltak ikke var til stede, skulle ungdommene få mulighet til «ny start, med ny omsorgsbasis og muligheter for å etablere nye kontakter med jevnaldrende på et nytt sted» (Helgeland 2007). En avdeling (Balder) ved Åsgård spesialskole ble tatt i bruk som krise – og avlastningsinstitusjon. De fleste av ungdommene flyttet inn til denne

⁵⁴ St meld nr 104 kalt Kriminalmeldingen. Justisminister var Inger Louise Valle. Hovedfilosofien i Inger Louise Valles kriminalmelding var at hevntanken måtte renses ut av strafferettssystemet og at reaksjoner måtte baseres på et humant straffenivå. Den forebyggende virkning av strenge straffer ble fremholdt som en myte.

enheten ved prosjektinntak. Ungdommene bodde i denne enheten i opptil seks-tolv uker. Her ble de utredet. Det ble holdt møter med foreldrene, etablert ansvarsgrupper, og det ble planlagt videre tiltak. Balder ble også benyttet til avlastningsopphold for ungdom som var i tiltak. Helgeland (2007) deler tiltakene inn i tre hovedgrupper:

1. Rådgivningsgruppen (A) inneholdt ungdom med de minst omfattende problemene, der det ikke tidligere var prøvd ut målrettede tiltak. Det ble anbefalt å opprette ansvarsgrupper for å følge opp disse ungdommene. Det var 15 ungdommer i denne gruppen.

2. Gruppen med lokal forsterkning (B) inneholdt de ungdommene der det allerede var gjort en innsats uten å lykkes, men der det ble vurdert å være tilgjengelige ressurser i lokalmiljø og hos foreldrene. Her forsøkte en å forsterke hjemmemiljøet med eksempelvis veiledning av oppdragelse i hjemmet, alternativ skole og arbeidstiltak, mens ungdommen bodde hjemme. Disse tiltakene ble ofte kombinert med mestringsprosjekter som fjellturer etc. Det var 19 ungdommer i denne gruppen.

3. Gruppen nystart-tiltak (C) inneholdt ungdommene som måtte flytte hjemmefra fordi en anså det som urealistisk å nå frem med tiltak i hjemmet. Det var disse ungdommene som ble ansett å ha størst vansker. For disse ungdommene ble det benyttet forsterkede fosterhjem, rusmiddel- eller ungdomskollektiv, spesialskoler, ungdomsinstitusjoner eller ungdomspsykiatriske institusjoner. Det var 51 ungdommer i denne gruppen.

Helgeland (2007) har undersøkt hvordan ungdommene som var med i Buskerudprosjektet, levde som 30-åringer. På grunnlag av en kvantitativ analyse av hvilke forhold som har hatt betydning for ungdommenes utvikling, viser hun at kjønn, rusbruk hos én eller begge av foreldrene under oppveksten og tidspunktet for start på skoleproblemer er med på å predikere ungdommenes livssituasjon som 30-åringer. I tillegg viser analysen at tiltakene forsterkede fosterhjem og rusmiddelkollektiver har gitt økt sjanse for en resosialisering. Ungdommene som hadde vært i institusjon, hadde klart seg dårligst. De som hadde vært i forsterkede fosterhjem og ruskollektiv klarte seg langt bedre, også bedre enn de som hadde fått lokale tiltak. Helgeland (Ibid) presiserer at hun med dette ikke ønsker å si at institusjoner ikke fungerer som tiltak, «men at det er noe annet som fungerer, nemlig forsterkede fosterhjem og ruskollektiver». I en kvalitativ analyse av hvilke forhold som har hatt betydning for ungdommenes utvikling, viser hun til fire betydningsfulle forhold som peker seg ut i materialet:

- 1) Betydningen av å opparbeide gode relasjoner.
- 2) Trening i hverdagslivets gjøremål.
- 3) Fritidsaktiviteter, miljøskifte.
- 4) Oppfølging etter opphold i fosterhjem/kollektiv.

Disse fire forholdene anses som sentrale når det gjelder å gi ungdommene en økt sjanse til å komme inn på et nytt spor. Buskerud-prosjektet er av de meget får tiltak innen institusjonsomsorg for barn som har blitt grundig evaluert og forsket på. Et betimelig spørsmåls bør være om barnevernet politikere og fagmyndighet har nyttiggjort seg den kunnskap som er brakt fram?

Ulike institusjoner - men samme type barna?

Barna på spesialskoler og verneskoler, - var barn som lokalsamfunn og skole og delvis foreldre ønsket å bli kvitt (Ericsson 1996). Det var barn som var utstøtt. ” Hvor er det plass?” og ikke” Hvor passer dette barnet?” var hovedspørsmålet når et barn trengt institusjonstiltak.

Verneskoletutvalget med overlege, psykiater Per Nyhus som formann, skrev i 1968 (Verneskolenes funksjon og målsetting 1968 s 24):

” Utvalget har etter samtaler med personell både på spesialskoler og verneskoler fått forståelse av at klientellet er sterkt kriminelt, sosialt og psykiatrisk belastet. Det er derfor ikke usannsynlig at det foreligger betydelige likhetspunkter mellom spesialskolenes og vernskolenes klientell”.

Verneskoletutvalget (1968) lister opp følgende kjennetegn på årsaker til plassering både på spesialskoler og verneskoler:” Tyveri, skoleskulk, vagabondering og dårlige hjemmeforhold”. Professor Eva Nordland utførte 1969/1970 en undersøkelse av spesialskolebarn.⁵⁵ Hun peker på følgende årsaker til at barn havnet på spesialskole: ”Lager uro i skolen, stjeler, overaktiv, vansker i forhold til andre barn, bruker sigaretter daglig, redd og anspent” (Nordland 1971 s.169).

Psykolog Claus Fasting, som arbeidet i en barne – og ungdomspsykiatrisk institusjon, kommenterer ulikheter og likheter i et innlegg i Tidsskriftet Norges Barnevern nr 1 1963. Etter et besøk på en spesialskole skriver han:

”Ut fra den ulikheten i oppbygging av de to institusjonene skulle en vente en forskjell i klientellet. Det er imidlertid en påfallende likhet for ikke å si tilfeldighet. Man finner barn med de samme problemene og svakhetene på begge steder”.

Det samme synspunktet finner en i en offentlig utredning fra 1970-tallet (St.meld. nr 32). Der drøftes hvilke barn som blir plassert hvor, og det står:

” Ulike måter å diagnostisere på, og det at en må ta den plassen som byr seg, gjør at det i mange tilfeller vil være et lotteri om plassering skjer i spesialskole eller i en sosial/medisinsk institusjon. Dette gjelder særlig for barn med tilpasningsvansker”.

I St.medl. nr 72 (1984 -85) slås følgende fast:” Det hersker enighet om at elevene i atferdsskolene ikke skiller seg fra ungdom i ungdomshjem, kollektiver og i behandlingshjem”.

Oppsummering.

Hardt arbeid, undervisning, moralsk påvirkning, straff og disiplin måtte vike for nye psykologiske og pedagogiske tanker. De store” atferdsinstitusjonenes” tid var over. Med avvikling og nedleggelse av spesialskolene for atferdsvanskelige barn og unge var en epoke i norsk institusjonshistorie, fra oppdragelsesanstalt gjennom skolehjem til spesialskole for atferdsvanskelige, over. De store statlige institusjoner for problembarn og ungdom representerte fortidens løsninger. De dominerende faglige tankene som hadde utviklet over et par tiår og som etter hvert fikk godt fotfeste, var at barn og

⁵⁵ Undertegnede var en av hennes informanter. Eva Nordland besøkte Ulvsnesøy spesialskole våren 1970.

ungdom med atferdsvansker sjelden kunne hjelpes med institusjonsbehandling alene. Det trengtes tiltak i forhold til familie, skole og nærmiljø. Tiltakene måtte derfor være allsidige, de måtte være lokale, og de måtte være koordinerte. Begrepet tiltakskjeder ble født og ble forsøkt gitt reelt innhold. Buskerudprosjektet er ett eksempel det. Men ennå var ikke den store kritikken mot institusjoner for atferdsvanskelig barn og ungdom kommet (Ekspertkonferansen 1997).⁵⁶ Offentlige granskinger som for alvor skulle avdekke grov omsorgssvikt og overgrep i spesialskoler, lå også mange år fram i tid.⁵⁷ I de to neste kapitlene ”Ulvsnesøy” og ”Stavne” går vi nærmere inn i to institusjoner som begge er representative for de institusjoner og den utvikling som er beskrevet i kap 2, 3 og 4.

⁵⁶ Omtales i kap 7.

⁵⁷ Gransking og erstatning omtales i kap 8 og 9.

Kapitel 5. Ulvsensøy - Oppdragelsesanstalt, skolehjem og spesialskole.

I dette kapitlet skal vi følge institusjonen Ulvsensøy⁵⁸ fra den ble opprettet i 1881 til den ble nedlagt i 1981. 100 års virke som oppdragelsesanstalt, skolehjem og spesialskole.

Oppdragelsesanstalt og skolehjem.

I kap. 3 og kap.4 beskrives oppdragelseanstalten og skolehjemmet på generelt grunnlag. Det går det fram at skolehjemmene både når det gjaldt form og innhold, ble en forlengelse av oppdragelsesanstalten. Det ble i hovedsak bare en navneendring. Derfor omtales oppdragelseanstalten og skolehjemmet her under samme overskrift.

” Ulvsnesøens Oppdragelsesanstalt for vanartede og forvildede gutter” kom i gang i 1881. Bak starten lå mange års grundig forarbeid. I en årrekke hadde det i Bergen vært et stort antall barn som foreldrene ikke greide å holde styr på og som fattigkommisjonen hadde vanskelig med å få anbrakt på et passelig sted. To menn fra Bergen, skoleinspektør Ole Irgens og rådmann H. R. Bang var sentrale i planlegging og oppstart (Lysne 1983). Bergen kommune i samarbeid med” Bergen Samlag for Brændevinudskjænking” ble enig om å opprette en oppdragelsesanstalt” *hvori ialfald de værste Børn kunne anbringes og holdes borte fra deres vante Omgivelser og Forhold*” (Lysne1983, Ustvedt 2000). ” Bergen Samlag for Brænde -vinudskjænking” var pålagt en betydelig avgift av sin brennevinsomsetning og denne skulle gå til fattigvesenet. Derfor kunne Bergen brennevinsamlag bidro med det alt vesentlige av midler til investering og drift av oppdragelsesanstalten i mange år. Av andre bidragsytere nevnes spesielt” Foreningen for forsømte og forvildede Børns og unge Menneske Redning” (Lysne 1983).

Anstalten som tidsriktig ble plassert på en liten øy⁵⁹ i Osterfjorden innenfor Bergen, skulle gi plass til 30” hardnakkede og tyvaktige Børn”. ” Børnene” var gutter fra ca 10 til ca 16 år.

Oppdragelsesanstalten ble drevet etter den såkalte kasernemodellen⁶⁰. Denne modellen bygde på militære formasjoner og ordninger, med oppstillinger, marsjering i sluttet orden, militær hilsen og lignende militær lignede aktiviteter. Dette systemet var egnet til å innøve gode vaner, pliktfølelse, orden, lydighet og respekt for autoriteter. (Lysne 1983. Ustvedt 2000).

⁵⁸ Undertegnede var ansatt ved Ulvsensøy spesialskole 1969-1970, derfor denne spesielle interessen. Som en kuriositet? kan det opplyses at pedagogikkprofessorene Edvard Befring og Harald Thuen arbeidet på denne institusjonen henholdsvis sist på 1950-tallet og midt på 1970-tallet.

⁵⁹ Flere oppdragelsesinstitusjoner ble lagt på små øyer. Toftes gave på Helgøya i Mjøsa, Lindøy oppdragelsesanstalt på Lindøy like utenfor Stavanger, Ulfnesøy oppdragelsesanstalt på Ulfensøy i Sørfjorden ved Vaksdal innenfor Bergen og Bastøy oppdragelsesanstalt på Bastøy utenfor Horten i Oslofjorden. Ustvedt (2000) omtaler dette som øy - prinsippet i norsk pedagogikk. Den pedagogiske begrunnelsen var å verne barna fra all skadelig på virkning utenfra. En annen begrunnelse var at på øya ble de vanartede holdt avsperrt fra resten av samfunnet, som da ikke ble sjenert av de. Vansker knyttet til rømming var også en begrunnelse.

⁶⁰ Kasernemodellen og familiemodellen er omtalt i kap 3.

Marit Tandstad (Tandstad 1998) skriver at guttene som kom til oppdragelseanstalten i perioden 1881 og 1900 i hovedsak var sendt fra tre instanser. Den ene var det rettslige apparatet som dømte til opphold ved oppdragelseanstalten som et alternativ til fengsel. Den andre var fattigkommisjonen som i tett samarbeid med skolekommisjonen skilte ut de guttene som viste ”vanartete” tendenser og som var småkriminelle, men ennå ikke dømt i det rettslige systemet. Den tredje instansen var skolevesenet.

Det første plandokument.

Planer for institusjonen ble lagt fram for skolekommisjonen og fattigkommisjonen i Bergen desember 1880. Bergen bystyre ønsket en å få seg forelagt en hovedplan for institusjonen. Skolekommisjonen og fattigkommisjonen i samarbeid med institusjonenes nyansatte styrer utarbeidet en hovedplan som ble lagt fram og godkjent i Bergen Bystyre juni 1880.

Plan⁶¹
for
Ulfsnæsøens Opdragelsesanstalt.

Approberet ved kongelig Resolution af 16de September 1882

§ 1.

Anstaltens Formaal er at virke som Opdragelsesanstalt for vanartede og for'vildede Gutter

§ 2

Dette Formaal søges naaet ved passende Undervisning og Arbeide og i det Hele ved en i christelig Aand ledet Opdragelse

§3

Anstalten er foreløbig beregnet paa at optage indtil 30 Gutter, Af disse knunne indtil 15 indsetes i Anstalten i Henhold til Bestemmelserne i Kriminallovens Kapitel 6, § 8. Saavel til Optagelse som til Indsættelse efter Dom udfordres Bestyrelsens Samtykke for hvert enkelt Tilfælde. For Gutter, som ikke ere hjemmehørende i Bergen, udfordres derhos Samtykke fra Bergens Skolekommission og Fattigkommission.

§4

I Anstalten optages i Regelen kun Gutter i Alderen fra fyldte 10de til 15de Aar., ligesom i Regelen ingen Gut beholdes i Anstalten over det fyldte 18de Aar .

§5.

Optagelse i Anstalten er betinget af, at vedkommende Gut forbliver i Anstalten, saalænge Bestyrelsen finder det fornødent, i Regelen ikke over 3 Aar. Som Følge heraf kan Indsættelse i Anstalten, i Henhold til Kriminallovens Kap, 6, § 8, saalænge 16 Aars Alderen er sat som yderste Grændse for saadanne Indsattes Forbliven i Anstalten, i Regelen ikke anvendes paa nogen, der har fyldt det 13de Aar.

⁶¹ Hentet fra Lysne 1983 s. 22 til 25.

Til Optagelse i Anstalten udkræves fremdeles: a) Daabs-og Vaccinationsattest. b) Lægeattest for, at Vedkommende ikke er Idiot eller lider af nogen smitsom Sygdom eller legemlig Svækkelse, som gjør ham uskikket til Deltagelse i legemligt Arbeide. For Gutter, som dømmes til Indsættelse i Anstalten i Henhold til Kriminallovens Kap 6, § 8, og som er hjemmehørende i Bergen, kunne de fornødne Legitimationer forlanges tilveiebragte gennem Anstaltens Bestyrelse.

§6.

Anstalten sørger ved Siden af Gutternes Skoleundervisning og Oplærelse til legemligt Arbeide for deres Bospising, Beklædning og Pleie i det Hele taget. Skoleundervisningen søges saavidt mulig ordnet i Overenstemmelse med den for Bergens Almneskole gjældende Anordning. Det legemlige Arbeid skal hovedsagelig bestaa i Mark - og Havearbeide samt passende H usflidsarbeide. De nærmere Bestemmelser angaaende Kost, Beklædning og Gutternes Behandling i det Hele taget fastsættes ved Reglement.

§7

Betalingen fastsættes for hver Gut indtil videre til 200 Kr. aarlig, der f'orskudsvi med 50 Kr for hvert Kvartal.

§ 8.

Anstalten staar under Overtilsyn av Bergens Skolekommision og Fattigkommision, hvorhos Bergens Stiftamtmand og Justitsdeparterementet ved en ar dets Embedsmænd, naarsomhelst have Adgang til at inspicere Anstalten og øve Kontrol med de indsatte Børns Behandling, lig-esom Bergens Skoleinspektør har Tilsyn med Skoleundeundervisning. Anstaltens Anliggender varetages af en Bestyrelse af 3 Medlemmer, hvoraf skolekommissionen og Fattigkommissionen hver velger 1 Medlem af sin Midte og begge Kommissioner i Forening det 3die Medlem i eller udenfor deres Midte. Fattigkommissionen og Skolekommissionen vælger derhos Fællesskab 2 Mænd til at revidere Anstaltens Regnskaber, lige som de i Fællesskab decidere disse.

§9

Bestyrelsens Medlemmer fungere i 3 Aar, men kunne igjenvælges, om de ere villige til at modtage Valg. Den 1ste Juli 1882 udtræder 1 af Bestyrelsens Medlemmer efter Lodtrækning; ligeledes den 1ste Juli 1883 1 af de tilbagestaaende eldre Medlemmer efter Lodtrækning. Bestyrelsen vælger selv sin Formand.

§ 10.

Restyrelsen har sit Sæde i Bergen og- samles til de af den selv bestemte Tider eller saa ofte, som Formanden finder fornødent. Bestyrelsen har særlig ved Besøg paa Anstalten at føre Kontrol med dens Virksomhed og Forvaltning i det Hele samt at afgive de i saa Henseende fornødne Bestemmelser og deriblandt, om hvilke Protokoller og Bøger,

der til enhver Tid skal føres ved Anstalten Ved hvert Regnskabsaars Udløb har den at tilstille Bergens Fattigkommision, Skolekommision, Kommunebestyrelse og Stiftamtmand samt Justitsdepartementet og Kirkedepartementet en Beretning om Anstaltens Virksomhed tilligemed Uddrag af dens Regnskab og Status.

§11.

Det umiddelbare Tilsyn med Anstalten og sammes Ledelse føres af en Forstander med Bistand af en Lærer og de andre ved Anstalten ansatte Betjente. Desuden antages en Læge, hvem det paalægges at have Indseende med Sundhedspleien inden Anstalten.

§12.

Forstanderen og Læreren antages af Bestyrelsen, dog med Approbation af Bergens Skolekommision. De øvrige Betjente antages af Forstanderen eller Bestyrelsen efter dennes nærmere Bestemmelse. Bestyrelsen fastsætter Lønningerne for de ved Anstalten ansatte Funktionærer, forsaavidt de ikke ere overtagne af Bergens Kommune.

§13.

Forstanderen har at lede Anstalten efter den for samme approberede Plan og den ham meddelte Instrux samt iøvrigt efter Bestyrelsens nærmere Bestemmelser. Særlig har han aarlig at afgive den ovenfor i § 10 omhandlede Beretning tilligemed Uddrag af Aarsregnskabet og Status, ligesom han ved Gutternes Udgang af Anstalten efter bedste Evne søger dem anbragte hos skikkelige Folk og jevnlig lader forhøre om deres Opførsel hos dem.

§14

Det fornødne Reglement angaaende Undervisning, Arbeide, Bospisning, Beklædning, Disiplin og Dagsinddeling m. m. afgives af Bestyrelsen og undergives Overtilsynets Approbation. Instruxer for Anstaltens samtlige Fnnktionærer udfærdiges af Bestyrelsen,

§15.

Forandringer eller Tilleg i denne Plan maa undergives Approbation af Bergens Kommunebestyrelse og stadfæstes av Kongen.

Om guttene og livet på øya.

Guttene.

I planen for oppdragelsesanstalten § 4 står det at guttene skal være mellom 10 og 15 år ved inntak. Minimum oppholdstid var tre år. Ingen kunne være i institusjonen etter fylte 18 år.

Tandstad (1998) skriver at mange kom på institusjonen før fylte 10 år og etter de var 15 år.

Lysne (1983 s.27) gir noen korte beskrivelser av bakgrunnen til de første guttene som kom til Ulfsnesøy:

- ”1. Skulket skole i 5 mndr, dratt andre med. Sparket og slått sin mor så hun måtte be politiet om hjelp. Straffet for tyveri – ukevis borte fra hjemmet - hissig og voldsom.
2. Skulket skolen – ligger borte – straffet for tyveri.
3. Små evner, ellers ” som de ovenfornevnte”, doven, urolig, hissig, voldsom.
4. I fosterhjem – rømt – løgnaktig – ” tyveri en vane ” – uteligger.
5. Ute om nettene – sluttet helt på skolen – rømt til Sunnfjord – slette kammerater.
6. Stjeler – drikker – ute om natten – vanartig og fordringsfull – upålitelig – meget løgnaktig.
7. Drikkfeldig – forleder yngre barn.
8. ” Overmåde stivsinnad ... vil sikkert blive en større Forbryter om han ikke i tide bliver afsondret og tæmmet”.
9. Anfører for tyvebander – ” meget farlig Individ, dristig og slu”.

Bestyreren skriver i sin første årsrapport 1881-1882 (Lysne 1983 s. 27):

” Det er et temmelig trist Billede, disse Oplysninger opruller for os. Det giver et innblikk i den omsiggribende Fordærvelse, der truer med at føre Flokke af unge Mennesker ind på Forbryterbanen, og er således et av de mange Vidnesbyrd om Nødvendigheden og Betimeligheden af, at der gjøres særegne Foranstaltninger til fortvilede og vanartede Børns Redning”.

Tandstad (1998 s 36) har funnet følgende beskrivelser av årsaker til tre plasseringer:

” Skulking og slet oppførsel. Rømt fra sit Fosterhjem paa Landet. Moderen har bedt om at faa ham anbragt i Ulfsnesøens Skolehjem”.

” Han har gjort sig skyldig i en rekke tyveri, hvorfor han er bortvist fra folkesskolen og Hambros skole, hvor han sidst gikk et par maaneder. Han indsættes mod moderens ønske”.

” Han har fra 8 – 9 års alderen gjort seg bemerket ved slet opførsel. Skal ha øvet blodskam med en yngre søster. Han indsættes med forældrenes ønske”.

Disse tre eksemplene representerer de tre hovedgrunnene til plassering: ” Skoleskulk og slet Opførsel”, tyveri og ” sædlig fordervelse”.

Tidligere i dette kapitlet er det nevnt at rettsapparatet og fattigkommisjonen var de største leverandørene av gutter. I perioden 1881 til 1900 ble det innskrevet 221 gutter. 40 % kom fra Bergen byrett og 56% fra Bergen fattigvesen. Mange av guttene hadde tidligere vært plassert i barnehjem og/eller pleiehjem/fosterhjem. Noen få gutter ble tatt direkte inn fra private organisasjoner eller foreldre (Tandstad 1998).

Hverdagen.

Dagene var lagt opp etter en streng timeplan. Det var ikke mye fritid å utfolde seg i uten tilsyn. Tanken bak dette var nok at rett oppdragelse var disiplin, arbeid og kontroll. I tillegg kom 30 minutters andakt morgen og kveld. Guttene hadde ca en og en halv time pr dag som de selv kunne disponere fritt.

På skolen hadde undervisning i kristendom en relativt stor plass. Det ble ellers undervist i vanlige skolefag som morsmål, rekning, norgeshistorie, geografi, naturfag skrijving, sang og musikk. Det ble gitt opplæring i skomaker, snekker og skredderyrke. Guttene var en ressurs for institusjonens daglige drift gjennom sin deltagelse i husarbeid, gårdsarbeid og hagearbeid.⁶²

Institusjonen holdt klær til alle guttene. Alle hadde samme type klær. En kan slik si at guttene var uniformert. Denne uniformeringen ført til at guttene skilte seg ut nå de var ute blant folk utenfor institusjonen. De bar et klart merke på seg som fortalte hvor de kom fra.

Selv om en av de tidlige bestyrerne skriver at utgangspunkt og ledemotiv for all oppdragelse må vær” Kierligheden”, må det straffes en gang i blant⁶³. De vanligste regelbruddene som ble straffet var: Grov munnbruk, slett oppførsel mot personalet, nasking av frukt og grønnsaker, gjenstridighet, hærverk, dovenskap, tyveri, innbrudd i rom som tilhørte personalet, røyking/anskaffelse av snus og tobakk og at sengevætere ikke bar ut sine våte sengklær. Ved nasking av mat ble guttene først straffet med innestenging eller opphold på gårdsplassen. Gjentatt nasking ble straffet med ris. Tandstad (1998) forteller om en gutt som måtte oppholde seg på ut på gårdsplassen i fritiden i fem dager for å ha stjålet ei kålrot. Den samme gutten ble senere tatt for forsøk på epletyveri, da ble straffen to slag med ris. Ris fikk også sengevæterne som ikke selv bar ut sine våte sengeklær. Det ser ut som ris var en vanlig form for straff. Antall slag var avhengig av forseelsens alvorlighetsgrad.

Straff som ble gitt før 1900 ble ikke notert. Fra 1900 ble det ført straffeprotokoller⁶⁴. (Tandstad 1998)

Spesialskeleperioden.

Kapitel 4 beskriver overgangen fra skolehjem til spesialskoler og spesialskolens vekst og fall. Det pekes på at helt fram til slutten av 1960-tallet forble spesialskolene for atferdsvanskelige både i form og innhold en forlengelse av skolehjemstradisjonen. Ulfesnesøy var ikke noe unntak (Lysne 1983). Men noen endringer skjedde på 1950-tallet (Lysne 1983):

- Strengt dagsrutiner ble noe myket opp.

⁶² Den dag i dag vil alle som kommer til Ulfesnesøy blant annet se en stor frukthage og fine gangveier som er oppmurt på øya. Gangveiene er” elevarbeid” påbegynt i 1881.

⁶³ Viser til kap.9: Straff av barn.

⁶⁴ Eksempel på hva som ble nedtegnet i en straffeprotokoll finnes i kap 9.

Guttene fikk mer tid til lek og fritidssystemer.

- Ingen store endringer i undervisningsoppleggene
- Gårdsarbeidet skulle ikke lenger være et nødvendig arbeid som måtte gjøres, men nyttes som et ledd i pedagogisk virksomhet.
- Ombygging av 4 sovesaler til 2 enmannsrom, 9 tremannsrom og 1 seksmannsrom. Utedo og dobøtter ble erstattet med vannklosetter.

Bestyrer Olaf Rimmereid⁶⁵ gikk av 1960. Han hadde vært lærer og styrer på Ulvsnesøy i siden 1927 (43 år). 1960 –årene ble innledet med ny ledelse og med unge lærere og andre funksjonærer som var innstilt på pedagogisk og sosiale framskritt. Det var en tid preget av optimisme og pågangsmot. Skolen tok 30 elever. Det kom statlige utredninger som konkluderte med at spesialskolen for atferdsvanskelig barn og unge måtte utbygges og øke i antall. Alt så ut til ligge til rette for en nødvendig utvikling og fornyelse av Ulvsnesøy skole. En omfattende modernisering av bygningsmassen var nødvendig. I 1969 skrev Kirke og undervisningsdepartementet at det skulle planlegges et nytt undervisningsbygg og elev- kapasiteten utvides til 36 elever. Byggingen ble stadig utsatt.

Det var vanskelig å få tak i kvalifiserte lærere. To nye lærerboliger ble bygd på øya. De lange periodene med samme styrer var slutt. Fra 1890 til 1960 var det to styrere.⁶⁶ Fra 1960 til 1980 var det åtte styrere. Det var også stor gjennomtrekk av lærere. De som skapte stabilitet i personalgruppen var funksjonærene: Instruktører (lærer i praktiske fag), agronomen, fører av skyssbåten, husmor og kokke, internatassistenter, kjøkkenpiker, budeie. Dette var folk fra lokalmiljøet, stort sett uten noe særlig teoretisk utdanning. Men det var i stor grad disse menneskene som ga guttenes liv innhold og trivsel. De representerte også tradisjoner og holdninger, på godt og vondt.

Fra slutten på 1960 tallet dukket titler som fritidsleder og miljøarbeider opp. Budeia ble internatassistent. Og internatassistenten ble miljøarbeider. Elevtallet gikk gradvis nedover på 1970-tallet. Fra ca 30 til ca 17. Antall ansatte gikk opp. Noe av årsaken til at antallet ansatte gikk opp var arbeidstidsreduksjon. Hovedårsaken lå nok i ny faglig tenkning. Betydningen av pedagogiske opplegg utenfor de rene skoletimene ble vekt lagt. Miljøarbeidet ble en viktig pedagogisk metode. Miljøarbeiderne som yrkesgruppe kom inn. Ufaglærte fikk barnevernspedagogutdanning på deltid over 4 år. Utdanningen ble kombinert med arbeid på institusjonen.

En av konsekvensene av at lov om spesialundervisning ble opphevet i 1975 og innlemmet i grunnskoleloven, var at den vanlige skolen fikk mer ansvar for å iverksette tiltak for Ulvsnesøy sin elevmålgruppe. Ulvsnesøy hadde tatt imot elever fra hele landet. Nå blåste den pedagogiske vinden i retning av å beholde så mange barn som mulig i sitt hjemmemiljø. Dette medførte at de som kom til Ulvsnesøy var enda mer belastet en tidligere. Svært mange av elevene hadde vansker som krevde individuell behandling. Skole, deltakelse i praktisk arbeid og omsorg var ikke tilstrekkelige tiltak.

⁶⁵ Hans far, Martinius Rimmereid, var styrer på Ulvsnesøy fra 1899 til 1926.

⁶⁶ Første styrer ble etterfulgt av sin sønn.

Bakgrunnen til elevene var fortsatt at de kom fra hele landet, fra meget vanskelige familieforhold, var kriminelt belastet og var under barnevernets omsorg. Lysne (1983) skriver: ”Når en leser dokumenter fra skolens organer fra disse årene, har en følelsen av at skolen savner den ekspertise og de ressurser ellers som trengs for en mer dyptgående behandling av de enkelte elever. Samtidig er det grenser for hvor langt departementet kan strekke seg i retning av å utstyre og bemanne spesialskolen på Ulvsnesøy som en behandlingsinstitusjon”.

Frode Bjørgo som var agronom på Ulvsnesøy fra 1958 forteller til Lysen (1983) om livet på øya. Frode Bjørgo avslutter slik (Lysen 1983 s 105):

Dei siste åra var prega av usikkerheit om skulen si framtid. Dette virka nok inn på heile ånda på skulen, og dermed også på resultata me oppnådde med elevane. Her var stort skifte både av rektorar, lærarar og andre funksjonærar, og både mål og midlar skifta like fort. At skulen låg på ei øy, var nok også i stor grad med på gjera domen endeleg, sjøl om nettopp det etter mi meining var den største fordelene me hadde”.

I 1980 gikk Kirke og Undervisningsdepartementet inn for å avvikle Ulvsnesøy skole. Justisdepartementet var villig til å overta hele øya. Det skulle brukes til en åpen fengsels- avdeling for unge straffedømte i tilknytning til Bergen Kretsfengsel. Overtakelsen skjedde august 1981. Ringen var sluttet: Fra oppdragelsesanstalt på 1880 tallet med justisdepartementets rett til inspeksjon og innsyn i anstaltens behandling av de ” inndømte”, via skolehjem og spesialskole til justisdepartementets ungdomsfengsels på 1980-tallet. Hele tiden har vel guttenes kjennetegn og bakgrunn i hovedsak vært det samme.⁶⁷

⁶⁷ NRK Hordaland melder den 25. april 2019 at Ulvsnesøy er lagt ut til salgs. Takst 10 millioner kroner. Den 7. juni 2019 melder [https:// e24.no](https://e24.no) at øya er solgt for 11.8 millioner.

Kapitel 6. Stavne – i over 100 år.⁶⁸

Innledning.

Det er tirsdag 8. mai 2007. Rapporten ”Omsorg og overgrep” Gransking av barnehjem, skolehjem og fosterhjem benyttet av Trondheim kommune fra 1930-årene til 1980-årene” legges fram i en fullsatt bystyresal i Trondheim. Granskingsutvalget har arbeidet i ett og et halvt år. Utvalgets leder, lagdommer Mats Stensrud, presenterer utvalgets rapport. Han trekker spesielt fram institusjonen Osloveien skole, Stavne, som en institusjon der elevene var en pariakaste og gjennomlevde omsorgssvikt, vold og seksuelle overgrep. Ordfører Rita Ottervik ber på vegne av Trondheim kommune om unnskyldning for den smerte og lidelse som disse barna har gjennomlevd. Ute skinner vårsola. Det er gått 104 år siden Stavne skole ble opprettet.

Dette kapitlet er i sin helhet viet Stavne Tvangsskole som ble opprettet i 1903. Fram til 1952 var dette navnet på institusjonen. Siden har den levd under flere andre navn: Observasjonsskolen i Trondheim, Osloveien Kommunale Spesialskole og Osloveien skole. Innledningsvis redegjøres det for begrepene tvangsskole, observasjonsskole og kommunal spesialskole. I dette kapitlet brukes alle disse benevnelsene. Ulike sider ved institusjonens historie, fra opprettelsen i 1903 til nedleggelsen i 1986, presenteres. Institusjonen ville ikke legge seg til ro etter nedleggelsen 1986. Flere ganger etter nedleggelsen har hendelser fra Stavne skole vært stoff i media. Derfor ble Stavne skole svært sentral i den institusjonsgranskingen som ble utført i 2005-2007 (Granskingsutvalget, Trondheim 2007). De omfattende barnevernsgranskningene med etterfølgende oppreisningsordninger, som ble gjennomført i mange kommuner i Norge fra 2002 – 2009, behandles i kap 7 og 8. Der vil vi møte Stavne igjen.

Som sagt ovenfor, er dette en institusjon som har levd under flere navn. Tvangsskole er et begrep som ble brukt i Vergerådslovens § 38. Tvangsskolene var kommunale heldøgnsinstitusjoner som lå under skoleverket. Vergerådet og eller skoleverket kunne plassere i tvangsskole når:

1. Barn under 16 år som hadde begått en straffbar handling, men som det ikke var reist tiltale ovenfor.
2. Barn som hadde forsømt skolen eller viste særlig dårlig oppførsel i skolen.
3. Barn som var i behov for et midlertidig opphold.

⁶⁸ Dette kapitlet er i hovedsak basert på granskerapporten ”Omsorg og overgrep” fra granskingsutvalget som gransket barnehjem, skolehjem og fosterhjem benyttet av Trondheim kommune fra 1930-årene til 1980-årene. Rapporten ble overlevert fylkesmannen i Sør-Trøndelag 8. mai 2007. Primærkildene er intervju av beboere og ansatte, protokoller og andre dokumenter fra ”Stavne-arkivet” i Trondheim Byarkiv, Stats- og Riksarkivet. Barn og ansattes opplevelser/uttalelser er hentet fra intervju som er gjengitt i granskerapporten. Granskerapporten er et offentlig dokument. Granskingsutvalget besto av Mads Stensrud (leder), Toril Tjelflaat, Arne Sørli og Ann Kristin Wormdal. Undertegnede var som sekretariatsleder delaktig i - kildegransking, intervjuing, bearbeiding og analyse av materialet, tilrettelegging av materialet for skiving og selve skivingen.

Etter vergerådsloven skulle opphold i tvangsskole ikke vare utover 6 måneder, men denne grensen ble ved lovgivning i 1907 hevet til ett år. Etter oppholdet kunne barn sendes tilbake til hjemmet eller anbringes i privat pleie eller skolehjem. Av klientberetninger ser en at mange barn ble sendt fra tvangsskole til skolehjem. Fram til 1953 ble det opprettet i alt seks tvangsskoler i Norge. En av disse var Stavne skole, Trondheim. Tvangsskolene skiftet i 1954 navn til observasjonsskoler. Begrepet observasjonsskole ble brukt i barnevernslovens av 1953 § 24. Stavne tvangsskole ble til Observasjonsskolen i Trondheim. I Rundskriv nr 27 1960 fra Sosialdepartementet gis følgende beskrivelse av observasjonsskolene:

” Dette er kommunale internatskoler i tilknytning til folkeskolen. De står ikke under tilsyn av barnevernsnemnda. Etter lov om folkeskole § 11 kan skolestyret sette en elev i observasjonsskole når han viser dårlig framferd eller uten grunn er borte fra skolen. Oppholdet i observasjonsskole er begrenset til maksimum 2 år. Også barnevernsnemnda kan anbringe et barn i observasjonsskole.”

Skolen ble i dagligtale kalt Stavne skole fram til 1975. Da ble spesialskoleloven innarbeidet i grunnskoleloven og en fikk Osloveien kommunale spesialscole, daglig kalt Osloveien skole.

Dette kapitlet er inndelt i seks hoveddeler deler med disse overskriftene:

Tvangsskole 1903 – 1954.

Observasjonsskole 1954 – 1975.

Kommunal spesialscole 1976 – 1986.

De siste krampetrekninger.

Granskingsutvalget av 1984.

Punktum?

Tvangsskole 1903 – 1954.

Preludium.

Skolen ble opprettet i 1903 på Søberg i Melhus. Dagboken⁶⁹ for 1903 åpner slik:

” Januar: 14de: Gutterne U og V. optages paa tvangsskolen.

” 15de, 16de og 17de: gutterne beskæftiget med forskjellige arbeider.

” 18de: Søndag. Gutterne har til denne tidopført sig meget bra.

” 19de: Skoleundervisningen begyndte. God ånd blant gutterne.

” 24de: Begge gutterne alvorlig formanet og advaret, fordi de havde bandet under arbeidet.

⁶⁹ Fra Dagbok for perioden 1903 - 1918. I dagboka ble det ført kronologisk oversikt hendelser ved skolen.

” 31de: Ingen sygdom i maaneden.

Paa skolen er i maaneden gjennomgaaet: Bibelhist. fra begyndelsen til ”Syndfloden”. Katekisme 1ste, 2ndet, 3dje og 4de bud. Salmer: nr 8, 5 og 20. Norsk: Læsebogen III til side 24. Diktat og afskrift. Regning: Rep. I 4de trin: addition og subtraktion. Hist. Fra begyndelsen til ” Halvdan Svarte”. Geografi: Oversigt over Europa. Skrivning: 1ste hefte Normalskrivebogen. I arbeidstiden er udført forskjellig slags arbeide, så som vedsagning, vandpumping, vask og rengjøring m.m.”

I hovedprotokoll⁷⁰ nr I, står det følgende om skolens første elev:

NN.

” Født xxxx 1888 i ektenskap.

Foreldre: nn og nn.

Elev ved Bispahaugen folkeskole.

Er ukonfirmert.

Optagen i tvangsskolen den 14. januar 1903.

Forhold:

1. Før opptagelsen:

Har i lengere tid skulket skolen og siden siste sommer gjort seg skyldig i flere tyverier og siden han nys før jul udsonede fængselsstraf (alm. fangekost i 32 dage). Af værgerådet i Trondheim blev han før jul dømt til at indsættes paa Bastø skolehjem, men da der for tiden ikke er plas, er han midlertidig besluttet indsat i tvangsskolen”.

Litt utpå året 1903 kommer elev KK f 1889. Styreeren skriver blant annet følgende:

Optagen i tvangsskolen den 4. februar 1903. Indsat av værgerådet i Trondheim.

Udskrevet og overflyttet til Ulfsenesøens skolehjem den 10. juli 1903.

Forhold:

På tvangsskolen:

28/2. 1903. Er en stille, indesluttet gut, som man efter optagelsen blev opmerksom paa laa under for en last (onani). Trots alvorlige formaninger og advarsler har han dog fortsat med denne forfærdelige synd i hele denne måned. (Efter egen tilståelse andenhver nat). Han er slap og ligegyldig og meget lite påvirkelig for god paavirkning. For øvrig har han opført seg godt, været høflig og lydig.

31/3. 1903. Det viser sig desværre at alle formaninger og alvorlige samtaler med ham om hans last (onani) har været næsten frugtesløse, thi også i hele denne maaned har han fortsat med den samme hemmelige synd. Dessuten viser han sig at være en fræk og løgnaktig gut, som paa alle mulige maater forsøger at føre sine foresatte bag lyset og faa dem til at tro godt om sig, han synes at være redningsløs, har ingen viljekraft til at holde sine løfter.

⁷⁰ Fra Hovedprotokoll I for perioden 1903 -1912. I hovedprotokollen ble ført navn/ personopplysninger / familieopplysninger på alle inntatte elever. Dessuten står det om opptagelsesgrunn, litt om oppholdet ved institusjonen og om hva eleven skrives ut til.

30/4. 1903. *Også i denne maaned har der været talt alvorlig med ham, bedt med ham og advaret ham på alle mulige maader mot hans last, men alt synes forgjæves, idet han stadig begår synden paany. Han blir også mer og mer slap, er også hard og løgnaktig. For øvrig er han en stille, indesluttet gut, som utfører sit arbeide pent. Efter sigende har han med alvor søgt at kjæmpe mot lasten, men stadig gaar tabt i kampen.*

31/5. 1903. *Fremdeles som før, kanskje han er bleven mer aaben. Har i denne maaned aabenbaret for bestyreren et langt ryggesløst liv i usædelighetssynden i forskjellige afskyelige former. Alt arbeide med ham og al formaning synes at være uden nytte, idet det stadig gaar nedad med ham.*

30/6. 1903. *Han har i denne maaned været endda mer indesluttet end før. Uagtet han nu paastaar at han ikke har øvet onani i hele maaneden har man dog den strekeste mistanke om at han fremdeles driver synden, thi nalle merker tyder tidelig derpaa.*

10./7. 1903. *Udskrevet og overflyttet – ifølge vergerådets beslutning, til Ulfnesøens skolehjem.*

Skolen førte Straffeprotokoll fra 1903 til 1946. Utdrag og eksempler fra denne protokollen finnes i kap. 9 «Fysisk straff av barn.»

Livet på Tvangsskolen.

For å kaste noe mer lys over livet på tvangsskolen gis det her noen utdrag fra skolestyrerens årsberetninger, reportasjer i to av Trondheims aviser og utdrag fra protokollen til skolens tilsynsnemnd.

Årsberetninger.

Skolens første bestyrer skriver i sin” Beretning om Trondhjems kommunale tvangsskole for årene 1903 og 1940” at det ved skolen ved oppstart bare var to ansatte. Det var bestyreren og skoletjeneren. Bestyreren var ansatt høsten 1902 og skoletjeneren fra nyttår 1903. Bestyreren stod for undervisning og ledelse av skolen, og skoletjeneren ledet guttene i arbeide og underviste de i skomakerarbeid. Skolen hadde plass til 13 gutter, men belegget i 1903 og 1904 var aldri mer enn 10. Alder 9 til 15 år. Gjennomsnittsalder ved inntak var 12 ½ år. Årsaker til inntak var tyveri og skoleforsømmelse eller bare skoleforsømmelse. I 1903 og 1904 var alle elvene, unntatt en, fra Trondheim. Den ene var fra Levanger. De fleste elevene ble utskrevet til heimen. En elev ble videresendt til Ulfnesøy skolehjem og tre til Falstad skole- hjem. Om den daglige virksomhet skriver bestyrer at skolen har en stor hage hvor guttene arbeider hver høst og vår. På skomakerverkstedet ble det gitt opplæring i skoreparasjoner og laging av ny sko. Skolen tok i mot sko til reparasjon. Når guttene ikke var i hagen eller skomakerverkstedet, ble de beskjeftiget med vedhugging, vannpumping og ulike huslige gjøremål. Om elevene skriver bestyreren at neste alle guttene som kom til tvangsskolen var svært lite interessert i skolefagene. Dessuten

” har de fleste i længere tid ligget under for brug av tobak, helst i forsøk av cigaretter, hvorfor de er blege, slappe og interesseløse og bærer i heletaget tydelig præg af gadelivets sørgelige følger. I den første tid ved tvangsskolen gaar det derfor tungt for

disse guttene at lære sine lekse,, ligesom de ogsaa gjerne vil være "slusket" og dovne til arbeid. Det er dog glædelig at se, hvorledes opholdet ved skolen virker godt på dem. Efterhvert som de blir vant til et regelmessig liv og ordentlig næring, faar de allerfleste både arbeidslyst og lærelyst, ja enkelte kan bli rigtig flinke".

Total regnskapet for skolens drift for årene 1903 og 1904 var på henholdsvis kr 6272,00 og kr 6200.00.

Skolen flyttet fra Sjøberg, Melhus, til gårdsbruket Øvre Stavne sommeren 1912. Der ble det reist et eget undervisningsbygg og en bestyrerbolig, mens elevene bodde i det opprinnelige våningshuset.

En lærer som kom i 1921, ble ansatt som styrer i 1933. Det fortsatte han å være helt frem til 1959.

Fra årsberetninger for skoleårene fra høsten 1932 til våren 1936 finner en at elevtallet var på det meste 28, men lå gjennomgående på 20. De fleste barna kom fra Trondheim og ble henvist av vergerådet. Resten ble anbrakt av skolestyret. Det første året var det dessuten et par barn som ble sendt dit av fattigstyret. Det var bare én gutt under 9 år og én over 16 som ble tatt opp. Ellers fordelte elevene seg jevnt på alderstrinnene mellom 9 og 16 år. Elevene var sjelden lengre enn ett år ved skolen. Ved utskrivning ble de aller fleste sendt hjem, noen ganske få til skolehjem.

For hvert år er det opplyst at skolen ble drevet etter skolens plan, at guttene fikk lov til å gå en del på kino og at de hadde lært å svømme. " Elevenes forhold var i det store og hele meget godt" og " sundhetstilstanden ved skolen var meget god" er formuleringer som går igjen. Videre nevnes antallet sykedager for hvert skoleår: 16, 25, 71 og 35, stort sett med forkjølelse og halsesyke som årsak.

Avisreportasjer.

Trondheimsavisene «Dagposten» og «Nidaros» gir i reportasjer fra henholdsvis 14. juni 1941 og 21. juni 1947, innsikt i ulike sider ved livet på Stavne.

Avisen «Dagposten» hadde en stor reportasje om Stavne lørdag 14. juni 1941. Overskriften lød " Den må tidlig krøkes som god krok skal bli". Bilder viste sovesalen der sengene sto tett i tett, åkeren hvor guttene lukte, gårdsplassen der de lekte, langbordet mens de spiste og skomakerverkstedet hvor de var i arbeid. Artikkelen innledning er:

" Når man reiser med Gråkallbanen og sitter og kikker ned på byen idet banen letter ved Ila, får man ganske snart ute ved Stavne øie på en stor, prektig bondegård. Og store, prektige bondegårder ser man alltid ekstra godt på i våre dager, som vi ser rett inn i matens paradisi!

Det er Stavne Vernehjem vi har fått øie på i fugleperspektiv. Når vi daler ned på gården, finner vi ut at Vernehjemmet, de tre hvite bygningene, har lite med selve gården å gjøre enda disse bygningene gjør meget til at her blir et av de peneste og triveligste gårdstun man kan tenke sig. Gården eies nemlig av kommunen som forpakter den bort, mens Stavne Vernehjem, skolen der, hører inn under Trondhjems

folkeskole. Foruten å være gode naboer har disse lite og intet med hverandre å gjøre – barna på hjemmet her får sin melk fra byen! Hvorfor? – Det faller rimeligere!”

Det heter videre at barna – for det meste vergerådsbarn er i skolepliktig alder og bor et år av gangen på hjemmet. Dagsposten (14. juni 1941) fortsetter:

” Det hender at noen kommer tilbake og får være her lenger – på sett og vis er et år svært kort tid, og særlig for barna som trives så utmerket, med alt det gode som er lagt til rette for å hjelpe barna på livets rette vei, er det nok meget godt som kan bli lagt ned i dem i den tiden de er her”.

” Dagsposten” (14. juni 1941) skriver videre at det var 25 gutter som bodde på Stavne. Skolen disponerte i utgangspunktet det eldre internatbygget og de to husene som ble oppført i 1921: Skolehuset og bestyrerens bolig. I loftsetasjen for internatbygningen lå skomakerverkstedet:

” Her er skråtak og store skråtaksvinduer og langbord med et mylder av små trebente krakker under. Det gamle bordet er slitt i kantene og herlig beslått med spiker og nudder og fullt av dype furer, - akkurat som hos skomakeren selv. Langs med veggene står hyller med sko som gaper og gisper efter såler og lapping og i en krok er gassbluss og tjære og sverte så det lukter sko lang vei. Det er bare de større gutter som får arbeide her oppe.”

Videre heter det:

” Tvers over tunet for internatbygningen ligger skolebygningen som er av nyere dato, 1921. Den er ganske stor og rommelig med flere skoleværelser, og med bad i kjelleren og sløid lokale på loftet. Dette siste er både stort og lyst og godt utstyrt. Guttene får lage alt mulig, både leker og nyttige ting og for de mindreårige er børstebindingen et interessant arbeide.”

Det er tilføyd at vinteren 1940/1941 disponerte skolen verken internatet eller skolehuset, idet bestyrerens bolig gjorde tjeneste som begge deler. Dagsrytmen ble beskrevet slik:

” Dagen for guttene arter sig jevnt og presis slik: De står op kl. ½ 8 og spiser frokost og møter på skolen ½ 9, hvor de er til kl. 14 og spiser middag. Fra kl. 14–16 har de fri, og fra 16-17 øver de idrett og lek, fra 17-18 er det lekselesning under tilsyn og så er det kveldsmat. Kl. 20 ½ kalles det til ro hvor de kryper i sine små rustrøde barnesenger på sovesalene og får all den søvn de trenger.”

Hver gutt hadde sin lille hagefleck på ca 7 m². Når grønnsakene modnet, fikk guttene dem til eget bruk. De var også med på å sette poteter og stelle åkeren hele sommeren. De lukte, hyppet og deltok på annen måte i gårdsarbeidet. Ellers beskrev artikkelen gårdsplassen og badeplassen ved elven.

Styreren opplyste til avisen at han på denne tiden hadde elever fra Finnmark i nord til Kristiansand i sør. De var tre lærere inkludert ham selv. Den nylig avdøde husmoren ble fremhevet som en meget sentral person på skolehjemmet. Hun var elsket og avholdt av guttene og” var som en mor for dem”. Vektøkning ble påpekt som et uttrykk for

trivsel. Den gjennomsnittlige vektøkningen var 5 - 6 kilo. En gutt som journalisten hilste på hadde lagt på seg 12,5 kilo i løpet av de åtte månedene han hadde tilbrakt på skolen. I avisartikkelen opplyses det ellers at det i 1941 var fire slike vernehjem i Norge, som i gamle dager ble benevnt med det ”skrekkens ord” tvangsskole. Oslo hadde Geitemyra skole, Bergen hadde Årstad, Stavanger Sørvik, og i Trondheim lå altså Stavne.

Avisen «Nidaros» hadde lørdag 21. juni 1947 en reportasje med overskriften: ”*Stavne skole hvor 1000 gutter har vært elever og fått hjelp og støtte i en vanskelig tid. Psykopatene må fjernes fra verne- og skolehjem. Besøk på Stavne skole en solskinnsdag i juni.*”

Anlegget ble fortsatt beskrevet som en storgård på landet, men hagen var nå rasert og beskåret etter okkupasjonen, ikke minst av jernbanen som tyskerne la tvers over jordet. Nidaros (21. juni 1947) skriver videre:

«.....som vernehjem⁷¹ dannet Stavne.et ledd mellom folkeskole og skolehjem; hit sendes gutter som skulker, viser oppsetsighet eller har rotet seg opp i ting som gjør det ønskelig å ha dem under særlig oppsyn. De overføres fra vergerådet eller folkeskolen med foreldrenes samtykke. [...]

Guttene er i den skolepliktige alder, og oppholdet er beregnet på inntil ett år eller kortere tid, ettersom de skikker seg bra. De fleste går tilbake til hjemmene eller anbringes på landet. Andre blir der i flere år, det kan være så mange ting som spiller inn, enkelte sendes videre til skolehjem. Et observasjonshjem kan man også kalle Stavne skole”.

Nidaros (21.juni 1947) skriver at fra unntagelsestilstanden i 1942 til frigjøringen holdt skolen til på Skjetlein landbruksskole. Tyskernes ”beredskapsavdeling” rykket inn på Stavne, en tid bodde guttene i bestyrerboligen, men det var ikke bra med dette naboskapet. Nazistene unnså seg ikke for å fiske etter medlemmer blant guttene. Det hendte at de meldte seg inn i NS når de gikk ærender i byen, for å komme ut fra skolen, og flere sto allerede i ”partiet” ved ankomsten. Men de fikk slik påpakning av de andre guttene at de mistet lysten til politisk virksomhet.

Gjennom årene har i alt om lag 1000 gutter hatt kortere eller lengre opphold på Stavne skole, nærmere bestemt 993. Det er skolebestyrer som gir disse opplysningene. Videre sier skolestyreren at en regner med at om lag 80 prosent har skicket seg bra, så vidt man har hatt høve til å følge deres videre ferd i livet. Skolen er beregnet på 30 barn, før krigen var gjennomsnittstallet 26-27, i dag har man 14. Det kan ha sine årsaker – bedre tider økonomisk sett, kanskje også bedre mentalitet: «*Dessuten har Politiet jo også hatt litt annet å sysle med enn bare å holde øye med mere og mindre kåte guttestreker.*»

I Dagspostens reportasje (14.6.1941|) framheves fritidstilbud for guttene – couronne, sjakk, Ludo og Damm. Videre hadde de sportsplassen og bademuligheter. I Nidaros reportasjen (21.juni 1946) fokuseres det også på badeplassen – Gjedde-bukta, et av

⁷¹ Avisen bruker betegnelsen ”vernehjem”. Jeg kan ikke se at dette var ikke en offisiell betegnelse.

guttene mest benyttede badesteder med obligatorisk svømmeundervisning, og det skrives videre:

”...Men ennå er ikke badesesongen kommet i sving, foreløpig drives det med eksamen om ettermiddagen etter de samme oppgaver som for folkeskolen eller særskolen for de som hører hjemme der, og det er stadig noen på det trinn. Foreldrene vil forresten heller ha barna på Stavne enn på særskolen. De som avslutter sin skolegang på Stavne, får vitnesbyrdene utskrevet av overlæreren ved folkeskolen, og gutter i 7. klasse tar eksamen i byen ved den skole de hører hjemme.

Det forekommer ofte brist på kunnskapene, ikke så sjelden skriver den seg fra år tilbake, fordi de ikke har klart å følge med i småklassene. Vi kan oppdage at gutter i 6. og 7. klasse er helt ukjent for ting de skulle ha lært i 3. eller 4. Da må vi ta igjen det forsømte, guttene får motet igjen, og det hender de blir så ivrige at de ber om å få være over igjen utover kvelden for å arbeide.

For tiden har man gutter bare fra Trondheim, men skolen er åpen for hele landet. Under krigen var pågangen så stor at man måtte si nei til mange.”

Det fremgår av avisartiklene fra 1941 (Dagsposten) og 1947 (Nidaros), at guttene brukte kommunens tøy under hele oppholdet og derved sparte” sine egne skosåler”.

I 1947 var skolen todelt, med graderinger innen hver avdeling, slik at undervisningen skulle bli individuell. Det var tre lærere, inkludert styrer. Guttene fikk karakterer hver uke, etter konferanse mellom lærerne og husmor.

”...Ellers er dagen regelmessig inndelt i skole, arbeid, måltider, to timers lekselesing og fritid. En stor del av oppdragelsen består i å føre barna inn i et regelmessig og ordnet liv, endre miljøet, få dem vekk fra det som river ned. Bare det å lære dem å spise” kokemat” kan være et problem, mange har stort sett levet på kaffe og brød hele livet. Fisk liker de ikke, og noe slikt som fiskesuppe er fremmed for dem. På skolen får de rikelig og vel tillaget mat, det sørger nok husmoren for.”

I reportasjen fra 1947 blir boksamlingen på 4-500 bind ble fremhevet, likeså guttenes interesse for tegning. Internatet var gammeldags. Det trengte maling og modernisering. Det fantes verken kjeller eller wc. Men hva det manglet i moderne bekvemmeligheter, tok det igjen” i stemning” skrev avisen. Et nytt problem hadde man fått; den stadige trafikken over eiendommen, som den nye broa medførte. Det var ikke bra. Eiendommen var ikke inngjerdet. For guttenes skyld behøvdes det ikke. De kunne ferdes fritt og under tillit, besørge skolens ærend i byen og gå turer” fordelt på flere lag under egen leder”. Problemet var når bærhagen sto rød og det kom ubudne gjester. Forpakterens frue knep året i forveien” to koner fra Østbyen, som hadde forsynt seg med 20 kg rips. Mange er visstnok av den oppfatning at på kommunens eiendom kan man tillate seg litt av hvert. I alle fall unnskylder de seg med det.”

Protokoll fra skolens tilsynsnemnd.

Dette gir også kunnskap om dagliglivet.

Skolens Tilsynsnemnd⁷² hadde en befaring i april 1952 og protokollerte:

- ”1. *Guttenes oppholdsrom (daglig stue) er lite tilfredsstillende. Det nåværende utstyr er temmelig spartansk og tildels lite hensiktsmessig for barn, og det gir et kaldt inntrykk. Noen mindre og lavere bord, stoler, skap og hyller der hver elev har sin egen plass, ville med fordel erstatte de nåværende inventar, og dessuten gi rommet et langt mer hyggelig preg. Dette siste kunne en også oppnå ved å pynte opp de kalde veggene med bilder, gjerne elevtegninger og reproduksjoner av god kunst. I det hele måtte en med relativt beskjedent utlegg kunne gjøre dette rommet mer skikket for sin oppgave, å være en dagligstue for de 13 gutter som nå bor på skolen.*
2. *I forbindelse med elevenes oppholdsrom ligger det nær å nevne at en finner at skolen er nokså spartansk utstyrt med utstyr og materialer for fritidssyssetting. Her kunne en vel nyte godt av de erfaringer som er gjort m.h.t. fritidsbeskjeftigelse på byens folkeskoler. Ved Stavne skole er det nå barn helt ned til 7 år, barn som samtidig har lav intelligensalder, slik at det også vil oppstå et behov for leketøy, spesielt da av konstruktiv art. En vil også nevne at skolens boksamling ikke får tilskudd fra kommunen, slik som ved de øvrige skoler.*
3. *Badet ved skolen er i meget dårlig forfatning, og vi vil komme med en inntrengende henstilling om at det blir gjort en forandring her, slik at planene om å innrette bad og w.c. i internatets 2. etasje blir iverksatt så snart som mulig.*
4. *Skolen mangler gymnastikk- og idrettsutstyr. Selv om det ikke er gymnastikksal ved skolen, vil en ha stor nytte av gymnastikkutstyr både til innendørs og utendørs bruk. Elevene på Stavne skole bør også nyte godt av svømmehallen på Singsaker skole.*
5. *Det ville være ønskelig om det til enhver tid kunne drives systematisk sløydundervisning ved skolen (tresløyd og pappsløyd). En må anta at tilbakestående og vanskelige barn både har behov for og nytte av de manuelle fag ved skolen. Når det gjelder undervisningsmateriell later det til at en del tilvekst og fornyelse vil kunne gjøre sin nytte.*
6. *Barna bør alltid undersøkes av lege og skolepsykolog før de kommer til Stavne skole. Skolepsykologisk kontor bør i det hele i særlig grad komme Stavnes skoles elever til gode. Dette vil sikkert også være en fordel for skolens personale i deres arbeid med barna.*
7. *I kjelleren i skolebygningen, der det nå er bad, bør det innredes vaskeri med maskinelt utstyr. Her kan det også bli plass til tørkerom for elevens skotøy og yttertøy.*
8. *Kjøleskap på kjøkkenet vil i høy grad lette arbeidet for den kvinnelige betjening, da det ikke er kjeller i internatbygningen.*
9. *Stavne skole bør komme på like fot med byens andre skoler m.h.t. bevilgninger til de årlige hovedrengjøringene.”*

⁷² I henhold til skolelovgivningen hadde hver skole sin kommunale tilsynsnemnd.

Observasjonsskole 1954 – 1975.

Loven om behandling av forsømte barn (vergerådsloven) som trådt i kraft i år 1900 ble i 1953 avløst av Lov om barnevern (barnevernsloven). Stavne som var en tvangsskole hjemlet i vergerådsloven, ble nå en observasjonsskole. Den var hjemlet i folkeskoleloven. Plassering i observasjonsskole kunne foretas både av skolestyret og barnevernsnemnda. Oppgavene som før hadde ligget til kommunens vergeråd ble ved innføringa av barnevernsloven overført til barnevernsnemnda.

Skolen måtte nå ha nye retningslinjer. Skolestyret behandlet forslag til nye instruksjoner for Stavne skole først på året 1954. Antall elever var 8 stk, og enkelte mente at skolen var for kostbar og burde legges ned.

Instruksene foreskrev at elevene ikke fikk sende eller motta brev uten at de var sensurert, og de fikk bare ha besøk én gang i måneden. Noen mente at skolen lignet på et fengsel. Avisa Nidaros skrev:

” Bestyreren på Stavne skole tilbakeviste påstanden om at hver elev koster 12.000 kroner. Skolen har også inntekter. Bestemmelsen om brevsensur og besøk er nærmest en sikkerhetsforanstaltning og praktiseres med en stor konduite.”

En oversikt fra sommeren 1954 viser at det da var opptatt 10 gutter. De fleste var nye, men to hadde bodd der siden 1951, og to kom for tredje gang til skolen. Høsten 1957 ble plan og instruksjoner for skolen sendt til styreren for eventuelle forslag til endringer. Når det gjaldt skolens plan, skulle skolestyret oppnevne en tilsynsneemd. Styreren trodde det ville være en styrke for skolen at de medlemmene skolestyret oppnevnte også var medlemmer av skolestyret.

Livet på observasjonsskolen.

Alminnelige bestemmelser.

Skolestyret utarbeidet 1954 følgende plan for observasjonsskolen. Planen forteller mye om skolen form og innhold.

”§ 1.

Alle som er knyttet til skolen, må i hele sin ferd ha for øyet å fremme formålet med skolen: Å oppdra elevene til bra gutter, som finner glede i god oppførsel, orden, renslighet og i flittig og villig arbeid. Skal dette lykkes, må det være godt samarbeid og solidarisk forhold mellom funksjonærene. Hver enkelt må se det som sin plikt å skaffe seg best mulig kjennskap til de enkelte gutters karakter og eiendommeligheter. Guttene må bli behandlet med velvilje og kjærlighet, med streng rettferdighet og upartiskhet. Funksjonærene må alltid ha for øye at skolen skal være en god heim for guttene. Opplysninger om guttenes forhold ved skolen må ikke gis utenforstående.

§ 2.

Guttene skal være under stadig tilsyn. Den som har tilsynet med guttene må ikke forlate dem før en annen løser ham av.

§ 3.

I fritiden har guttene lov til å ferdes fritt og utvunget på lekeplassen. Den som har tilsyn, skal oppmuntre dem til leik og kroppsøving og som regel selv være leder.

§ 4.

Viser en gutt dårlig oppførsel, skal den som har tilsynet, rolig og bestemt forklare ham det uriktige i hans opptreden, eller fjerne ham en stund fra kameratene om han finner det påkrevd. En må skjelne skarpt mellom planlagt gjenstridighet og ondskap og mer eller mindre ufrivillig utslag av en livlig guttenatur eller tankeløshet. Et hvert tilfelle av utvilsomt bevisst ulydighet eller grovere forseelser i ord eller gjerning, må alltid meldes til styreren.

§ 5.

Alle brev til eller fra guttene skal gis til styreren og leses av ham. Guttene må ikke ta imot besøk eller gaver uten lov av styreren.

§ 6.

Funksjonærene må passe på at guttene behandler skolens inventar og materiell med forsiktighet.

§ 7.

Både funksjonærer og elever må vise den største forsiktighet i omgang med varme. Guttene har ikke lov til å ha fyrstikker på seg.

§ 8.

Er noen funksjonærer ved sykdom eller andre grunner hindret fra å utføre sitt arbeide, må det straks meldes til styreren.

§ 9.

Har noen funksjonær noe å klage over eller andra om, har han å henvende seg til styreren. Er han ikke fornøyd med hans avgjørelse, kan han gjennom styreren forelegge saken for skoleinspektøren.

§ 10.

Når guttene blir opptatt ved skolen, skal de bades og få på seg skolens klær. Deres eget tøy blir vasket, satt i stand og hengt bort. Når de blir skrevet ut, får de igjen sitt eget tøy.

§ 11.

Besøk til guttene må som regel ikke skje oftere enn en gang om måneden.

§ 12.

Skolen beholder elevene hele året. I de kortere ferier er guttene fritatt for skolearbeid. I sommerferien blir guttene satt til passende legemlig arbeid. (I særegne tilfelle kan en elev få reise til sine pårørende i lenger ferier.) De elever som har pårørende som kan ta seg av dem, får reise fra skolen i ferier.

§ 13.

Styreren og lærerne ved observasjonsskolen har like lang sommerferie som lærerne ved folkeskolen for øvrig, men må ta sin ferie skiftevis og finne seg i at den blir lagt til andre tider. Husmoren og hushjelpene har ferie etter gjeldende overenskomst.”

Styreren sluttet seg til de alminnelige bestemmelser med unntak av § 12. Han likte ikke uttrykket ” særegne tilfelle”. Skolen hadde gjennom en årrekke latt de gutter som

hadde” skikkelige foreldre” få bli med foreldrene på landet i ferien. Likeså hadde de aller fleste guttene fått være hjemme på høytidsdagene, særlig i julen. Styrer mente at slik som forslaget var utformet, bandt det skolen for meget.

Fjernsyn og hytteliv.

Fjernsynet var kommet, og det spredte noen gleder. En elev skrev 20. november 1962 til barnevernsnemnda:

” Vi takker så meget for fjernsynsapparatet vi har fått fra dere. Det har fulgt mye hygge med det. Hver kveld ser vi programmene. Hyggeligst er det om fredagene for da får vi se detektivene med Perry Mason. Men intet er som Kvitt eller Dobbelt med Gunnar Haarberg. Jeg går nå i første klasse på realskolen så det er ikke hver kveld jeg får se fjernsyn på grunn av at jeg noen dager har så mye lekser å gjøre. Men noen ganger har jeg lite lekser og da ser jeg fjernsyn etter at jeg har gjort dem. Lørdagskveldene er jeg helt leksefri og da ser jeg alle programmene.”

I et følgebrev skrev styreren blant annet:

” Det er hevet over tvil at et apparat hører med til en institusjonDen læringsmessige side vil for mange komme inn i bildet, ikke minst hva angår samfunnsspørsmål, som f.eks. under dagsrevyprogrammene.

For alle vil dertil den underholdsmessige side være av stor verdi. Og mest likevel teller det med at en overfor andre, kamerater, slektninger og de som gjør narr av, eller synes synd på stakkaren som er havnet her, kan hevde at en har TV. En har ved flere anledninger hørt ungene skryte av det. Få ting gjør så stort inntrykk på andre som dette at de får høre at ungene her har TV-apparat.

.....

En nærer ingen frykt for at sendingene skal forstyrre aktiviteten eller den beskjeftigelse en gjerne fortsatt vil drive, også om kveldene. Man har hittil ikke utsatt eller sløffet noe man mente var verdifullt av andre forhold, på grunn av programmene, det vil man neppe heller komme til å gjøre. En tenker her på at en skulle sløyfe skiturene til vinteren for i stedet å sitte inne og vente på å få se et skirenn på TV-skjermen. Det er ingen av ungene som forlanger en slik ordning heller.”

En hytte som skolen fikk oppsatt hadde en viktig funksjon i elevens og ansattes liv.

Bestyreren som overtok på slutten av 1950-tallet, ivret for at Stavne skole burde ha sin egen hytte. I hyttebøkene forteller han om planene, oppføringen, innredningen og bruken av Grønnlia, Selbu. Hytteboka innledes slik:

” Tanken på og planer for egen hytte for elevene eller skolen, tok form utover sommeren 1959. En hadde da fartet noe rundt med telt og soveposer, og ellers holdt til i buer, på setervoller og lignende, lånt for anledningen. Planene gikk først i retning av å kunne kjøpe en hytte, en seter eller lignende. Utpå høsten 1959 ble noen

undersøkelser gjort med henblikk på slikt kjøp, bl.a. i Færdsdalen, Sulumo i Meråker, med negativt resultat. En tok sikte på et sted som kunne nås med kollektivt fremkomstmiddel, helst tog, dette av økonomiske grunner. En hadde allerede i 1958 startet en "kasse", "Guttekassen". I denne gikk penger som en fikk tak i bl.a. ved å selge jernbrom, brutt løs og båret opp fra elva alt sammen rester etter en skinnegang som tyskerne hadde lagt der under krigen. Noe penger fikk en ved salg av løvetann til vinlegging om våren, noe ved arbeidsinnsats som vedsaging bl.a. for skolen (kr. 13,- pr. favn) og noe ble til ved at personalet, de mest interesserte, og også andre, gav mindre beløp til kassen ..."

.....

"I juli 1962 fant en fram til en fin tomt ved vestre ende av Vestre Grønnavann....."

"I midten av september 1962 dro en for første gang inn til Grønnavannet med ungene....."

Styreren søkte barnevernsnemnda og Sparerkillingsbanken om tilskudd til reisningen av hytta og diverse utstyr. Dette ble innvilget. Medlemmer av Trondheim Rotaryklubb ga endel utstyr til hytta. Hytta ble tatt i bruk i 1964, og av notater i hytteboka går det fram at den ble mye brukt. Fra hytta bok, søndag 18. juni 1967 som var gjestedag, sakses følgende:

"7 gutter og 4 voksne dro opp i går for å ordne og ta imot i dag.

Og de tok imot til gagns, med pølse og pølsebrød, saft og lignende – da vi, ca. 40 stykker, skolens folk og skolens venner, kom etter fra byen i dag. Vi hadde buss til Fylkesgrensa fra Stavne. Denne skal hente oss kl. 18.00. Været er riktig bra – så dagen kunne ikke vært stort bedre. Her er badet, rodd, staket på flåte, fisket, pratet og sett på det som er å se."

Også gjester skrev:

"Og da vi andre kom, blev vi overrasket! En nydelig og koselig hytte, ypperlig egnet til formålet. En hjertelig velkomst, god mat og drikke. En enestående opplevelse som vi ikke vil glemme. Her oppe i denne hytta og disse omgivelsene kan ingen bli annet enn snille og gode. Hjertelig takk for oss og til lykke med hytta og stedet."

Skoleinspektøren skrev:

"Vi ønsker Observasjonsskolen til lykke med hytta! Håper denne lille lysestaken kan få sin plass på bordet. Vennlig hilsen fra oss alle på skoleinspektørkontoret."

Var det bare solskinn og glede på hytta? Hytteboka har ingen nedtegnelser fra guttene selv⁷³.

⁷³ I Granskings rapporten av 2007 forteller flere av informantene også om lite hyggelige opplevelser på hytta.

Utfordringer.

På slutten av 1950-tallet ble bestyreren gjennom de siste 25 årene syk og en av skolens faste lærere ble konstituert. På et møte 24. februar 1959 med blant andre representanter fra tilsynskomiteén for Stavne, Trondheim og Strinda barnevernsnemnder, skoleinspektøren, skolepsykiateren, skolepsykologer og ansatte ved Stavne ble skolens utfordringer drøftet. Utdrag (sitat og sammendrag) fra møtereferatet og korrespondanse mellom sentrale aktører, gir innblikk i skolens liv og noen av skolens utfordringer:

1. Fra møtereferatet (24.2.1959): ”Konstituert bestyrer gav så en utredning om skolen og de guttene som en for tiden har her. Han bekreftet hva skoleinspektøren tidligere hadde uttalt om at grunnen til dette møtet var de stadig tilbakevendende og bredt anlagte rømninger fra skolen som iverksattes og ble ledet av eldre gutter, gutter som ofte var anbrakt her i påvente av annen bestemt plassering. Det kunne være spesialscole, behandlingshjem e.l.

Styrer nevnte så hvor ofte denne veien til behandlingshjem var lang og besværlig. Det tok ofte år, og slikt skapte mange vansker for skolen her som skulle holde på gutter som vokste seg større og større. Styrer tok for seg konkret eksempel på en gutt her ved skolen som egentlig burde vært sendt fra Stavne for lenge siden, en gutt som hadde vist tydelige tegn på lederegenskaper i retning av å få med seg de andre guttene på rømninger med derpå følgende innbrudd og tyverier. Det er for lenge siden blitt søkt om plass på behandlingshjem for denne gutten, men enda ser det ikke ut for at det skal lykkes å få ham bort fra Stavne. Imidlertid blir gutten gående her hvor han har en ugunstig innflytelse på gruppen. Dette er bare ett eksempel, men skolen kan vise til mange slike.

Hensikten med dette møtet skulle bl.a. være å få dratt opp klare linjer for opptak av nye elever. Dessuten ligger det også fra skolens side et ønske om at barnevernsnemndene skulle bli noe bedre orientert med hensyn til skolen og dens mulighet til å gi effektiv hjelp og behandling til elever på de ulike alderstrinn. Styreren kom så inn på at en nok har regler for opptak av elever, men at det nok ikke alltid har vært slik at de var blitt fulgt. Han kom så inn på den fordel skolen mener det er i at en elev som en mener skal bli opptatt ved denne skolen, at denne får en grundig undersøkelse av skolepsykolog på forhånd, og at flest mulig papirer kan komme skolen i hende før skolen tar standpunkt til endelig opptakelse. Styrer mente at det var mange hensyn en måtte ta under vurderingen av en ny elev, bl.a. også den at det gjaldt om for skolen her å få en mest mulig gunstig gruppesammensetning. Å få store gutter hit som på forhånd hadde et anselig forhold til politiet, vil i mange og for å ikke si de fleste tilfeller resultere i rømninger med dertil nye tyverier. Det vil skape store problemer for skolen. Som kjent er denne skolen åpen, med intet gjerde rundt den. Det er adgang til rømning når som helst. Disse rømninger foregår dog for det meste om natten. Skolen har som kjent bare en nattevakt som skal oppholde seg på internatet i tilfelle sykdom eller brann. En har ingen nattevakt som er

forpliktet til å være våken. Skolen er best tjent med at den er åpen. Den er en observasjonsskole og intet ungdomsfengsel.”

På møtet ble det reist spørsmål om det lot seg gjøre å dele observasjonsskolen i to, slik at en fikk en behandlingsavdeling for de elever som kom etter initiativ fra skolestyret, og en observasjonsavdeling for de elever som kom via barnevernsmennene. Den konstituerte styreren mente at det ville skape praktiske problemer. Det ville bli vanskelig å gjøre dette riktig for hvert enkelt barn. Mange av dem som ble plassert av skolestyret kunne like gjerne vært plassert av barnevernsmennene. Han så det som en stor hjelp at en fikk foreldrenes forståelse og samtykke til plassering. En god kontakt mellom skolen og barnets hjem ga ofte positive resultater. Styreren mente at ”Mang en mørk forestilling om denne skolen, og mang en misforståelse kunne på denne måten ryddes av veien.”

Styreren fortalte at han hadde vært knyttet til skolen i ca 38 år. Hans oppfatning var at den ideelle alder å få guttene på, var i 10 - 12-årsalderen. Da kunne man få rettet opp mange av guttene. Han syntes det var en god idé om Stavne i fremtiden kunne være et tilbud for mindre gutter. 10-åringer og 14-åringer burde aldri vært plassert sammen. Skoleinspektøren sa man arbeidet for å få en interkommunal observasjonsskole, der Trondheim, Strinda og fylket for øvrig gikk sammen. Fylkesmannen hadde besøkt Stavne året i forveien. Han mente at det ville bli for kostbart å restaurere bygningene, men lovet å ta opp spørsmålet om å få reist en helt ny skole på Stavne. Under møtet ble det beklaget at Falstad spesialskole var nedlagt. Det var uholdbart at det ikke fantes noen spesialskole nordenfjells.

Stavnes skolepsykiater og skolepsykologer fortalte at de besøkte skolen hver uke og hadde timer med guttene. Dessuten ble det holdt stabsmøte hver tredje uke. De enkelte elevene var også flere ganger til undersøkelse hos dem på deres kontorer nede i byen. Den konstituerte styrer bemerket i et tillegg til møtoreferatet:

« Skolens primære formål er observasjon av elever med henblikk på å kunne foreslå hensiktsmessig plassering, eksempelvis i fosterhjem, behandlingshjem, spesialskole, barnepensjonat osv. Forslagene vil også måtte omfatte andre, mindre foranstaltninger, spesielle holdninger hos lærer eller andre foresatte, skolebytte, hjelpeskole, spesialundervisning o.l., alt som følge av den enkelte elevs karakteristiske reaksjonstype, evnenivå, interesselegning osv. Denne observasjonen vil foregå i intimt samarbeid med skolepsykologer og skolepsykiater.

Enhver observasjon er imidlertid utenkelig uten at det mellom personalet og eleven knyttes gode følelsesmessige kontakter. Dette i seg selv forutsettes å gi en vesentlig behandlingsmessig effekt. Videre forutsettes det at beskjefligelse og undervisning, utnyttelse av fritid osv., legges slik til rette at der skapes et størst mulig grunnlag for trivsel og trygghet. Bevisstheten om foreldrene og hjemmets relative nærhet, og i de fleste tilfeller hyppige besøk av og hos foreldrene, skulle være en viktig forutsetning

for det samme. Han vil derfor slå fast: Et hvert observasjonsopphold er et behandlingsopphold, og hovedvekten vil her avgjort ligge på det siste.”

2. Korrespondanse mellom sentrale aktører: Skoleinspektøren skrev til Trondheim barnevernsnemnd 31. mars 1959 og viste til følgende uttalelse fra Kirke- og undervisningsdepartementet:

” Kriminalsjefen ved Trondheim og Strinda politikammer har anmodet barnevernsnemnda om å henstille til kommunen å foranledige innrettet to interneringsrom ved Stavne observasjonsskole for midlertidig anbringelse av barn og ungdom som kommer i konflikt med politiet. Slik det nå er, må politiet i enkelte tilfelle anbringe barn i 14 - 15-årsalderen i politiets celleavdeling eller i vanlig kretsfengsel.

Departementet skal meddele:

” En er oppmerksom på politiets behov for et sted hvor ganske unge lovovertredere kan interneres inntil eventuell anbringelse kan finne sted, men finner at det faller helt utenfor en observasjonsskoles oppgave å ta imot slik ungdom, selv for en kortere tid. Departementet antar at de barn det her gjelder heller ikke kan mottas i Statens spesialskoler, men at de burde opptas i behandlingshjem.

Departementet finner det derfor ikke tilrådelig at politiet får stilt til disposisjon interneringsrom ved Stavne observasjonsskole”.

I et brev til Trondheim skolestyre fra januar 1961 opplyses det at observasjonsskolen i Trondheim stadig har fullt belegg, dvs 12 gutter. Skolens kapasitet var ikke stor nok til å dekke behovet. Det sto alltid gutter på venteliste.

Både barnevernsnemnda og skolestyret hadde barn som trengte plassering. Det var påkrevet med en utvidelse, i første omgang en paviljong for 10 - 12 gutter. Kjøkkenet og vaskeriet sto foran en gjennomgripende modernisering. Når denne var gjennomført, kunne man dekke” en sterkt utvidet drift”.

Trondheim formannskap behandlet i januar 1962 sak om utbygging av observasjonsskolen på Stavne. Det fremgikk at helsemyndighetene og bygningskontrollen lenge hadde påklaget vesentlige mangler ved skolen. Det ble besluttet å bygge et internat med plass for 12 barn, og med husvære for lærer og husmor.

Nye planer.

Ny kunnskap, nye lovbestemmelser, endring i målgruppens behov og utvikling og utbygging av spesialskoler og behandlingshjem skapte behov for omstrukturering og profesjonsliering av den kommunale observasjonsskolen. Etter flere års arbeid vedtok Trondheim skolestyre den 24. mai 1966 en ny plan for observasjonsskolen. Innledningsvis står det om skolens mål og midler:

”Observasjonsskolen i Trondheim har sin hjemmel i Lov av 10. april 1959 om folkeskolen, § 4, ledd 2.

Skolen skal som elever ta imot gutter som i hjem eller skole har vist symptomer på alvorlige tilpasningsvansker, uttrykt ved aggressivitet, skoleskulk, nasking, sterke konsentrasjonsvansker, spesielle læreproblemer, angst, vagabondering, enuresis o.s.v. Hjemmel for opptak av elever finnes i Lov av 10. april 1959 om folkeskolen, § 11, ledd 2, og i Lov om barnevern av 17. juli 1953, § 19 og 24 i medhold av § 16.

Skolens mål ligger primært i at hver elev gjennom maksimal opplevelse av trygghet og trivsel når fram til en snarlig tilpasningsmessig rehabilitering og – at hver elev gjennom maksimale lærings- og treningsmuligheter får utviklet evner og egenskaper, mentale og fysiske, som i fortsettelsen kan sikre en stabil og normal utvikling. Sekundært ligger målet i at skolen snarest skal registrere den enkeltes atferds- og reaksjonsmønstre, virkningene av det foretatte miljøskifte, begrunne tilrådinger for adekvat behandling, egnet framtidig miljø, opplæring, yrkesvalg o.s.v.

Midlene vil ligge i:

a. Det miljømessige arbeidet hvori inngår

rutinemessig og godt stell rent materielt, en strukturert, trygg og beskyttende atmosfære med rikelig voksen kontakt, variert og stimulerende beskjeftigelse, tilrettelagt tillits- og arbeidsoppgaver av ulik art, bearbeidet og stadig økende kontakt med hjemmet og med det ytre miljø o.s.v.

b. Det skolemessige arbeidet som omfatter

undervisning innenfor barneskolens pensum, individualisert og tilpasset den enkeltes maksimale yteevne. Skolearbeidet omfatter også utstrakt hjelp til, og kontroll med leksearbeid og annen opplæringsbetont virksomhet, herunder beskjeftigelse, mer vanedannende aktiviteter o.s.v.

c. Det psykiatrisk – psykologiske arbeidet som virker gjennom undersøkelser og tilrådinger før opptak, under oppholdet og før utskrivinger.

Videre i planen beskrives administrasjon, organisering, personalet, opptak og utskriving av elever.

Ny planer endret ikke så mye på observasjonsskolens form og innhold.

I et brev 4. juni 1974 til skolesjefen, redegjorde styreren for situasjonen på skolen. På dette tidspunktet var det 10 elever, hvorav halvparten skulle utskrives til sommeren. Skolen hadde tilfredsstillende innkvartering for 20 elever - to internat med syv rom i hvert. Ved fullt belegg måtte halvparten av rommene belegges med to gutter. Styreren mente at det ideelle elevtallet var 16. Det ble tilføyd at det ene internatet trengte oppussing. I undervisningsrommene kunne det anbringes 15 - 20 elever. Det var to teorirom, ett sløydrom og ett tekstilsløydrom. Dessuten gjorde man i stand et par kjellerrom til verkstedlokaler for fritidssysler. Det som skolen manglet, var en gymnastikksal. Gymnastikken foregikk i klasserom.

Observasjonsskoleperioden 1954 – 1975 går nå mot slutten. Lovendringer gjør det mulig å opprette kommunale spesialskoler.

Kommunal spesialskole: Osloveien skole 1976 – 1986.

Spesialskoleloven av 1951 ble 1975 integrert i grunnskoleloven. Denne lovendringen påla kommunene ansvar for ”høvelig” opplæring av alle barn og unge. Kommunene kunne nå opprette sine egne spesialskoler etter søknad til departementet. Trondheim kommune søkte om det. Økonomisk ville en endring fra observasjonsskole til spesialskole være en fordel for kommunen. Observasjonsskolen ble godkjent som spesialskole fra 1. august 1975 på følgende vilkår:

- ”1. Skolen opprettes og drives som en kommunal Spesialskole i samsvar med de lovbestemmelser for spesialskoler/spesialundervisning som gjelder til enhver tid og etter de planer og reglement som blir fastsatt med hjemmel i lov.*
- 2. Opptaking og utskrivning av elever avgjøres for tiden av Spesialskolerådet i samsvar med lovens § 18 og etter de retningslinjer departementet fastsetter for delegering av denne myndighet.*
- 3. Tilsetting av styrer og lærere skal for tiden godkjennes av departementet, jfr. lovens § 6 og 9.*
- 4. Staten yter tilskott til godkjente driftsutgifter foreløpig etter tilskottsordningen for fylkeskommunale og kommunale spesialskoler som Stortinget har fastsatt med hjemmel i lovens § 19 nr. 2.*
- 5. Fylket yter tilskott til driftsutgiftene etter de bestemmelser som Stortinget har fastsatt med hjemmel i lovens § 19 nr. 3.”*

Fra 1979 tok Stavne også inn jenter. Det ble bare to. Utover i 1980-årene var elevtallet rundt 14. De fleste gikk nå 1 - 2 år, men nær en tredjedel ble registrert med flere enn 2 skoleår.

Skolesjefen oppnevnte i 1981 et utvalg til å vurdere status og fremtid for Osloveien skole. I utvalget satt styrer daværende styrer, en tidligere styrer, en faglig leder ved Trondheim sosialkontor og en psykolog. Det varte og rakk før utredningen kom. Først 17. januar 1984 avga utvalget innstilling. Utvalget anbefaler fortsatt drift ved Osloveien skole. Utvalget skriver blant annet:

De fleste elevene har betydelige sosiale vansker, gjerne manifestert gjennom utagerende atferd. Mer generelle lærevansker opptrer gjerne i tillegg, uten at dette inngår i gyldige kriterier for elevopptak.

Samtlige elever er de siste årene kommet fra grunnskolene i Trondheim. Det er likevel Trondheim sosialkontor som i de fleste tilfelle anmoder om elevplass ved skolen.

Et flertall av elevene tilhører ungdomsskolen. Det er langt større pågang etter elevplass for gutter enn for jenter. Gjennomsnittlig oppholdstid for elevene ligger på vel ett år.
b Miljø – arbeidsform – metoder m.v.

Elevene har tilnærmet vanlige undervisningstilbud, men individualisert og organisert i grupper på inntil 7 elever. De fleste elevene bor i skolens internat fra mandag til fredag. En del av elevene er gjerne ved skolen også i helgene.

Miljøarbeidet er lagt opp slik at den enkelte mest mulig skal være engasjert i arbeids- og hobbyoppgaver, delaktig i fellesaktiviteter med felles ansvar, og gjennom dette kunne oppleve en tryggere sosial tilhørighet.

Uteliv sommer og vinter, gjerne i forbindelse med hytteturer, går inn som en vesentlig del av tilbudet. Et aktivt samarbeid med foreldre/foresatte, ivaretatt blant andre av kurator og rektor, løper parallelt med det øvrige arbeid.”

Utvalget konkluderte med at kommunen fortsatt trengte sin egen spesialskole med et botilbud for barn/unge med psykiske/sosiale vansker. Osloveien skole ble i denne sammenheng vurdert slik:

” Beliggenheten vurderes utmerket. Bygningsmessig standard er i hovedtrekk bra. Det gamle (kondemnerte) internatet må fjernes. Nytt undervisnings- og aktivitetsbygg bør oppføres på samme tomt.

Pedagogisk personale forutsettes tilført/ beholdt etter retningslinjer gjeldende for spesialskoler. Nåværende stillingsbetegnelser blant miljø personalet er imidlertid tilpasset en tidligere tid, og de arbeidsoppgaver de var dekkende for, er delvis helt endret (husassistent m.v.). Dette må justeres, og skolens aktuelle behov må legges til grunn. Utvalget forutsetter at skolens rektor trekkes aktivt med i dette arbeidet. Så langt det er mulig å relatere stillingskategoriene til godkjente normer gjeldende ved spesialskoler generelt, bør dette gjøres.

Spesielle fagtjenester ivaretatt av for eksempel pedagogisk/psykologisk rådgiver, barnevernspedagog e.l., søkes tilgodesett ved nytilsetninger. Personalets løpende etterutdannings- og opplæringsbehov internt så vel som eksternt, bør søkes ivaretatt gjennom kommunens opplæringstiltak.”

Skulle denne utredningen, fra var et enstemmig tverrfaglig utvalg med høy kompetanse, bidra til en faglig og organisatorisk utvikling ved Osloveien skole?

De siste krampetrekninger. Perioden mai 1984 – august 1986.

Osloveien skole ble formelt nedlagt av Trondheim bystyre i sak nr B 139/86. Hva hendte i tiden fra det tverrfaglige utvalget i 1984 tilrådde at Osloveien skole skulle fortsette som egen spesialskole med et botilbud for barn/unge med psykiske/sosiale vansker, til vedtaket om nedleggelse var et faktum? Her følges hovedtrekkene i denne prosessen. En opprivende prosess for alle involverte. Selve om nedleggelsesprosessen var slutt i 1986, kjentes etterdønningene langt inni 2000-tallet. Dette blir behandlet i kap. 7 og 8. Men først om de dramatiske årene 1984 og 1986.

Aktører.

Den 14. mai 1984, ca 4 måneder etter det tverrfaglige utvalgets innstilling, skrev den konstituerte kommunaldirektøren ved Avdeling for helsevern og sosial omsorg til kommunaldirektøren ved Avdeling undervisning.

Brevet avsluttes slik:

”Som det fremgår av foranstående, så har det ved flere anledninger vært brukt fysisk avstraffelse av elevene ved Osloveien skole. Dette er beklagelig, og det må bringes til opphør. Barnevernskonsulenten og skolelegen er medlemmer av skolens fagutvalg. De er derfor godt kjent med bakgrunnen til elevene ved skolen og hvilke problemer skolen strir med til daglig. Det gjøres en betydelig innsats fra personalets side. Det synes imidlertid klart at skolen har flere elever som representerer så stor belastning på miljøet og personalet at det også går ut over det skolen kan make. Sist høst var preget av uro og svært mange rømninger.

Barnevernskonsulenten og skolelegen stiller spørsmålstegn ved om miljøsidene ved skolen er tilstrekkelig bemannet. Det er vesentlig miljøet klagen er fremsatt mot. Undervisningssituasjonen og lærerne er ikke utsatt for kritikk.

Barnevernskonsulenten og skolelegen reiser spørsmål om de episoder som her er beskrevet kunne vært unngått ved at skolen hadde hatt et tilsynsutvalg i likhet med de statlige spesialskolene? Fagutvalget fungerer ikke som tilsynsutvalg.

Jeg tillater meg å påpeke Avdeling undervisnings ansvar i denne saken, og forutsetter at saken blir fulgt opp i forhold til tidligere episoder, samtidig som det blir sørget for at lignende episoder ikke gjentar seg.

Barnevernsnemnda foretar seg ikke noe nå, men ber om å bli holdt underrettet om hva som blir gjort.”

Skolelegen skriver i brev 29. oktober 1984 til Avdeling undervisning, i forbindelse med en klage fra foreldrene til en elev:

” Undertegnede har siden høsten 1980 vært tilknyttet Osloveien skole som skolelege. Jeg har i egenskap av dette også deltatt i skolens fagutvalgsmøter. Høsten 83/vinteren 1984 ble undertegnede kontaktet av barnevernkonsulenten vedrørende klage som fremkom om disiplinærforhold ved skolen.

På samme tid ble det overfor meg fremsatt klager fra elever direkte ved rutineundersøkelser av flere elever.

På bakgrunn av de fremsatte klager kontaktet barnevernkonsulenten og undertegnede to tidligere elever ved skolen, som det var referert til i samband med klagesakene.

Videre ble styreren forespurt av undertegnede om de enkelte episoder, uten at han ble direkte konfrontert med hva den enkelte elev hadde sagt. Dette delvis av hensyn til elever som ennå gikk ved skolen, der de ba om at dette ikke ble gjort av hensyn til videre opphold ved skolen.

Resultatet av disse samtaler førte til at avdeling undervisning ble gjort oppmerksom på forholdene gjennom et brev fra blant annet undertegnede.

Jeg har siden tatt de nevnte forhold opp i fagutvalg og der orientert om hva som har blitt gjort både fra undertegnede og skolekontorets side. Styreren orienterte deretter om endringer ved skolens opplegg som ville medføre forandringer som hørtes tilfredsstillende ut. Jeg tenker da på endret arbeidstid for lærere, endret vaktturnus ved

internat, tilsetting av psykolog. Det er derfor med stor uro jeg har mottatt et lengre brev fra foreldrene til en av skolens elever, der det beskrives et forhold som jeg finner vanskelig å akseptere ved en spesialskole. Jeg vil kort referere historien slik den fremgår av den skriftlige klagen og som stemmer helt overens med det eleven selv opplyser:

” Under middagen skulle det serveres blomkålsuppe. Angjeldende elev liker ikke dette og ber om å få slippe. Samtidig dukker elevens far opp for å hente eleven hjem, det er hans siste dag på internatet før hjemflytting. Da eleven og rektor er i konflikt med hensyn til suppen trekker faren seg tilbake til bilen for å vente på en avklaring mellom rektor og elev. Rektor holder på sitt at eleven skal spise suppe. Eleven nekter fortsatt og reiser seg for å hente sin far. Dette fører til at rektor beordrer personalet til å holde han fast, og mens gardinene blir dratt for vinduene, blir eleven under et voldsomt basketak lagt i gulvet. Idet faren kommer springende inn, tilkalt av bråket, får han se rektor vri armen rundt på eleven og sette kneet på så eleven skriker i smerte. På anmodning fra faren blir eleven satt fri og en episode som kunne endt enda verre ble derved stoppet.”

Jeg ønsket å forelegge denne episoden for styreren, men han var ikke å treffe da undertegnede møtte på skolen, etter på forhånd å ha meldt min ankomst. Jeg refererer derfor saken etter de opplysninger jeg har fått fra eleven selv samt fra den skriftlige klage jeg har mottatt fra foreldrene, der de ber meg følge opp saken.

De sier videre at de håper jeg tar klagen til følge og at det blir gjort noe med det. Hvis ikke går de til andre instanser.

Jeg vil anmode skolekontoret om å følge opp sitt ansvar i denne vanskelige sak, og at forhold som beskrevet i dette brev ikke vil gjenta seg for ettertid.”

Styreren ga sin versjon av episoden i brev til Avdeling undervisning medio november 1984:

” Eleven satt ved middagsbordet og jeg la merke til at han ikke hadde forsynt seg med suppe. Jeg spurte hvorfor. Han likte ikke denne suppen. Vi snakket litt løst om det, og eleven ga uttrykk for at han ikke klarte å spise denne type suppe. Mora hadde gitt skolen beskjed om det, sa gutten.

Jeg snakket så om forskjellige elever som tidligere har gått ved skolen. De fleste elever har mat som de liker dårlig og godt. I den tiden de har vært ved skolen har de fleste elever blitt vant til å spise forskjellig mat og det er i en god del tilfeller at nettopp elever som har sagt at den mat liker jeg ikke, har i neste omgang blitt en av livrettene til de samme elevene. Praten og diskusjonen gikk helt rolig fra undertegnede sin side, mens eleven som det her dreier seg om hisset seg opp flere ganger. Flere diskuterte også, men det var kun denne eleven som ble opphisset. Vi prøvde å roe han ned flere ganger, men han ble hissig på nytt og på nytt.

Jeg forklarte og forklarte. Etter hvert så det ut som det skulle roe seg ned, men så oppdaget eleven at faren var kommet, og da eksploderte han og spratt opp fra bordet for å springe ut. Miljøarbeideren stoppet han, og roet ned. Fikk også beskjed fra meg

om å sette seg ned igjen på plassen sin. Han ble fulgt bort til plassen. Der tok han brått opp kniven og truet meg med den. Jeg hadde ikke annet å gjøre enn å frata han kniven. Jeg sa også at vi måtte gå på kontoret å prate om dette, for en slik adferd kan ikke aksepteres. Han begynte å bli med, men plutselig gikk han til angrep på meg, som resulterte at jeg måtte stoppe ham pånytt for å unngå skade både på han selv og meg. Å holde denne eleven fast når han bruker sine krefter er ikke lett, og det vil naturligvis medføre at en må bruke krefter for å holde han rolig. Vi var to stykker og vi la ham ned på golvet for å roe han ned.

Denne gardinen som ifølge brevet fra skolelegen ble trukket for, dreier seg om en gardin som deler stuene. Den ble trukket for, fordi at de andre elevene ikke skulle komme. Situasjonen var da under kontroll. Faren kom så inn, mens vi holdt han nede. Han kom bort og ba oss slippe opp. Da var gutten rolig og vi gikk inn på kontoret for å snakke om det som var skjedd. Det er også skrevet i brevet at jeg vrei armen så han skrek i smerte. Dette er selvfølgelig ikke riktig. Jeg holdt gutten fast så mye som var nødvendig for å holde gutten rolig.

Under samtalen på kontoret ga ikke faren uttrykk for noe. Gutten derimot ga uttrykk for at han var oppriktig lei seg for det som var skjedd, uten at han ga direkte uttrykk for det med ord.

Undertegnede hadde en oppfatning av episoden etterpå at det ble handlet helt korrekt og nødvendig og i tråd med regler og forskrifter i den aktuelle episoden. Den samme oppfatning har jeg pr i dag også....”

Lederen for Utekontakten⁷⁴ i Trondheim kommune skrev 12. november 1984 et brev til Avdeling for helsevern og sosial omsorg. Brevet innledes slik:

” Etter at personalet ved Utekontakten i Trondheim ble kjent med at det har foregått overgrep mot elevene ved Osloveien skole, ble det ved begynnelsen av 1984 tatt initiativ til et møte med daværende barnevernskonsulent i kommunen. Undertegnede redegjorde da for hva flere ungdommer hadde fortalt, bl.a at: det ikke var uvanlig at de unge ble slått og lugget, bl.a. av rektor og en vaktmester. Dette skjedde både som avstraffelse og i konfliktsituasjoner, de unge ble låst inne på rommene sine uten tilsyn, noen ganger ble de også fratatt klærne sine under innelåsinga, slik at de bare satt i undertøy. Dette angivelig for at skolen skulle gardere seg mot at den innelåste rømte. Elever med punkefrisyrer eller andre frisyrer som ikke ble godtatt, ble tvangsklipt.

Barnevernskonsulenten fortalte at hun i den siste tida hadde fått liknende henvendelser, bl.a. fra en av foreldrene.

[....]

Utekontakten vil ikke benytte Osloveien skole som tilbud, og heller ikke anbefale skolen brukt overfor våre samarbeidspartnere, før denne saken er skikkelig avklart.”

⁷⁴ Leder for utekontakten var barnevernspedagog Thor Erik Dahlhaug.

Personalet⁷⁵ ved Møllebakken Ungdomshjem skrev 14. november 1984 et brev til Avdeling undervisning, der det innledningsvis står:

"I forbindelse med inntak av ungdom fra Osloveien skole, er det kommet frem meget rystende opplysninger om grove fysiske overgrep mot tidligere elever. Overgrepene er spesielt knyttet til enkeltpersoner av personalet, og er av en slik karakter at de strider imot alle aksepterte former for omsorg og" læring"....."I det etterfølgende ble det referert episoder der ansatte angivelig hadde vært voldelige mot forskjellige elever:

".....Vedkommende begynte å "fike" til meg i ansiktet, tok meg deretter i håret og dro meg ned på gulvet. Han satte seg på skrevs over meg og slo meg i ansiktet..." ".....Men jeg dro over Stavnebrua for å treffe noen kamerater. Etter en stund dro jeg tilbake, på tilbakeveien traff jeg en elev fra skolen. Han kom løpende i T-skjorte og stillongs (vinter) og sa han ville rømme fra skolen fordi forholdene var så jævlige...." ".....Jeg fortalte at jeg hadde vært på skolefest. Vedkommende begynte da å slå meg i brystet/magen med knyttneve fordi jeg hadde løyet. Etter omgangen med juling ble jeg så dårlig at jeg måtte gå å legge meg....."

".....så selv strupetakene på halsen hans etter at han kom ut av rommet til den ansatte....."

"....jeg sto oppe i gangen og så og hørte på. Den ansatte slengte x veggimellom og var helt vill...."

"...Vi var på hyttetur i Selbu. Om kvelden ble det fortalt mange spøkelseshistorier, og y skulle tisse, y turde ikke gå ut fordi han var mørkredd. Y tisset derfor på bøtta, den ansatte ble så forbannet at han kjørte hodet til y ned i bøtta med tiss..."

Brevet fra Møllebakken ungdomshjemmet avsluttes slik:

" Forholdene ved Osloveien skole har vært kjent i sosialarbeiderkretser i lengre tid. Sist vinter ble det bl.a. gjort et fremstøt av Ungdomskontakten til barnevernkonsulenten i Trondheim vedr. forholdene ved Osloveien skole. Etter hva vi erfarer, resulterte ikke henvendelsen i noen konkrete tiltak av betydning. Møllebakken ungdomshjem vurderer situasjonen som så alvorlig i forhold til sin samvittighet, og som fagarbeidere innen barnevernet, at noe må gjøres i denne saken.

Ansvar for drift av Osloveien skole ligger under avd. for Undervisning og Trondheim skolestyre. Møllebakken ungdomshjem vil av den grunn kreve at det blir nedsatt en frittstående granskningskommisjon som kan vurdere de opplysninger om barnemishandling som har kommet fram."

Styresen og personalet ved Osloveien diskuterte påstandene i brevet fra Møllebakken skrev i svar til Trondheim kommune 19. november 1984:

" Personalet ble selvfølgelig sjokkert, når en fikk slike påstander om fysisk mishandling rettet mot seg. Alle vil jo mer eller mindre føle seg mistenkt, selv om en vet at en ikke har handlet i henhold til påstandene i brevet. Personalets grunnholdning og utøvelse

⁷⁵ Styresen på Møllebakken ungdomshjem var Tor Prestmo.

av den, har imponert meg mange ganger. Deres omsorg, ømhet, trygghet samt engasjement som er vist i å hjelpe elevene som er i vanskeligheter. Det er komplett umulig å finne en person blant personalet som viser tegn til å bruke fysisk vold.

Tvert imot viser personalet en tålmodighet som langt overstiger det en kan forvente av et personale som til stadighet blir utsatt for et umenneskelig stort press, som gjør at de finner det helt nødvendig og riktig av hensyn til elevene å gripe inn. Dessverre er en i gitte situasjoner nødt til å stoppe elevene fysisk for å avverge en farlig situasjon. Samtidig som en i personale foretar en inngripelse fysisk, vet en at i neste omgang kan en bli anmeldt. Det er urimelig vanskelig for personale å leve med slike konflikter til enhver tid. Personale vet dette, og de vet at bruk av slag og lignende harde metoder overskrider grensen for det lovlige, og alle i personale viser i utøvelsen av arbeidet at de er dette bevisst. Derfor er det på vegne av personalet uforståelig at slike historier som er beskrevet kan være herfra.”

Samme dag, den 19. november 1984, innledet skolelegen et brev til Avdeling undervisning slik:

” Som skolelege og medlem av fagutvalget har jeg sett det som min plikt å ivareta elevenes helse i et utvidet helsebegrep.

Når jeg høsten 83 ble gjort oppmerksom på at det i enkelte situasjoner hadde forekommet konfliktløsninger som faller utenfor rammen av det som jeg finner akseptabelt innenfor forskriftene, besluttet jeg i samråd med et annet medlem av fagutvalget, barnevernkonsulenten, å undersøke nærmere en del av episodene som ble referert.

Vi fant forholdene så alarmerende og lite hensiktsmessige at vi samlet våre inntrykk i rapport datert 14/5-84 til kommunaldirektøren ved avdeling undervisning, undertegnet av konst. kommunaldirektør (for avdeling for helsevern og sosial omsorg) ...”.

Granskingsutvalget av 1984⁷⁶.

Den 21. november 1984⁷⁷ nedsatte Avdeling undervisning et granskingsutvalg med tre medlemmer – en overlege, en advokat og en sosialsjef. Mandatet lød:

” Granskingsutvalget får som mandat primært å undersøke og vurdere de påstander om fysiske overgrep mot elever ved Osloveien skole som har kommet fram i rapporter, presse og kringkasting.

Utvalget blir i tillegg bedt om å vurdere ansvarsforholdene ved driften av skolen og spesielt spørsmål som er knyttet til rettssikkerheten for elevene. Utvalget står ellers fritt til å ta opp et hvert forhold som antas å ha betydning for elevene ved institusjonen ...”.

⁷⁶ Her brukes betegnelsen Granskingsutvalget av 1984. Årstallet brukes for å markere forskjellen til Granskings utvalget som ble nedsatt i 2005 som også hadde granskinga av Osloveien/Stavne skole i sitt mandat. Viser til kap 8.

⁷⁷ Dette var ca 9 mnd etter at et fagutvalg hadde utredet og anbefalt fortsatt drift.

Kommunaldirektøren ba om at utvalget fremla en rapport i løpet av 2 - 3 uker, men rapporten forelå først ett år senere. Det skjedde mye før granskingsutvalget rapport ble framlagt.

I tidsrommet 16. – 29. november 1984 ble Stavnesaken viet stor omtale i media, herunder var det 21 avisoppslag i lokalpressen. En 16-åring med fire år bak seg på Stavne, uttalte blant annet til Arbeider-Avisa 17. november:

” Jeg er ikke bitter på selve skolen, men på miljøet og rektor. Vi lærte å skyve vekk problemene med vold. Personalet burde behandlet oss på en annen måte enn å bruke rå makt.”

En mor ble intervjuet i Adresseavisen 19. november 1984:

” Både barnevernskonsulentene, sosialkontoret, skolelegen og politiet fikk i 1980 kjennskap til en mishandlings sak ved Osloveien skole. Det var moren til en av elevene ved skolen som tok opp mishandlingen. Tross gjentatte forsøk førte ikke hennes bestrebelser frem. Nå sier moren til Adresseavisen:

Endelig kommer sannheten frem. Dette har jeg ventet på lenge. Skolen er den rene fangeanstalten.”

Barnevernskonsulentene i Trondheim uttalte til Adresseavisen 22. november:

” Barnevernsnemnda i Trondheim har ikke vedtatt at Osloveien skole kan benytte isolasjon av en elev i opptil en uke. Det er styrer som har hevdet at et slikt vedtak foreligger i et skriv til skolekontoret 18. Juni. Brevet fra styrer er et svar på rapporten fra (skolelegen og barnevernskonsulentene) om bruk av fysisk avstraffelse ved skolen. – Nemnda drøftet i fjor høst løselig bruk av isolasjon ved Osloveien skole, men nemnda fattet aldri noe vedtak i saken, sier (barnevernskonsulentene)....”

I Adresseavisen 30. november stod det en artikkel om et nytt tilsynsutvalg:

” Skolesjefen i Trondheim går i en innstilling til skole styret inn for at det opprettes et tilsynsutvalg ved Osloveien skole fra 1/1 1985. Utvalget skal ifølge forslaget bestå av tre medlemmer: En foreldrerepresentant, en representant fra Trondheim helseråd og en fra Trondheim barnevernsnemnd. Utvalget skal ha en toårig funksjonstid. Som retningslinjer for utvalgets arbeid gjelder de samme retningslinjer som for Statens grunnskoler for spesialskoleundervisning med den nødvendige tekniske tilpasning. Det har ikke vært tilsynsutvalg ved Osloveien skole siden 1975.

.....

Fra reglene for tilsynsutvalget ved skolen kan nevnes at utvalget skal føre tilsyn med de forhold ved skolen som har betydning for behandling av elevene, blant annet føre kontroll med elevenes boforhold i elevhjemmene og i andre boforhold som skolen har ansvaret for. De skal føre kontroll med fritidstilbudene for elevene og alle forhold som har betydning for elevenes trivsel. Utvalget skal også føre kontroll med eventuelle disiplinære forhold ved skolen. Elevene skal ha rett til å klage til medlemmene i tilsynsutvalget over forhold på skolen som de er misfornøyde med. Utvalget skal legge eventuelle klager frem for skolens rektor for å få rettet på de forhold som klagen gjelder.

Dersom forholdet ikke blir rettet på, skal utvalget legge saken frem for skolestyret ved skolesjefen. Tilsynsutvalget skal ha møte på skolen, samlet eller ved enkeltmedlemmer minst to ganger i året.

.....”

Tilsynsutvalget ble oppnevnt av skolestyret den 5. desember 1984, og sammensatt slik som avisen beskrev.

Den 23. november 1984 innga to tidligere elever og deres foresatte politianmeldelse mot tre navngitte ansatte ved skolen – styrer, vaktmesteren og en miljøarbeider.

Begge guttene var født i 1968. De avga detaljerte politiforklaringer om episoder med vold og tvang mens de var elever, den ene i tiden 1980 – 1984 og den andre i tiden 1982 – 1984. Etterforskningen pågikk utover vinteren ved Trondheim politikammer. Av et internt notat fremgår det at forklaringene i saken sprikte, slik at det var vanskelig å bringe på det rene hva som virkelig hadde skjedd. Den 21. mars 1985 ble anmelderne og de tre ansatte tilskrevet av kriminalsjefen:

”...De underrettes herved om at saken i dag er henlagt etter bevisets stilling idet en ikke har funnet at det foreligger bevis for straffbare handlinger.”

I et internt notat ved Avdeling undervisning er det gjort et resymé av utviklingen fra 14. november 1984 til 20. februar 1985:

” Bakgrunnen for dagens situasjon.

Den 14.11.84 sender personalet ved Møllebakken Ungdomspensjonat brev til Avdeling undervisning, med klage på forholdene ved Osloveien skole. Det blir i brevet vist til en serie fysiske overgrep som skal ha funnet sted overfor skolens elever. Brevet blir oversendt skolens rektor som imøtegår påstandene i brev datert 19.11. Saken er imidlertid lekket ut og får store oppslag i dagspressen og kringkasting. Dette skaper etter hvert store vanskeligheter ved skolen.

Den 28.11.84 anfører skolens lærere i brev til Avdeling undervisning at det er blitt en uholdbar arbeidssituasjon ved skolen.

Samme dag møter Avdeling undervisning lærere og organisasjonene for å drøfte alternativ drift ved skolen.

Den 30.11. 84 blir man enig om et opplegg for resten av tiden fram til juleferien. Det settes i gang alternativ undervisning utenfor skolen, så som turer, bedriftsbesøk, rideskole, svømming etc. Elever som har muligheter for det, får tilbud om å overnatte hjemme.

Skolen starter som normalt etter juleferien, men noen blant elevene er, om mulig, verre enn før jul. Vanskene er nå blitt så store at fagutvalget den 11.01.85 i et brev til skoledirektøren tilrår at man innleder et arbeid for å forberede utskrivning av alle elever, og at personalet for resten av skoleåret gir faglig og annen hjelp til å planlegge videre drift.

Skoledirektøren godkjenner den 21.01.85 utskrivning av elevene og gir beskjed om at skolens undervisningstimeressurs beholdes og må følge den enkelte elev. Den 23.01.

85 oppnevner skolesjefen en arbeidsgruppe til å lede tilbakeføringsprosessen. Den 20.02. 85 drøftes i samarbeid med organisasjonene omplassering av de tilsatte. Ved utgangen av februar måned er det ingen elever igjen ved skolen.”

Skolen var dermed i realiteten nedlagt.

Granskingsutvalget av 1984 avga en foreløpig uttalelse om skolens fremtid til formannskapet 10. mai 1985:

” *Kommisjonen anbefaler at Osloveien Skole nedlegges og at de funksjoner skolen har prøvd å dekke bør planlegges ut fra at de er et felles forvaltningsansvar som berører skoleverk og helse- og sosialetat på alle tre forvaltningsnivå.*”

Granskingsutvalget leverte sin endelige rapport 14. november 1985, etter blant annet 25 møter, herunder intervjuer med en rekke kommunalt ansatte m.v. Imidlertid ble bare én foreldrerepresentant og to elever avhørt.

Granskingsrapporten omtaler brudd på rettssikkerheten ved opptak/utskrivning og håndteringen av disiplinærproblemer slik:

” *10.5.2. Brudd på rettssikkerheten ved opptak/ utskrivning* Kommisjonen har i rapporten påvist at det har skjedd en betydelig forenkling av prosedyren for opptak og utskrivning. Den forenkling av opptaksprosedyren som har utviklet seg, har rettssikkerhetsmessige konsekvenser. Forenklingen vil medføre en tilsidesettelse av rettslige hjemler, og det innebærer regelbrudd under saksbehandling. I samtalene med representantene fra skoleverket ble dette også bekreftet. De var spesielt opptatt av at det kunne skje overgrep og brudd på foreldrenes rettigheter i denne forbindelse. Man kunne lett tvinge på foreldrene eller de foresatte en løsning de ikke hadde lyst til.

10.5.3. Håndteringen av disiplinærproblemer Totalt sett synes bruken av sanksjoner ved Osloveien skole å være preget av tilfældigheter. Det kan ofte være uklart hva som er straff og hva som er belønning. Det vil her bl.a. bli forskjellige oppfatninger hos de ansatte og elevene. For elevene kunne ofte hytteturene, som elevene ble pålagt, fortone seg som straff, mens de ansatte så dette som belønning. Videre er det uklart hvilke reaksjonsformer som benyttes for de ulike overtramp. Straffen er ulik for samme overtredelse.

I konfliktsituasjoner blir ofte fysisk stopping den eneste strategi som benyttes. Det gir ingen ny sosial læring. Det gir heller en forsterkning av oppfatningen om den sterkeste rett. Funksjonen på skolen har vært begrensning av utagering når dette skjer. Det har i liten grad dreid seg om å forebygge dette, sett ut fra dekning av elevenes behov. Systemet har heller bygd opp frustrasjoner og vært en kilde til utagering.

Tilbakehenting av elevene har vært meget omfattende. Tilbakehentingene gikk faktisk så langt at rektor og en lærer reiste i egen bil og hentet tilbake elever fra Uppsala, Sverige, herunder også en som ikke var elev ved Osloveien skole. Etter kommisjonens oppfatning er det ikke lovhemlet adgang for skolens ansatte å hente elever tilbake med tvang. I de

tilfeller rømningen har sammenheng med kriminalitet, mener kommisjonen at skolen skulle hentet ut bistand fra den som har omsorgen, og politiet. Det er grunn til å tro at mye av rømningen skyldtes vantrivsel ved skolen. Dette tilsier enda sterkere at utenforstående instanser som den som har omsorgen, barnevernsnemnda og eventuelt politiet blir koblet inn. Bare på denne måten vil det være mulig å få kartlagt bakgrunnen og årsakene til rømningene.

I kommisjonens mandat pkt. II bes kommisjonen å vurdere påstandene om fysisk overgrep mot elever, som er satt frem i rapporter, presse og kringkasting. For å vurdere dette nærmere trengs en avklaring av hva man forstår med fysisk overgrep.

Kommisjonen vil kalle det overgrep når:

- 1. Eleven tilføres slag, spark eller annen smertevold-ende eller nedverdiggende behandling (for eks. tvangsdusjing).
Jevnfør forskriftenes pkt. 1.10.6.2. Brudd på forskriftenes pkt. 1.10.7, som hjemler fysisk stopping, skilling og isolasjon for å hindre skade på seg selv eller andre, når dette ikke blir protokollert.*
- 3. Tiltak som protokollføres etter forskriftenes pkt. 1.10.7, dersom det skjer ofte og da som uttrykk for personalmangel, kvantitativt, eller kvalitativt, ved manglende skolering.*

(Uhjemlet bruk av fysisk makt.)

Kommisjonen mener at overgrep har skjedd etter alle disse kriterier for overgrep. Dette har hatt som konsekvens at opphold ved skolen i seg selv har for enkelte blitt opplevd som overgrep. Overgrepene har hatt fysiske konsekvenser i form av sår og blåmerker, og psykisk ved at enkelte elever har berettet om engstelighet og redusert selvtillit.

Gjennom mangel på ordensregler og brudd på forskriftene, samt tilfeldige reaksjonsformer, har dette også gått ut over elevenes rettssikkerhet. Kravene til rettssikkerhet er brutt på flere punkter. Elevene og deres foresatte har derfor langt på vei blitt satt utenfor og har ikke hatt mulighet til å ta disse sakene opp i egnede organer. Mangel på tilsynsutvalg har også her vært følbar.”

Rådmannen fremla rapporten for formannskapet med sitt eget notat 7. januar 1986. Han skriver at i ettertid kan nok mange av de personer som har vært involvert i saken ønske at de hadde handlet annerledes eller handlet i stedet for å unnlate å handle, men etter rådmannens mening var enkeltpersoners eventuelle feil i denne saken så små i forhold til manglene i de strukturelle betingelsene, at det ikke var grunnlag for disiplinære tiltak. Dette betød ikke at personene var uten ansvar for det som hadde passert, men at ansvaret hvilte på så mange – personer og organer – at det ville være uriktig å peke ut noen som syndebukker fremfor andre. Han tilføyde at saken hadde vært en belastning for kommunen og ikke minst for de personene som hadde stått i sentrum for oppmerksomheten. Han ønsket ikke at kommunens ansatte skulle få følelsen av at de overordnede snudde ryggen til når det som mest var behov for aktiv

oppmerksomhet og støtte. Rådmannens ønske var at man nå konsentrerte seg om det oppbyggende arbeid og at man brukte mindre krefter på å grave i tilstander som var tilbakelagt. I samsvar med hans forslag, fattet formannskapet vedtak om å ta rapporten og rådmannens uttalelse til etterretning. Videre heter det blant annet i vedtaket:

”- Formannskapet aksepterer granskingskommisjonens kritikk av de formelle og strukturelle sidene ved kommunens drift av Osloveien skole. Dette er et felles kommunalt ansvar, og formannskapet beklager at de uklarheter dette har skapt har ført til at rettsikkerhetsgarantier er satt til side i forhold til elever og foresatte. Det er også å beklage at skolen og de ansatte av samme grunn ikke har fått tilstrekkelig aktiv oppmerksomhet og støtte fra overordnede og sideordnede organer.

Formannskapet finner ikke grunnlag for å fremme forslag og disiplinære tiltak i forhold til noen person eller gruppe av personer...”

Et ad-hoc utvalg i kommunen ga 7. mars 1986 råd om at Osloveien skole ble avviklet som en del av grunnskolen i Trondheim. Bystyret traff det endelige vedtak i sak nr B 139/86:

”- Osloveien skole nedlegges fra 01.08.1986.

Avdeling undervisning i samarbeid med bygge- og eiendomskontoret foreslår videre disponering av eiendom og bygninger.”

Elevene flyttet hjem og fortsatte ved de skolene de kom fra. Ved årsskiftet 1985/1986 var alle elever og lærere sluttet. Etter nyttår var bare styrer og noen miljøarbeidere igjen, og de ble etter hvert omplassert. Anlegget ble deretter tatt i bruk som et bo- og arbeidstreningsprosjekt i regi av arbeidskontoret og Trondheim kommune. 83 år (1903 – 1986) år med institusjonsskole for Trondheims- gutter med atferdsvansker var over.

Punktum?

“He is dead, but he want’s lay down” står det i sangen. Ble nedleggelsen i 1986 et punktum? Ja, i betydningen at skolen var nedlagt. Nei, i betydningen at skolens etterdønninger levde blant tidligere elever og ansatte og i Trondheim kommune som ansvarlig driver. I mange år etter nedleggelsen av Osloveien skole kom det i media historier fra tidligere elever om omsorgssvikt og overgrep. Det kom lignende historier fra personer som hadde bodd på andre institusjoner. Flere byer bestemt at en skulle granske hvordan forholdene hadde vært ved heldøgnsinstitusjoner for barn og ungdom fra ca 1950⁷⁸ og fram til ca 1985. Trondheim kom i gang med sin gransking i slutten av 2005 og avsluttet den i mai 2007. I granskingsutvalgets rapport blir det dokumentert omfattende omsorgssvikt og mange overgrep ved Stavne/Osloveien fra 1937 til 1985 (Granskingsutvalget, Trondheim 2007). I kap 7 presenteres og drøftes barnevernsgranskinger utført i det første 10 –året på 20-hundretallet.

⁷⁸ Noen av granskningene, blant annet Trondheimsgranskningen, har elever/beboere som informanter fra før 1940.

I etterkant av barnevernsgranskingene kom det en statlig og kommunal økonomisk oppreisnings ordning. For personer som hadde vært elever ved Stavne/Osloveien, ble den kommunale oppreisningsordningen avsluttet desember 2009. Trondheim kommune utbetalte til sammen ca 170 millioner kroner. En stordel av dette gikk til personer som hadde vært elever ved Staven/Osloveien.

De økonomiske oppreisningsordningene behandles i kap 8

På bakgrunn av dette kan en si at hendelser knyttet til Stavne/Osloveien ikke ble avsluttet ved den formelle nedleggelsen i 1986. Punktum ble ikke satt. Snarere tvert imot. Stavn/Osloveien har helt til det siste vært en verkebyll for Trondheim kommune, interessant for media og en årsak til traumer og senskader for mange av de barna og ungdommene som bodde der.

Kapitel 7. Gransking.

Innledning.

I dette kapitlet knyttes tråder tilbake til flere av de tidligere kapitlene. Både i slutten av kapittel 4:” Spesialskolene”, og kapittel 7:” Stavne”, pekes det framover mot gransking av institusjoner som kom i det første ti – året på tjuhundretallet. Rapportene som kom fra de ulike granskingene gir, gjennom grundig og omfattende dokumentasjon, et enestående innblikk i institusjonsliv for barn fra før andre verdenskrig til slutten av nittenhundretallet. Først i dette kapitlet behandles norske granskinger, deretter presenteres granskinger som er utført i andre land.

Gjennom de siste par tiårene på 1900 tallet kom det historier om grov omsorgssvikt og overgrep på barn som hadde vært plassert på barnevernsinstitusjoner herunder skolehjem/spesialskolene for barn med tilpassningsvansker. Disse historiene økte i antall fra slutten av 1990-tallet. Det var historier med sammenfallende innhold. Det avtegnet seg et mønster. Det ble etter hvert mye medieoppmerksomhet rundt disse forholdene. Krav om gransking og erstatning kom fra flere hold. Særlig var stiftelsen ” Rettferd for taperne” aktive pådrivere. Politikere tok ansvar og satte dette på dagsorden. Bergen kommune var den først som nedsatte et granskingsutvalg. Deres rapport som kom i juni 2003, slo fast at det var skjedd fysiske og seksuelle overgrep ved barnevernsinstitusjoner i Bergen i tidsrommet 1954 – 1980 (Granskingsutvalget Bergen 2003). Bergensrapporten førte til en strek opptrapping av granskinger. Vi fikk NOU 2004:23 Barnehjem og spesialskolene under lupen, Granskingsutvalget Oslo 2005, Granskingsutvalget Stavanger 2006, Granskingsutvalget Trondheim 2007, Granskingsutvalget Kristiansand 2008 med flere.

Begrepet barnevernsinstitusjoner inkluderer her både tradisjonelle barnehjem, statlige spesialskolene for atferdsvanskelige og kommunale spesialskolene/observasjonsskolene. Dette kapitlet bygger i stor grad på informasjon fra kommunale granskinger i Bergen kommune, Oslo kommune, Trondheim kommune, Stavanger kommune og Kristiansand kommune. Det er flere kommuner som har utført granskinger en de som nevnes her. Funnene i alle granskingene er i stor grad sammenfallende. Her presenteres funn, og det drøftes mulige måter en kan forstå omsorgssvikt og overgrep på. De beboerhistoriene⁷⁹ som løftes fram er historier fra personer som har blitt intervjuet i forbindelse med granskingene.

Fokus og omfang.

Granskingene fokuserte på om barn var blitt utsatt for fysiske og seksuelle overgrep, samt alvorlig omsorgssvikt mens de var under offentlig omsorg/ansvar. Totalt omfattet de kommunale granskingene pr august 2009 ca 160 institusjoner. Ca 750”

⁷⁹ Alle beboer-historiene er tatt fra og står i offentliggjorte granskingsrapporter.

barneinformanter” og 270 ansatte/andre ble intervjuet⁸⁰. Mange informanter hadde vært plasserte flere steder. Granskingsrapportene fra de fem store bykommunene representerer ca 95% av materialet.

Mandat og metodisk tilnærming.

Det grunnleggende dokumentet for de kommunale granskingene er NOU 2004:23; «Barnehjem og spesialskoler under lupen. Nasjonal kartlegging av omsorgssvikt og overgrep i barneverninstitusjoner 1945-1980». NOU-en er basert på tre hovedkilder: 1) Arkivmateriale, i det vesentlige fra riksarkivet og sosialdepartementets arkiver, 2) Selvbiografiske opplysninger fra tidligere barnehjemsbarn og spesialskoleelever, og 3) Norsk og utenlandsk forskning. Kartleggingen hadde som formål å framskaffe en helhetlig oversikt over omfang og årsaker til overgrep og omsorgssvikt i institusjoner, og hvordan tilsynsfunksjonene ble ivaretatt. Informasjon fra NOU-en er anvendt som ”bakteppe” i de kommunale granskingene; blant annet med hensyn til historiske linjer, rettslige rammer, ansvarsforhold, innhold og målgruppe for institusjonene, begrepsdefinisjoner og lignende (Bolstad og Tjelflaat 2008 a).

Storby - granskingene.

Granskingsutvalget i Bergen var det første som ble oppnevnt. Det var 31.oktober 2001, og rapport ble avlevert 26.juni 2003. Deretter fulgte Oslo med utvalg oppnevnt 31. oktober 2003 og rapport avlevert 1. desember 2005. 27. januar 2005 ble granskingsutvalget i Stavanger oppnevnt, og rapport ble avlevert 30.juni 2006. Så fulgte Trondheim med utvalg oppnevnt 7.november 2005, og rapport avlevert 8. mai 2007. Den siste granskingen, som er med her, ble gjennomført i Kristiansand hvor utvalget ble oppnevnt 30. juni 2006, og rapport ble avlevert 16. november 2007. Utvalgene var sammensatt av medlemmer med juridisk og sosialfaglig bakgrunn. Leder for utvalgene var jurist/dommer. Hvert utvalg hadde eget sekretariat.

Tidsperioden for granskingene varierte mellom kommunene. I Bergen, Oslo, Stavanger og Kristiansand startet granskingsperioden 1. juli 1954. Begrunnelsen for dette var iverksettelse av Lov om barnevern (1953), og med dette opprettelse av kommunal barnevernsnemnd som hadde omsorgen for og ansvaret for plassering og oppfølging av bortplasserte barn. I Trondheim var det ingen begrensning tilbake i tid. Granskingsperioden varte fram til 1. januar 1980 i Bergen og Kristiansand. Dette fordi fylkeskommunen overtok ansvaret for opprettelse og drift av barneverninstitusjoner fra denne dato. I Oslo og Stavanger strakk granskingsperioden seg fram til 1. januar 1993. Dette på bakgrunn av iverksettelse av ”ny barnevernlov”; Lov om barneverntjenester av 1992. Trondheim representerte igjen et unntak med en granskingsperiode som varte til og med 31. januar 1981, og Stavne skole som ble gransket fram til skolens nedleggelse i 1986.

⁸⁰ Dette er tall forfatteren har kommet fram til etter opplysninger i granskingsrapporter og samtaler med ledere av granskingsutvalgenes sekretariater.

De fem kommunale granskingene ble alle gjennomførte i samsvar med reglene i rundskriv G-48/75 fra Justis-og politidepartementet av 4.mars 1975 om ”Regler for granskingskommisjoner”.

Hva ble gransket?

Selv om ordlyden var noe forskjellig, var det stort samsvar mellom de fem granskingene med hensyn til formål; utvalgene skulle granske ureglementære forhold ved institusjoner (i Trondheim også fosterhjem) hvor kommunene hadde plassert barn i løpet av den enkelte kommunes granskingsperiode. Granskingene omfattet faktiske forhold knyttet til fysiske, inklusive seksuelle, overgrep, og mangler ved praktisk og følelsemessig omsorg. I Bergen, Oslo og Kristiansand ble også utøvelsen av statlig og kommunalt tilsyn eksplisitt tatt med, og i Bergen og Oslo også lovligheten av tvangsplassering.

Metode og utvalg.

Informasjonen i granskingene ble hentet fra to hovedkilder; intervjuer og arkiver. Flere forhold førte til ulikheter mellom granskingene, og styrte valg knyttet til innhenting av informasjon. Dette var, for det første, tidsperioden; denne har vi sett varierte mellom de ulike granskingene. Dette medførte for eksempel for Trondheim at arkivmateriale måtte innhentes helt tilbake til 1937; det året som den eldste informanten ble plassert. Det var også noen sentrale forskjeller med hensyn til hvilke institusjoner som skulle omfattes av granskingene. Bergen, Oslo og Kristiansand valgte på forhånd ut institusjoner. I Bergen ble elleve institusjoner navngitt, i Oslo 27 institusjoner, og fem i Kristiansand. Kun informanter knyttet til navngitte institusjoner fikk forklare seg. I Oslo ble denne begrensningen fjernet underveis i granskingen, og alle informanter som ønsket det fikk forklare seg uansett hvilken institusjon de hadde bodd på. Stavangergranskingen var også noe avgrenset da det kun var institusjoner i Stavanger og Rogaland som ble gransket. Trondheim hadde ingen begrensning verken med hensyn til forhåndsutvelgelse av enkelte institusjoner eller geografisk nedslagsfelt. Alle informanter, som oppfylte mandatets kriterier, fikk dermed anledning til å uttale seg uansett plasseringssted. I noen granskinger ble også institusjonstypen definert, noe som også kunne føre til begrensninger i utvalget av institusjoner. I Trondheim omfattet også granskingen fosterhjem. Dette medførte en ny informantgruppe, og utvidet arkivspøk. Ulikhetene mellom de ulike granskingene med hensyn til plasseringssted og tidspunkt vil måtte medføre ulike målgrupper for hver gransking, noe som kan synes urettferdig. En kan sette spørsmål ved hvorfor det ikke ble tilstrebet å få til større likhet i granskingene. Dette ville vært en fordel med hensyn til sammenlikning og styrking av informasjon mellom granskingene, og kunne ha medført mer likeverd i behandling av de tidligere barnehjemsbarna på tvers av plasseringskommuner.

Intervjuer.

Informantene kan deles inn i tre grupper: 1) ”Barneinformanter”; personer som bodde på de aktuelle institusjonene (fosterhjem) i granskingsperiodene, 2) Ansattinformanter; personer som var ansatt på institusjonene i granskingsperiodene, og 3) Andre; for eksempel ansatte i offentlig virksomhet med ansvar og kunnskap om forhold knyttet til institusjonene i den aktuelle tidsperioden.

Det er ikke tvil om at utvalget av ”barneinformanter” (og også vokseninformanter) ble selektivt. For det første har vi sett at ”barneinformantene” måtte oppfylle visse kriterier for i det hele tatt å kunne melde seg til utvalget. Kriteriene var knyttet til hvem som plasserte barna; det vil si instans/kommune, samt plasseringssted og tidspunkt for plassering. Flere barn som kunne ha viktig informasjon å gi, kan ha bli utelukket fra granskningene fordi de ikke oppfylte målgruppekriteriene.

For det andre krevde det en aktiv handling fra de tidligere barnehjemsbarna hvis de skulle bli intervjuet av granskingsutvalgene. Dette har nok utelukket flere/mange tidligere barnehjemsbarn som kunne ha noe å fortelle, men som av ulike årsaker ikke ønsket eller hadde motivasjon, krefter eller mulighet til å møte utvalget; se også Dyregrov og Heltne (2004). Det er ikke utenkelig at mange av disse barna kunne fortelle om alvorlige overgrep, da det kan være aller vanskeligst for de mest utsatte barna å rippe opp i de grusomme hendelsene de var blitt utsatt for.

For det tredje dreide granskningene seg om overgrep og omsorgssvikt. Dette vil naturlig nok medføre at det var de tidligere barnehjemsbarna som nettopp har opplevd dette, som henvendte seg til granskingsutvalgene. Det var nok mange barn som også hadde det bra i barnehjem og fosterhjem under granskingsperiodene. De hadde liten grunn til å henvende seg til utvalgene, og er nok dermed i liten grad representerte i granskningene.

Arkivgransking.

Ved siden av intervjuene, har arkivmateriale vært hovedkilden til informasjon og kunnskap. Arkivmaterialet ble i hovedsak hentet fra riksarkivet, statsarkivet, kommunale arkiver, interkommunale arkiver, departementsarkiver, fylkesmannsarkiver og arkiver til private organisasjoner. Det er brukt store ressurser på søke etter relevant dokumentasjon. Arkivgranskningen hadde primært tre hovedformål: 1) Avklare relevante myndigheters organisering og prosedyrer i forbindelse med deres ansvarsområder, 2) Finne og gjennomgå dokumenter vedrørende den enkelte institusjon, og 3) Finne og gjennomgå dokumenter vedrørende enkeltpersoner. I tillegg til disse kildene, ble det søkt etter og gjennomgått relevante rapporter, lover, rundskriv, litteratur med mer. Selv om arkivmaterialet har vært av meget stor betydning, er det grunn til å peke på at granskningene har påvist vesentlige mangler i arkivmaterialet. Dette til dels som følge av dårlige arkivrutiner, men også som en konsekvens av at materialet er makulert. Det kan være grunn til å anta at enkelte dokumenter er tilintetgjort for å skjule negative hendelser.

Kan en stole på den informasjonen som ble innhentet?

Et sentralt spørsmål i granskinger er om den innsamlede informasjonen, i stor nok grad, gjenspeiler de faktiske forhold granskingene har hatt som mål å formidle.

Arkivgransking, kan på mange måter framstå som særdeles utfordrende i så henseende; dette gjelder både med hensyn til søkerprosedyrer for historiske kilder, og utvalg av informasjon fra disse. Arkivmaterialet befant seg i mange ulike arkiver; å få en oversikt krevde både tålmodighet og tid. Det kan nok finnes ”sorte hull”, det vil si at relevant arkivmateriale ikke ble oppdaget, var tilintetgjort, eller av andre grunner ble valgt bort fordi det var vanskelig å vurdere relevansen og viktigheten av dette.

Det ble utarbeidet semistrukturerte intervjuguider/intervjumanualer (for hvert granskingsutvalg). Dette for å sikre at relevant og tilstrekkelig informasjon ble hentet inn, og for å sikre mest mulig likhet i måten dette ble gjort på. Samme informasjon fra mange informanter, fra samme institusjon og samme tidsperiode, styrket også påliteligheten i informasjonen. Et godt eksempel på dette var Stavne skole i Trondheim som hadde 44 informanter. Når mange gutter, som var på skolen innenfor samme tidsperiode, navnga to ansatte som foregrep seg seksuelt på guttene, styrket dette naturlig nok påliteligheten i deres forklaringer. Fosterbarnas forklaringer måtte i stor grad stå på egne bein. Funn fra intervjuer med fosterbarn ble heller ikke generaliserte; fosterbarnas opplevelser ble gjengitt slik de ble fortalt. Arkivmaterialet støttet i mange tilfeller opp om informantenes fortellinger; blant annet ved samstemmighet om faktiske forhold ved institusjonen i den perioden den enkelte informanten var der. Når en jente fra en spesialskole navnga en ansatt som hadde vært voldelig, eller en barnehjemsgutt fortalte om skoleturer hvor han ble misbrukt, kunne de faktiske opplysningene rundt dette til en viss grad kontrolleres. Intervju med ansatte bidro også til å støtte opp om og komplettere det bildet barneinformantene ga. Helen Hanssen drøfter dette i sin artikkel (Hansen 2007/2008).

Det kan være vanskelig å huske langt tilbake i tid og beskrive epoker i barndommen. Samtidig kan spesielle hendelser sitte godt fast i minnet; dette kan gjelde traumatiske hendelser knyttet til vold og overgrep som mange av informantene hadde opplevd (Magnussen 2004). Det er selvfølgelig umulig å vite om alt informantene fortalte om var sant, og om detaljene i historiene var riktige. Den underliggende premisen i intervjuene var imidlertid å ta informantene på alvor, og formidle deres historier slik de ble fortalte. Granskingsutvalgene skulle ikke vurdere sannhetsgehalten i den enkelte informants forklaringer. Utgangspunktet var at informantene snakket sant. Forklaringene ble skriftlig gjengitt slik de ble fortalt i sammendragets form, og godkjent i ettertid av den enkelte informant. Disse sammendragene dannet deretter grunnlaget for det som ble formidlet i rapportene, både i systematisert form og som sitater. Informantene fikk beholde et eksemplar av sammendraget som de kunne anvende til personlige formål; for eksempel som vedlegg til søknader om erstatning/kompensasjon. Jan Skjerve drøfter dette i sin artikkel (Skjerve 2005).

Sentrale funn.

De sentrale funnene fra granskingene refererer seg stort sett til informasjon fra intervjuer av barne- og vokseninformantene, og sitatene, som skal eksemplifisere funn, er fra barneinformantene. Som det er beskrevet tidligere, utgjør barneinformantene en selektiv gruppe både fordi de måtte oppfylle visse kriterier, de måtte henvende seg selv og tema i intervjuene ble styrt av begreper omsorgssvikt og overgrep. Det er derfor de tidligere barnehjemsbarna som henvendte seg til granskingsutvalgene som er talerør når funn beskrives (Bolstad og Tjelflaat 2008a og 2008 b).

Praktisk omsorg.

Granskingsutvalgene vurderte grunnleggende materielle forhold som mat, klær, skole-, fritids- og helsetilbud. De materielle forholdene ble vurderte i lys av aktuell tidsepoke. I et slikt perspektiv framsto kvaliteten på klær som stort sett tilfredsstillende. Informanter fortalte imidlertid at de hadde blitt fratatt egne klær og tildelt brukte klær som tilhørte institusjonen. Disse kunne være gamle og ikke tilpasset barnet. Noen barn følte seg også uniformerte: ”Jeg følte at alle kunne se hvor jeg kom fra”. Det ble avdekket en del mangler både med hensyn til mat og klær fram til midten av 1960-tallet. Deretter blir det bedre. En gutt, som var elev ved en spesialscole i 1977, fortalte dette om boforhold, klær og mat: *“På skolen var det gutter fra hele Norge. Det var tre ulike bygninger som ble brukt som internat. Jeg bodde på to-mannsrom. Guttene hadde felles stue, kjøkken og dusj. . Jeg kan ikke huske at jeg noen gang fikk nye klær men maten var bra, og kokka var en trivelig dame”*.

Måltidssituasjonen ble av mange informanter opplevd som svært negativ. De sosiale rammene rundt måltidene var ofte kritikkverdige. Tvangsmating, måltidsnekt som straff og fysiske overgrep ved matbordet, gikk igjen i mange fortellinger. Dette var hendelser som skjedde gjennom hele perioden som ble gransket.

Følelsesmessig omsorg

Granskingsutvalgene vurdert nivå av trygghet og trøst gjennom nærhet og samtaler, omfanget av voksenkontakt, oppmuntring og anerkjennelse, og opplevelsen av å bli rettferdig behandlet. Det ble avdekket mangelfull følelsesmessig omsorg på de fleste områdene. I informantenes fortellinger gikk det igjen at de i nesten alle situasjoner var overlatt til seg selv. Det var i hovedsak ingen voksne å søke trøst, trygghet og nærhet hos, eller voksne som ga dem dette. En jente på ca ni år fortalte om sitt møte med, og opphold på en spesialscole i 1970:

”Jeg opplevde ankomsten som skremmende. Jeg ble fratatt klærne og de øvrige tingene mine, og fikk utdelt lappete og velbrukte klær fra skolen. Fottøyet passet ikke. Jeg var redd og skrek i flere døgn. Jeg husker jeg var redd hele tiden. Jeg var redd for de andre jentene som ertet meg, og jeg var redd for flere av de ansatte. Dette gjaldt spesielt kokka og vaskedama, og også et par av lærerne. Når

de andre jentene var ekle mot meg, ropte jeg så de voksne hørte det, men de hjalp meg aldri”.

Krenkende og sjikanerende uttalelser fra ansatte om barnas familiebakgrunn var ikke uvanlig. Utsatt for sjikane var også sengevætere. De måtte vaske sitt eget sengetøy og ble ”hengt ut til spott og spe”: *”Læreren bekjentgjorde til alle jeg måtte ha plastikk under lakenet da jeg tisset på meg både dag og natt. Jeg ble mobbet og kalt Pæssguten”.*

Fysiske overgrep.

Granskingsutvalgene vurdert blant annet følgende forhold: Nektelse av goder, ekstra plikter samt bruk av fysisk vold. Mange av ”barneinformantene” fortalte om systematiske avstraffelser av grov karakter. Overgrepene kunne bestå i alt fra harde slag med hand/neve mot kroppsdeler, slag med gjenstand, spark og regelrett juling. Ørefiker, klyping og lugging var også utbredt. Som nevnt under pratisk omsorg, var det mange kritikkverdige forhold knyttet til måltidene. Tvangsmating, måltidsnekt som straff og fysiske overgrep ved matbordet, gikk igjen i mange fortellinger: *”Det skjedde flere ganger at vi spydde etter tvangsforing. Den som lagde uro ved bordet risikerte å få seg en ”ørtæv” eller bli kastet i skobua. De fleste av oss opplevde måltidene som en psykisk påkjenning”.*

Informanter fortalte også om innstegning i kjellere og cellelignede rom. Vold og fysiske overgrep mellom gutter var et hyppig tema i intervjuene. En del av disse overgrepene var kanskje ”skjult” for de ansatte, samtidig som det var grunn til å tro at ansatte, som pedagogisk metode, bevisst lot noen barn begå fysiske overgrep mot andre barn. En gutt fortalte fra en institusjon på 1970-tallet: *”Uoverensstemmelser mellom guttene ble oppgjort ved slåsskamp. Det ble slått ut tenner og knekket nesebein. Personalet var kjent med dette, men gjorde ingen ting for å stoppe oppgjørene. Jeg syntes ikke at styreren var sympatisk, snarere brutal. Styreren satte guttene opp mot hverandre med ”splitt og hersk”. Han lot dem gjennomføre slåsskamper”.*

Brutalitet hos noen ansatte var nesten dagligdags atferd ved enkelte institusjoner; noe denne historien fra begynnelsen av 1980-tallet viste: *”NN tok nakkegrep eller kastet gutter i veggen. Styrerne delegerte ofte voldsbruken til andre. XX var mest voldelig. Han tok nakkegrep, knekket fingrer og slengte gutter ned trappa. Kolleger ble oppfordret til å angi hverandre”.*

En fellesnevner så ut til å være at det var styreren eller dennes stedfortreder som sto for avstraffelsene, eller at andre ansatte ble ”kommanderte” til å utføre dem. Det var avgjørende hvilken voldskultur og straffepedagogikk styreren signaliserte. Fysiske avstraffelser utført av både ansatte og mellom barn, var mange steder satt i system og legitimert.

Seksuelle overgrep

Seksuelle overgrep kan deles i to kategorier:

1. Kontaktovergrep; det vil si alt fra tukling med barn til alvorlige overgrep som samleie og lignende.
2. Ikke-kkontaktovergrep: det vil si seksuelle handlinger uten direkte fysisk kontakt, med der barn blir eksponert for ubehagelig sanseinntrykk samt overgrep i betydningen trusler og trakasseringer. Fellesfunns i alle granskingene var at det hadde foregått både kontaktovergrep og ikke-kkontaktovergrep på flere institusjoner. Spesialskolene og tvangsskolene/observasjonsskolene skilte seg ut ved at det var beretninger om seksuelle overgrep på nesten samtlige av disse. Det var også fortellinger om seksuelle overgrep på enkelte barnehjem. Ansatte foregrep seg på barn, og større barn foregrep seg på mindre barn. En gutt fortalte:

” Det som gjør mest vondt når jeg tenker på institusjonsoppholdet, er de seksuelle overgrepene. Flere av lærerne foregrep seg på barna, men spesielt én. Det foregikk om kvelden og natten. Det tok ikke lang tid fra jeg selv flyttet inn, før læreren satte seg på sengekanten og skulle ” trøste”. Jeg ble befølt på magen og ned mot skrittet, og læreren prøvde etter hvert å onanere meg. Læreren ville at jeg også skulle onanere ham. Jeg var 12-13 år. Overgrepene gjentok seg 2-3 ganger i uken; hver gang læreren hadde vakt. Jeg tror at også andre elever opplevde det, men ingen snakket om det. Ingen torde å si noe, fordi de regnet med ikke å bli trodd. Det utløste redsel og angst”.

En annen gutt fortalte: ” Jeg ble seksuelt misbrukt av en tre år eldre elev. Det skjedde i dusjen og på den eldre elevens rom. Ledelsen var nok klar over det, og jeg tror at NN en gang registrerte et overgrep, men verken han eller andre reagerte”.

I materialet kan en se forskjeller mellom gutter og jenter med hensyn til overgrep fra andre beboere og ansatte. Guttene ble utsatt for mange, og til dels svært grove kontaktovergrep, mens jentene ofte fortalte om verbal seksuell trakassering.

Hvordan kan omsorgssvikt og overgrep forstås?

Å søke etter bestemte og avgrensede bakgrunnsfaktorer som kan bidra til å forstå omsorgssvikt og overgrep reiser store faglige og metodiske utfordringer. Granskinger av barnevernsinstitusjoner både i Norge og i andre land har, tross disse utfordringene, i hovedsak sammenfallende forståelse av hvorfor omsorgssvikt og overgrep kunne skje. Forskning støtter også granskings-utvalgenes funn og forståelse. Her presenteres perspektiver som til sammen kaster lys over funn og gir forståelse. Perspektivene representerer forståelse på ulike nivå: Individnivå, gruppenivå, organisasjonsnivå og samfunnsnivå. Omsorgssvikt og overgrep i institusjoner kan ikke forstås bare ut fra ett nivå. Hendelsene må se på som et samspill mellom faktorer på ulike nivå og i sin historiske kontekst.

Ressursknapphet.

Mangelen på personale med adekvat kompetanse, økonomiske vanskeligheter, og overbelegg i institusjonene framtrer som en vesentlig bakgrunn for at omsorgssvikt og overgrep kunne skje. Det var lange arbeidsdager, mange unger pr ansatt og dårlig betaling. Ressursmangelen var større i barnehjemmene en i skolehjemmene (Ericsson 1996). På de fleste institusjonene var underskuddet av personell så stort at hjelpeløshet førte til handlinger som normalt ville være utenkelig. Det materielle standarden på bygningsmessig var svært variabel, men det alvorligste var stor knapphet på voksen personer totalt og dessuten var den faglige kompetansen lav. En informant omtaler dette slik:” I tillegg var det stor gjennomtrekk i voksenpersonalet den tiden jeg bodde der. De som ble ansatt som assistenter var stort sett veldig unge og hadde liten arbeidserfaring. Denne gjennomtrekken gjorde det i utgangspunktet umulig å etablere et tillitsforhold til dem som vi kunne håpe på varte en stund. De ble derfor i utgangspunktet avskrevet som voksenpersoner. Jeg opplevde aldri noen signaler fra de voksen om at de var interessert i ditt ve og vel på et dypere plan”.

Den totale institusjon.

Barnehjemmene hadde i den aktuelle tidsperioden noen likhetstrekk med det Goffman (1967) beskriver som totale institusjoner. Institusjonene var avsondret fra omverdenen, i i den forstand at det var stor sosial avstand mellom ”de innenfor” og de ”utenfor”. Hverdagen var preget av nedbryting av egen identitet gjennom å bli fratatt materielle og sosiale støttepunkter. Det er dette Goffman (Ibid) kaller” krenkelsesprosessen”. En annen prosess som Goffman beskriver som typisk i totale institusjoner er” privilegiesystemet”. Oppførsel som er i tråd med i institusjonens mål og idealer belønnes, oppførsel som er i strid med disse straffes. Institusjonskultur med slike elementer, kan både fremme og skjule omsorgssvikt og fysiske overgrep og stilltiende la det finne sted (St.melding nr 24, 2005 – 2006). Barnehjemmet i Kristiansund var ingen” total institusjon” i Goffmans terminologi, men oppreisningsutvalget har fått dokumentasjon på at barnehjemmet i Kristiansund hadde en institusjonskultur hvor omsorgssvikt og overgrep kunne utvikle seg uten at noen ropte varsko eller grep inn. En søker skriver:” Hvorfor var det ingen voksne på Barnehjemmet som fanget opp signaler fra barna om hva som foregikk? Eller var det kanskje slik at det var noen av de voksne som gjorde det, men ville ikke reagere fordi problemet var for ubehagelig og vanskelig å ta opp”?

Straffetradisjon.

En del av bakgrunnsbildet for omsorgssvikt og overgrep finnes i en straffetradisjon som dels dreier seg om gjengjeldelse og dels om smerte som pedagogisk virkemiddel (Raundalen 2004). Selv om det ble totalforbud mot fysisk refselse i barnevernsinstitusjoner i 1953, hang straffepraksisen som pedagogisk virkemiddel ved til langt opp i 1970 – tallet. Personalet på institusjonene så på seg selv som personer med foreldremyndig. Dette legitimerer fysiske avstraffelse. Foreldre hadde lov til å

straffe fysisk egne barn till 1987. Det er grunn til å tro noe av strafferegimene, som granskingene har gitt oss innblikk i, også kan forstås i dette perspektivet.

Bestyrerens rolle.

Mye tyder på at bestyrerens rolle er svært viktig for å forstå omfanget av omsorgssvikt og overgrep. I alle rapportene fra de utførte granskingene pekes det på at et forhold som har påvirket omfang og karakter av fysiske overgrep på institusjonen, er bestyrerens rolle. Dette er tydelig gjennom hele tidsperioden. Bestyrerens enerådende autoritet har gått som en rød tråd gjennom barneinstitusjonene siden oppdragelsesanstaltens tid på 1800-tallet (Thuen 2002 a). Organisatorisk har institusjonene bygd på det patriarkalske prinsipp. Dette også om det var en kvinnelig bestyrer. Bestyreren rådet grunnen og hadde alltid det siste ordet. Barnets skjebne var overlatt i bestyreren sine hender, og han/hun forvaltet all makt over barnet (Thuen 2002 a). Bestyrerens atferd og holdninger var grunnleggende i institusjonskulturen. Bestyreren diktet og legitimerte overgrepshandlinger. Dette støttes av forskningen til Sundrum (1986), Thomas (1990) og Utting (1991). Disse legger stor vekt på den sentrale betydning lederen og hans/hennes lederstil har for overgrep mot barn i institusjon, og de mener at lederen av heldøgns-institusjoner er den som absolutt har den største innvirkning på institusjonskultur, miljø og praktisk handling. Granskingsutvalgene har meget tydelig fått dokumenter dette. Det er ingen tvil om at adferd og holdninger til bestyrerne, har vært avgjørende for den omsorgssvikt og overgrep som barna ble utsatt for.

Marginaliserte barn – Sårbare barn.

Alle barn er sårbare. De personene som granskingsutvalgene intervjuet, var spesielt sårbare i sin barndom i kraft av sin historie og marginaliserte livssituasjon. Barnas historie før de kom i institusjon, var for mange preget av fattigdom og fysisk og psykisk omsorgssvikt. Institusjonsplasseringen forsterket følelsen av sosial ekskludering og stigmatisering. Den omsorgssvikt og de overgrep som det fortelles om, må forstås i lyset av at barna var i en situasjon hvor maktesløshet og mindreverd var framtrepende trekk. Barna hadde ingen påvirkning av egne livssituasjon. Selv om barna prøvde å si fra, ble de ikke hørt på. Denne livssituasjonen gjorde barna meget utsatt for omsorgssvikt og overgrep.

Avvikere søker arbeid med barn.

Både norsk og internasjonal barnevernsgranskinger og forskning, tyder på at seksuelle overgrep mot barn i institusjoner ble begått av både mannlig og kvinnelig ansatt med seksuell interesse for barn. Det kan se ut som personer målbevisst har søkt seg arbeid på barneverninstitusjonen for å komme i kontakt med og oppnå fortrolighet hos spesielt sårbare barn. Disse barna har så blitt seksuelt utnyttet. En amerikansk undersøkelse (Rosenthal et al.1991) peker på at dette er et fenomen som må legges til grunn for å forstå seksuelle overgrep i institusjoner. Flere granskingsutvalg mener at det er god grunn til å tro at de seksuelle overgrep som har skjedd i mange tilfeller var knyttet til enkeltpersoner med seksuell interesse for barn. En person som gjennom flere år

systematisk ble utsatt for blotting forteller:” Selv om det kan være flere grunner og motiver til at en søker seg til en bestemt jobb, så har jeg i ettertid blitt mer og mer overbevist om at en av grunnene til at xx søkte seg jobb i barneomsorgen, var pedofile behov”.

Mangel på tilsyn.

Både barnevernsloven og skolelovene hadde bestemmelser om utvalg som skulle føre tilsyn med institusjonen innbefattet hvordan beboerne hadde det. Dessuten hadde barnevernsloven bestemmelser om barnevernets ansvar for tilsyn med det enkelte barn. Noen informanter forteller om besøk av tilsynsnemnd/styre, og hvordan det kunne fungere. Neste ingen informanter har fortalt om at de snakket med personer fra tilsynsutvalget eller med oppnevnt tilsynsfører. Barn fikk ingen mulighet til å fortelle sine samtidige historier. Var det slik at styrerne prøvde å forhindre innsyn?

I granskingsrapporten fra Trondheim (2007) står følgende:

*” Utvalget vil påpeke at tilsynet ikke fungerte. ... Trondheim kommune sviktet, både når det gjaldt kontrollen med barnehjem/fosterhjem og tilsynet med det enkelte barn. De barna kommunen overtok omsorgen for, ble fort glemte når de først var plassert. De fleste barna traff aldri noen som skulle føre tilsyn (s. 194)”.*⁸¹

Granskinger i andre land.

Sverige.

Den svenske regjeringen besluttet i juni 2006 at omsorgssvikt og overgrep i institusjoner og familiehjem innom barnevernet skulle granskes (SOU 2009:99). Oppdraget var å granske og kartlegge alvorlige overgrep og omsorgssvikt ved institusjoner og fosterhjem innom barnevernet. Hovedmetoden skulle være å intervju personer som mente de hadde blitt utsatt for omsorgssvikt og overgrep i barnevernet. 1030 personer hadde meldt seg til intervju innen sluttdatoen 1. mars 2009. Fram til desember 2009 hadde 500 blitt intervjuet. Den første delrapporten ble overlevert regjeringen august 2007. Den andre del-rapporten, SOU 2009:99” Vanvård i social barnavård under 1900 –talet”, ble avlevert desember 2009. Resultatet fra det første 400 intervjuede danner grunnlaget for SOU 2009:99, og presenteres slik i kortversjon (s 15):

”Sammanfattningsvis kan utredningen konstatera att den sociala barnavården under den tid som utredningen omfattar har brustit i sitt tillsyns- och uppföljningsansvar. Utredningen har träffat människor som berättat om försummelse och övergrepp under sina placeringar i fosterhem eller institution. Det har exempelvis handlat om barn som ständigt varit hungriga, fått utstå kränkningar från fosterföräldrar eller personal på

⁸¹ Kommunenes tilsyn med barn under barnevernets omsorg har gjentatte ganger blitt kritisert i media oppslag og rapporter. BLD opplyser i pressemelding av 8.11.2013 følgende: «Det er foreslått 15 millioner kroner x 2 over rammetilskuddet til kommunene for å erstatte dagens tilsynsordning med et mer profesjonalsert og tydelig kommunalt ansvar. Denne styrkingen skal iverksettes fra 1. feb 2014».

institution, blivit utsatta för såväl psykisk som fysisk miss-handel, som inte fått en ordentlig skolgång på grund av hårt arbete eller berövats kontakten med sin biologiska familj.”

Hovedrapporten ”Barnene som samhället svek” SOU 2011: 9, ble overlevert i februar 2011.

Danmark.

I 2009 ga den danske regjeringen forsorgsmuseet ved Svendborg Museum i oppgave å lede en undersøkelse av forholdene på Godhavn Dreng- og lærlingehjem, samt ca 30 andre barnehjem i perioden 1945 – 1976. Hensikten med undersøkelsen er å opplyse offentligheten om de forhold som barn på barnehjem levde under får å få gi de en offentlig unnskyldning og erstatning. Undersøkelsen startet januar 2010, og rapporten forventes ferdig i mai 2011. ([Http://www.børnehjem.nu](http://www.børnehjem.nu) og www.svendborgmuseum.dk).

Island.

I Island forgår det en diskusjon mellom regjeringen og foreningen for barnehjemsbarn om gransking og erstatning til barn som har vært utsatt for ulike former for omsorgssikt og mishandling under opphold på institusjoner (SOU 2009:99).

Wales.

I 1996 ble The North Wales Child Abuse Tribunal and Inquiry opprettet. Dette skjedde etter at det var kommet beretninger om mishandling og overgrep innen barnevernet i Wales. Kommisjonen arbeidet fram til mai 1998. I kommisjonens rapport *Lost in Care* konstanterers det at 650 barn hadde blitt utsatt for fysiske, psykiske og seksuelle overgrep (Commission Report 1998: <http://www.walesoffice.gov.uk/2000/02/15/paul-murphy-publishes-report-of-north-wales-child-abuse-tribunal>)

Irland.

I mai 1999 bad den Irlandske statsministeren offentlig om unnskyldning for de overgrep som var begått i barnehjem. Foranledningen var mediaoppslag om omsorgssvikt og mishandling på barnehjem (Industrial schools) på slutten av 1990-tallet som i hovedsak var drevet av den katolske kirke. Den Irlandske regjeringen opprette i 1999 en granskingskommisjon – The Commission to Inquire into Child Abuse. Kommisjonen skulle granske omsorgssvikt og mishandling som hadde skjedd på institusjoner i perioden 1940 – 1999. Kommisjonen arbeidet i 9 år. Granskingsrapporten kom i mai 2009. Den konkluderte med at psykisk og fysisk omsorgssvikt og mishandling var kjennetegnet på det som forgikk på institusjonene. Institusjonene ble drevet av ledere med full kontroll over så vel barn som personalet (Commission Report 2009: www.childabusecommission.ie).

Australia.

I Australia er det utført to granskinger vedrørende omsorgssvikt og mishandling i institusjoner og fosterhjem. Den ene handler om urbefolkningen, aboriginernes⁸² barn. Den andre handler om barn som ble sendt fra institusjoner i England til Australia i perioden 1930 til 1970. Disse to gruppene møtte i hovedsak samme skjebne (Forgotten Australians. A report on Australians who experienced institutional or out-of-home care as children. Commonwealth of Australia, 2004 http://www.aph.gov.au/senate-committee-clac-inst_care-report-report.pdf). Rapportene peker blant annet på at gjennomført tvangsflytting sammen med fysiske og psykisk vold og seksuelle overgrep i institusjoner og fosterhjem har medført stor personlige vansker i ettertid. Aboriginerbarna ble tvangsplassert vekk fra sine foreldre. I perioden 1870 til 1970 ble ca 30% av samtlige barn til aboriganer foreldre tatt fra de og plassert i institusjon eller fosterhjem. Særlig utsatt var barn av hvit far og aboriganer mor. Kommisjonen beskriver, med begrunnelse i FN sine konvensjoner, disse handlingene som et folkemord. I 2009 ba statsministeren i Australia de gjenlevende ofrene om unnskyldning (http://www.aph.gov.au/senate-committee-clac-inst_care-report-report.pdf og NRK Dagsrevyen 16.11.2009).

Canada.

Den Canadiske regjeringen opprettet i 1991 en kommisjon, Royal Commission on Aboriginal Peoples (RCAP), som fikk i oppdrag å utrede hvordan situasjonen til urbefolkningens kunne bli mer jevnbyrdig med majoritetsbefolkningen. I kommisjonens rapport fra 1996 avdekker problemer vedrørende institusjonsplassering av urbefolkningens barn (Report of the Royal Commission on Aboriginal Peoples 1996). Historien er at på 1840-tallet ble det opprettet et skolesystem med internatskoler, Indian Residential Schools. Institusjonens formål var å kristne urbefolkningen, gjøre de til bønder samt integrer de i det øvrige samfunnet. Barna til urbefolkningen ble tvunget til å gå på internatskoler fra 6-års alderen. Fram til 1969 var det ulike kirkesamfunn som drev disse internatskolene. Da overtok staten som drev skolene med sammen formål til de ble lagt ned i 1996.

(Walker, Julian (2009) The Indian Residential Schools Truth and Reconciliation Commission Legal and Legislative Affairs Division. Parliamentary information and research service of the library of parliament. PRB -48E, 2009. [http://www2.parl.gc.ca/content/LOP/Research Publications/prb0848-e.htm](http://www2.parl.gc.ca/content/LOP/Research%20Publications/prb0848-e.htm))

I kommisjonens rapport fra 1996 avdekket omfattende omsorgssvikt og fysisk og psykisk mishandling og seksuelle overgrep. Barna fikk ikke snakke sitt eget språk. Kontakten med familien var nesten fraværende. De sanitære forholdene var elendige. På en del internatskoler var dødeligheten opp mot 50%. 70 – 80 tusen av urbefolkningens barn er i dag overlevende fra internatskolene. Den canadiske regjeringen ba i 1998 om unnskyldning for den mishandling og overgrep som hadde skjedd i institusjonene (Walker 2009).

⁸² Aboriginal er engelsk uttrykk for urinnbygger.

Fra England til Canada. En historie om deportering av barn.

Dette er en historie fra det internasjonale barnevernet som er så interessant at jeg synes den bør få plass i dette kapitlet. Selv om historien ikke eksplisitt omhandler gransking av barnevernet, ligger den tematisk tett opptil. Framstillingen støtter seg bygger i hovedsak på B. Lund (2009) og Roy Parker (2008).

Hvilke barn og hvorfor?

I tiden 1867 til 1917 regner en med at ca 80 000 barn ble sendt til Canada fra England. Offisielt var motivene delvis økonomiske, delvis hensynet til barnas velferd og moralske utvikling. Canada var inne i en rivende industrialisering. Knappheten på arbeidskraft, særlig på landsbygda var stor, og engelske barn kunne dekke noe av behovet særlig for arbeidskraft innen jordbruk for guttene og husarbeid for jentene. Fikk de lønn i det hele tatt, var denne fastsatt av arbeidsgiveren. Utgifter til kost og losji ble som regel holdt på et minimum.

De fleste barna tilhørte en av to grupper: Barn som var tatt i offentlig forvaring på grunn av lovovertridelser og barn som bodde, evt. sammen med sine foreldre, i et arbeidshus. Et vanlig tilbud til fattige som ikke klarte å forsørge seg og sin familie, var overføring til et arbeidshus der en måtte ta med seg hele familien. Dette var åpenbart en uheldig tilværelse for mindreårige, noe både myndighetene, private organisasjoner og de angjeldende familier var fullt klar over. Å skaffe barna et fosterhjem i en av koloniene ble derfor ansett som et gunstig alternativ til straffeanstalt eller arbeidshus. Her ville de få omsorg og arbeid, i beste fall tilbud om skolegang og yrkesopplæring. Sett fra det offentliges side betydde dette også reduserte kostnader.

Organisering og økonomi.

På engelsk side var det flere anerkjente filantropiske organisasjoner og enkeltpersoner som sto bak deporteringen, og til tider var det også offentlige instanser som rekrutterte barn og ungdommer til koloniene. De hevdet at deres hensikt i første rekke var å redde dem fra uønskede påvirkninger og en forventet vanskelig framtid i deres eget hjemland, men for mange ble denne formen for barnevern en viktig inntektskilde.

I prinsippet skulle barna og foreldrene eller foresatte gi sitt samtykke til emigreringen. For barn som ble rekruttert fra fattig- vesenets institusjoner gjaldt det at de skulle framstilles for en juridisk instans. Der ble de forhørt om de var enig i at de skulle sendes til Canada. Med tanke på at noen av dem ikke var mer enn fem år, sier det seg selv at dette var en fiktiv ordning. De yngste visste knapt hvor Canada var. Likevel var det ofte mellom 5 til 10% av de som var tatt ut som nektet å reise.

For det første fikk de et tilskott på 6 dollar pr. barn av den kanadiske stat. Fram til omkring 1880 gjaldt dette alle barna, men etter den tid gjaldt det bare barn som ikke hadde sittet i en eller annen straffeanstalt. For det andre var det tre av delstatene som i den første del av perioden ga et ekstra tilskott på 2 dollar pr. barn.

Flere av de filantropiske organisasjonene eller enkeltpersonene som deltok i denne virksomheten fungerte som billettselgere for rederiene og hadde provisjon av salget. De kunne også oppnå rabatt på togreiser.

Hvis barna ble rekruttert fra ett av fattig- vesenets institusjoner, betalte disse et bidrag til båtreisen og dekket ekstra utgifter. Noen av organisasjonene oppmuntret barna når

de var kommet i inntektsbringende arbeid, til å betale tilbake de utgiftene organisasjonen hadde hatt i samband med emigrasjonen. Privatpersoner ga også bidrag til virksomheten.

Hvordan gikk det med barna?

Kanadiske myndigheter og potensielle fosterforeldre/arbeidsgivere var ikke alltid fornøyd med atferden og kunnskapene til de unge som ble sendt over til Canada. Særlig betenkte var de overfor barn og ungdom fra fattigstyrenes arbeidshjem. En forsøkte å forhindre at disse kom med i de gruppene som ble sendt over, men enkelte private operatører ignorerte disse forsøkene. Da de unge først var kommet til Canada, var det med tanke på det store behovet for arbeidskraft vanskelig å sende dem tilbake igjen. Selv om det oppsto en utstrakt motvilje mot å ta imot barn fra arbeidshjemmene, reagerte ikke de lovgivende myndigheter med å forby det.

Kontrollen med at regelen om at foreldrene skulle spørres faktisk ble overholdt, var ikke særlig effektiv. De ble forsikret om at barna ville bli godt mottatt i Canada. Ansvar for dette lå på den organisasjonen eller de myndigheter som sto for deporteringen, og som regel hadde disse sørget for et ad hoc eller permanent mottakerapparat. Praksis varierte noe når det gjaldt den videre oppfølging. I de første årene fantes det ikke noe apparat som kunne ta seg av denne oppgaven, og mye ble overlatt til tilfeldighetene. Hvis barna kunne skrive, kunne de teoretisk sett selv slå alarm og varsle foreldrene om svikt i omsorgen, eventuelt i verste fall om overgrep og mishandling. Etter hvert ble det fra kanadisk side i noen av de regionale myndighetene bygd opp en kontroll med at barna ikke led overlast, men selv om det etter hvert ble etablert faste regler for dette, ble de slett ikke alltid overholdt.

Hva vet vi om barnas opplevelser?

Det som står igjen som det sentrale spørsmål i denne historien, er hvordan barna selv opplevde deporteringen. Det er ikke mange av dem som lever, men det har lyktes professor Parker å finne arkiverte brev skrevet av barna etter at de var kommet over til Canada. De fleste skriver om hvordan de lengter hjem til familien sin. Noen skriver at de vil gjøre alt de kan for å få foreldrene over til Canada slik at de kan gjenforenes med familien der.

Parker (2008) henviser til en studie foretatt av Parr (1980) på bakgrunn av analyser av resultater av helseundersøkelser som ble foretatt av de deporterte barna i Canada i årene 1882 til 1908. Disse undersøkelsene viser bl.a. at problemer med helsen ikke avvek særlig fra det som var normalt for barn i Canada på den tiden. En kan imidlertid konstatere en vekst i psykiske problemer, men det antas at denne veksten var undervurdert. Det mest slående er at for jenter i alderen 13 til 15 år var barn født utenfor ekteskap 8 ganger høyere for dem som var deportert enn det som var vanlig for kanadiske kvinner.

Tap av identitet på grunn av at en ble fjernet fra sin familie og sine nærmeste omgivelser i ung alder later til å ha satt spor. Vi vil være tilbøyelige til å vurdere dette som en av de mest uheldige sider ved deportasjonen. Imidlertid må en anta at dette ikke var like åpenbart i slutten av det nittende hundreåret som det ble 50 år senere. Sett med datidens viten om barns utvikling og mentale helse, er det ikke så lett å dømme den deporteringen av barn som fant sted. Sett med nåtidens viten og erfaring som bakgrunn kan en bare

undres over at et slikt tiltak ble satt ut i livet og fikk fortsette i en slik stor skala og i så mang

Oppsummering granskinger.

De fem norske granskingsrapportene representerer et stort materiale både fra arkiv og intervjuer med over 800 informanter. Det er mye elendighet som er formidlet mellom rapportenes permer, og det har vært vanskelig for mange av informantene å rippe opp i opplevelser som de aldri hadde glemt, men som de hadde forsøkt å legge bak seg (Dyregrov og Heltne 2004). De tidligere barnehjemsbarna har uttrykt at det har betydd mye at de har blitt hørt trodd. De har fått offentlig unnskyldning og mange har fått erstatning/kompensasjon i form av penger. (se kap 8). Alt dette kan være bra, selv om det aldri kan kompensere for et ødelagt liv. Den informasjonen som er hentet fra arkiver, og som informantene har gitt gjennom sine forklaringer, er viktig på mange måter. Den har ikke bare gjort det mulig å gjennomføre granskinger av institusjoner og fosterhjemsomsorgen, den har også bidratt til å få fram en nødvendig, men en svært trist del av barnevernets historie. Dette er viktig kunnskap også i samtidens barnevern, både for å gjøre barnevernet bedre og hindre gjentakelse. Det er stilt spørsmål om dette kan skje igjen. På dette kan det ikke gis noe sikkert svar. På den ene siden har barnevernet gjennomgått en kvalitetsreform både før og etter at granskningene tilført ny kunnskap om forhold i institusjonene. Kvalitets - og tilsynsproblematikken knyttet til barnevernsinstitusjoner er satt på dagsorden. Det er utarbeidet nye/reviderte forskrifter om godkjenning, kvalitetskrav, tilsyn og rettigheter og bruk av tvang under opphold ved barnevernsinstitusjoner⁸³. Vesentlig er det også at barns klager og beklagelser i dag blir tatt mer på alvor. Barna skal bli hørt. Kanskje er en av de viktigste lærdommer vi kan ta, er at en i barnevernet bør gjøre det lett for barn å si fra, og bli lyttet til. Barnevernet er fortsatt under kritikk for å snakke for lite med barna (Ericsson 2014, Stang 2007, Christiansen 2011). Det er også grunn til tro at det i dag, i mindre grad enn tidligere, ikke er rom for pedagogiske prinsipper og oppdragelsesmetoder som ikke er akseptable. På den annen side viser både innenlands – og utenlands forskning at omsorgssvikt – og overgrep mot barn på barnevernsinstitusjoner også har skjedd de siste 10 – 15 årene (Tjelflaat m.fl. 2003, Gautun m.fl. 2006, Barter 2003). Institusjonsomsorg av barn krever store ressurser og utfordringer både på politisk, organisatorisk, pedagogisk og ikke minst på mellommenneskelig nivå. Det skal ikke så mye til før det ”glipper” på noen områder. Derfor kan vi også i framtida oppleve hendelser i institusjonsomsorg vi ikke vil vedkjenn oss.

Gjennomgangen av andre lands granskinger viser at overgrep og omsorgssvikt på institusjoner for barn og unge ikke er noe spesielt for Norge. Den svenske rapportens oppsummering gir et godt bilde av felles funn i ulike granskinger (SOU 2009:99 s. 346):

- *”De placerade barnen har i de flesta fall varit avskurna från andra vuxna än de som vårdat dem.*

⁸³ Se kapitel nr 10.

- *Barnen har varit maktlösa gentemot fosterforeldre og institusjonspersonal inom den sociala barnvården, liksom i forhold til tjenstemän och politiker i densamma.*
- *Maktlösheten har inneburit att barnen sällan talats med eller blivit trodda när de berättat om missförhållanden.*
- *Maktlösheten gäller också när de biologiska föräldrarna, som antingen med tvång eller ”frivilligt” fått sina barn omhändertagna, berättat om missförhållanden under barnens placeringar.*
- *I flera länder har det funnits ett bristande intresse från omvärlden, grannar, skola, hälso- och sjukvård, rättsvårdande myndigheter etc. att ingripa till skydd för de samhällsvårdade barnen.*
- *De som har haft det direkta ansvaret för placering och uppföljning (den sociala barnvården) har inte gjort sin del av arbetet.*
- *Sikkerheten för de samhällsvårdade barnen har varit underordnet andra prioriteringar hos stat och kommun.*
- *Det har sällan inneburit konsekvenser för föräldrarna att förgripa sig på samhällsvårdade barn. (Få förövare är lagförda)*
- *Det är medias avslöjanden – inte tillsynsmyndigheters – som gjort det politiskt nödvändigt att granska berättelser om en förlorad barndom.”*

Granskingen av barnevernsinstitusjoner i Norge førte til krav om en offentlig erstatning/oppreisning til barn som hadde vært utsatt for omsorgssvikt og overgrep.

Kapitel 8. Erstatning.

Innledning.

To klipp fra Adresseavisen pr. 17. 11. 2009:

1. På lederplass:” Trondheim kommune har betalt ut 171 millioner kroner til 296 tidligere barnevernsbarn som har vært utsatt for overgrep og /eller omsorgssvikt. En ødelagt barndom kan aldri kjøpes tilbake. Men Trondheim kommune har vist stor vilje til å gjøre opp for seg”.

2. Noen sider bak i avisa omtales boka” Noen vet” av Trude Teige: «Mordsaken ser ut til å ha sammenheng med en het politisk sak: Erstatningssakene for barnehjemsbarna som ble utsatt for systematisk overgrep på femti-, seksti- og syttitallet venter på å bli slutført”.

Offentlige unnskyldninger og sårbare gruppers krav om anerkjennelse og oppreisning har fått mye oppmerksomhet i den vestlige verden de siste tjue årene (Thompson 2002). I flere land har offentlige myndigheter, store selskaper og ulike kirkesamfunn bedt om unnskyldninger for tidligere tiders overgrep. Ved en større seremoni høsten 2009 ba den australske statsministeren Kevin Rudd om unnskyldning til de 150 000 barna som ble sendt fra Storbritannia til Australia og som vokste opp under svært vanskelige forhold. Det fins også eksempler på at unnskyldninger er blitt fulgt opp med etablering av erstatningsordninger. I Canada har det vært flere kompensasjonsprogrammer for personer som har vært utsatt for omsorgssvikt mens de stod under offentlig omsorg (Pettersen 2010).

Norge skiller seg ut i forhold til andre land når det gjelder måten sentrale og kommunale myndigheters følger opp offentlige unnskyldninger med utenomrettslige erstatningsordninger. I Norge har det de siste 10 årene vært en utvikling hvor veien fra symbolske og til dels seremonielle unnskyldninger til etablering av økonomiske erstatningsordninger har blitt kortere (Pettersen 2010). Tilpasningen av den tradisjonelle og særegne norske billighetserstatningsordningen (som i dag heter statens rettfærdsvederlagsordning) og etablering av kommunale oppreisningsordninger for tidligere barnevernsbarn er eksempler på dette. Denne utviklingen må også ses i lys av ulike interesseorganisasjoner, media og enkeltpersoners aktive rolle for å sette dette på den politiske dagsorden. Dette gjelder særlig Stiftelsen Rettferd for taperne og Prosjekt Oppreisning. Den statlige rettfærdsvederlagsordningen og kommunale oppreisningsordninger utgjør et omfattende system for politisk, moralsk og økonomisk oppgjør med samfunnets behandling av mennesker som har stått under offentlig omsorg (Simonsen og Pettersen 2007.)

Sentrale begrep.

Begrepene Stortingets rettfærdsvederlag og kommunal oppreisning

Rettfærdsvederlagsordningen er Stortingets egen erstatningsordning. Erstatningsordningen het inntil 16.12.2008 ”Stortingets billighetserstatningsordning”. Stortinget besluttet ved behandling av St. prp. nr 12 (2008-2009) at ordningen skal hete Stortingets rettfærdsvederlagsordning. Ordningen er ulovfestet og utviklet gjennom Rettfærdsvederlagsutvalgets praksis.

(<http://www.justissekretariatene.no/nb/Innhold/billighetserstating>).

Justissekretariatene endret fra 1.01.2009 navn til Statens sivilrettslige forvaltning.

Enkelt personer som mener de er kommet i en særlig uheldig stilling, og som er påført skade eller ulempe som ikke dekkes etter alminnelige erstatningsregler eller gjennom trygde – eller forsikringsordninger kan søke å få innvilget rettfærdsvederlag. Bare de som selv er direkte berørt kan tilkjennes rettfærdsvederlag. Der er som hovedregel et vilkår at skaden har sammenheng med kritikkverdige forhold fra det offentlige side (Statens sivilrettslige forvaltning - Årsrapport 2008).

Formålet med kommunale oppreisningsordninger er i hovedsak den samme som for den statlige rettfærdsvederlagsordning, men kommunen vedtar selv sine vedtekter for ordningen. En kommunal oppreisning innebærer ingen erkjennelse av erstatningsansvar, og beviskravene vil være lavere ved en oppreisningsordning enn i ordinære erstatningssaker. En slik form for kommunal oppreisningsordning innebærer en moralsk og ikke juridisk erstatningsordning. Ved å etablere en oppreisningsordning tar kommunen ansvar der det offentlige kan være å klandre, uten å vurdere fullt ut om de ordinære vilkårene for erstatningsansvar er oppfylt. I de kommunale vedtektene ser en også begrepene vederlagsordning, erstatning og oppreisning er brukt. Eksempel: Vederlagsordning for personer som har vært plassert av Oslo kommunes barnevern før 01.10.1993, erstatningsordning for barn plassert etter vedtak i Bergen kommune, vedtekter for oppreisningsordning etter vedtak i Trondheim bystyre.

Stortingets rettfærdsvederlag (billighetserstatning).

Med bakgrunn i St.meld. nr 24 (2004-2005) ”Erstatningsordninger for barn i barneheimar og spesialskular for barn med åtferdsvanskar” vedtok Stortinget å gjøre tilpasninger i Stortingets billighetserstatning for disse gruppene samt for de barn som var plassert i fosterhjem. Øvre beløpsgrense for Stortingets billighets- erstatning for nevnte grupper ble fastsatt til 300 000 kroner. Tildeling etter Stortingets billighetserstatning er aktuell i de tilfeller der det ikke foreligger rettslig grunnlag for erstatningsansvar. Den statlige erstatningsordningen har blitt kritisert for svært lang saksbehandlingstid. Saksbehandlingstiden i rettfærdsvederlagssakene er definert til 14v mnd fra søknaden kommer inne til Statens Sivilrettsforvaltning til det er avgjort av Stortingets Rettfærdsvederlagsutvalg (Bufdir Årsrapport 2018).

Bufdir forbereder og behandler sakene innen Bufdirs fagområder, mens Stortingets Rettferdsverderlag avgjør sakene. Nesten alle sakene Bufdir mottar, handler om barnevern. Sakene har stort spenn i tid, fra ca 1930 til i dag. I 2018 mottok Budir 241 saker om rettferdsverderlag og ferdigbehandlet 249 saker. Bufdir har anbefalt vederlag i 45% av sakene (Bufdir Årsrapport 2018).

Kommunal oppreisning.

I St.meld. 24 (2004-2005) ble det også sagt at det var opp til kommunene på selvstendig grunnlag å vurdere hvordan de ville stille seg til krav om kommunal gransking og/eller erstatning. Kommunene måtte selv bære ansvaret for de eventuelle økonomiske kostnadene. På samme måte som Stortingets billighetserstatningsordning, er kommunenes oppreisningsordning en moralsk og "ikke-juridisk" erstatningsordning. Kommunene tar et moralsk ansvar for urett som er begått, og de ønsker å gi en uforbeholden unnskyldning for overgrep og omsorgssvikt som barn og unge ble utsatt for mens de var under barnevernets omsorg. Oppreisningen tar ikke sikte på å utmåle erstatning for økonomisk tap. Fram til høsten 2010 hadde 130 kommuner, enten selv eller i tilknytning til andre, etablert oppreisningsordninger (Prosjekt oppreisning: www.propp.no). Disse kommunene dekker ca halvparten av Norges befolkning. Kun få av disse kommunene har utført granskinger på forhånd. Kommunesektorens interesse og arbeidsgiverorganisasjon (KS) har i flere fylker tatt initiativ til at kommuner kan samarbeide om oppreisningsordninger.

Kommunene utarbeider, vedtar og iverksetter sine egne vedtekter for oppreisningsordningen. Dette skaper ulikheter mellom kommuner. Vedtekten fastsetter blant annet formål, saksbehandlingsregler, kriterier (vilkår) som skal legges til grunn for behandling, avgjørelse og fast setting av beløpets størrelse. Eksempel: I følge Trondheim kommunes vedtekter kan personer som var plassert i barnehjem, skolehjem (spesialscole for atferdsvanskelige, forfatters tilf.) og fosterhjem av Trondheim kommune, søke og evt. innvilges økonomisk oppreisning. Ifølge vedtekten til Kristiansund kommune kan kun personer som var plassert i barnehjem i Kristiansund kommune søke om og evt. innvilges økonomisk oppreisning. Altså: Barn plassert av Kristiansund kommune i barnehjem utenfor Kristiansund, i spesialskoler og fosterhjem og som var utsatt for overgrep og/eller omsorgssvikt kommer ikke inn under oppreisningsordningen. Dersom disse barna hadde blitt plassert av Trondheim kommune hadde de kommet inn under oppreisningsordningen. Det er også variasjoner mellom kommuner når det gjelder andre vilkår i vedtektene og nivå på oppreisningsbeløp. De fleste kommunale vedtektene hjemler oppreisningsbeløp på fire nivå fra 150 tusen til 750 tusen. Det er også kommuner som bare har to nivå: 100 tusen og 300 tusen. Det er også opp til den enkelte kommune å avgjøre om tildelt statlig billighetserstatning skal gi avkortning i kommunal tildelt oppreisning og hvilke konsekvenser oppreisning har for økonomisk sosialhjelp. Helt avgjørende er det altså å ha vært i rett kommune på rett tidspunkt/plaseringstidspunkt.

Trondheim kommune hadde pr. 23. okt. 2009 mottatt 353 søknader, og innvilget oppreisning i 296 saker. Samlet oppreisningsbeløp 171 millioner (Sluttrapport for Oppreisningsutvalget for tidligere barnevernsbarn, Trondheim) For hele landet er det til nå (okt. 2019) utbetalt ca 2.0 milliarder i kommunal oppreisning. Ennå ligger mange ubehandlede søknader⁸⁴. De kommunale oppreisningsordningene fanger opp langt flere søkere enn Stortingets billighetserstatning, og de fleste kommunale ordningene har et betydelig høyere beløp til utbetaling pr person enn staten.

Oppsummering.

Formålet med både Stortingets billighetserstatning og kommunens oppreisningsordning var gjennom et økonomisk vederlag å ta et moralsk ansvar og gi en uforbeholden unnskyldning til de som hadde vært utsatt for uverdige omsorgsforhold og overgrep. Om dette har lyktes vet vi lite om. Mange barn plassert av det offentlige og som har opplevd uverdige omsorgsforhold og overgrep får ingen kommunal oppreisning, da de faller utenfor de etablerte ordninger. De kan enten ha blitt plassert av barnevernet i en kommune som ikke har opprettet en oppreisningsordning, eller at vedtektene i kommunen ikke innbefatter det omsorgstilbudet kommunen plasserte de i. Ingen kommunale vedtekter så langt har innbefattet barn som kommunene plasserte i andre spesialskoler enn spesialskoler for atferdsvanskelige. Det finnes omfattende dokumentasjon på omsorgssvikt og overgrep blant annet i spesialskoler for evneveike og spesialskoler for døve (Kvam 2001).⁸⁵

Men mange barnevernsbarn har fått økonomisk og moralsk oppreisninger og disse har i flere intervju gitt uttrykk for tilfredshet over at de, gjennom granskinger og oppreisningsordninger, har fått anerkjent sin opplevelse og at deres historier har blitt trodd. Det har hatt betydning for deres selvfølelse å få aksept for at det er blitt begått urett mot dem.

⁸⁴ Det ligger ikke bare mange ubehandlede søknader. Flere kommuner har vedtatt å opprette egne ordninger, eller gå i samarbeid med andre kommuner. KS (Kommunenes interesseorganisasjon) har tatt initiativ til å samordne kommuners arbeid med oppreisning til bv. barn). I Adresseavisen for 16.mars 2015 bekjentgjør Oslo Kommune at de har gjenåpnet «Vederlagsordningen for tidligere barnevernsbarn». De samme kriterier og regler som lå til grunn for ordningen i perioden 2006 – 2008 skal fortsatt gjelde.

⁸⁵ Adresseavisen, 8.2.2013: Om seksuelle overgrep (1960 og 1970 – tallet) på Vikhov offentlige skole for tunghørte: «Utad et lysende eksempel for spesialundervisning for tunghørte. Men bak dørene levede elever i frykt. For første gang fortelles historien om de mørke årene ved Vikhov skole» Vikhov skole ble åpnet i 1958. Skolen nedlagt på 1980-tallet og målgruppen overført til ny etablerte Møller kompetansesenter for døve og tunghørte. Adresseavisen 11.12.2013: «Enda en elev ved Vikhov har nå fått erstatning fra Staten for sannsynliggjorte overgrep ved skolen. (...) «Etter 40 år er det endelig over. «Nina» har fått 150000 kroner i erstatning for sannsynliggjorte overgrep fra tiden hun gikk på Vikhov offentlige skole for tunghørte».

Kapitel 9. Fysisk straff av barn.

Fysisks refselse av barn går som en råd tråd gjennom institusjonslivet til barn og unge med tilpasningsvansker. Hvordan har lovgivningen utviklet seg?

Fysisk refselse av barn og unge var lenge en anerkjent og akseptert oppdragelses- og akseptert straffemethode. Opposisjon og motstand mot straff av barn grodde fram. Rundt 1880 finner vi i aviser oppsalg som reiser debatt om bruk av korporlig straff i oppdragelse i heim og skole. Foreldre gikk også til rettssak mot det offentlige på grunn av hvordan lærere straffet barn (Thuen 2008). I skjønnlitteraturen rettet både Bjørnson (1882), Kielland (1883) og Finne (1890) et kritisk blikk på fysisk avstraffelse som middel i oppdragelsen. Saksområdet kom på den politisk dagsorden i siste halvdel av 18-hundretallet. Forslag til endringer som ville medføre restriksjoner i straffebruken kom aldri til Stortinget. Forslaget møtte motstand fra blant annet lærerne. De brukte bare riset i kjærlighetens tjeneste (Thuen 2008).

I følge ”Hustugten” hjemlet i Norsk lov fra 1687, kunne foresatte straffe barna sine meget brutalt (Sogner 1990). Disse bestemmelsene ble det også fokusert på 1880-tallet, og i «Lov om Indskrænkning i Anvendelsen af legemlig Revselse» av 1891 ble det bestemt at foreldre og andre i foreldres sted kunne anvende “maadeholden legemlig Revselse paa Børn, der staar under deres yndighed”, som ledd i oppdragelsen.

Vergerådsloven av 1896 § 37 ga hjemmel for at ”Barnets Foresatte i Hjemmet eller Skolen” kunne tildele barnet ”passende Revselse”. Vergerådet kunne etter vergerådslovens § 4 i visse tilfelle henstille til barnets foresatte i hjemmet om å tildele slik refselse. Påtalemyndigheten kunne også, etter vergerådsloven, be foreldrene om at barnet ble refset.

Straffereglementet i skolehjemmene baserte seg på vergerådslovens §37. Der sto det at ”*De nærmere regler for offentlige skolehjem og særlig angående de refselsesmidler, som kan anvendes i samme, gis av Kongen*”. Et eksempel på innhold i refselsesreglement kan hentes fra reglementet til Toten skolehjem. Her står det i § 5:

”... indsperring i ensom, lys (varm) celle i indtil 8 dager. Under indsperring bør barnet beskæftiges og daglig besøkes av bestyrerinden og lærerinderne. Legemlig revselse med indtil 10 slag av bjørkeris paa blottet legemsdel. Denne straff blir dog ikke å anvende paa børn over 16 aar, med mindre samtykke hertil paa forhånd er indhentet”.

Lovene om folkeskolen på landet og byene av 1889 ga de enkelte skolestyrene anledning til selv å avgjøre om de ville tillate korporlig straff (Svartvatn og Thelhaug 1992). Jenter under 10 år måtte ikke straffes. Jenter over 10 år kunne straffes fysisk, men refselsen skulle foretas av en lærerinne og i nærvær av en annen kvinne.

I folkeskolelovene av 1936 § 70 ble det slått fast at: ”Kroppslig refsing må ikkje nyttast i skolen.” Flertallet i den parlamentariske skolekommisjonen vil ikke avskaffe

adgangen til å bruke fysisk straff. Likevel gikk lovforslaget i gjennom. Det lovmessige grunnlaget for en gammel tradisjon i skolen var dermed borte (Ibid).

Den korporlige straffen som fram til 1936 kunne gis i vanlig skole, og som i skolehjemmene og tvangsskolen varte til 1948, kan med en felles betegnelse omtales som ris. Variasjonen var knyttet til hvilken kroppsdel risen rette seg mot. Ris på fingrene var smertefullt. Barnet måtte legge en hånd eller begge hendene på pulsen, og så slo læreren med spanskrøret eller med linjalen. Ris på baken eller på ryggen var den strengeste straffen et barn kunne få.

I straffeprotokollen for årene 1903 – 1946 for Stavne Tvangsskole, er det bokført ca 350 avstraffelser. I straffeprotokollen står det både om straffemåter og årsaker:

15/6. 1903: NN. 5 slag ris på fingrene fordi han legger øgenavn på kamerater og deved kommer i trette og slagsmål.

Straffen utført af bestyreren i overvær af skoletjeneren og de andre guttenes nærvær.

24/3. 1904: NN. 6 slag på enden fordi gjentatte ganger har drevet selvbesmittelse⁸⁶ – trods flere ganger alvorlig formant og advaret.

Straffen utført af bestyreren i overvær af skoletjeneren.

23/4. 1904: NN. 10 slag på enden fordi han for 3dje gang maatte optages på tvangsskolen.

Straffen utført af bestyreren i overvær af skoletjeneren og de andre guttenes nærvær.

27/10. 1905: NN. 7 slag ris på enden, fordi han flere nætter har havet XX i sengen hos sig og bedrevet sodomitteri.⁸⁷ Straffen udført af bestyrer i skoletjeners nærvær.

Kirke- og utdanningsdepartementet tilrådte i et rundskriv fra 1948 at kroppslig refselse heller ikke burde benyttes i skolehjem, jf vergerådsloven § 37. Med spesialskoleloven i 1951 ble bestemmelsen for folkeskolene også vedtatt for spesialskolene og tvangsskolene (observasjonsskolene). Et par år senere kom barnevernloven av 1953 hvor det i § 42 uttrykkelig ble forbudt med kroppslig refselse ovenfor barn i barnevernsinstitusjoner. Kroppslig refselse var dermed forbudt i alle skoler og barnevernsinstitusjoner. I barnehjemsforskriften av 1954 fra sosialdepartementet het det at heller ikke andre former for straff burde benyttes, så som isolering, tilbakeholding av lommepenger, forbud mot å delta i fornøyer o.l. Disse virkemidlene var altså ikke absolutt forbudt, men skulle benyttes med stor varsomhet.

Den generelle bestemmelsen fra 1891 om at foreldre og andre i deres sted kunne refse barna legemlig, ble første opphevet 1972, men uten at det samtidig ble innført noe uttrykkelig forbud mot å anvende fysisk avstraffeelse som ledd i barneoppdragelsen (Ot. prop.nr 104 2008 – 2009). Forarbeidene til lovendringen i 1972 var ikke tydelige på om meningen var å avskaffe foreldrenes refelsesrett helt(ibid). For å gjøre det helt

⁸⁶ Selvbesmittelse: Seksuell selvtilfredsstillelse – Onani. I følge Rudberg (1983) tillegges en sogneprest følgende uttalelse i 1872: «At dovne sig eller lege i varme bløde senge kan give anledning og fristelser til onder, som ikke kan nevnes, hvoraf kommer nevesvekkelse, tungsind, vanvid og andre sykdomme».

⁸⁷ Sodomitteri: Bedrive homoseksualitet. Gyldendals fremmed ordbok 1974.

klart at det ikke var tillatt å bruke vold i oppdragelsen fikk barneloven av 1981 følgende tilføyelse i 1987, § 30, tredje ledd:

” Barnet må ikkje bli utsett for vald eller på anna vis handsama slik at den fysiske eller psykiske helsa blir utsett for skade eller fare.”

Under stortingsbehandlingen⁸⁸ ble det fra Justiskomiteén uttalt at § 30 i barneloven ikke innebar noe totalforbud mot fysisk makt overfor barn, men bare var ment å ramme den unødvendige og illegitime maktbruk:

”Det er i første rekke mer hardhendt fysisk avstraffelse som vil bli rammet. Dette vil gjelde slag med gjenstander, ørefiker og andre lignende former for markert fysisk avstraffelse som fører med seg vesentlig smerte eller unødig ydmykelse. Derimot vil flertallet peke på at mer lempelige irettesetteringer som innebærer en rimelig avpasset bruk av fysisk makt, ikke vil rammes. Som eksempel på dette kan nevnes lette klaps.”

Høyesterett behandlet en konkret sak som er inntatt i Norsk Retstidende for 2005 side 1567 flg., der bestemmelsen i barnelovens § 30 ble utdypet. Dommen trekker opp grensen mellom lovlig og straffbar maktbruk overfor barn.

En stefar refset to gutter, på 7 og 9 år, som hadde slått andre barn med pinner og stokker. Da de kom hjem, snakket først moren med dem. Deretter tok stefaren guttene med seg til rommet deres, la dem over sine lår/knær og ga dem tre kraftige slag på baken med flat hånd. Guttene hadde buksene på, og ingen av slagene ga synlige merker. Barna oppfattet handlingen som ydmykende og reagerte med sinne og kraftig gråt.

Stefaren ble funnet skyldig i legemsfornærmelse etter straffeloven § 228, idet Høyesterett uttalte⁸⁹:

”De kroppslige refselsler som er gjennomført i dette tilfellet, overstiger klart det som kan aksepteres i oppdragelsesøyemed. Som nevnt har tingretten beskrevet slagene som kraftige og ydmykende for barna. Handlingene hadde ikke hindrende eller avvergende karakter, men hadde klart preg av fysisk avstraffelse, som ble gjennomført flere timer etter at guttenes forgåelser hadde funnet sted”

Høyesterett bemerket at ” lettere klaps” som foreldre tildeler sine barn i oppdragelsesøyemed ikke ville rammes av straffelovens § 228. Denne bemerkningen ble møtt med undring og kritikk. Barne – og likestillingsdepartementet foreslo i Ot.prop nr 104 (2008 – 2009) en endring i Barneloven § 30. I forslaget gjøres det helt klart at det ikke godtas noen form for psykisk eller fysisk avstraffelse i barneoppdragelsen.” Lettere klaps”, ” lett klaps” eller ” forsiktig klaps” vil følgelig ikke være tillatt. Selv

⁸⁸ Forarbeidene til lovendringen finnes i: Ot.prop. nr 8 (1986-87), Innst.O.nr (1986-87), Ot. forh. (1986-87)

⁸⁹ Rt. 2005 s. 1567

svært mild form for fysisk maktbruk vil være ulovlig. Denne lovendringen ble vedtatt 2010.

Jussen kan kort oppsummeres slik: Fra midten av 1930-årene var fysisk refselse ikke lenger tillatt i folkeskolene. Fra første halvdel av 1950-tallet ble forbudet utvidet til spesialskoler og barnevernsinstitusjoner. Og fra 1987 ble det også straffbart for foreldre, herunder fosterforeldre, å bruke fysisk avstraffelse overfor barn, foreldre kunne gi barna lette klaps. Dette ble endelig endret i 2010. Fra og med da ble all former for fysisk vold mot barn forbudt, også som ledd i oppdragelsen. Dette er straffbart etter de vanlige bestemmelsene i straffeloven.

Det anses lovlig å bruke avpasset fysisk makt for å holde barn tilbake – handlinger av hindrende eller avvergende karakter – når formålet er å stoppe barnet fra å volde skade på seg selv eller andre, eller på gjenstander.

For å forstå fysiske avstraffelser og vold mot barn som har skjedd i forrige århundre og tidligere, er det vesentlig å kunnskap om rettsutviklingen.

Kapitel 10. Institusjonsutvikling 1992 – 2020. Sentrale tema.

Innledning.

I kap 5. «Spesialskeleperioden», er avvikling av Statens spesialskolene for atferdsvanskelige beskrevet. Ved lov 8. juni 1979 nr. 51 ble ansvaret for barneverninstitusjonene overført til fylkeskommunen.

Buskerud-prosjektet, som omtales i kap 4, er et forsøk på omforming og nytenkning både faglig og organisatorisk. Buskerud-prosjektet var blant annet et forsøk på å overføre kompetansen og erfaringen som var oppsamlet i spesialskolene for atferdsvanskelige til det fylkeskommunale barnevernet sine tiltakskjeder (Ericsson 1996). Hagen (2001) skriver at barnevernet, helt siden skolehjemmene i 1953 ble omdøpt til ”Spesialskoler for barn og unge med atferdsvansker,” og flyttet politisk og administrativt fra Sosialdepartementet til Direktoratet for spesialskolene underlagt Kirke – og undervisningsdepartementet, har barnevernet ønsket disse institusjonen tilbake til sosialdepartementet/barnevernet. Om ikke barnevernet fysisk fikk institusjonene, fikk i alle fall barnevernet i 1980 årene etter hvert ansvaret for den målgruppen som Statens spesialskoler for atferdsvanskelige hadde hatt. Det oppsto et institusjonsmessig tomrom etter hvert som spesialskolene ble avviklet (Støkken og Nyhlen2003). Barneverninstitusjonene fikk ansvar for flere barn og unge med atferdsvansker. Offentlige institusjoner maktet ikke å dekke etterspørselen, og en fikk en oppvekst av private institusjoner/privat tiltaksutvikling (BFD rapport 1995).

Dette kapitlet prøver i store trekk å oppsummere noen hovedtendenser i institusjonsutviklingen fra 1992⁹⁰ til 2020.⁹¹ Hovedfokuset prøves holdt mot målgruppen atferdsvanskelige. Følgende tema⁹², som innholdsmessig er noe overlappende, kaster lys over denne utviklingen:

- Lov - og organisatoriske endringer
- Kunnskapsbasert institusjonsutvikling Del 1
- Kunnskapsbasert institusjonsutvikling Del 2
- Kvalitet, brukervedvirkning, tilsyn og rettssikkerhet.
- Privatisering og konkurranseutsetting.
- Tiltak i institusjoners grenseland.

⁹⁰ 1992 er valgt fordi det da kom ny barnevernslov: Lov om barnevernstjenester av 17. juli 1992. Loven trådte i kraft 1. januar 1993.

⁹¹ Det var også i løpet av perioden 1992 – 2015 en for alvor fikk søkelyset rettet mot overgrep og omsorgssvikt i institusjoner med etterfølgende granskinger og erstatning. Dette er spesielt omtalt i kap 7 og 8.

⁹² Jeg påstår ikke at disse tema fullt ut gir et uttømmende bilde av utviklingen 1992 – 2020. Men utvalgte tema er vesentlig for å beskrive utviklingen. Støtte for dette utvalget av tema finner jeg noe støtte for i Reime (2018). Reime (2018 s17) tematiserer to ulike strykingstrender i barnevernet som kjennetegner utviklingen av offentlige tjenester /barnevernet de siste 20 – 30 årene: *Styrking av barnets rettsikkerhet (rettsliggjøring) og innføring av nye kunnskapsbaserte metoder (kunnskapsstyring).*

Love og organisering.

I perioden 1992 – 2020 (ca 30 år) har det skjedd omfattende endringer i barnevernet både lovmessig og organisatorisk. Det er også for tiden (2019/2020) relativt store endringer på gang. Dette har hatt og vil få, betydning for mitt tema.

I dette delkapitlet trekker jeg fram følgende for å belyse området «Love og organisering»:

- Lov om barneverntjenester av 1992.
- Opprettelsen av Statens barne og familievern (Bufetat og Bufdir.)
- Prop.106 L (2012-2013) Endringer i barnevernsloven.
- Prop. 73 L (2016-2017) Endringer i barnevernsloven (Barnevernsreformen).
- Prop. 169 L (2016-2017) Endringer i barnevernsloven mv. (Bedre rettsikkerhet for barn og foreldre).
- NOU 2016: 16 Ny barnevernslov.
- BLD. Høringsnotat av 04.04.2019, vedr ny barnevernslov.
- Internasjonale konvensjoner.

Lovbestemmelser mm i perioden 1992 – 2020, har også påvirket bestemmelser vedr kvalitet, medvirkning, tilsyn og rettsikkerhet. Dette blir behandlet i underkapitlet «Kvalitet, brukermedvirkning, rettsikkerhet og tilsyn».

Love om barneverntjenester av 1992.

Oppgavene som ble overført til fylkeskommunen i 1980 ble videreført i «Love om barneverntjenester» av 1992. Etter § 5-1 i «Love om barneverntjenester», ble fylkeskommunen pålagt ansvaret for etablering og drift av institusjoner. Ansvar for å etablere institusjoner innebar ikke at fylkeskommunen selv måtte eie eller bygge ut det nødvendige tilbudet. Fylkeskommunen hadde imidlertid et ansvar for å sørge for at nødvendige tilbudet fantes. Dette betydde at fylkeskommunen selv måtte bygge ut institusjonsplasser hvis det ikke fantes private eller kommunale institusjoner som dekket behovet. Fylkeskommunen hadde driftsansvaret for sine egne institusjoner, og hadde også ansvaret for å dekke driftsutgiftene ved de private og kommunale institusjonene som var innarbeidet på fylkeskommunens plan, jf. bvl §§ 5-2 og 5-5.

Utover å sørge for det nødvendige antall institusjonsplasser, hadde fylkeskommunen ansvaret for å stille de nødvendige midler til disposisjon. Fylkeskommunen hadde videre ansvaret for at institusjonene ble drevet på en faglig og materielt forsvarlig måte.

To forhold ved barnevernsloven av 1992 hadde spesifikke konsekvenser for institusjonsdrift og tiltak for atferdsvanskelige:

1. Godkjenningsordningen av barnevernsinstitusjoner falt bort (BFD rapport 1995)⁹³.

⁹³ I Rundskriv nr I – 16/84 var det et krav til barneverninstitusjoner at de skulle ha godkjenning av fylkesmannen. Rundskrivet satte spesifikke krav til hvordan institusjonene skulle bemannes og drives. Med den nye barnevernloven av 1992 bortfalt godkjenningsordningen (BFD-rapport 1995). I 2003 kom

2. Loven fikk egne bestemmelser, §§ 4 - 24 til 4 – 27, som omhandlet regler om særlig tiltak for ungdom med atferdsvansker. Tvangsvedtak etter § 4 – 24 skulle fattes i fylkesnemnda.⁹⁴

I forbindelsen med høring til den nye barnevernloven kom det fram flere motargumenter når det gjaldt å skille ut ungdom med atferdsproblemer som en gruppe med egne bestemmelser og tiltak. Det ble særlig pekt på at atferdsproblemer som oftest henger sammen med omsorgssvikt, og at det bygges opp kunstig skiller omsorgssvikt og atferdsproblemer (Ot.prop. 44 1991-1992)⁹⁵.

Særlige tiltak for ungdom med atferdsvansker.⁹⁶

§ 4-24 t.o.m. §4-27 i Lov om barneverntjenester var en nyskapning.⁹⁷ Disse paragrafene hjemlet plassering av barn med alvorlige atferdsvansker. I Lov om barnevern av 1952 ble de samme lovhjemler anvendt både for barn som var utsatt for omsorgssvikt og for ungdom med atferdsproblemer. De nye lovbestemmelsene bygde for en stor del på vurderinger og argumentasjon som sosiallovutvalget foretok i sin utredning (NOU 1985:18). Begrunnelsen for å skille ut barn med alvorlige atferdsvansker etter særlige regler var i hovedsak knyttet til tre forhold (Ot..prop. nr 44 1991-1992, Barne- og familiedepartementet (BFD) rapport 1995⁹⁸):

- De unge sikres bedre rettssikkerhet.
- Kriteriene for inngrep og hvilke tiltak som bør iverksettes er forskjellig ved barnevernets inngrep pga omsorgssvikt og atferdsproblemer.
- Bestemmelsene gir større muligheter for at foreldrene fortsatt kan være en ressurs for den unge etter plassering. Det er ikke nødvendig å frata foreldrene omsorgen for ungdommen når den unge har atferdsvansker og foreldrene er enige i at han/hun trenger behandling.

Rapporten (Barne- og familiedepartementet (BFD) rapport 1995) viser til forskning som peker på følgende hovedkjennetegn ved de vanskeligste ungdommene:

«Forskrift for godkjenning av institusjoner».

⁹⁴ Fylkesnemnda, et uavhengig domstolslignende organ som skulle fatte tvangsvedtak i barnevernssaker, kom inni barnevernloven av 1992.

⁹⁵ Denne problemstillingen diskuteres også i NOU 2016:16 Ny barnevernslov som omtales i slutten av kap 10.

⁹⁶ I NOU 2016:16 Lov om barnevern er det foreslått at uttrykket «Barn med alvorlige atferdsvansker» skal erstattes med «Barn med utsetter egen helse eller utvikling for fare». Se for øvrig eget punkt om NOU 2016:16. I Barne – og likestillingsdepartementet sitt «Høringsnotat – Forslag til ny barnevernslov» av 04.04.2019 er uttrykket «Barn med alvorlige atferdsvansker» foreslått endret til «Barn med alvorlig utagerende atferd». Så for vi bare vente på hva det står i den ny lovteksten.

⁹⁷ Vedr paragrafenes tekst og fortolkning av paragrafenes vilkår, se Ofstad og Skaar (2004) og Collin Hansen (2019) kap 11 s. 423 – s 426. Anbefales også: Sigurdsen, Randi (2015): Tvangsplassering av barn med utfordrende atferd. Kap 5: Alvorlige atferdsvansker som vilkår for plassering av barn i barnevernsinstitusjon.

⁹⁸ Medlemmene i utvalget (faggruppe) som laget denne rapporten var psykologene Erik Larsen, John Agnar Johansen og Jan Skjerve. Rapportens kap. 3:» Faglige forutsetninger for arbeid med ungdommer som er plassert etter §§4-24 og 4-26» anbefales spesielt. En påstand i dag er at all kunnskap er ferskvare. Jeg mener at denne rapportens kap 3 også i dag (ca 20 år etter) er relevant faglig kunnskap.

«1. De har generelt en lav og sårbar selvfølelse.
2. De har stort sett en fiendtlig opplevelse av og et fiendtlig forhold til sine omgivelser.»

Videre oppsummerer rapporten (op.cit.) noen karakteristika (noe overlappende) ved de ungdommene som trenger institusjonsplassering med miljøterapeutisk tiltak:

- Negativ erfaring med relasjoner til voksne.
- Opplevelsen av provokasjon reageres med indre kaos og panikk.
- Uintegreert personlighet.
- Skiller dårlig mellom ytre og indre virkelighet.
- Manglende impuls kontroll.
- En oppvekst historie preget av uklar grensesetting.
- Uheldige samspillsmønstre som repeteres.
- Fysisk og verbalt aggressiv og grenseutprøvende.
- Har over lang tid fått bekreftet lav selvfølelse og at omgivelsene ikke er pålitelige og troverdige.

Noen tall:

Ved utgangen av 2015 fikk omlagt 900 barn og unge i barnevernet et institusjonstiltak gjennom Bufetat. Av disse var ca 20% plassert etter atferdshjemler; §§ 4-24 og 4-26. Antall barn plassert i institusjon etter § 4-24 eller § 4-26 f.o.m 2010 t.o.m 2014, viser følgende: 2010: 263 barn, 2011: 245 barn, 2012: 254 barn, 2013: 234 barn, 2014: 211 barn (Prop 73 L 2016 – 2017).

Statens barne – og familievern.

Den store organisatoriske endringen vedr barnevernet etter 1992, er den endringen som blant annet er blitt kalt forvaltningsreformen.⁹⁹ Fra 1. januar 2004 overtok staten det fylkeskommunale ansvaret for barnevernet.” Statens Barnevern” oppsto. Oppgavene ble fastsatt i Lov om barneverntjenester kap 2.¹⁰⁰

Ved overføring av ansvaret til staten ble det lagt opp til en forvaltningsorganisering med et Direktorat, «Barne-, Ungdoms- og Familiedirektoratet», (Bufdir) som sentral etatsledelse underlagt departementet (BLD). Under Bufdir ble det opprettet fem regionale enheter, Barne- ungdoms og familieetaten (Bufetat). Statens barnevern skulle bistå barnevernet i kommunene med plassering av barn utenfor hjemmet. Som følge av dette fikk staten ansvaret for rekruttering og formidling av fosterhjem, og gi fosterhjemmene nødvendig opplæring og veiledning. Staten skulle også sørge for etablering og drift av institusjoner som hørte til under loven. Bufdir skulle styre og samordne virksomheten i de fem regionene.

⁹⁹ Ulike betegnelser brukes på denne reformen, blant annet: Forvaltningsreformen, barnevernsreformen, statens barne - og familievernreform. I dette dokumentet brukes alle disse betegnelse.

¹⁰⁰ Forarbeidene til denne lovendringen i bvloven se Ot.prop nr 9 (2002 – 2003).

Et mål var å sørge for et mest mulig likeverdig barneverntjenester over hele landet.¹⁰¹ Bufetat ble i hovedsak organisert i det samme regionale system som helseforetakene. I hver region ble det opprettet flere egne fagteam som skulle være bindeleddet mellom kommunene og det statlige barnevernet. Fagteamene skulle blant annet gi faglig bistand i kompliserte saker, hjelpe kommuner med å foreta begrensede utredningsoppgaver og gi bistand i plasseringssaker utenfor hjemmet¹⁰².

En viktig målsetting med barnevernsreformen var å få til en vridning i tiltakene fra institusjonsplassering til økt bruk av hjelpetiltak og fosterhjem. Begrunnelsen for dette var dels faglig, men henvisning til at det går dårlig med mange barn og unge som har vært på institusjon (Kristoffersen og Clausen 2008). Dels var begrunnelsen økonomisk, ut fra behovet for å få kontroll med kostnadsutviklingen (Backe-Hansen 2012)¹⁰³.

Hvilke konsekvenser fikk reformen for barneverninstitusjonene? Ansvarsoverføringen innebar at staten fikk ansvar for etablering og drift av institusjoner. De statlige regionale enhetene (Bufetat regionene) skulle ivareta dette ansvaret. Disse skulle ha et selvstendig ansvar for styring, planlegging og ledelse innenfor sitt geografiske område. Den enkelte regionale enheten skulle ha betydelig frihet til å utforme tjenestetilbudet (Ot. Prp. nr. 9 (2002–2003))¹⁰⁴.

De regionale enhetene skulle videre ha en plikt til å utarbeide institusjonsplaner for hele regionen. Det skulle være opp til statlige myndigheter om private eller kommunale institusjoner skulle utgjøre en del av det statlige institusjonstilbudet. Det skulle være tilstrekkelig at det ble inngått en avtale mellom statlig regional barnevernmyndighet og den enkelte institusjonen om at regionen skulle disponere plassene, og om hvor lang tid avtalen skulle gjelde, for å kunne bli innpasset i regionens institusjonsplan.

En rekke tiltak ble videre foreslått for å bedre kontrollen med de private institusjonene, blant annet hjemmel til å gi forskrifter om kvalitetskrav og forslag om godkjenningsordning for private og kommunale institusjoner¹⁰⁵.

Sentrale barnevernsmyndigheter (Bufdir) var også opptatt av innføring av like inntaks og utskrivingsprosedyrer for hele landet for å sikre et likeverdig tilbud. Inntak i institusjon skulle i størst mulig grad samordnes for den enkelte region, og regional

¹⁰¹ Fra 2014 ble Bufdir fag-direktorat for alt barnevern i Norge.

¹⁰² BLD besluttet i april 2010 at det skulle foretas en omfattende evaluering av barnevernets forvaltningsreform. Evalueringen(e) var ferdig mars 2012. Fagteamene ble nedlagt som en følge av evalueringen.

¹⁰³ Noen trekk ved institusjonsutviklingen etter forvaltningsreformen blir omtalt i dette kap under overskriften: Kunnskapsbasert institusjonsutvikling: Differensiering, kartlegging og kvalitetsindikatorer?

¹⁰⁴ Denne friheten er senere blitt snevret inn, noe som blant annet fremgår av Riksrevisjonens virksomhetsanalyse av Bufetat (Dokument nr. 3:6 (2007–2008)). Her vises det til at det ved opprettelsen av Bufetat ble etablert relativt autonome regioner med vide fullmakter.

¹⁰⁵ Kvalitetskrav og godkjenningsordninger beskrives senere i dette kapitlet.

myndighet skulle til enhver tid ha oversikt over ledige institusjonsplasser i hele regionen. Det ble også foreslått å videreføre ordningen med at statlige barneverninstitusjoner skulle ha plikt til å ta imot barn som skulle ha plass i en institusjon, og at utskrivning ikke kunne skje uten at barneverntjenesten samtykket i dette (Ot. Prp. nr. 9 (2002–2003)).

Etter hvert har Bufetat-regionene sin styring over institusjonstilbudet i sin region blitt betydelig redusert. Både BLD og Bufdir har sett et økende behov for å sentralisere styringen, både i forhold til institusjons type og antall plasser, men også for felles føringer ved kjøp av institusjonsplasser (Backe-Hansen 2012). Blant annet derfor ble Nasjonalt Inntaksteam (NIT) opprettet i 2014. Dette er en nasjonal enhet med ansvar for inntaksprosessen etter «atferdsparagrafene» §§ 4-24 og 4-26 for hele etaten/alle Bufetat sine regioner, og NIT skal ha ansvaret for kartlegging med YLS/CMI,¹⁰⁶ og drøfte aktuelle tiltak med det kommunale barnevernet. Målet er at NIT skal sørge for en mer enhetlig styring og praksis i hele etaten, bedre kvalitet i institusjonsplassering samt bedre samarbeidet med det kommunale barnevernet som har ansvaret for plassering av barn på institusjon. NIT er organisert som en egen enhet styrt av Bufetat region Midt Norge.

En problemstilling som har vært reist noen ganger etter forvaltningsreformen av 2004, er statens bistandsplikt ved plassering av barn i institusjon. Kommunene ved barnevernstjenesten, og staten ved Bufetat, har hatt noe ulikt syn på bistandsplikten vedr plassering av barn utenfor hjemmet.

Bufdir har derfor i brev av 23.03.2018, kommet med en «Tolkningsuttalelse – Innholdet i bistandsplikten og ansvaret til stat og kommune». Sentrale i denne tolkningsuttalelsen er følgende (s 4):

«Det er barnevernstjenesten som har det avgjørende ordet når det vurderes om barnet har behov for et tiltak utenfor hjemmet eller ikke. Bufetat kan derfor ikke avvise å gi barnevernstjenesten tilbud om institusjonsplass eller fosterhjem under henvisning til at statlige myndighet er uenig med kommunene i at barnet har behov for et tiltak utenfor hjemmet. Det er barneverntjenesten som har det avgjørende ordet med hensyn til hvilken type tiltak barnet har behov for , herunder om et barn har behov for plassering i fosterhjem eller institusjon.»

Og videre i samme uttalelse (s 5):

«Når barneverntjenesten anmoder om institusjonstiltak, er det Bufetat som har det avgjørende ordet om hvilken institusjonsplass barnet kan få tilbud om, ut fra en vurdering av barnets behov.»

¹⁰⁶ YLS/CMI: Youth Level of Service. Case Management Inventory. Kartleggingsverktøy. Se s xx «Kartlegging».

Prop. 106 (2012-20213) Endringer i Barnevernloven.

I stortingets møte 10. juni 2013 ble det gjort endringer i «Lov om barnevern barneverntjenester» (Vedtak om endring i barnevernsloven.

<http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Vedtak/Beslutninger/Lovvedtak/> lastet ned 14.08.2013).

En av endringene vedrører plassering av barn med alvorlige atferdsvansker. Det har blitt tilføyd en § 5 - 8 a¹⁰⁷ «Institusjoner som hjem», hvor det står:

«Institusjoner som etter § 4 -27 skal ta imot barn på grunnlag av vedtak eller samtykker som nevnt i § 4 – 24 eller § 4 – 26 kan omfatte institusjoner med hjem.

Hjemmene må ha særlig forutsetninger til å ta imot barn med alvorlige atferdsvansker og må vær knyttet opp mot en oppfølgingsenhet.

Oppfølgingsenheten har ansvaret for oppfølging av hjemmene, herunder ansvaret for opplæring, behandling og veiledning.

Departementet kan gi forskrifter om institusjoner med hjem.»¹⁰⁸

Forarbeidet til denne bestemmelsen finnes i Prop 106 L (2012 – 2013) og Innst. 395 (2012 – 2013). I Prop 106 L (2012 – 2013) gjøres det rede for at det etter bvl § 4 – 27 kan det bestemmes at barn med alvorlig atferdsvansker kan plasseres i fosterhjem som har særlig forutsetninger for å kunne løse de problemene som foreligger. Fosterhjem med særlige forutsetninger er et eget plasseringsalternativ som er forbeholdt barn med vedtak etter §§ 4 -26 og 4 – 27. Disse hjemmene er ment å være et alternativ til institusjonsplassering. I Ot..prop nr 44 (1991 – 1992)¹⁰⁹ går det fram at fosterhjem med særskilte forutsetninger er å anse som institusjoner ved anvendelse av §§ 4- 24 og 4 – 26, men de går ikke inn under de generelle institusjonsbestemmelsene i bvl kap 5. Disse hjemmene er derfor verken fullt ut institusjoner eller som faller inn under bestemmelsene i bvl. kap 5 eller fosterhjem som faller inn under bvl § 4 – 22.

I følge Prop 106 L (2012 – 2013), har dette alternativet til institusjonsplassering bare blitt brukt i begrenset omfang. I forarbeidene til bvl § 5 – 8 a (Prop 106 L (2012 – 2013 og Innst. 395 (2012 – 2013)) drøftes og begrunnes bestemmelsen om «Institusjoner med hjem» som plasseringsalternativ til «Tradisjonell institusjon». Hovedpunktene er:

- Forsking har vist at det går dårlig med for mange tidligere barnevernsbarn med alvorlige atferdsvansker når de blir voksne.
- Dept. har særlig fokus på å utvikle nye gode tiltak for nevnte målgruppen.

¹⁰⁷ §5-8 a trådte i kraft 1.1.2014. Bestemmelsen i § 4-27 annet punktum opphører fra samme dato.

¹⁰⁸ Pr 2. april 2017 er fortsatt ikke denne tilføyelsen i BVL trådt i kraft. Undertegnede har, mars 2017, vært i kontakt med Barne- og likestillingsdept og Bufdir. Hverken BLD eller Bufdir har gitt noen begrunnelse for hvorfor § 5-8 a ikke er trådt i kraft eller når den skal tre i kraft. NOU 2016:16 Ny barnevernlov foreslås § 5-8 a beholdt som vedtatt 10.juni 2013. I forslag til ny bvl er § 5 -8 a blitt § 64 (se NOU 2016:16 s 282).

¹⁰⁹ Forarbeid til Lov om barneverntjenester av 1992.

- Det er et mål for dept. å utvikle tiltak som representerer alternativer til dagens institusjonsplasseringer blant annet ut fra en grunnleggende antakelse om at en familie og et hjem er det beste stedet omsorg, læring og utvikling.¹¹⁰
- Plassering etter § 4 -27 annet punktum har vært et tiltak med begrenset omfang.

Ny § 5 – 8 a gir rom for spesialisert behandling rette mot barn med særskilte utfordringer. Det menes at både rettslig og faglig forhold med dette blir bedre i vare tatt.

Det skal stilles som krav at en profesjonell oppfølgingsenhet skal ha det overordnede faglige ansvaret for hjemmene. Tiltaket anses som en barnevernsinstitusjon. Av dette følger at disse hjemmene fullt ut reguleres av barnevernslovens kapittel 5 med tilhørende forskrifter. Dette medfører at tiltaket reguleres av kvalitetsforskriften, godkjenningforskriften, tilsynsforskriften og rettighetsforskriften.

Prop. 73 L (2016-2017) Endringer i barnevernloven (Barnevernsreform).¹¹¹

Den 31.mars 2017 la regjeringen fram Prop. 73 L (2016 – 2017) Endring av barnevernloven (barnevernsreform). Denne lovproposisjonen er en konsekvens og et foreløpig sluttprodukt av et punkt i regjeringens politiske plattform, Sundvoldenerklæringen, der det blant annet går fram at kommuner med nødvendig kompetanse kan gis et helhetlig faglig og økonomisk ansvar for barneverntjenesten. Forholdet mellom Staten og Kommunene er derfor det sentrale i denne lovproposisjonen.¹¹²

Er det forslag til endringer i Prop. 73 L som har konsekvenser for barnevernsinstitusjoner? Slik jeg ser det er det er det fem forhold som kan trekkes fram som sentrale:

1. Departementet holder fast på at det ikke er grunnlag for å endre dagens regler om statlig bistandsplikt og ansvar for institusjonene. Det skal fortsatt være et statlig ansvar å sørge for et det til enhver tid er et tilgjengelig, tilstrekkelig og differensiert institusjonstilbud (Prop. 73 L 2016 – 2017 s100).
2. Utgiftsfordeling mellom stat og kommune ved institusjonsplassering vil bli endret slik at kommunene bli belastet med en større del av utgiftene (Prop. 73 L 2016 – 2017 s100). I proposisjonen drøftes ulike konsekvenser at dette.

¹¹⁰ Forarbeidene til lovendringen viser blant annet til «Buskerudprosjektet» som et eksempel på dette. Buskerudprosjektet er omtalt i herværende skrift kap 4 «Spesialskolene».

¹¹¹ Selv om både Prop. 73 L og NOU 2016:16 angår endringer av «Lov om barnevern», må en holde de atskilt fra hverandre. NOU 2016:16 er en utredning som tar for seg en gjennomgang av hele «Lov om barnevern». Obs!: Utvalgets mandat var avgrenset mot realitetsvurdering av spørsmål om lovens ansvarsdeling mellom stat og kommune. NOUen er et første steg på veien mot en Prop L som vil ta for seg hele «Lov om barnevern». Ingen vet hvor lang tid dette tar.

¹¹² Dette må også sees i sammenheng med den pågående kommunereformen.

3. Økt valgfrihet for kommunen ved bruk av institusjon. Dette vil ifølge departementet bidra til at det legges større vekt på kommunens vurderinger og kjennskap til barnet og at valgfrihet kan gi bedre grunnlag for å ivareta barnets rett til medvirkning (Prop. 73 L 2016 – 2017 s101).

4. Det drøftes ulike alternativ organisering av det statlige institusjonstilbudet. Det vises til en utredning gjort høsten 2016 av firmaet «Oslo Economics» (Oslo Economics 2016). Følgende hovedmodeller er vurdert (Prop. 73 L 2016 – 2017 s104).:

Justering innenfor dagens organisering

Etatsmodellen (institusjonene overføres til en egen, ny etat utenfor Bufetat).

Foretaksmodellen (institusjonene overføres til et statlig eid foretak).

Proposisjonen drøfter de tre hovedmodellene. Det konkluderes ikke. Departementet vil komme tilbake til spørsmålet om endret organisering av de statlige institusjonene.

5. Bufetats tilbud om familiehjem lovfestes, med betegnelsen «spesialiserte fosterhjem». Tiltaket skal fungere som et alternativ til institusjonsplassering¹¹³.

Lovforslag vedtatt i Stortinget 07. juni 2017. I følge Departementet (Depts høringsnotat – Forslag til ny barnevernslov, 04. april 2019 s 25), er lovendringene ikke trådt i kraft. De vedtatte lovendringene skal være innarbeidet i Depts forslag til ny barnevernslov (op.cit).

Prop. 169 L (2016 -2017) Endringer i barnevernsloven. (Bedre rettsikkerhet for barn og foreldre).

Disse forslagene til endring i barnevernsloven kommer etter at NOU 2016:16 er avgitt men før departementet legger fram et forslag til samlet ny barnevernslov med utgangspunkt i NOU. Departementet drøfter i Prop. 169L denne oppfølgingen av NOU i «to løp». Dept sier (s 8): Dept. ønsker å følge opp enkelte av forslagene i en proposisjon om endringer i gjeldende barnevernlov, slik at disse endringen trer i kraft tidligere. I denne lovproposisjonen fremmer dept derfor enkelte viktige lovforslag som etter dept sin vurdering ikke bør avvente en fullstendig revisjon av loven.»

Følgende lovendringer mener jeg er angår mitt tema (Depts høringsnotat – Forslag til ny barnevernslov, 04. april 2019 s 24):

Barnevernloven blir en rettighetslov.

Barns medvirkning styrkes.

Barn skal møtes med trygghet, kjærlighet og respekt.

Foreslåtte lovendringer vedtatt i Stortingets møte 6. mars 2018. Ikrafttredelse 01.07.2018.

¹¹³ Dette foreslåtte tiltaket er nærmere beskrevet i kap «Institusjoner i grenseland» s 161.

NOU 2016:16. Forslag til ny barnevernslov.

NOU 2016:16 «Ny barnevernlov. Sikring av barnets rett til omsorg og beskyttelse», ble avgitt til Barne – og likestillingsdepartementet, 29. sept. 2016.

Hvilke forslag til endringer framkommer i NOU 2016:16 som har konsekvenser for institusjonstiltak for barn/ungdom med alvorlige atferdsvansker? Følgende tema i NOUen er sentrale i denne sammenhengen:

- §§ 19 og 20 i lovforslaget og §§ 4 -24 og 4 – 26 i gjeldende lov.
- Rettigheter og bruk av tvang.
- Generelle krav til institusjoner og godkjenning av statlige institusjoner,

Om §§ 19 og 20 i lovforslaget og §§ 4 -24 og 4 – 26 i gjeldende lov.

Utvalget har kommet til at det også etter ny lov bør være adgang til å treffe vedtak i situasjoner som omfattes av barnevernloven §§ 4 – 24 og 4 - 26. Utvalget foreslår imidlertid endringer i vilkårene ved at begrepet ” atferd ” er foreslått tatt ut av lovens bestemmelse. Blant de som har uttalt seg for og foreslått begrepet ” atferd ” tatt ut av loven er barnereferansegruppen ved Barnevernsproffene. Barnevernsproffene gir uttrykk for at bruken av ordet atferd fører til et for stort fokus på barna og på å få fjernet handlingen, og foreslår i stedet for ordet ” atferd ” at en bruker benevnelsen ” oppførsel ” og at barnevernets oppgave må være å nå inn til barnet bakom ” atferden ”.

Utvalget mener det er viktig å ha en helhetlig tilnærming til saker der barn har en oppførsel som gir grunnlag for alvorlig bekymring. Utvalget mener også at barns oppførsel (atferd) handler om noe underliggende f.eks. at barnet har levd under omsorgssvikt. Utvalget mener likevel at det er nødvendig at også den nye barnevernloven inneholder bestemmelser om adgang til å treffe vedtak overfor barns handlinger, men barnets omsorgssituasjon bør alltid være vurdert før det fremmes sak om vedtak ovenfor barnet selv.

Dersom det er grunnlag for vedtak om omsorgsovertakelse (lovforslagets § 21), mener utvalget at slik sak bør fremmes før det reises sak ovenfor barnet etter lovforslagets §§ 19 og 20. Utvalget konkluderer med at vilkåret for å treffe vedtak om opphold i institusjon etter gjeldende lov § 4 -24 «*barnet har vist alvorlige atferdsvansker ved alvorlig eller gjentatt bruk kriminalitet, ved vedvarende misbruk av rusmidler eller på annen måte*» bør omformuleres slik at vedtak kan treffes der det er ” *nødvendig fordi barnet utsetter sin helse eller utvikling for alvorlig fare* ”. Det sentrale vurderingstemaet, både etter gjeldende lov og forslag til ny lov, er om barnet foretar handlinger som kan føre til skade for barnet selv.

Det som står igjen å se er om evt språklige endringer, fra ” barn med alvorlige atferdsproblemer ” til ” barn som utsetter sin helse eller utvikling for alvorlig skade ”, vil

medføre noen reell endring av holdning og handling ovenfor denne målgruppen barn.¹¹⁴ Fortsatt er det barnets handlinger som er tema.¹¹⁵

Rettigheter og bruk av tvang.

Utvalget foreslår at gjeldende sentrale bestemmelsene om rettigheter og bruk av tvang i institusjoner samt reglene om saksbehandling og klage ved bruk av tvang løftes opp fra rettighetsforskriften (Rettighetsforskriften av 15. november 2011 nr 1103 om rettigheter og bruk av tvang under opphold i barneverninstitusjoner) og inn i barnevernsloven. Kompetanse til å gi forskrift er foreslått løftet opp på øverste forskriftsnivå, det vil si Kongen i statsråd. Det vises til utvalgets lovforslag §§ 53, 54, 55, 58 og 86.

Generelle krav til institusjoner og godkjenning av statlige institusjoner.

Etter gjeldende rett framgår krav til institusjoners kvalitet og forsvarlighet kun av kvalitetsforskriften. (Kvalitetsforskriften. Forskrift av 10.juni 2008 nr 580 om krav til kvalitet og internkontroll i barneverninstitusjoner). Etter utvalgets oppfatning bør det i ny barnevernslov framgå overordnede bestemmelser om:

1. Krav til faglig - og etisk forsvarlighet tilknyttet institusjonens drift.
2. At institusjonene skal ha en definert målgruppe og målsetting,

Det foreslås derfor en overordnet bestemmelse i loven om at institusjoner skal ha en definert målgruppe og målsetting samt at metodene som anvendes i institusjonen skal være faglig og etisk forsvarlig.

Utvalget foreslår at statlige barneverninstitusjoner må godkjennes før det tas i bruk. I dag er det bare private og kommunale institusjoner som må godkjennes før oppstart. En godkjenningsprosedyre, hvor både faglige metoder, materiell utforming og personellet kvalitetssikres, er særdeles viktig hvor det er tale om tvungen plassering med adgang til bruk av tvang under institusjonsoppholdet. Myndigheten til å godkjenne statlige institusjoner foreslås lagt til Bufdir som førsteinstans med departementet som klageorgan.

Departementet sitt «Høringsnotat – Forslag til ny barnevernslov».

Barne – og familiedepartementet sendt 4. april 2019 ut «Høringsnotat – Forslag til ny barnevernslov».¹¹⁶ Forslaget tar utgangspunkt i NOU 2016:16 Forslag til ny barnevernslov.¹¹⁷

¹¹⁴ Jfr Sosialkonstruktivistisk teori hvor språket tillegges stor vekt når det gjelder danning av vår virkelighetsoppfatning. Se blant annet Aarum Hansen (2015) og Juul (2010).

¹¹⁵ Departementet er ikke enig i denne språklige endringen, vedr begrepet «atferdsvansker», foreslått i NOU 2016:16. Se Dept sitt høringsnotat av 04.4.2019.

¹¹⁶ Høringsfrist 01. august 2019.

¹¹⁷ Flere av forslagene i NOU 2016:16 er fulgt opp gjennom endringer i gjeldene lov som trådte i kraft 1. juli 2018.

Jeg vil peke på departementets forslag til endringer når det gjelder «Atferds - paragrafene», §§ 4-24 og 4-26, kap 4 Særlige hjelpetiltak, og kap 5 Institusjoner, i gjeldene lov om barnevernstjenester:

- Departementet mener at bestemmelsene om plassering av barn på grunnlag av barnets egen atferd, bør samles i et eget kapittel i loven. Disse bestemmelsene er i hovedsak foreslått plassert i ny lov kap 6 Atferdstiltak mm.¹¹⁸ Adgangen til å fatte midlertidige akutt vedtak, som i dagens lov er hjemlet i § 4 – 25, plasseres sammen med de øvrige akuttbestemmelsene i ny lovs kap 4.
- Departementet foreslår ingen endring i de materielle vilkårene for å plassere barn i atferdsinstitusjon. Dette innebærer blant annet at departementet foreslår å videreføre anvendelses området til §§ 4 – 24 og 4 – 26 i dagens barnevernlov ved at adgangen til å plassering fremdeles skal være knyttet til enkelte former for atferd.
- Departementet drøfter begrepsbruken i lovens «Atferdskapitlet». I NOU 2016:16 ble formuleringen «Barn med alvorlige atferdsvansker» foreslått byttet ut med formuleringen «Barn som utsetter egen helse eller utvikling i fare». Departementet foreslår i høringsnotatet kun en mindre endring i dagens begrepsbruk. Departementet legger særlig vekt på at tvangsplassering av ungdom i institusjon på grunnlag av ungdommens egne atferd, er svært inngripende. Rettssikkerheten tilsier at begrepsbruken i bestemmelsen må være tilstrekkelig klar. Departementet foreslår derfor at grunnvilkåret for å kunne plassere et barn i institusjon på grunnlag av egen atferd endres fra «alvorlige atferdsvansker» «alvorlig utagerende atferd». Det foreslås samtidig at tilleggskriteriet «på annen måte» endres til «annen form for utpreget normløs atferd».¹¹⁹
- Kap 10 i forslaget til ny barnevernslov omhandler regler for barnevernsinstitusjoner mv. Departementet foreslår i sitt høringsnotat flere endringer i institusjonsbestemmelsene som samlet sett skal bidra til å styrke barn og unges rettssikkerhet under opphold på barnevernsinstitusjon og bidra til økt kvalitet i institusjonstilbudet. For å øke barns rettssikkerhet foreslår departementet blant annet å løfte inn i loven sentrale bestemmelser om barns rettigheter ved bruk av tvang og andre inngrep i barnets personlige frihet som i dag går fram av rettighetsforskriften.¹²⁰
- Departementets forslag til § 10 – 7 omhandler «Særlige regler for opphold på atferdsinstitusjon». Der står det følgende (§10 -7 s 460):
«Når barnet oppholder seg i atferdsinstitusjon etter § 6 – 1 eller § 6 – 2, og i den grad det er nødvendig ut fra formålet med oppholdet, kan institusjonen i tillegg:

¹¹⁸ Kap 6 i lovforslaget omfatter også plassering av barn ved fare for menneskehandel.

¹¹⁹ Viser til Depts høringsnotat side 147 til side 157, for en omfattende gjennomgang av innhold i nytt kap 6. Atferdstiltak mm.

¹²⁰ Viser til Depts høringsnotat av 4. april 2019, side 198 til side 220, for en omfattende gjennomgang av innholdet i nytt kap 10. Barnevernsinstitusjoner mm.

- a) *Begrense barnets adgang til å bevege seg fritt innenfor og utenfor institusjons område.*
- b) *Nekte barnet besøk.*
- c) *Nekte barnet å bruke elektroniske kommunikasjonsmidler*
- d) *Inndra elektroniske kommunikasjonsmidler dersom barnet ikke retter seg etter institusjonens avgjørelser om å nekte bruk.*

Vedtak om å begrense barnets bevegelsesfrihet og nekte besøk kan treffes for inntil 14 dager om gangen. Vedtak om å neket eller inndra et elektronisk kommunikasjonsmiddel kan treffes for inntil fire uker fra barnet ankommer institusjonen, og deretter for maksimum 14 dager øm gangen. Vedtak etter denne bestemmelsen skal ikke opprettholdes lenger enn nødvendig.

Institusjonen må fortløpende vurdere om begrensningen skal opphøre.

Når fylkesnemnda har truffet vedtak om rusmiddeltesting av et barn som er plassert i atferdsinstitusjon § 6 – 2, kan institusjonen kreve at det tas prøver av biologiske materiale.

Departementet kan gi forskrifter om begrensninger i bevegelsesfrihet, besøksfrihet og bruk ab kommunikasjonsmidler, og om rusmiddeltesting i atferdsinstitusjon.»

Internasjonale konvensjoner.

Norsk lovgivning har, særlig siden 1960-årene, blitt supplert av overnasjonale reguleringer (Collin -Hansen 2019). Men det er særlig de siste 10-årene at internasjonale regler har fått innflytelse på norsk rett.

Flere internasjonale konvensjoner, eksempelvis den Europeiske menneskerettskonvensjonen og FNs konvensjon om barns rettigheter, har stor betydning for barn i Norge.

FNs konvensjon om barns rettigheter, barnekonvensjonen, ble vedtatt i FNs generalforsamling 20. november1989. Ratifisert (gjort rettslig bindene) av Norge 1991. Barnekonvensjonen ble gjort til en del av norsk lov i 2003, ved at den ble inkorporert gjennom menneskerettsloven med virkning fra 1. oktober 2003. Barnekonvensjonen gjelder som norsk lov og ved evt motstrid mellom konvensjonen og norsk lov skal konvensjonen gå foran. Barnekonvensjonen har derfor fått en strek stilling i norsk rett.

Barneombudet (2020 S.16,17,18)) mener at internasjonale bestemmelser om menneskerettigheten har stor betydning for barn, og peker på flere bestemmelser i barnekonvensjonen som helt sentral for barn som bor på institusjon.

Kunnskapsbasert institusjonsutvikling Del 1: Institusjonskritikk, ekspertutredning og en ny institusjonsmodell.

Kritikk og ekspertutredning.

I første halv del av 1990-tallet ble det rettet kraftig søkelys mot effekten av institusjonsopphold for barn og unge med atferdsvansker (NOU 2000:12, Ekspertkonferansen, rapport 1997). Det ble vist til at en hadde svært lite forskning på dette området og det en kunne finne av forskningsresultat om effekten av institusjonsopphold for atferdsvanskelige viste ingen eller negativ effekt (Ekspertkonferansen, rapport 1997). Derfor fikk Norges forskningsråd i 1997 i oppdrag fra Barne- og familiedepartementet og Sosial – og helsedepartementet å arrangere en ekspertkonferanse med fokus på nasjonal og internasjonal forskning omkring årsaksforhold, behandlingsmetoder og resultatet av ulike tjenester og tiltak for barn og ungdom som var spesielt vanskelig og utagerende (St. meld.nr 40). I forbindelse med ekspertkonferanse ble det nedsatt en ekspertgruppe med følgende mandat (Ekspertgruppen, rapport 1998 s 4):

” På grunnlag av den kunnskapen som fremkommer på ekspertkonferansen, skal den nedsatte ekspertgruppen fremlegge en skriftlig redegjørelse om hvilke tilnærminger som anbefales som forbyggende og behandling i arbeidet med barn og unge med atferdsvansker”.

Ekspertgruppen uttalte i sin tilrådning at det var behov for både forbyggende og kurativt arbeid i ulike former, og de pekte på at nyere metoder for poliklinisk behandling og forebygging burde prioriteres. Når det gjaldt prosjekter for forebyggende arbeid og kurativt arbeid ble det blant annet pekt på Webster Strattons modell «De utrolige årene», Marte Meo, PMT¹²¹ og MST¹²². Metodene skulle være forankret i empirisk kunnskap, forskningsmessig utprøving og dynamisk teori. Felles for disse metodene var at de var foreldrestøttende i den forstand at de hadde som mål å sette foreldrene i stand til å håndtere problematferd hos barnet /ungdommen.

Begrepene evidens og evidensbaserte metoder ble nå for alvor innført i barnevernets vokabular. At tiltakene var evidensbaserte betydde at det forelå betydelig forskningsmessig dokumentasjon på at behandlingsmetodene ga gode resultater (Rundskriv Q-06/2007). Kazdin (2008) sier det slik: «Med evidensbasert behandling menes behandling som gjennom kontrollerte studier har vist seg å være virksomme».¹²³

Ekspertgruppen foreslo ikke noe konkret utprøvningsprosjekt knyttet til institusjonsbehandling, men den uttalte at det burde utvikles prøveprosjekter og det sies (Ekspertgruppen, rapport 1998 s 64):

¹²¹ PMT = Parent Management Training.

¹²² MST = Multisystemisk Terapi

¹²³ Viser til s 157 – 158 hvor evidens og evidensbaserte metoder er omtalt. Der presenteres en noe mer pragmatisk definisjon av evidens, ref Elisabeth Backe Hansen (2009).

” De publiserte studiene om institusjonsbehandling av barn og ungdom med atferdsforstyrrelser gir dessverre få retningslinjer for utvikling av systematiserte behandlingsopplegg i kontrollerte forskningsdesign. Dette er beklagelig da en må regne med at så vel en del barn som ungdom med alvorlige atferdsforstyrrelser vil ha behov for institusjonsbehandling i kortere perioder. Utfordringen ligger også i å finne frem til integrering mellom de lovende metoder for intervensjon og institusjonsbehandling”.

Ekspertkonferansen og ekspertrapporten fikk konsekvenser. Med direkte støtte fra Barne – og familiedepartementet ble ” Atferdsprosjektet”, med professor Terje Ogden som leder, startet opp ved Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo. Fra 2004 ble ” Atferdsprosjektet” formelt et senter ved Universitet i Oslo med navnet ” Norsk senter for studier av problematferd og innovativ praksis”, kalt «Atferdssenteret».¹²⁴ Målet med dette senteret var å skape et samlet miljø for forskning og kompetanseutvikling på feltet atferdsproblemer blant barn og unge. ” Norsk senter for studier av problematferd og innovativ praksis” ble både faglig og organisatorisk en motor i kompetanseutvikling og implementering av evidensbaserte metoder på feltet atferdsproblemer. I et samarbeid mellom Barne – og familiedepartementet og Sosial – og helsedepartementet ble samtlige fylker invitert til delta i arbeidet med å styrke kompetansen og øke tilgjengeligheten av tjenester til familier med antisosiale barn og unge (NOU 2000:12). De anbefalte metodene (se forrige side) ble fra 1998/1999 og framover utprøvd og innført i mange fylker, og dette arbeidet ble faglig ledet av ” Atferdssenteret”. For å gjenta det som er sagt ovenfor: Begrepene ” evidens” og uttrykkene ” evidensbaserte metoder”, «evidensbasert praksis/behandling», «evidens basert kunnskap» og ” et forsknings og kunnskapsbasert barnevern” ble nå for alvor innført i barnevernets vokabular.

Ekspertgruppen anbefalte ikke bare utprøving av nye metoder knyttet til forebyggende og poliklinisk tiltak. Utredningen innholdet også anbefalinger om at en burde komme i gang med noen prøveprosjekter knyttet til nye institusjonsformer/ny metodikk vedr behandling av ungdom med alvorlige atferdsvansker. Kom det noe i gang? Et av delprosjektene til «Atferds prosjektet» var å gjennomgå nyere forskning om effekter av institusjonsbehandling. Utgangspunktet var at dersom institusjonsbehandling av atferdsvanskelige ungdom skulle benyttes, måtte det være et minstekrav at det kunne vise til sannsynlig positive effekter for ungdommene som ble plassert. Et svensk – norsk samarbeidsprosjekt om gjennomgang av aktuell forskning ble etablert. Dette resulterte i rapporten ” Behandling av ungdom i institusjoner. Hva sier forskningen?” (Andreassen 2003). Andreassens gjennomgang av institusjonsforskningen viste stor variasjon i behandlingsresultat. Rapporten inneholder en analyse av hva som skiller behandlingsprogrammer med god effekt fra programmer med dårlig effekt, og det pekes på nyere forskning som viser at det er mulig å oppnå gode resultater av

¹²⁴ Navnet er januar 2017 endret til «Nasjonalt utviklingscenter for barn og unge» NUBU. Nettadr www.nubu.no

institusjonsbehandling. Kunnskap om hva som kjennetegnet effektive institusjonstiltak ble viktig. En annen konklusjon i rapporten var at det ikke fantes en enkelt teoretisk retning som var tilstrekkelig alene. Det som må til er et sett av behandlingsprinsipper for å oppnå et vellykket resultat. I rapportens siste del skisseres det forskningsmessige grunnlaget for en modell som kan være den meste effektive i behandling av atferds - vanskelige ungdom (Andreassen 2003).

Evidensbasert institusjon: MulifunC

Konkret utforming av institusjoner på grunnlag av Andreassens arbeid ble realisert etter at Statens Barnevern (Bufetat) var etablert 1.1.2004. Høsten 2005/våren 2006 ble de første MulifunC¹²⁵ institusjonene åpnet. Daværende Barne – og likestillingsminister, Karita Bekkemellem, skrev blant annet følgende i en kronikk i Dagbladet 20.november 2005:

” Endelig kan Norge ta i bruk et nytt behandlingstilbud til unge med atferdsvansker. Behandlingen rettes mot endringer av atferd, ferdigheter og holdninger – og mot forhold i omgivelsene [...] Nå vil vi benytte metoder som har støtte i forskning, som er klart definerte og strukturerte, og som retter seg mot konkrete mål relatert til atferdsvansker. [...] Norge har kommet relativt langt når det gjelder å ta i bruk kunnskapsbaserte metoder i barnevernet. [...] Nå får vi MulifunC og de nye institusjonene. Økt bruk av kunnskapsbaserte metoder er etter min mening riktig vei å gå. Vi må i størst mulig grad vite hva vi gjør og hva som virker for å kunne gi effektiv hjelp til en gruppe barn og ungdom som, det ofte er vanskelig å hjelpe.”

Denne behandlingsmodellen ble implementert av Bufetat i fem institusjoner. En institusjon i hver av de fem statlige barnevernsregionene. Modellens sentrale kjennetegn var (Andreassen 2005):

- Inntak på grunnlag av relativt klare inkluderings og eksklusjonskriterier.
- Et relativt kortvarig opphold i institusjon (ca. 6 mnd.)
- En integrert oppfølging (ca. 4 – 5 mnd.) etter utflytting fra institusjon.
- Parallelt med behandlingsfokus på ungdommen rettes forandringsarbeidet mot familie, relasjoner til jevnaldrende og skole. Dette er et arbeid som foregår fortløpende både i løpet av institusjonsoppholdet og i oppfølgingsperioden.
- Utformingen av institusjonene er forskningsbasert og bygger på en kunnskapsoversikt over forskning på feltet, og på den røde tråd som er lagt som grunnlag for annet behandling av ungdom med atferdsvansker, gjennom programmene MST, PMT, FFT¹²⁶.

Hvilke erfaringer har en fra de første årene med MulifunC - institusjonene?

¹²⁵ MultifunC = Multifunksjonell behandling i institusjon og nærmiljø

¹²⁶ MST: Multisystemisk terapi. PMT: Parent management training. FFT: Funksjonell familierapi.

6. mars 2009 ga daværende statsråd i Familie og likestillingsdepartementet, Anniken Huitfeldt en redegjørelse i Stortinget vedr de 2-3 første årene med MultifunC - institusjonene (Huitfeldt 2009)¹²⁷. Hun sa blant annet følgende:

- ” Behandlingstiltaket MultifunC (Multifunksjonell behandling i institusjon og nærmiljø) består av et tidsbegrenset opphold på institusjon (ca. seks mnd), fulgt av målrettet oppfølgingsarbeid etter utflytting fra institusjon (fire til fem mnd).
- ” Belegget i MultifunC-institusjonene ligger på 75 % av antall normerte plasser. Det betyr at 24 av i alt 32 institusjonsplasser er i bruk.
- ” Oppsummert går det bra med 40 (74 %) av 54 ungdommer som hadde avsluttet institusjonsoppholdet. Dette er meget lovende resultater, sammenlignet med vanlig suksessrate (30-50 %) for måloppnåelse ved institusjonsopphold for denne målgruppen. Det foreligger per i dag ikke oversikt over hvor mange av ungdommene som har avbrutt MultifunC-tilbudet som seinere er plassert i andre institusjoner. En rekke undersøkelser og rapporter indikerer at antall ungdom som reinnlegges i institusjon er høyt, og at opptil 50 % av ungdom som akuttinnlegges har vært i institusjon tidligere.”
- ” I kraft av å være det mest kunnskapsbaserte institusjonsprogrammet for ungdom med alvorlige atferdsproblemer, er det grunn til å anta at MultifunC kan bli et stadig viktigere tiltak for å motvirke denne tendensen. MultifunC er rettet mot ungdom mellom 14 – 18 år med så alvorlige atferdsvansker at de ikke kan nyttiggjøre seg hjemmebaserte tiltak og som viser atferdsproblemer på flere arenaer overfor ulike personer, inkludert familie og venner. Behandlingsmodellen bygger på prinsippet om laveste effektive behandlingsnivå. Det innebærer at mindre inngripende kunnskapsbaserte tiltak som for eksempel Multisystemisk terapi, skal ha vært prøvd eller vurdert før søknad sendes til MultifunC. I MultifunC benyttes kunnskapsbaserte inkluderings- og ekskluderingskriterier. Inkluderingskriteriene er gjentakende kriminalitet, aggressiv/voldelig atferd, hærverk, alvorlige regelbrudd i hjem/skole og rusmiddelbruk i forbindelse med nevnte atferdsformer. Inkluderingskriteriene omfatter også vektning av tilleggsproblematikk og vurdering av risiko for fortsatt antisosial atferd. Ekskluderingskriteriene som fører til avslag på søknad omfatter alvorlig psykisk utviklingshemming, autisme, alvorlig psykisk lidelse (psykose), akutt selvmordsfare, samt seksualforbrytelse og brannstiftelse.”
- «MultifunC-modellen» innbefatter grundig, individuell kartlegging. Dette gir mulighet for skreddersydde behandlingstilbud til den enkelte, kombinert med oppfølging av nettverket rundt ungdommen på hjem- og skolearena. Foreløpige resultater fra de tre institusjonene som i dag er vurdert til fullt ut å drive etter MultifunC-prinsipper er svært løfterike. En mer omfattende vitenskapelig evaluering av MultifunC startes i disse dager. Evalueringsstudien vil benytte

¹²⁷ Statsråden gir her en samlet oppsummering av erfaringer med MultifunC, pr mars 2009. Derfor gjengis denne i sin helhet. Oppdeling i avsnitt er gjort av undertegnede.

kontrollgruppe med ungdom som har lik belastning, men som får et annet tilbud. Resultatene forventes å foreligge i 2012.

Statsrådenes redegjørelse er positiv til resultat fra 4 års utprøving av denne institusjonsmodellen. Evalueringsstudien som statsråden viser til utføres av Universitet i Tromsø (UIT). Studien som startet i 2009, og som var planlagt ferdig i 2012, har blitt betydelig mer komplisert og omfattende enn beregnet, forventes nå avsluttet ved utgangen av 2015.¹²⁸ (Universitetet i Tromsø (UIT) (http://uit.no/prosjekter/prosjekt?p_document_id=349420 lastet ned 22.5.2015)). Det er levert en del-rapport i 2011 (UIT – RKBU Nord Rapport 1 – 2011). Hensikten med denne studien er å evaluere om MultifunC er like god som andre eksisterende behandlingstilbud innenfor barnevernfeltet for sammen målgruppe. I studien vil tilsammen 150 ungdommer inkluderes og det vil rekrutteres like mange ungdommer fra MultifunC-behandling og annen behandling. I delrapporten fra 2011 konkluderes det slik (UIT – RKBU Nord Rapport 1 – 2011 s. 22):

«Behandlingsmodellen MultifunC kan implementeres i ordinære barnevernsinstitusjoner med svært gode resultater. Ved etablering av modellen synes det å være viktig å ta hensyn til at en slik implementering er en ressurs- og tidkrevende prosess som krever mye støtte til disse institusjonene og personalet i etableringsfasen. Det synes også som om at det tar noe tid før modellen er vellykket implementert. Det synes også å være viktig å ha gode kvalitetssikringsrutiner for å sikre etableringen av modellen, men også i den ordinære driften.»

Status pr februar 2012 var:

Ca. 220 ungdommer har mottatt MultifunC.

Ca. 22 % har avbrutt institusjonsoppholdet.

Ca. 10 % har avbrutt i løpet av oppfølgingsdelen.

Ca. 68 % av de som har vært tatt inn i MultifunC har fullført hele behandlingsforløpet, inkludert oppfølgingsperioden.

oppholdstid i institusjon har vært 6 1/2 måned.

Gjennomsnittlig
Gjennomsnittlig

behandlingstid inkludert oppfølgingsperioden har vært ca. 11 måneder.

([Http://www.multifunc.org/html/evaluering.html](http://www.multifunc.org/html/evaluering.html) lastet ned 5.3.2013)

Den siste evalueringsrapporten, vedr MultifunC, fra UIT, RKBU som kom høsten 2015 (Fossum, Handegård, Holmen og Adolfsen 2015), gir en vurdering av ungdommenes fungering ett år etter inntak på barnevernsinstitusjon grunnet alvorlige atferdsproblem og bekymringsfull rusatferd. Rapporten presenterer likheter og forskjeller mellom to behandlingstiltak. Disse behandlingstiltakene er behandling på barnevernsinstitusjoner som arbeider etter MultifunC - metodikk og annen institusjonsbehandling på barnevernsinstitusjoner kalt BART (Best Available Residential Treatment). Rapportens oppsummering er:

¹²⁸ Denne studien er pr januar 2017 ikke avsluttet.

- Ved inntak i institusjonene var ungdommen som ble plassert på MultifunC - institusjonene og BART- institusjonene lik i mange henseender.
- Ungdommens risikonivå ved inntak, vurdert ved Youth Level of Services (YLS) var høy og lik i begge gruppene. Ungdommene hadde høy risiko i forhold til regelbrytende og kriminell atferd.¹²⁹
- Selvrapporert bruk av rus de siste 6 mnd var også lik mellom de to gruppene.
- Det var i hovedsak nokså store forskjeller mellom behandlingstilbudene de to gruppene fikk. Forskjellene i bruk av tiltak som Aggression Replacement Training (ART) på MultifunC og sammenligningsinstitusjonene er for eksempel stor og signifikant. Dessuten fikk ungdommen som var plassert på MultifunC-institusjonene hyppigere adekvate utredninger, deltakelse i motiverende intervju, spesifikke miljøterapeutiske metoder og foreldresamtaler.
- Det var ingen forskjeller mellom gruppene i bruk av individuelle samtaler eller om ungdommen fikk behandling i regi av psykisk helsevern for barn og unge. Det var ingen forskjell etter ett år i institusjon mellom ungdommene i de to gruppen i egenrapportering i bruk av rus og i utvikling av utagerende atferd målt ved Youth Self Rapport (YSR).
- Den største begrensingen ved denne kartleggingen er omfanget av mangelfullt utfylte spørreskjema og frafall av respondenter.

Rapporten konkludere med følgende (Fossum mfl 2015 s 3):
«Det er ikke mulig å skulle konkludere om den ene eller andre behandlingsmodellen er bedre egnet som tiltak for ungdom med alvorlige atferdsproblem og bekymringsfull rusatferd på bakgrunn av resultatene i denne rapporten. Det er viktig å utvise forsiktighet i tolkning av resultatene. (.....) Resultatene viser at endring i både utagerende, regelbrytende og internaliserende atferd i hovedsak er sammenfallende fra 6 – 12 måneder for begge typer behandling. I så måte er resultatene sammenfallende med annen forskning som viser at opphold på institusjon i mange tilfeller bør begrenses med tanke på varigheten av plasseringen når det er mulig. Samtidig bekrefter funnene at det fortsatt vil være behov for plassering av noe lengre varighet».

Siste rapport fra gruppene ved RKBU, UIT som utfører evalueringsforskningen av MultifunC kom i 2018 (Fossum, Babaii og Handegård 2018). Denne rapporten konkluderer med følgende (s 5):

Vår konklusjon er at behandlingsmodellen MulitifunC ikke er mer effektiv enn annen behandling på barneverninstitusjon for utagerende og rusmisbrukende ungdom, men institusjonene som jobbet i henhold til MulitifunC-behandling resulterte i korter behandlingstid på institusjon og flere hadde flyttet hjem ett år etter inntak på barnevernsinstitusjonen. Det er fortsatt behov for å styrke behandlingen på

¹²⁹ Rapporten bemerker at det er viktig ikke å plassere ungdom med milde eller moderate atferdsproblemer på institusjon da det er fare for at institusjonsbehandling kan gjøre mer skade enn nytte på grunn av såkalte iatrogene effekter.

barnevernsinstitusjon for å redusere bruk av rusmidler, redusere kriminalitet og styrke deltagelsen i ungdommens skolegang.»

Erfaringer fra Sverige.

Socialstyrelsen¹³⁰ kom i januar 2017 med rapporten «MulifunC. Institusjonsbehandling for ungdomar med svåra beteendeproblemen». I denne rapporten presenteres resultater fra en uavhengig effektstudie som sammenligner MultifunC med tradisjonell institusjonsbehandling på de særskilte ungdomshjemmene som drives av Statens institusjonsstyrelse (SiS). Gruppen som er undersøkt (utvalget) består av 80 ungdommer, halvparten fra MulifunC og halvparten fra tradisjonell institusjonsbehandling. Hovedfunnene var (Socialstyrelsen, Rapport MultifunC 2017 s 7):

«• Ungdomar i MultifunC-gruppen hade färre dagar återplacerade på något av SiS särskilda ungdomshem, färre dagar i annan institutionsvård (annat HVB än SiS) och färre dagar med öppenvårdsinsatser inom socialtjänsten.

• MultifunC uppnådde, trots en kortare institutionsbehandling, minst lika god effekt som traditionell SiS-behandling vad gäller fortsatta beteende-problem som återfall i kriminalitet.

• Den uppskattade ackumulerade genomsnittskostnaden per ungdom var drygt 400 000 kronor lägre för dem som fått MultifunC jämfört med ungdomar som fått traditionell institutionsvård».

Rapportens resultat og diskusjonskapitel s 29 – 50, gir en grundig presentasjon og drøfting av funnene.

Denne effektstudien ble planlagt sammen med lignende fagmiljøer i Norge (se Fossum m.fl. 2015). Når den norske studien er ferdig planlegges en sammenstilling av den svenske og norsk studien (Socialstyrelsen, Rapport MultifunC 2017).

Evidensbaserte metoder. Kritikk og refleksjon

Det har kommet kritikk mot evidensbaserte metoder^{131 132} og den tenkning og menneskesyn som ligger til grunn for disse (Angel 2003, Ekeland 2008, Martinsen 2004, Storø, Bunkholt og Larsen 2010). Hovedinnholdet i kritikken kan oppsummeres slik (de ulike punktene er noe overlappende):

- Tiltak ovenfor barn og unge med atferdsvansker bør bygge på en samfunnsvitenskapelig, hermeneutisk tradisjon, og ikke på evidensbaserte metoder

¹³⁰ Socialstyrelsen er en svensk forvaltningsmyndighet som sorterer under Socialdepartementet.

¹³¹ Evidensbaserte metoder er oppskriftsmessig i sin form, derfor blir de også kalt manualbaserte metoder. Manual: En nøyaktig beskrivelse av hva utøveren av metoden skal gjøre i nær sagt alle situasjoner.

¹³² Grietens (2013) beskriver «Evidensbasert praksis» praksis som et nye paradigmet innenfor barnevernsfeltet i Europa, særlig i Norden i Storbritannia der det i størst grad har blitt institusjonalisert.

som i mye større grad søker et naturvitenskaplig ideal der tydelige, kausale årsakssammenhenger er målet.

- I de manualbaserte metodene er invensjonene lagt opp slik at effekten skal kunne måles. Det må derfor fokuseres på observerbare og målbare fenomener. Observerbar atferd og endring av atferd blir hovedmål. Fokus på ikke målbare fenomener, for eksempel relasjon og livskvalitet, blir ikke viktig.
- Type intervensjon/metode er kontekstavhengig. Forskningsresultater og metoder fra USA kan ikke umiddelbart brukes i Norge.
- Møtet mellom klient og hjelper er unikt og kan ikke styres av manualer.
- Det er uetisk å behandle alle som har noenlunde samme problem på samme måte.
- Mennesket reduseres til "å være sitt problem" framfor "å ha et problem".
- Mekanistisk forståelse av endringsarbeid.
- Forsøker å endre kompliserte prosesser på en tidsavgrenset periode.
- Manualperspektivet lar seg ikke kombinere med et syn på at relasjoner er drivkraften i endringsarbeidet.

Elisabeth Bache – Hansen (Bache – Hansen 2009) mener vi bør skille mellom vide og snevre definisjoner av evidensbasert praksis. Hun sier at et typisk eksempel på en vid (pragmatisk) definisjon er (s. 5): «*Evidensbasert praksis er integrering av beste forskningsevidens med klinikerens ekspertise og pasientens verdier*». Eksempel på en snever(eksperimentell) definisjon er (s.6): «*Evidensbasert sosialt arbeid er omhyggelig, eksplisitt og nøye bruk av det som til enhver tid er beste evidens når det skal tas beslutninger om velferden til hjelpetruende personer*». De sentrale ulikhetene mellom en vid og en snevre definisjon er at det i den snevre ikke er plass for den enkelte praktikers ferdigheter, kvaliteter og skjønn. I den vide er det rom for praktikers ferdigheter og kvaliteter pluss at den også innbefatter etiske avveininger og kontekstuelle forhold.

Backe-Hansen (op.cit) mener at evidensbasert praksis kan kritiseres når den snevre definisjonen blir brukt og ikke minst når evidens defineres utelukkende som randomiserte, kontrollerte forsøk¹³³.

Monika Alvestad Reime (Reime 2018) har i sin dr. gr. avhandling en interessant tilnærming til en snevre og en vid definisjon av begrepet evidensbasert praksis. Hun undersøker blant annet forholdet mellom politiske ambisjoner om økt evidensbasering av praksis, og de profesjonelle sin egen forståelse av kunnskap. Alvestad Reime (op.cit.) prøver å identifisere hvilke diskurser som tas i bruk av de profesjonelle i barnevernsinstitusjoner når de snakker om sitt arbeid, og hvordan diskursene gir muligheter for iverksetting av evidensbasert praksis er lagt til grunn. Hun identifisert

¹³³ Et randomisert, kontrollert forsøk er en type vitenskapelig eksperiment som medfører at en intervensjon gis et tilfeldig utvalg av en målgruppe. Dette skal sikre at kjente og ukjente forstyrrende faktorer fordeles likt mellom intervensjonsgrupper og kontrollgrupper. Og kontrollgrupper er viktig ettersom man ikke kan se intervensjonsgruppene isolert. Kontrollgrupper som ikke tilbys intervensjonen som studeres, gir viktig informasjon om hvor effektiv intervensjonen er, om den har bivirkninger eller modifierende effekt. (Backe-Hansen 2009)

to konkurrerende diskurser: «Teknologi-diskursen» og «Ubestemthet-diskursen». Innenfor teknologi-diskursen er ideen om at det er mulig å utvikle universelle og effektive metoder for behandling sentralt. Denne tenkningen har klare paralleller til den dominerende diskursen: De fagpolitiske ambisjoner om evidensbasering av praksis. (Teknologi - diskursen). Ubestemthets - diskursen med seg ideer om skjønn, metodologisk mangfold og profesjonelle autonomi. Reime (op.cit.) konkludere med at evidensbasert praksis er mulig innenfor begge diskurser, dersom en vid og inkluderende definisjon av evidensbasert praksis anvendes.

Kunnskapsbasert institusjonsutvikling Del 2: Kunnskap, differensiering, kartlegging og kvalitetsindikatorer. ^{134 135}

Kunnskap

En av hovedoppgavene til Statens Barnevern (Bufetat) er å sørge for etablering og drift av institusjoner som hører til under Lov om barnevern. Bufetat skal sikre at alle som trenger institusjonsplass får hjelp til riktig tid og med rett kvalitet. Derfor vil det ha stor betydning for utviklingen av institusjonsdrift, hvilke føringer Statens Barnevern legger. Som nevnte foran, var det en overordnet faglig føring ved opprettelse av Statens Barnevern at barn og unge fortrinnsvis skulle plasseres i fosterhjem framfor i institusjon når plassering utenfor hjemmet var nødvendig. En nedbygging av institusjonsplasser har vært en bevisst og ville politikk (Backe-Hansen 2012).

På bakgrunn av kunnskap, forskning og egne undersøkelser konkluderes det i NOVA Rapport 3/2008 (Kristoffersen og Clausen 2008) med at barnevernsklientell kommer vesentlig dårligere ut på mange områder enn andre sammenlignbare grupper, og de som kommer dårlig ut av barnevernsklientelet er de som har atferdsavvik og har vært plassert i institusjoner. Disse funnene harmonerer med den institusjonskritikken og institusjonsforskningen som er presentert foran under overskriften «Institusjonskritikk, ekspertutredning og en ny institusjonsmodell». Riksrevisjonens gjennomgang av Bufetat i 2007 (Riksrevisjon 2007) påpekte at det var stor ulikhet mellom regionene vedr kvaliteten på institusjonstilbudene.

Dette var noe av bakgrunnen for at BUFDdir i april 2009 nedsatte en arbeidsgruppe med målsetting å utvikle kunnskapsbasert institusjonsutvikling¹³⁶. Denne arbeidsgruppen kom i november 2010 med sin utredningsrapport (Bufdir 2010). I rapportens setning

¹³⁴ Viser til delkapittel «Institusjonskritikk, ekspertutredning og en ny institusjonsmodell».

¹³⁵ Sosialstyrelsens rapport januar 2017 s 9 -10 gir en sammenfatning av forskning på inst.beh.

¹³⁶ Bufetat har som uttalt mål at alt barnevernsarbeid skal være kunnskapsbasert. I Bufetat sin FOU-strategi for perioden 2009 – 2012 er kunnskapsbasert definert slik: «Med kunnskapsbasert barnevern mener vi at barnevernet skal basere fagutøvelsen på best tilgjengelig vitenskapelig kunnskap sammen med utøverens erfaringer, kritiske og etiske vurderinger, brukerens preferanser og med kontekstuelle hensyn». Denne definisjonen har mye tilfelles med Backe-Hansens (2009) sin vide definisjon av evidensbasert praksis.

nr. 2 (BUFdir 2010 s 4) slås det fast: «Andelen det går dårlig med etter avsluttet institusjonsopphold synes å være klart større enn andelen det går bra med». Dette er vel en drivkraft for å utvikle noe nytt på institusjonsfronten. I et vedlegg til rapporten har Tore Andreassen (Andreassen 2010) en kunnskapspresentasjon som han kaller "Forskningsmessig og litteraturmessig grunnlag for tilrådninger". Denne kunnskapsbasen har vært styrende for arbeidsgruppens faglige vurderinger og forslag. Andreassen (2010 s 115 -116)) oppsummerer kunnskapsgrunnlaget slik:

«Generelt kan man trekke de konklusjoner at institusjoner som tiltak hjelper for noen, men ikke for andre. Det vil derfor være svært sentralt å avklare hvilke ungdommer som kan profittere av institusjonsopphold, og hvilke som kan få tilstrekkelig hjelp av andre tiltak, eventuelt hvilke som ikke bør plasseres i institusjon. Svake resultater synes også å kunne forklares av andre forhold enn selve institusjonssettingen. Blant forklaringsvariabler er både smitteeffekt som følge av at ungdommer med ulik problematikk blandes, svakt fokus på involvering av familie, og svakt fokus på oppfølging etter utskrivning fra institusjon. De svake resultatene som generelt finnes, kan føre til konklusjoner om at vi ikke bør bruke institusjoner som tiltak. En slik konklusjon vil være feil. For det første har vi ikke tiltak utenfor institusjon som vil hjelpe alle problemer. For det andre har forskning solid dokumentert to forhold: Det ene er at institusjonsopphold har liten eller til og med skadelig effekt for noen. Det andre, som er minst like viktig, er at institusjonsopphold kan forandre livsforløpet for noen ungdommer i positiv retning. Institusjoner som del av tiltaksapparatet er derfor en nødvendig og ønskelig del også i framtiden.

Dersom man skal trekke noen sentrale momenter fra foreliggende forskning, kan det være følgende:

- 1. Enhver plassering i institusjon bør baseres på en kartlegging av problemområde og behov. Kartlegging bør alltid fokusere både på barnet, familien, skole og fritid. Kartleggingen bør danne grunnlag for valg av plasseringssted slik at behov og tilbud samsvarer med hverandre.*
- 2. Bestemte grupper bør ikke plasseres sammen på institusjon. Dette begrunnes både med svært ulike behov og med risiko for negativ læring og "smitte-effekt". Grupper som ikke bør plasseres sammen synes å være:

 - a. Barn uten alvorlig atferds- eller rusproblematikk og barn med slik problematikk.*
 - b. Barn med og uten alvorlig rusproblematikk.*
 - c. Høyrisiko barn (mange risikofaktorer) med alvorlig atferdsproblematikk og lavrisiko barn (få risikofaktorer) med samme problematikk.**
- 3. Målsetting med oppholdet bør være tydelig definert og ha sammenheng med kartlegging av problemområde og behov. Det bør etableres registreringssystemer som viser i hvilken grad mål oppnås.*
- 4. Noen grupper vil ha behov for planmessig og systematisk forandringsarbeid i institusjon (eksempelvis rus- eller atferdsproblemer). Andre kan ha et behov mer i retning av god omsorg og tilrettelegging for positiv utvikling, eller hjelp til ulike sosioemosjonelle problemer ikke bør plasseres sammen synes å være:*

5. Noen barn/ungdom kan ha behov for et kortvarig opphold før de tilbakevender til hjemmet.

6. Ved alle plasseringer bør det sikres fokus på forhold som påvirker barn/ungdoms utvikling, herunder familie, skole og fritid.

7. Ved alle plasseringer bør det sikres en oppfølging etter avsluttet opphold rettet mot fungering i normal samfunnsituasjon, herunder støtte til familie, skole og fritid.

Jeg mener at denne rapporten er det nærmeste en i dag kan komme seriøse tanker fra en ansvarlig instans om hvordan institusjonstiltak tenkes utviklet. Derfor vil jeg fra denne rapporten presenterer arbeidsgruppens hovedsynspunkt på institusjonsutvikling generelt og institusjonstiltak for atferdsvanskelige spesielt».

Med Andreassens kunnskapsdokumentasjon/presentasjon som faglig omdreiningspunkt og faglige fundament, har arbeidsgruppens (Bufdir 2010) kommet med generelle anbefalinger for utvikling av institusjoner og spesifikke anbefalinger som angår institusjoner for atferdsvanskelige. Gruppens mest sentrale generelle anbefalinger er kartlegging av barn og unge før inntak og målgruppedifferensiering/funksjonsdifferensiering av institusjoner (op.cit s 6).

Differensiering og kartlegging vil bli omtalt under egne overskrifter nedenfor.

Der det eksisterer støtte for bruk av bestemte arbeids/behandlingsmetoder har gruppen påpekt dette. Det sies også at ulike metoder også kan være aktuelle for samme målgruppe, og at det ikke finnes entydig støtte for at enkelte metoder er bedre enn andre på alle områder. Det sentrale er at institusjoner som benytter spesifikke metoder begrunner valg av metoder vurdert ift formålet med oppholdet. Det må dokumenteres at personalet har opplæring i de aktuelle metodene, og at praksis kvalitetssikres. Arbeidsgruppen sier at de ikke har tatt sikte på å beskrive hva som kjennetegner generelt kvalitativt godt miljøarbeid da dette er omfattende beskrevet i ulike fagbøker.¹³⁷ En sentral del av miljøarbeid er imidlertid systematikk. Det bør være krav om dokumentasjon av systematikk både i forhold til målformulering, tiltaksformulering og jevnlig evaluering av ungdommenes utviklingsforløp i løpet av institusjonsoppholdet. Målformuleringer og evalueringer bør rettes både mot ungdommene, ungdommenes omgivelser, og mot hva som bør være tilstede ved utflytting fra institusjonen. Det bør videre være krav om jevnlig undersøkelse av ungdommenes opplevelser av institusjonsoppholdet

Differensiering.¹³⁸

Utredningsrapporten (Bufdir s 7 - 8) sier blant annet følgende om overordnet differensiering:

¹³⁷ Arbeidsgruppen redegjør ikke for hvilke fagbøker de har i tankene. Forfatterens (min) kommentar: «Er det faglig enighet om hva som er kvalitativt godt miljøarbeid?»

¹³⁸ BUFdir har fra 2015 permanent opprettet et «Nasjonalt inntaksteam (NIT)» som skal ha som oppgave å differensiere søknader til institusjonsplasser. Dette gjelder i særlig grad plasseringer etter atferdspargrafene 4-24 og 4 – 26. NIT differensierer etter de kriterier som foreslås i Utredningsrapporten. (<https://www.bufdir.no/Barnevern/Inntak> Lastet ned 2.2.2017) . NIT er nasjonal enhet som faglig og adm er lagt til Bufetat Region Midt.

«Institusjoner inndeles ut fra funksjon/målsetting, og kun ta imot og godkjennes/kvalitetssikres for barn med behov som samsvarer med institusjonens funksjon og målsetting. Følgende funksjoner anbefales etablert:

- a. Akutfunksjon.*
- b. Ivaretagelse og behandling av alvorlige atferdsproblemer hos ungdom med høy risiko (sannsynlighet) for framtidige atferdsproblemer.*
- c. Ivaretagelse og behandling av alvorlige atferdsproblemer hos ungdom med lav risiko (sannsynlighet) for framtidige atferdsproblemer.*
- d. Ivaretagelse og behandling av alvorlig og vedvarende rusproblematikk.*
- e. Ivaretagelse og tilrettelegging for barn med ulike sosioemosjonelle problemer (av introvert karakter).*
- f. Ivaretagelse og tilrettelegging for barn uten tydelige forandringsbehov».*

Differensiering - atferdsvanskelige.

Allerede i utredningsgruppens mandat drøftes de spesiell utfordringer vedr atferdsvanskelige. Det pekes på at forskning om virksom behandling av barn og unge med alvorlige atferdsvansker ganske entydig sier at det å føre barn og unge med høy til svært høy risiko for fortsatt problemutvikling sammen i samme behandlingsmiljø, fører til ”atferdssmitte” og fort nuller ut behandlingsresultatet. Videre sies det at det er enda mer skadelig for barn og unge med lav til moderat risiko å bli ført sammen med barn og unge med høy til svært høy risiko. En ser da ofte enten offertilpasning eller sterk økning av utagerende atferd hos de som i utgangspunktet har lav risiko. I lys av dette må det også forstås som ytterst problematisk å føre barn og unge med henholdsvis ekstrovert og introvert problematferd sammen i samme behandlingsmiljø. I mandatet står det eksplisitt at arbeidsgruppen skal komme med forslag til tiltak for bedre å imøtekomme denne kunnskapen ved målgruppeinndelingen og tilrettelegging av institusjonsmiljøet.

Ut av arbeidsgruppens generelle anbefalinger kan det trekkes spesielle anbefalinger som angår gruppen atferdsvanskelige. Det bør etableres spesielle kartleggingssystemer som benyttes ift barn med definerte særskilte problemer eksempelvis atferdsvansker. Institusjonene bør inndeles etter funksjon/målsetting, nivå 1¹³⁹ til 3, hvor nivå 2 og 3 retter seg mot atferdsvanskelige. Institusjoner på nivå 3 skal være egne institusjoner rettet mot ungdommer med alvorlige atferdsproblemer og høy risiko for fortsatt negativ utvikling. Med høy risiko for fortsatt negativ utvikling mener arbeidsgruppen ungdommer som kjennetegnes av mange risikofaktorer for antisosial atferd. Eksempel på slike risikofaktorer er svake sosiale ferdigheter, holdninger som rettferdiggjør og opprettholder antisosial atferd, familieproblemer, problemer ift. skole, og høy grad av tilhørighet i avvikende miljøer i kombinasjon med svak eller ingen tilhørighet i positive miljøer. Problemene er meget sammensatte og de er svært motstandsdyktige mot forandring. Institusjonene for barn og ungdom med disse

¹³⁹ Institusjoner på nivå 1, som ikke omtales, skal rette seg mot ungdom uten tydelig definerte behandlings- eller forandringsbehov.

problemene skal være spesialiserte behandlingsinstitusjoner med høye krav til spesialisert kompetanse. Formål med disse institusjonene vil være forandring av alvorlige atferdsproblemer og reduksjon av risikonivå. Ungdom som plasseres i disse institusjonene skal plasseres med hjemmel i barnevernloven §§ 4-24 og 4-26. MultifunC-institusjonene¹⁴⁰, er institusjoner som er rettet mot denne målgruppen.

Institusjoner på nivå 2 skal rette seg mot ungdommer med alvorlige atferdsproblemer og lav risiko for fortsatt negativ utvikling. Dette vil være ungdommer som viser så alvorlig atferd at de ikke kan ivaretas gjennom hjemmebaserte tiltak eller i fosterhjem, og som dermed i en periode har behov for de sterke rammer som en institusjon kan tilby. Med lav risiko menes at disse ungdommene, til tross for sin atferd, ikke kjennetegnes av de nevnte risikofaktorene for negativ utvikling i samme omfang som høyrisiko ungdommer. De har dermed andre behov enn denne gruppen. Forskning peker også på at disse ungdommene er i risiko for negativ utvikling dersom de plasseres i tiltak sammen med høyrisiko ungdommer. Ulike behov og denne risikoen medfører at det bør opprettes egne tiltak for denne målgruppen. Denne gruppen har i utgangspunktet en bedre prognose enn høyrisikogruppen, og for mange av disse avtar problematferden over tid. Problemene kan likevel være av så vidt alvorlig karakter at de må tilbys hjelpetiltak for å forhindre alvorlige negative konsekvenser for dem selv. For noen av disse kan hjelpetiltak i hjemmet slik som Multisystemisk Terapi (MST) eller andre være tilstrekkelig, mens det for andre er behov for ivaretagelse med sterkere rammer i en periode. Formål ut over den generelle målsetting vil være ivaretagelse og forandring av atferdsproblemer. For kvalitetskrav til disse institusjonene vises til mandatpunkt 4-Kvalitetskrav til institusjoner med spesielle målgrupper. Ungdommer i disse institusjonene vil plasseres med hjemmel i barnevernloven §§ 4-24 og 4-26.

Som pekt på ovenfor er differensiering av institusjonstilbudet en sentral anbefaling. Det ønskes med en tydelig inndeling av institusjoner med ulike målsetting og ulik funksjon. Differensiering av institusjonstilbudet har vært en sentral målsetting helt fra forvaltningsreformen i 2004.¹⁴¹ Et eksempel på dette er opprettelse av de tidligere omtalte MultifunC-institusjonene som har barn og unge med alvorlige atferdsvansker som målgruppe. En problemstilling knyttet til differensieringstemaet er at det er mange måter å differensiere mulige målgrupper, og uansett hvilken måte en velger, vil noen falle utenfor. Hvis det for eksempel differensieres for sterkt ut fra kjennetegn ved barn og unges problemer, risikerer en at barn og unge med sammensatte problemer faller utenfor institusjonens målgruppe (Bache-Hansen 2012). Videre sier (Bache – Hansen 2012) at på den andre siden virker det fornuftig å ha egne institusjoner for de med alvorlige atferdsvansker for å skjerme andre barn og unge på institusjon mot smitteeffekt. Det påpekes også av Bache-Hansen (2012) at ut fra andelen av de som var

¹⁴⁰ Viser til omtale av MultifunC - institusjonene flere steder i kap 10.

¹⁴¹ Målet om en sterkere differensiering av institusjonstilbudet mener jeg blant annet må ses som et virkemiddel for å nå et overordnet mål med forvaltningsreformen: Tiltaksvidning fra institusjonsplassering til fosterhjems plassering.

på institusjon i 2009 med atferdsproblemer som tiltaksgrunnlag, synes det å være behov for å utvide antall institusjoner spesielt rettet mot målgruppen atferdsvanskelige.

Kartlegging og kartleggingsverktøy.¹⁴²

Utredningsrapporten (Bufdir 2010) sier blant annet følgende om overordnet differensiering:

«Det etableres et systematisk kartleggingsystem for alle barn som plasseres i barneverninstitusjoner. Kartleggingen bør være bred og dekke generelle områder som har betydning for barns utvikling. I tillegg bør det etableres særskilte kartleggings-systemer som benyttes ift. barn med definerte særskilte problemområder, eksempelvis rus, atferdsvansker eller sosioemosjonelle problemer. Slik kartlegging bør ligge til grunn for valg av plasseringssted.»

Forslaget om en systematisk kartlegging av alle barn hvor institusjonsplassering vurderes som et mulig tiltak, er en konsekvens av ønsket om sterkere differensiering av institusjoner ut fra funksjon og målsetting¹⁴³. NIT (Nasjonalt inntaksteam)¹⁴⁴ har blant annet som sin oppgave, å kartlegge og risikovurdere ungdom som skal bo i behandlingsinstitusjon etter bvl § 4-24 og § 4-26. (Barneombudet 2020: «De tror vi er Shitkids»). Aktuelle kartleggingsverktøy for dette formålet er SDQ¹⁴⁵ (Strengths and Difficulties Questionnaire), YLS-CMI (Youth Level of Service/Case Management Inventory) og EuroADAD (European Adolescent Assessment Dialouge).^{146 147 148}

SDQ. (Strengths and Difficulties Questionnaire).

SDQ er et spørreskjema for kartlegging av psykiske vansker og ressurser hos barn og unge, fra 4-16 år (Heyerdahl 2003). Skjema er en videreutvikling fra den britiske Rutter-skalaen. Skjemaet har 25 spørsmål og et supplement om vanskenes innvirkning på barn og familie. Det består av 5 delskalaer:

- Emosjonelle symptomer,
- Atferdsproblemer,
- Hyperaktivitet,

¹⁴² I forslag til ny bvlov er følgende bestemmelse tatt inn: «§10-13. Kartlegging under opphold i bvinst: Bvinst kan kartlegge barnet under oppholdet. Formålet med kartleggingen skal være å tilrettelegge tilbudet for det enkelte barn. **NB: Det tas forbehold om at ikke alle de kartleggingsverktøyene som er beskrevet her brukes i BUFETAT.** Kartlegging blir også kalt målgruppevurdering.

¹⁴³ I BLDs og Bufetats FOU strategi for 2009 – 2012 understrekes betydningen av å benytte standardiserte kartleggingsverktøy i alle faser av barnevernsarbeidet.

¹⁴⁴ NIT er en støttefunksjon for Bufetats fem regioner.

¹⁴⁵ I England er dette kartleggingsverktøyet mye brukt. Myndighetene krever at når det offentlige har omsorgen skal SDQ anvendes årlig for kartlegging av barnets psykiske helse.

¹⁴⁶ Viser til forelesninger om YLS-CMI og SQD på BUFetat sin hjemmeside:

<http://www.bufetat.no/materiell/Foresninger-for-deg-som-jobber-med-barn-og-ungdom-med-atferdsvansker/> (lest 22.1.2013)

¹⁴⁷ Rådgiver på institusjonsarbeid hos Bufetat region Midt, Robert Kibsgaard, opplyser i tlf samtale januar 2013 at disse kartleggingsverktøyene er tatt i bruk/under utprøving.

¹⁴⁸ Se også SBU Utvaldte rapporter. Rapport 252:2016. Program for ungdomar med antisosial problematikk inom instistiusjoinsvården.

- Venneproblemer,
- Prosocial atferd.

De fire første skalaene summeres til en skåre for totale vansker. Reliabilitet og validitet er undersøkt i de britiske studiene og var generelt tilfredsstillende, men gjennomgående best for foreldreskjema og dårligst for selvrapportskjema. "Vanskenes innvirkning", som inkluderer hvordan vanskene påvirker barnets dagligliv, var en bedre predikator i forhold til å diskriminere om barnet var fra et klinisk utvalg eller normalutvalg, enn omfanget av barnets vansker. Best prediksjon ga kombinasjon av vansker og "vanskenes innvirkning". Best prediksjon ga også bruk av informasjon fra både foreldre, lærere og selvrapport. De britiske resultatene bekreftes fra andre europeiske studier (Op.cit). Sandvik m.fl (2007) skriver at instrumentet egner seg godt til å diskriminere mellom barn i høyrisikogrupper og barn i lavrisikogrupper for psykiske vansker.

YLS-CMI. (Youth Level of Service/Case Management Inventory).

Verktøyets hensikt er å kartlegge eksisterende risikofaktorer i startfasen av behandlingsprogrammet. YLS/CMI er delt inn i flere deler (Hoge, R. D. & Andrews, D. A. 2002). Del 1 systematiserer risikofaktorer innenfor åtte områder:

- Tidligere og nåværende lov- og regelbrudd
- Forhold ved familien og oppdragelsespraksis
- Utdannelse- og skolefungering
- Relasjon til venner
- Rusmisbruk
- Fritid og rekreasjon
- Personlighet og atferd
- Holdninger og orientering

Både statiske og dynamiske faktorer dekkes. Påstandene kategoriseres som enten "tilstede" eller "fraværende", med en verdi på henholdsvis 1 og 0. Basert på summen av disse verdiene blir ungdommene klassifisert i fire risikonivåer; lav, moderat, høy og veldig høy. Resten av verktøyet gir mulighet til å registrere informasjon og vurderinger av betydning for hvert enkelt tilfelle/hver enkelt sak (Op.cit).

Krav til profesjon/klinisk kompetanse: Fagutdannet (psykolog, sosialarbeider etc.)
 Grundig opplæring av kvalitetssikringsteam. Ikke krav til sertifisering.

EuroADAD. (European Adolescent Assessment Dialouge).

ADAD ble utviklet i USA i 1989, og er en ungdomsvariant av ASI. ADAD ble som ASI opprinnelig laget med tanke på å utredning av personer med rusproblemer, men det har vist seg å være egnet også for utredning av andre problemområder. Den europeiske varianten av ADAD ble ferdigstilt i 2002. En norsk utgave ble oversatt og

tilrettelagt i 2003-2004.¹⁴⁹ EuroADAD som den foreligger og brukes i dag skal gi et sammensatt bilde av ungdommers livssituasjon.

(<http://www.Klokkergården.no/kartlegging-euroadad> lest 31.1.2013)

Syv livsområder analyseres hver for seg og vurderes i forhold til rapporterte problemer og behov for hjelp. (Fysisk helse, skole, sosialt, familie, psykisk helse, kriminalitet, alkohol/narkotika). Ved hjelp av intervjuet skal man komme frem til en vurdering av omfanget av problemer og behov som personen har innenfor de ulike områdene, informasjonen som innsamles kan brukes til for eksempel utredning, behandlingsplanlegging, evaluering og forskning. Sammen med EuroADAD hører et tilbakemeldingsskjema og et oppfølgingsintervju. Sertifisering er påkrevd (Gasodden 2010).

Både blant forskere og praktikere er det er det uenighet om hvilken betydning standardiserte kartleggingsverktøy har som kunnskapskilde (Bache-Hansen, Engelund og Sundell 2000). Skilbred, Iversen og Jacobsen (2013) oppsummerer argumenter for og imot kan oppsummeres slik:

For:

Gir mer pålitelig og presis kunnskap.

Viktig redskap både for å identifisere problemer og for å forsikre seg om at barnet mottar den hjelp det trenger.

Kartleggingsverktøy bidrar til å konkretisere styrker og svakheter hos klienten.

Kartleggingsverktøy bidrar til validering av eget skjønn.

Kartleggingsverktøy til god hjelp i å finne det rette tiltaket. (Hva og hvor).

I mot:

Prosesser som fører til at barn kommer i risikosituasjoner er for komplekse til å kunne fanges opp av standardiserte verktøy.

Det er ikke tilstrekkelig forskningsmessig kunnskap til for å konstruerer slike verktøy.

Verktøyene er utviklet i en kultur som ikke uten videre kan overføres til en annen. Bruk av slike verktøy kan gå på bekostning av direkte kontakt med barn og familie.

Bruk av slike verktøy kan begrense barnevernsarbeideren muligheter til å foreta selvstendige vurderinger.

I Bufdir sin årsrapport for 2018 (Bufdir årsrapport 2018) står det at det i perioden 2014 til 2018 har det blitt utført totalt 977 risiko –og sårbarhetskartlegging av ungdommer i forkant av opphold i institusjon (bvlovens § 4-24 og 4-26). 221 av disse kartleggingene ble utført i 2018.

I Helsetilsynets rapport (2019 s. 43) diskuteres barnevernets kartlegging, vurdering og analyse. Det pekes spesielt på behovet for økt kompetanse i analysearbeidet.

¹⁴⁹ Siden 2004 har Stiftelsen Klokkergården brukt dette kartleggingsverktøyet på alle ungdommene som er blir plassert for langtidsbehandling. (<http://www.Klokkergården.no/kartlegging-euroadad> lest 31.1.2013)

Kvalitetsindikatorer.

Et høyt prioritert mål for Bufetat er å måle og bedre kvaliteten i institusjoner. Utvikling av kvalitetsindikatorer er et tiltak for å nå dette målet. BUFdir ga derfor høsten 2010 Regionsenter for barn og unges psykiske helse, helseregion øst og sør (RBUP øst og sør) i oppdrag å redegjøre for et teoretisk rammeverk og praktisk grunnlagt for utvikling av kvalitetsindikatorer, samt å vurdere hvilke områder som synes å krevet faglige standarder. Fokuset skulle være på institusjonsopphold og fosterhjem (Kornør m.fl. 2012).

Et kvalitetsindikatorsystem¹⁵⁰ er ett av flere elementer som ofte inngår i systemer for helhetlig kvalitetsforbedringsarbeid. På helsetjenestefeltet finnes det flere eksempler på velutviklede rammeverk og metodiske tilnærminger for utvikling av kvalitetsindikatorer. Tilsvarende rammeverk og tilnærminger ser ikke ut til å være like godt etablert på barnevernsfeltet¹⁵¹ (Kornør m.fl. 2012). I denne utredningen beskrives tre prosjekter for innføring av systematiske kvalitetsmålinger i tjenestene:

The Striving for Excellence Project, USA 2007

The Outcome Project, USA 1995

Looking After Children / Dartingtonprosjektet, England 1991 / Sverige 1995

Videre beskrives tre nasjonale standardsett:

National Standards for Out of Home Care, Australia 2011

Fostering Services: National Minimum Standards, England 2011

National Care Standards. Foster care and family placement services, Scotland 2005

Eksempler på kvalitetsindikatorer og standarder er hentet inn fra disse prosjektene og standardsettene, og oversatt til norsk. Kornør m.fl. (2012) skriver i rapporten at selv om de utenlandske prosjektene fra barnevernsfeltet omfatter dokumentasjon av prosesser for utvikling kvalitetsindikatorer og faglige standarder, ser det ikke ut til å finnes noe teoretisk rammeverk som er like velutviklet som de man finner i litteratur fra helsetjenestekområdet. Kornør m.fl. (2012 s 26) konkluderer med at: «*Tilnærmingene og utviklingsprosessene har imidlertid mange likhetstrekk med rammeverk for utvikling av kvalitetsindikatorer for helsetjenesten.*». Og det gis følgende anbefalinger til BUFdir for utvikling av et kvalitetsindikatorsystem for barnevernet:

- Tilpass og bruk Helsedirektoratets rammeverk
- Nedsett en arbeidsgruppe og en ressursgruppe sammensatt av personer med relevant kompetanse og erfaringer som skal arbeide videre med utvikling av kvalitetsindikatorer.

¹⁵⁰ Kornør m.fl. (2012 s 7) henviser til følgende definisjon på kvalitetsindikatorer hente fra Rygh og Saunes (2008): «Målbare variabler som anvendes for å registrere viktige aspekter av tjenestenes kvalitet. Med hjelp av slike måleverktøy kan man identifisere forhold og områder som bør studeres nærmere når det gjelder årsaks sammenhenger og muligheter for forbedring».

¹⁵¹ Viser også til: Nygren, Per (1996). Utvikling og kvalitet i psykososialt arbeid, ad Notam Gyldendal og Kvello, Øyvind (2012). Barn i risiko. Gyldendal Akademiske.

- Bruk internasjonale eksempler og de overordnede kvalitetsprinsippene som seleksjonsgrunnlag for indikatorer - men må tilpasses norske forhold
- Vektlegg resultatmål framfor prosess- og strukturmål
- Lag kriterier for vurdering av indikatorer og datakilder
- Involver forskermiljøer for bistand med utvikling, implementering og evaluering.
- Involver brukerne i utviklingen.

Rapporten fra Kornør m.fl (2010), mener at et utgangspunkt for en norsk tilpasning er de seks overordnede prinsippene i BUFdirs kvalitetsutviklingsprogram som sier at tjenestene skal være:

- Virkningsfulle
- Trygge og sikre
- Involvere brukere
- Samordnede og preget av kontinuitet
- Kostnadseffektive
- Tilgjengelige og rettferdig fordelt.

Godkjenning, kvalitet, brukermedvirkning, rettsikkerhet og tilsyn.¹⁵²

Godkjenning, kvalitet, og brukermedvirkning.

I Rundskriv nr I – 16/84 var det et krav til barneverninstitusjoner at de skulle ha godkjenning av fylkesmannen. Rundskrivet satte spesifikke krav til hvordan institusjonene skulle bemannes og drives. Med den nye barnevernloven av 1992 bortfalt godkjenningsordningen (BLD - rapport 1995). I forarbeidene til barnevernloven av 1992 (Ot.prp. nr. 44 (1991-92) s. 67) er utviklingen av godkjenningsordning bl.a. begrunnet med at utviklingen hadde gått i retning av at barn under barnevernets omsorg har mer sammensatte behov, og at større frihet for fylkeskommunene i bruken av institusjoner ville kunne bidra til økt fleksibilitet og mangfold i tilbudet. Samtidig ble det forutsatt at fylkeskommunen, bl.a. gjennom sitt planarbeid, skulle ivareta et helhetlig ansvar for institusjonstilbudet og at dette ansvaret også skulle omfatte et ansvar for at institusjonstilbudet holdt et tilstrekkelig høyt kvalitativt nivå.

¹⁵² Dette underkapitlet henger nært sammen med innholdet i underkapitlene om lovgivning og kunnskapsutvikling. Utvikling og endring av godkjenning, kvalitet, brukermedvirkning, rettsikkerhet og tilsyn kan ikke ses atskilt fra rettsutvikling og kunnskapsutvikling. Godkjenning, kvalitet, brukermedvirkning, rettsikkerhet og tilsyn henger sammen og er «vevd» inn i hverandre. Noen ganger nå det deles opp.

Fylkeskommunen skulle utarbeide en plan for hvordan aktuelle og framtidige behov for institusjonsplasser skulle dekkes. Fylkeskommunen kunne i sin plan inngå avtale om innpassing av plasser i private institusjoner. Fylkeskommunen sitt helhetlige ansvar var hjemlet i Lov om barneverntjenester § 5-1. Grunnlaget for plassering etter §§ 4-24 og 4-26 var” at barnet skal plasseres i en behandlings – eller opplæringsinstitusjon ...” eller” ... fosterhjem som har særlige forutsetninger for må kunne løse de problemene som foreligger”.

Ved lovendring 4. juni 1999 ble barnevernloven § 5-8, som gjaldt private institusjoner som ikke var innpasset i fylkeskommunens plan, endret. Endringen innebar at fylkeskommunen ble pålagt et klarere ansvar for å undersøke og følge med i om private institusjoner blir drevet i samsvar med lov og forskrifter og ellers drives på forsvarlig måte. I Ot.prp. nr. 61 (1997-98) begrunnet departementet endringen med at særlig den faglige kvaliteten på mange av de private institusjonene som ble benyttet ikke var god nok, og at det derfor var nødvendig å tydeliggjøre fylkeskommunens ansvar ved bruk av disse institusjonene.

Når det gjaldt krav til institusjonene inneholdt barnevernloven § 5-10 en hjemmel for departementet til å gi veiledende retningslinjer om bygninger og utstyr, om bemanning og om de ansattes utdanning m.m. Hjemmelen hadde ikke vært benyttet fram til forvaltningsreformen i 2004. Loven selv inneholdt ingen bestemmelser som stilte kvalitetskrav til barneverninstitusjonene, og den inneholdt heller ingen hjemmel til å stille klare og bindende kvalitetskrav gjennom forskrifter. Det var opp til hver enkelt fylkeskommune å ta stilling til hvilke krav som skal stilles til de institusjonene som ble benyttet.

Noe av det første som det ble tatt tak i etter innføring av forvaltningsreformen av 2004, var at det ble utarbeidet en kvalitetsforskrift for institusjoner (BLD Forskrift nr 1282 av 2003)) og en godkjenningsforskrift for institusjoner (BLD forskrift nr 1283 av 2003). Kvalitetsforskriften ble reviderte i 2008, og en fikk «Forskrift om krav til kvalitet og internkontroll i barneverninstitusjoner» (BLD forskrift nr 580 av 2008).

Denne forskriften stiller for det første krav til den faglige tilnærmingen ved institusjonen. Den enkelte institusjonen skal ha en skriftlig plan for sin virksomhet (§1), den skal ha en definert målgruppe og en formulert målsetting for sin faglige virksomhet. De faglige metodene skal være faglig og etisk forsvarlige, de skal være tilpasset institusjonens målgruppe og målsetting og være forankret i allment anerkjent fagteori (§ 2).

Forskriften presiserer dessuten materielle krav, som blant annet forutsetter tilstrekkelige fellesarealer, lokaler til fritidsaktiviteter og til samvær med familier, til utearealer, tilstrekkelig leke- og fritidsmateriell og det stilles krav til vedlikehold og hygienisk standard (§ 3). Det stilles videre krav til institusjonens lokalisering blant annet i forhold til skole-, fritids- og arbeidsmuligheter og lokalisering i forhold til

offentlig kommunikasjon (§ 4). I tillegg stiller den krav til bemanning og til de ansattes kompetanse og arbeidstid (§ 5). Det stilles også krav til oppbevaring av private eiendeler (§ 6), medisinsk tilsyn og behandling (§ 7), oppbevaring og behandling av personopplysninger (§ 8) og ikke minst krav til medvirkning fra barn og unge som bor på institusjonen (§ 9). Gjennom internkontroll skal institusjonen sikre at kvalitetskravene er oppfylt og at institusjonene holder en forsvarlig standard (forskriftens kapittel 2). Disse kravene fastsetter standarder for hva et institusjonstilbud bør være (Backe-Hansen 2012).

BufEtat (BufEtat 2010 s 44) har i sin rapport om kvalitet i barnevernsinstitusjoner laget følgende modell for hva som bør vektlegges i kvalitetsvurdering og kvalitetsutvikling

... erfaringsbasert praksis	... evidensbasert praksis	... organisatorisk praksis
<p>Erfaring med. ...</p> <ul style="list-style-type: none"> - sosialt arbeid behandling generelt - målgruppen <p>Trening i. ...</p> <ul style="list-style-type: none"> - metoder, håndtering av målgruppen - organisering, koordinering og planlegging - kommunikasjon <p>Basisutdanning, praksis og veiledning.</p> <p>Mål: «Learning by doing»</p>	<p style="text-align: center;">Retningslinjer</p> <p style="text-align: center;">↓</p> <p>Prinsipper og metoder Kunnskap om forskning</p> <p>Mål: Øke kunnskap og teknisk ferdigheter.</p>	<p>Ledelse</p> <p>Beslutningsprosesser</p> <p>Ressurser</p> <ul style="list-style-type: none"> - Inntakskapasitet - Fullføringskapasitet - Selvevaluering <p>Arbeidsforhold og – klima</p> <p>Ressurser og lønnsforhold mm.</p> <p>Mål: Øke den organisatoriske kompetansen.</p>

Denne modellen peker på at kvalitet krever fokus på både erfaringsbasert praksis, forskningsbasert praksis og organisatorisk praksis. Kvalitetskriterier må stille krav om hvordan institusjonen ivaretar disse områdene.

Det som kanskje ikke kommer tydelig nok fram i denne modellen er brukermedvirkning som er nedfelt i § 9 i «Kvalitetsforskriften» av 2008 (Forskrift om krav til kvalitet og internkontroll i barneverninstitusjoner. BLD forskrift nr 580 av 2008): «*Beboerne skal sikres deltagelse og innflytelse i saker som gjelder institusjonens daglige rutiner og gjøremål, felles fritidsaktiviteter og lignende*». Fokus på at barn og unge skal ha mulighet til faktisk deltagelse og innflytelse på og i eget liv har fått økt oppmerksomhet

i de siste 20 årene (Tjelflaat og Ulset 2007). Barnekonvensjonens artikkel 12 omhandler barn og unges rett til å sin mening og bli hørt har vært viktig i denne sammenhengen. Denne utviklingen har fått konsekvenser for barn og unge i institusjon sin mulighet til faktisk innflytelse på de beslutninger eller sammenhenger hvor medvirkning er aktuelt. Barn og unge er gjort til aktører i eget liv. Perspektivet barn – og unge som aktører i eget liv har blitt meget sentralt.

Mona Sandbæk (Sandbæk 2004) advarer mot å bruke aktørbegrepet for ensidig om barn og unge. Hun mener det er viktig å «legge til grunn en aktørforståelse som ikke bare framstiller barn selvstendig og uavhengige, men som tar hensyn til at barn også trenger avhengighet og omsorg» (s 106). Retten til omsorg og beskyttelse skal stå sterkt ovenfor barn og unge i institusjon. Kan retten til medbestemmelse og retten til beskyttelse komme i konflikt med hverandre? Hvilke «kvalifiseringskrav» f.eks. i form av alder og modenhet skal stilles til barn og den unge? Hvordan skal medbestemmelse sikres der institusjonen representerer et kunstig miljø hvor barn og unge må tilpasse seg forhåndsdefinerte strukturer og en kultur som kan være i sterk kontrast til deres egne preferanser?

Monica Alvestad Reime (Reime 2018) diskuterer i sin dr.gr. avhandling de profesjonelles forståelse av barnet, dets behov og status under plassering i barnevernsinstitusjon. Hennes diskusjon kan også bidra til å belyse teamet brukermedvirkning og rettssikkerhet. Gjennom intervju med ansatt på barnevernsinstitusjoner, får hun fram forholdet mellom den mening ansatte tilskriver barnet og dets behov, og den betydning dette får for ansattes rettighetspraksiser. Det pekes på to konkurrerende diskurser om barnet: Diskursen om «Det uansvarlige barnet/Det sårbare barnet» og diskursen om «Det kompetente barnet». Diskursen om barnet som uansvarlig og sårbart stod fram som den mest dominerende diskursen. Barnet forstås som i risiko, umodent og inkompetent. Dette nødvendiggjør en praksis der omsorg, beskyttelse og autoritetsutøvelse er sentrale elementer, og det åpnes for rutiner, kontroll og inngrep som utfordrer barnets rettigheter blant annet knyttet til medvirkning i egen behandling.

Reime (Opcit) peker på at diskursen om det kompetente barne har flest fellestrekk med det som beskrives som rettighetsdiskursen. Denne diskursen åpner for ansvarliggjøring og tillit til barnets kompetanse og rasjonalitet. Barnet forstås som i større grad i stand til å forvalte egne interesser.

Reime (Opcit) konkluderer med at ansatte sin forståelse av barnet og dets behov er en viktig kilde til forstå variasjoner i rettighetspraksis, og at barnets rett til både beskyttelse og medvirkning kan være vanskelig å forene i en barnevernsinstitusjon.

Det er i dette farvannet institusjonspersonalet skal håndtere brukermedvirkning og medbestemmelse i hverdagslivets ulike situasjoner. Slettebø, Oterholm og Stavrum

(2010) har gjort en undersøkelse av brukermedvirkning i det statlige barnevernet. De finner at institusjonene kommer relativt godt ut når det gjelder brukermedvirkning. Institusjonslederne (informantene) vektlegger den institusjonelle heldøgns setting, hvor beboere og personalet daglig har et felles liv med mange ulike møtepunkt, som et gode når det gjelder å gi medbestemmelse, medvirkning etc. Også i «Institusjonsplassering – siste utvei» (Bache-Hansen 2012) pekes det på to forhold vedr. medvirkning som vil kunne øke kvaliteten på institusjonslivet. For det første er det nødvendig å involvere barn og unge på institusjoner i langt større grad og på andre og mer reflekterte måter enn det som ser ut til å skje i dag. For det andre er det nødvendig å arbeide mye mer aktivt med de muligheter at det nettopp er barne- og ungdomsgruppa som får stor betydning for beboerne. Barn –og ungdomsgruppen må ses på som en reell ressurs.

Tilsyn.

Før Lov om barneverntjenester av 1992 kom, var tilsyn av barnevernsinstitusjoner regulert i Lov om barnevern av 1953. Dette tilsynet ble nærmere beskrevet i Rundskriv nr 6 av 1954 til barnevernsloven (Sosialdepartementets rundskriv nr 6 til barnevernsloven).¹⁵³ I henhold til § barnevernsloven av 1953 var det barnevernsnemnda i den kommunen der institusjonen lå, som hadde hovedansvaret for tilsynet. Unntaket fra dette kunne bare forekomme for kommunale institusjoner. Disse skulle alltid stå under tilsyn av den kommunen som eide institusjonen. I barnevernslovens av 1953 kap II, var det bestemmelser om at i tillegg til det kommunale tilsynet skulle det føres tilsyn av sosialdepartementet. Dette tilsynet ble kalt overtilsyn, og var lagt til fylkesmannen som departementets forlengede arm. Fylkesmannen skulle besøke institusjonene en gang pr år og påse at barnevernsinstitusjonene i fylket ble drevet i henhold til lov og forskrift.

Det har skjedd omfattende endringer i tilsynsordningen i perioden 1992 - 2019¹⁵⁴.

Lov om bv.tj av 1992, §§ 5 -7 og 5- 8 hjemler fylkesmannens tilsyn med barnevernsinstitusjoner. Ofstad og Skar (1994) skriver at etter den nye barnevernsloven får fylkesmannen større ansvar som tilsynsmyndighet for barnevernsinstitusjoner enn etter loven av 1953. Videre sier Ofstad og Skar (1994) at Departementet i forarbeidene til loven av 1992 har lagt til grunn at loven innebærer en presisering og utvidelse av fylkesmannens tilsynsplikt og forutsetter at fylkesmannen skal utøve et mer aktivt tilsyn med barnevernsinstitusjoner i fylket, også de private institusjonene som det offentlige benytter.

Departementet kom den 9. februar 1993 med «Forskrift om tilsyn i barnevernsinstitusjoner for omsorg og behandling». I forskriften § 2 var formålsbestemmelsen slik formulert:

¹⁵³ Viser også til depts Rundskriv nr I – 16/1984 «Om lovbestemmelser, forskrifter og retningslinjer for fylkeskommunens ansvar innen barnevernet og for barnevernsinstitusjoner». Det som angikk tilsyn i dette rundskrivet, endret i hovedsak ikke den tilsynsordning som beskrives i rundskrivet fra 1954.

¹⁵⁴ NOU 2004:23 «Barnehjem og spesialskoler under lupen» og granskinger av barnevernsinstitusjoner (se kap 7 Gransking) har påvirket at det har skjedd endringer i tilsyn med barnevernsinstitusjoner.

«Tilsynet skal ha til formål å påse at lover og regelverk blir fulgt, og at barna får forsvarlig omsorg og behandling i institusjonen. Videre skal tilsynet påse at barna blir behandlet hensynsfullt og med respekt for den enkeltes integritet. Tilsynsmyndigheten skal ha sin oppmerksomhet rettet mot alle forhold som har betydning for barnas utvikling, trivsel, velferd og rettssikkerhet.»

Fylkesmannen skulle føre tilsyn med institusjonene minst fire ganger pr. år, og minst åtte ganger pr. år i institusjoner som tok imot atferdsvanskelige ungdom.

I offentlige dokumenter, for den tidsperioden som omtales i dette kap, fremheves tilsynsordningen med barnevernsinstitusjoner som meget viktig. Det reises spørsmål om tilsynet fungerer etter hensikten. Både Befringutvalgets utredning (NOU 2000:12), St.meld. nr. 40 (2001–2002) og Riksrevisjonens rapport fra 2002 viser at fylkesmennene av ressurs hensyn ikke hadde kapasitet til å gjennomføre det lovpålagte tilsynet med barnevernsinstitusjonene. Befringutvalget (NOU 2000:12) påpeker at lovpålagt tilsyn i liten grad er fulgt opp av myndighetene og fremhever at (s183): *«Det er (...) svært betenkelig at praksis ikke samsvarer med de teoretiske garantier ...»*. Et av argumentene som Befringutvalget viste til, var at antall lovpålagte tilsynsbesøk var for lavt i forhold til formålet. Riksrevisjonen kartla dette nærmere i sin rapport fra 2002–2003 (Riksrevisjon Dokument nr. 3:10 (2002-2003)), og viste til at de fleste fylkesmennene hadde problemer med å følge opp det lovfestede antallet institusjonstilsyn, samt at en del bare har fått gjennomført anmeldte tilsyn. Dette skyldtes at antallet institusjoner hadde økt uten tilpasning av antall stillinger hos fylkesmannen, samt at institusjonene lå geografisk spredt. Det fram går videre at fylkesmennene prøver å få til individuelle samtaler med barna ved institusjonstilsyn, men at disse gjerne er på skolen når institusjonsbesøkene gjennomføres (Riksrevisjon Dokument nr. 3:10 (2002-2003)). Rapporten viser dessuten at fylkesmennene savner nærmere veiledning om hva tilsynet skal fokusere på, og fremhever i denne sammenheng at det er mange tolkningsmuligheter når det gjelder hvilken kvalitetsstandard institusjonene bør holde. Riksrevisjonen understreket imidlertid at alle tilsynsobjektene fikk tilsyn, det var altså antallet man ikke klarte å følge opp. Disse svakhetene ved tilsynsordningen var en viktig bakgrunn for at arbeidet med å utvikle ny tilsynsmetodikk ble intensivert. Det ble satt ned en arbeidsgruppe som skulle se nærmere på ulike måter å forbedre og modernisere tilsynet og oppnå mer lik praksis i fylkesmannens tilsynsvirksomhet (Backe-Hansen 2012). Denne arbeids -gruppen leverte sin rapport i 2002. Arbeidsgruppen foreslo at en innførte systemrevisjon¹⁵⁵.

Systemrevisjon ble vurdert som en som ny og viktig metodisk måte å føre tilsyn med barnevernsinstitusjonene på. System -revisjon ville sette fokus på systemet som igjen er en viktig forutsetning for å sikre kvaliteten på tjenestene. Samtidig understreket

¹⁵⁵ Systemrevisjon skal blant annet undersøke om institusjonen oppfyller de krav som bestemmelser setter til kvalitet og internkontroll. Se punktet i kap 10 om «Kvalitet og godkjenning». Se også Nordstoga og Støkken (2009) s 59 ff.)

arbeidsgruppen individtilsynets¹⁵⁶ selvstendige funksjon som en rettssikkerhets -garanti for barn og unge på institusjon. Disse føringene la noe av grunnlaget for innholdet i BLD sin forskrift «FOR 2003 – 12 -11 nr 1564: Forskrift om tilsyn med barn i barnevernsinstitusjoner og behandling». Denne forskriften trådte i kraft samtidig med at forvaltningsreformen ble innført 1. 1. 2004.

Forvaltningsreformen av 2004 medførte ikke vesentlige endringer i fylkesmennenes institusjons tilsyn. Men den nye tilsyns - forskriften innskjerpet fylkesmannens rolle og vektla både det individorientert og det systemorienterte tilsynet. Et spørsmål som ble reist om Fylkesmannens tilsynsrolle i forbindelse med innføring av forvaltningsreformen var om overføring av oppgaver fra det fylkeskommunale barnevernet til staten kunne føre til konflikter mellom statens rolle som sektorpolitisk virksomhet, institusjonseier og tilsynsmyndighet, og om dette kunne svekke Fylkesmannens troverdighet som tilsynsmyndighet. Altså at staten ved Fylkesmannen/Statens barnevern, ble sittende på begge sider av bordet. Flere instanser påpekte denne risikoen. Under henvisning til fylkesmannens selvstendige rolle i forhold til den øvrige statsforvaltningen, og bred kompetanse på rettssikkerhetsspørsmål og faglig kompetanse, mente departementet at dette ikke ville bli noe problem. Arbeidet med å utvikle tilsynet fortsatte fra 2004¹⁵⁷. Det ble satt i verk systematiske opplæringstiltak i systemrevisjon, det ble utviklet felles rutiner og informasjon overfor fylkesmennene. Det ble også utviklet en tilsyns mal for individrettet tilsyn. I tillegg videreførtes tilsynsforumet for fylkesmennene som ledd i arbeidet for et mer samordnet tilsyn, samt gjensidig heving av kompetanse gjennom erfaringsutveksling. BLD arbeidet i tillegg med et nytt opplæringsprogram for fylkesmennene om samtaler med barn på barneverninstitusjoner. I statsbudsjettet for 2009 understreket departementet at fylkesmennene må prioritere å snakke med barna (St.prp. nr. 1 (2008–2009)).

Fra 2010 skjedde en viktig administrativ endring. Helsetilsynet overtok det faglig overordnede ansvaret for tilsynet med sikte på å styrke den helhetlige tilnærmingen. Statsråd Lysbakken omtaler dette i en kronikk i VG 18. desember 2009, og statsråden sier at dette styrker kontrollen av tilbudet til barn som er under offentlig omsorg ved at det blir bedre muligheter for å se tjenestene i sammenheng og dermed bidra til et mer helhetlig tilbud. Ansvaret for å utføre selve tilsynet ligger imidlertid fortsatt hos fylkesmennene. Mye tyder på at man har lyktes med å forbedre tilsynet, men at det fortsatt er viktige forbedringspunkter. I Prop. 1 S (2010-2011) står det at lovpålagt tilsyn ble gjennomført i 95 prosent av tilfellene. Det fremgår imidlertid at fylkesmennene i ulike grad har fulgt opp krav om systemrevisjon i institusjonene. Fylkesmannsrapportene tyder også på at en rekke saker som burde vært gjort gjenstand

¹⁵⁶ Individtilsynet skal ha fokus på det enkelte barns forhold under institusjonsoppholdet. Se punktet i kap 10 om rettssikkerhet. Se også Nordstoga og Støkken (2009) s 59 ff.)

¹⁵⁷ Innføring av Statens Barnevern/Forvaltningsreformen.

for nærmere undersøkelser fra barnevernets side, ikke blir fulgt opp (Backe- Hansen 2012).¹⁵⁸

I Helsetilsynets rapport fra tilsyn i 2018¹⁵⁹ (Helsetilsynet, Tilsynsmelding 2018) oppsummeres tilsynet av institusjoner slik:

- Når det gjelder bemanning har det sviktet både når det gjelder å skape stabilitet og trygghet for barnet og i arbeidet med bruk av tvang. Det er svikt i opplæring og veiledning av ansatte.
- Noen institusjoner, særlig de med barn med atferdsproblemer, rusproblemer og psykiske problemer, har beskrevet særlige behandlingsmodeller som sentrale. Det avdekkes at de ansatte ikke har fått opplæring i nevnte modeller.
- Rutiner og praksis for hvor og hvordan de ansatte dokumenterer og oppdaterer seg om det enkelte barns situasjon er uklare og praktiseres ulikt.
- Husregler gikk utover det som tillates i sentrale lover og regler.
- Barna rapporterer at de blir redde når de selv eller andre blir utsatt for tvang, og at det er for få ansatte til å håndtere tvangssituasjoner. I arbeid med bruk av tvang er det særlig utbredt at det manglet rutiner, eller at de ikke er kjent eller blir fulgt.
- I tilsynsrapportene fra institusjoner uten svikt beskrives det at ledelsen og ansatte har en tett oppfølging av barna, felles faglig plattform, tydelige rammer og forutsigbare grenser. Personalet har gode systemer for å melde, rette og lære av feil og mangler.

Totalt avdekket tilsynet lovbrudd og/eller behov for forbedringer i 45 av 60 undersøkte institusjoner.^{160 161}

Helsetilsynet pålegger institusjoner med svikt å lage en plan for hvordan de skal rette på forholdene. De må vise fylkesmannen at tiltakene har virket og at praksis nå er i henhold til lovverket.

Rettsikkerhet.

Viktig element i det som står foran, om kvalitet, brukervedvirkning og tilsyn, er rettsikkerhet. Med rettsikkerhet tenkes det, under denne overskriften; særlig på vern

¹⁵⁸ I en pressemelding fra BLD av 08.11.2013 opplyser statsråd Horne at tilsynet med barn under barnevernets omsorg skal styrkes med 30 mill. kroner i 2014.

¹⁵⁹ I 2018 gjennomførte fylkesmennene 838 tilsyn med bv.inst.

¹⁶⁰ Dagbladet har i en serie oppslag vinteren 2019 satt søkelys på barnevernsinstitusjoner, og avdekket «Sjokkfunn om bv. institusjoner». Se bl.a Dagbladet av 09.02. 2019. Se også Dagbladets kronikk av 12.02.2019 hvor førstelektor Ole Greger Lillevik, UIT, kritiserer Dagbladets framstilling, og han sier at dette er stigmatisering av barn og unge som bor på institusjon og en krenkelse av alle ansatte.

¹⁶¹ I en rapport for 2019 fra Fylkesmannen i Oslo og Viken, går det fram at det i 2019 ble gjennomført 183 tilsyn med barnevernsinstitusjonene i Oslo og Viken. Men det skulle, etter lovbestemmelser, vært gjennomført 363 tilsyn. Fylkesmannen erkjenner i rapporten at manglende tilsyn fra deres side truer rettsikkerheten til noen av barna. Avdelingsdir hos FM Oslo og Viken, Bente Rygg, peker på mangelen på ansatte som en del av forklaringen. (Fylkesmannen Oslo og Viken 2020)

mot integritetskrenkelser i form av vold og andre overgrep (materiell rettssikkerhet). En annen side av rettssikkerhetsbegrepet er kravet om rettsriktige avgjørelser, altså at de avgjørelser som myndighetene treffer, skal være i samsvar med loven (formell rettssikkerhet) (NOU 2004:23). De siste 20 årene har rettssikkerhetsspørsmål har vært tillagt stor vekt innen institusjonsomsorgen for barn og unge. Forhold knyttet til rettssikkerhet i barnevernsinstitusjoner skjøt ekstra fart fra siste halv del av 1990 – tallet da en begynte å få opprulling av omsorgssvikt og overgrepssaker fra flere ti-år tilbake.¹⁶² Derfor var bedring av rettssikkerheten et sentralt tema i forbindelse med forvaltningsreformen av 2004. Ivaretagelse av rettssikkerhet er et meget viktig både i forhold til kvalitetsvurderinger, medvirkning og tilsyn. En meget viktig grunn til at rettssikkerhet tillegges stor vekt i barnevernsinstitusjoner er at barnevernsloven åpner for bruk av tvang i forbindelse med institusjonsopphold på noen konkrete områder og sammenhenger. Bestemmelser om adgangen til bruk av tvang og andre kontrollmidler er hjemlet i barnevernloven § 5 -9. Bestemmelsen i § 5 -9 er nærmere regulert i «Forskrift vedr rettigheter og bruk av tvang under opphold i barneverninstitusjoner» av 15.11.2011¹⁶³ og retningslinjer til forskriften i rundskriv Q-19/2012. Det presiseres i rundskrivets utdyping av forskriften § 1 Formål, at departementet ønsker å synliggjøre barns rettigheter etter barnekonvensjonen også i rettighetsforskriften. Hensynet til barnets beste er derfor tatt inn i formåls- bestemmelsen. FNs barnekonvensjon er inkorporert i menneskerettsloven og gjelder som norsk lov.

Det påpekes i rundskriv Q-19/2012 at barn og unge i institusjon har rett til å si sin mening og bli hørt. Beboernes medvirkning skal sikres ved at de informeres om og får delta i beslutningsprosesser som angår planer og beslutninger som har innvirkning på deres liv. Tjelflaat og Ulset (2007) drøfter barns medvirkning, selvbestemmelse og innflytelse i barneverninstitusjoner og peker på at en forutsetning for medvirkning er en forståelse av barnet som aktør og ikke som passiv mottaker.

Forskriften kap 4 gir særlige regler for rettigheter og tvang etter «atferdsparagrafene» § 4 -24 og § 4 – 26. For barn og unge plasser på institusjon etter disse §§ kan det fattes vedtak om:

- Begrensninger i adgangen til å bevege seg innfor og utenfor institusjonens område.
- Begrensninger i besøk i institusjonen.
- Begrensninger i bruk av elektroniske kommunikasjonsmidler.
- Adgang til rusmiddeltesting.

Det stilles krav til saksbehandling og vedtak for gjennomføring av nevnte tiltak.

¹⁶² Nesten alle tidligere kapitler i denne boka dokumenterer dette.

¹⁶³ Erstatte forskrift av 12.12.2002 om rettigheter og bruk av tvang under opphold i barneverninstitusjon.

Avslutning godkjenning, kvalitet, brukervedvirkning, rettsikkerhet og tilsyn.

Som jeg har presisert innledningsvis i dette kap og fotnoter, disse henger disse områdene tett sammen med lovgivingsutvikling og kunnskapsutvikling. De ulike beskrevne områdene er på samme tid vevd inn i hverandre. Om ikke det nok, så er disse områdene under endring og utvikling gjennom forslag til ny lovgivning. Min anbefaling til de som ønsker å gå grundigere inn i hva som skjer på dette felte er å lese barne- og likestillingsdepartementet høringsnotat pr 4. april 2019, til forslag til ny barnevernslov, side 198 – 220.

Privatisering og konkurranseutsetting.¹⁶⁴

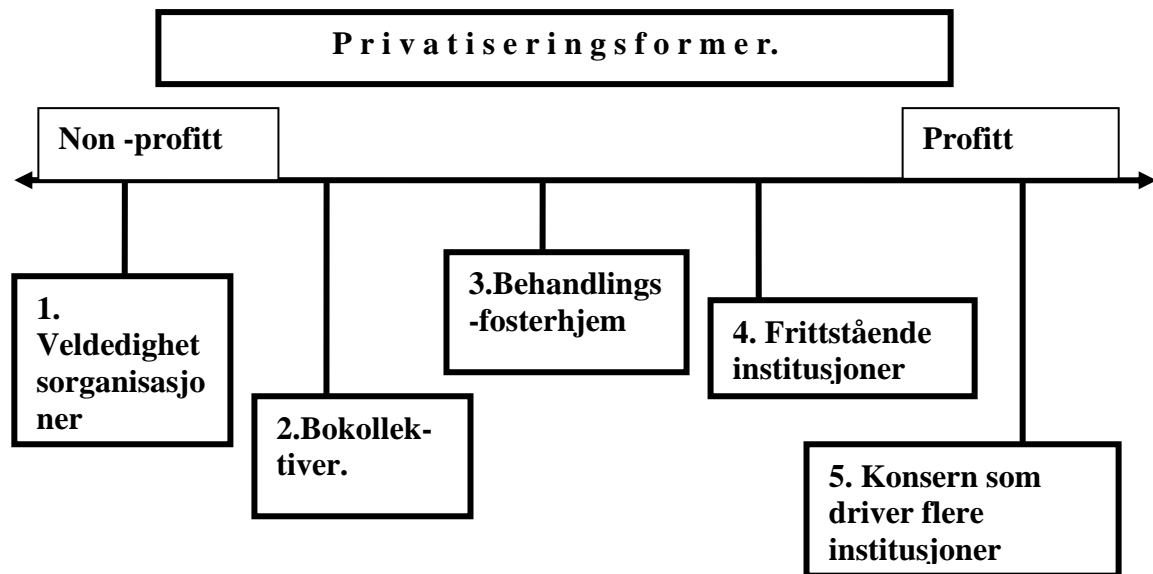
Privatisering.

Siste halvdel av 1900-tallet er sentral i framveksten av velferdsstaten. Staten engasjerte seg i stadig flere deler av innbyggernes liv. Utviklingen de siste 20 årene har delvis tatt en annen retning. Vi har fått et økende innslag av markedstenkning og privat engasjement innenfor gjennomføring av velferdsoppgaver. Privat engasjement og drift av ulike barnevernsinstitusjoner er ikke noe nytt. I et historisk perspektiv ser en at private aktører har vært på banen svært lenge (Hagen 2001). I kap 4, Spesialscoleperioden, omtales flere institusjoner av privat karakter, blant andre Rostad Ungdomsheim. I 1985 var 40% av barnehjennene, ca 25% av ungdomshjennene og vel 60% av andre institusjoner inne barne- og ungdomsvernet drevet av private organisasjoner (Støkken og Nylehn 2003).

Nordstoga og Støkken (2009) skriver at siste del av 1980-tallet var situasjonen for private aktører nærmest preget av et ”frislepp” og av en markedsliberalistisk politikk. Det ble sagt at det var lettere å starte en barnevernsinstitusjon enn ei pølsebu. Da Lov om barneverntjenester av 1992 ble vedtatt, var det et positivt klima for privatisering (Støkken og Nyhlen 2003). Det ble i den nye barnevernsloven ikke lagt inn krav om godkjenning av private barnevernsinstitusjoner.

Bengtsson og Jacobsen (2010) skriver også at i siste halvdel av 1980 – tallet fikk private aktører stadig større plass i forhold til institusjonstilbud til ungdom. Vi fikk ikke bare flere institusjoner drevet av private, men vi fikk også en annen type private aktører. Ifølge Bengtsson og Jacobsen (2010) kan privatiseringsformene kan framstilles slik

¹⁶⁴ Privatisering og konkurranseutsetting henger tett sammen. Disse to områdene er her presenter under hver sin overskrifter, men bør sees i sammenheng.

(Bengtsson og Jacobsen 2010, s 260)

I den ene enden (nummer 1) har vi de institusjoner som er opprettet og drevet av veldedige organisasjoner og foreninger. Disse er i hovedsak tuftet på ideologisk og idealistisk grunnlag og ofte organisert som nonprofittstiftelser¹⁶⁵. Det offentlige dekker kostnaden ved plassering av barn, men institusjonen skal ikke drive forretning eller generere overskudd. Institusjoner drevet av veldedige organisasjoner har en svært lang historie.

I figurens nr 2, 3 og 4 finner vi institusjoner som er på private hender, altså eid og drevet av private aktører. Det er her tale om mindre enheter hvor det drives en form for forretningsvirksomhet. Det var det denne formen for privatisering av institusjonsdrift som vokste fram på 1980 og 1990 – tallet¹⁶⁶.

Lengst til høyre på aksene (nummer 5) finner vi institusjoner som eies av større konserner som driver stordrift på barnevernsområdet¹⁶⁷. Disse har særlig dukket opp det siste 10-året.

Bengtsson og Jacobsen (2010) peker på noen helt avgjørende ulikheter mellom konsernmodellen og de andre modellene:

- Driftsideen hviler på en bedriftsøkonomisk tankegang.
- Eierne flyttes vekk fra institusjonene og plasseres i en sentral ledelse.
- Ledelsens fokus er ikke primært beboerne på institusjonen men på konsernets inntjening, utvikling og vekst.

¹⁶⁵ Eksempel: Frelsesarmeens barnehjem.

¹⁶⁶ Eksempel: Ritellet barnevernsinstitusjon i Bjugn kommune.

¹⁶⁷ Eksempel: Aleris – konsernet.

Ett eksempel private konserner i barnevernmarkedet, har vært Aleris som eides av den svenske Wallenbergfamilien. Aleris Ungplans hovedkontor i Oslo omsatte årlig for ca 750 millioner i barnevernstiltak (Aftenposten 3. november 2014). VG skriver 4. jan. 2019 at Aleris¹⁶⁸ har blitt kjøpt opp av det svenske konsernet Ambea. Ambeas morselskap i Sverige kontrolleres av Actor Holding og Actor S.C.A. Sistnevnte er registrert i Luxemburg og eies av det amerikanske oppkjøpsfondet KKR og risikofondet Triton Partners. Andre eksempler på investeringsgrupper som er inne på barnevernsmarkedet er det britiske oppkjøpsfondet Argan Capital, konsernet Aberia Healthcare og det svenske foretaket Team Olivia AB.¹⁶⁹

Hvordan kan vi forstå dette? Haugsgjerd (2019) skriver at det i dag finnes en enorm mengde kapital som er på leting etter steder å investere, for å tjene mer penger. Multinasjonale investeringsselskap har funnet et stort ekspansjonsområde innenfor i «rike» velferdsstater sin offentlige sektor, blant annet helse, barnevern og annen velferd. Investeringer innenfor disse områdene gir meget høy avkastning og profitt

Fra Bufetats årsrapport for 2018 kjøpte Bufetat institusjonsplasser for ca 1,8 milliarder fra private barnevernsleverandører (Bufetats årsrapport 2018). Døgnprisen for barn med meget kompleks problematikk kan ligge på 20 tusen kroner til 25 tusen kroner pr døgn.¹⁷⁰ Private leverandører står for ca 50 prosent av samlet institusjonsdrift (Bufetat årsrapport 2018).

En oppfatning i barnevernsfeltet, som det ikke har vært stor uenighet om, er at oppkomsten av private institusjoner har ført til et mer variert institusjonstilbud og at private institusjoner har evnet å ta imot, og lage gode tilpassete opplegg for barn og unge med alvorlige atferdsvansker (NOU 2016: 16).

Konkurransen-utsetting.

Tidligere i dette kapitlet er forvaltningsreformen i barnevernet omtalt. Denne reformen som ble iverksatt fra 2004, medførte mange endringer. En av disse var et krav om utlysning og konkurranse når staten skulle kjøpe plasser i privat institusjoner (Nordstoga og Støkken 2009). Nordstoga og Støkken(Op.cit) er i tvil om dette skal forstås som en konsekvens av reformen, eller om det først og fremst var et sammenfall i tid mellom barnevernsreformen og at virkeområdet for lov om offentlige anskaffelser

¹⁶⁸ Aleris har skiftet navn til Stendi.

¹⁶⁹ I 2016 kjøpte selskapene Humana, Unicare og Team Olivia en rekke mindre barnevernselskaper. Barneminister Solveig Horne uttaler at hun ikke ser det som et problem at kommersielle tjener penger på å levere tjenester som det offentlige har behov for. Fontene 2 2016. Se også VG 7.9.17: «Fra lærer til barnevernsmillionær» og Dagsavisen 7.9.17: «Velferdsprofitører tar ikke utbytte – det er utallige andre måter å hente ut profitt på».

¹⁷⁰ En del av dette er enetiltak. Bufetat betalt i 2018 650 millioner til private aktører som selger enetiltak. VG 02.oktober 2019. Bufdirs direktør Mari Tromald blir i samme artikkel forelagt disse tallene, hun avkrefter de ikke.

også ble omfattet av kjøp av plasser i private institusjoner. En viktig målsetting med forvaltningsreformen i barnevernet var å få bedre økonomisk styring, blant annet med utgiftene til institusjonsplasser. Ett av virkemidlene for å nå denne målsettingen var økt utnyttelse av statlige plasser, men når statlige plasser ikke kunne fylle behovet skulle det benyttes konkurranse ved kjøp av private institusjonsplasser. I statsbudsjettet for 2005 (St. prop.nr 1 2004-2005) ble det presisert at kjøp av plasser i private barnevernsinstitusjoner var underlagt Lov om offentlige anskaffelser og at Bufetat skulle forholde seg til dette. I statsbudsjettet var dette formulert som et resultatmål og omtalt som ”systematisering og anskaffelse av privat institusjonsplasser” under delmålet ”God faglig og økonomisk styring av barnevernet”.

I Bufetat sine regioner ble påbudet om anskaffelse av private institusjonsplasser ikke helt bifalt. Fra Nordstoga og Støkkens intervjuer med sentrale personer ved Bufetats regionskontor årsskiftet 2004/2005, går det fram at (Nordstoga og Støkken 2009 s 79): ”*Tanken om konkurranseutsetting var ikke noe som gjennomsyret de statlige regionskontorene på det tidspunktet, og for flere tok det litt tid før de satte i gang*”.

I august 2007 benyttet staten 507 plasser i private institusjoner, av disse var ca halvparten kjøpt gjennom konkurranse¹⁷¹ (Riksrevisjonen Dokument nr 3:6 2007 – 2008).¹⁷²

Det har vært delte meninger om barnevernet var pliktig til å følge regelverket om for offentlige anskaffelser. Professor i juss, Hans Petter Graver, skrev i Aftenposten.no 9.12.2007, at: ”Barnevernet ikke er et marked i EØS-avtalens forstand, på linje med private tjenester i helsevesenet og eldreomsorgen. Barnevernet er endel av den statlige myndighetsutøvelse, og staten har ingen konkurrenter som kjøper barnevernstjenester”. Graver mente at det var en politisk avgjørelse når regjeringen la ut slike tjenester på anbud. Barne – og likstillingsdepartementet og Riksrevisjon holdt fast på at kjøp av denne type tjenester skulle skje ved konkurranse (Nordstoga og Støkken 2009).

Det har etter hvert blitt klargjort at Bufdir og Bufetats anskaffelser av institusjonsplasser er omfattet av unntaket om «utøvelse av offentlig myndighet som er unntatt EØS-avtalen etter artikkel 39, jf. Artikkel 32» (Rapport osloeconomics 2020.) Dette medfører at innkjøpene av institusjonsplasser ikke må gjennomføres etter anskaffelsesregelverket (Opcit).

¹⁷¹ KOFA (Klagenemda for offentlige anskaffelser) har behandlet flere klager fra private institusjonseiere som har fått avslag på sin søknad. KOFA har i august 2011 tatt stilling til at Bufetat kan kjøpe enkeltplasser uten kunngjøring og konkurranse.

¹⁷² I Bache-Hansen (2012) henvises det til en undersøkelse blant fagteamansatte i Bufetat hvor det kan virke som det er relativt små forskjeller mellom offentlige og private institusjoner når det gjelder kvalitet.

I perioden 2004 til 2009 var kjøp av private plasser delegert til den enkelte barnevernregion. Etter mye debatt i ulike fora med overskrifter som ” Barn settes ut på anbud” og ” Private tar ut millioner i overskudd av drift av barnevernsinstitusjoner” og påvisning av ulik praksis mellom regionene, bestemt Barne- og likestillingsdepartementet (BLD) tidlig i 2008 at ideelle organisasjoner¹⁷³ skulle foretrekkes framfor rent kommersielle aktører, og at alle innkjøp av plasser skulle sentraliseres i Bufdir.

I BLD sitt tildelingsbrev til Bufdir av 8.2.2013 (BLD 2013), blir det gjentatt at ved kjøp av private plasser i barnevernsinstitusjoner skal ideelle aktører prioriteres framfor andre aktører. BLD skriver videre til Bufdir at ved inngåelse av nye avtaler med ideelle leverandører av barnverntjenester skal tidsavgrensede kontrakter (anbud) erstattes av langsiktige avtaler med mulighet for oppsigelse. Konkurransesprinsippet er ikke avskaffet. BLD forutsetter at det på vanlig måte skal foregå en prekvalifisering etterfulgt av konkurranse med forhandlinger. Dette for å sikre et best mulig faglig og økonomiske tilbud fra tjenesteleverandøren. Nå det gjelder tjenester som ytes av privat aktører (både ideelle og kommersielle), skal disse (tjenestene) tilfredsstillende de samme krav til innhold, kvalitet og kompetanse som de tjenester Bufetat utfører selv.

I Klassekampen 16. februar 2013 kommenterer barne-, likestillings – og inkluderingsminister Inga Marte Thorkildsen BLD dette pålegg til Bufdir. Statsråden begrunner pålegget om å legge til rette for å inngå langsiktige avtaler med ideelle organisasjoner med at dette vil skape forutsigbarhet for beboerne. Videre uttaler statsråden (op.cit) at det offentlige vil samarbeide med ideelle aktører som har jobba på dette feltet i mange tiår og har mye kompetanse, kunnskap og et glødende engasjement. Statsråden avviser ikke de rent kommersielle aktørene. Hun sier at disse aktørene gir et viktig bidrag til sektoren gjennom at det ofte tilbyr spesialiserte tilbud som det offentlige ikke har.

På nettsiden til tidsskriftet Fontene, (<http://www.fontene.no/nyheter/article6502711.ece?service=print>. Lest 18.2.2013) uttaler Erik Sandøy seg om føringer i BLD sitt tildelingsbrev. Erik Sandøy er administrerende direktør for en av de største kommersielle aktørene, Aleris Ungplan og leder for arbeidsutvalget for barnevern i NHO. Sandøy sier til Fontene at han er vel kjent med at sittende regjering foretrekker ideelle organisasjoner, men at dette er veldig urettferdig og at taperne er barna i barnevernet. Dette handler om politikk og ideologi og ikke om hva som er et faglig godt institusjonstilbud til barn, sier Sandøy.

Bruk og fordeling av plasseringer etter bvl. §§ 4 – 24 og 4 – 26 i årene 2014, 2015 og 2016 går fram av følgende tabell (Kate Iren Hansson e-post av 16.2.2017 fra

¹⁷³ Eksempel på ideelle aktører i institusjonsbarnevernet er: Norske Kvinners Sanitetsforening og Frelsesarmeen. Viser til Sindre Fotlands master oppgave: Ideelle aktører i Barnevernet: leverandører, samarbeidspartnere – eller begge deler? (Fotland 2013)

Nasjonalt inntaksteam (NIT):

År	Totalt	Statlige	Private	herav ideelle
2014	309	127	182	94
2015	251	115	136	73
2016	240	111	129	74

Dersom en tar med den totale plasseringer i institusjon etter alle §§ i barnevernloven, blir antallet plasserte barn i private institusjoner langt høyere.

I Dagsavisen av 01.02.2019, står det følgende om ideelle/frivillige institusjonsdrivere og den nye regjeringens plattform:¹⁷⁴

«I fjor sloss KrF – nestleder Olaug Bollestad de frivillige organisasjonenes kamp i Stortinget. Sammen med opposisjonen fikk hun flertall for å prioritere ideelle – altså frivillige ikke-kommersielle- aktører i norsk barnevern. I mai 2018 vedtok Stortinget: Stortinget ber regjeringen sikre langsiktige og løpende avtaler med ideelle tilbydere av institusjonsplasser som fører til at andelen ideelle øker til 40 pst innen 2025, samtidig som den offentlige andelen institusjonsplasser ikke reduseres. Men i regjeringens plattformen, der Høyre, Venstre, Frp og KrF har blitt enige om politikken fram til neste valg, har det siste poenget forsvunnet. Det står ingen ting om at offentlige tilbydere ikke skal reduseres. Der betyr en åpning for økt andel kommersielle aktører».

Det står igjen å se om Dagsavisens spådom av 01.02.2019 går i oppfyllelse.

I Granavolden – plattformen¹⁷⁵ av 17.01.2019 står det (s 20): «Regjeringen vil gi kommunene rett til fritt å velge barnevernstiltak, etter en vurdering av kvalitet, pris og hva som gir best hjelp til barnet, uavhengig av hvem som leverer tiltaket.»

I Klassekampen av fredag, 6. september 2019 lover oppvekstbyråd i Oslo, Inga Marte Torkildsen, at alle kommersielle skal ut av Oslos barnevern innen 2021. Kommersielle selskaper står i dag for ca en tredjedel av barnevernstilbudet i Oslo. Oppvekstbyråden vil at kun kommunen og ideelle skal få drive barneverntjenester fra og med 2021. Inga Marte Torkildsen håper Oslo kan gå foran som et eksempel for hele landet.

Det står også her igjen å se om oppvekstbyråd i Oslo, Inga Marte Torkildsen, får det som hun vil.

¹⁷⁴ I januar 2019 gikk KRF inn som regjeringspartner. Regjeringen ble da bestående av H, FRP, V og KRF.

¹⁷⁵ Regjeringens politiske plattform.

I Barneombudets rapport «De tror vi er Shitkids» (Barneombudet 2020) drøftes privatisering og konkurranse. Barneombudet har blant annet følgende interessante bemerkninger til omsorgen for barn med de største utfordringene (s 34):

«Dette er en svært utsatt og sårbar gruppe som krever høy grad av spesialisert kompetanse. Muligheten til å bygge opp solide fagmiljøer er begrenset i et marked der private konkurrerer med hverandre. Det offentlige hjelpeapparatet bør selv sørge for å ha den kompetansen og de ressursene som kreves for å i å vareta disse barna. (...) For kommersielle virksomheter som konkurrerer om anbud, vil det være rasjonelt å holde tilbake kunnskap som gir dem konkurransefortrinn».

Barneombudet (opcit) mener altså klart at dette er oppgaver som det offentlige selv må ta ansvaret for, og bemerker følgende (s 34): *«Til sammenligning er det svært få som tar til orde for et privat fengselsvesen i Norge».*

For barnevernet er konkurranseutsetting og privatisering ikke bare en økonomisk-administrativ reform. Like mye er det en sosial og kulturell reform gjennom innføring av nye aktører og fagperspektiver som ikke primært har vært tradisjonelt barnevernfaglig. Begreper som kunder, anbud, leverandør, stykkpris, tilbyder, bestiller, mottaker og spotmarked mm er blitt en del av barnevernsarbeidernes daglige liv. I hvor stor grad dette påvirker barnevernets arbeids- og forståelses måter er det vanskelig å si noe om, men det er godt faglig belegg for å hevde at språklige uttrykk og begreper som blir dominerende er med på å skape våre oppfatninger og påvirke våre handlinger (Juul 2010, Aarum Hansen 2015).

Tiltak i grenseland.

Her beskrives kort noen tiltak for barn og ungdom med alvorlige atferdsvansker som det sist året/de siste årene er viet en del oppmerksomhet og som ligger i barneverninstitusjonenes grenseland

Spesialiserte fosterhjem.

Prop 73L (2016 – 2017) Endringer i barnevernsloven (Barnevernsreformen) er omtalt under kap Lover og organisering. Der omtales tiltaket «Spesialiserte fosterhjem». Spesialiserte fosterhjem, foreslås i Prop 73L å komme i stedet for Bufetats familiehjem, og det skal være et tilbud til barn og unge med et omfattende og langvarig hjelpebehov. Så langt jeg har forstått arbeider Bufdir med å lage retningslinjer for målgruppe og innhold i det statlige tilbudet av spesialiserte fosterhjem. Det er å anta at barn som kan plasseres i spesialiserte fosterhjem må ha behov for oppfølging av en slik grad at en voksen med særlig kompetanse skal være frikjøpt og tilgjengelig for å kunne ivareta barnets sammensatte behov i samarbeid med andre hjelpeinstanser. Gjennom Bufdir sitt arbeid med å lage retningslinjer vil det vel også bli avklart om dette tiltaket kan komme under bestemmelsen om fosterhjem som alternativ til institusjon etter bvlovens § 27.

Jeg antar en her befinner seg i en gråson for hvilke barn som kan plasseres etter hvilke paragrafer, og at tiltaket befinner seg i grenseland mellom fosterhjem og institusjon.

Arbeidet vedr «Spesialiserte fosterhjem» foregår i et samarbeid mellom Barne – og familiedepartementet og Bufdir og er en del av barnevernsreformen som trer i kraft fra 01. januar 2022.

I følge Departementet (Depts høringsnotat – Forslag til ny barnevernslov, 04. april 2019 s 25), er lovendringene ikke trådt i kraft. Vedtatte lovendringene skal være innarbeidet i Depts forslag til ny barnevernslov (op.cit).

Fosterhjem med særlig forutsetninger.¹⁷⁶

Etter barnevernlovens §4 – 27 kan det bestemmes at barn med alvorlige atferdsvansker kan plasseres i fosterhjem som har særlige forutsetninger for å løse de problemer som foreligger.

Under overskriften «Prop. 106 L (2012-2013)» på side 122, har jeg skrevet om bestemmelsen i barnevernslovens § 5-8a som skal erstatte barnevernslovens § 4-27. Bvl § 5-8-a er ennå ikke trådt i kraft. I Barne- og likestillingsdepartementets sitt høringsnotat av 4. april 2019 til ny barnevernslov er står det at bvl § 5-8a, som ble tilføyd ved lov av 21.juni 2013, og som skulle erstatte § 4-27 ikke er trådt i kraft. I Depts høringsnotat av 04. april 2019 til ny barnevernslov er § 4-27 forslått innarbeidet i lovforslaget til ny barnevernslov § 6-1 til § 6-3.

Treatment Foster Care Oregon.

Treatment Foster Care Oregon (TFCO) er en evidensbasert, tidsavgrenset og familiebasert behandlingsmodell for ungdommer med alvorlige atferdsproblemer. Metoden er utviklet av Oregon Learning Center USA. I Norge har NUBU¹⁷⁷ ansvaret for implementeringen av metoden i samarbeid med Bufetat (<https://WWW.nubu.no/TBCO> lest 04.02.2020). TFCO- behandlinger organisert som et statlig barnevernstiltak under Bufetat for ungdommer i alderen 12 til 18 år i spesialopplærte behandlingsfosterhjem (op.cit). Det opprettes behandlingsteam¹⁷⁸ i hver bufetat -region som gir opplæring, støtte, råd og hjelp 24 timer i døgnet til behandlingsfosterhjemmet. Det arbeides med familie og annet sosialt nettverk ungdommen. Målsettingen er at ungdommen skal flytte hjem i løpet av behandlingstiden som er 9 – 12 mnd (Op.cit). Denne metoden blir i 2020 implementert i alle Bufetats regioner.¹⁷⁹ Juridisk sett er TFCO-behandling definert som en institusjonsbehandling i Norge (Hay og Sveinsson 2016. Ungdom kan plasseres i

¹⁷⁶ Se side 122. «Prop 106 L 2012 – 2013».

¹⁷⁷ NUBU = Nasjonalt utviklingscenter for barn og unge. Opprette 2004 under navnet «Norsk senter for studier av problematferd og innovativ praksis» kalt «Atferdssenteret». Endret navn til NUBU mars 2017.

¹⁷⁸ I annonse på Finn.no primo februar 2020 søker Bufetat Region Midt, etter personer til nyopprettet TFCO-team i Trondheim.

¹⁷⁹ NRK DaX18 19.mai 2020.

programmet både med og uten eget samtykke, og tiltaket kan dermed sies å ha samme målgruppe som institusjonsbehandling (Ogden og Hagen 2014)

TFCO- modellen teoretiske grunnlag er i stor grad empirisk fundert. Behandlingsprinsippene er i hovedsak basert på akkumulert kunnskap om institusjonsbehandling (Ogden og Hagen 2014). Det teoretiske fundamentet er sosial læringsteori. Forskning om institusjonsbehandling har funnet særlig to problematiske sider ved institusjonsbehandling: 1. Sosial smitteeffekt og 2. Manglende økologisk validitet/involvering av familie og annet sosialt nettverk. Ogden og Hagen (2014) mener at TFCO-behandling minsker kjent risikofaktorer ved institusjonsbehandling.

Det finnes lite forskning på effekten av TFCO i Norge. I en hovedoppgave ved Psykologisk institutt, UIO (Hay og Sveinsson 2016) har en, blant annet, sett på om tiltaket treffer målgruppen og effekt av tiltaket. Hay og Sveinsson (2016) konkludere med (s 50): ” *At TFCO behandling ser ut til å treffe den tiltenkte målgruppen, samt utfylle andre behandlingstilbud i Norge, tilsier at metoden er innført på en hensiktsmessig måte. Våre funn gir derfor holdepunkter for at en videre evaluering av programmet i norsk kontekst vil være meningsfull* ”.

Enetiltak.

Hva er et «Enetiltak?»

I Bufetat Sør sin rapport (2017), «Kartlegging av enetiltak i Bufetat», defineres enetiltak slik (s 3): «*Et enetiltak er når et barn er plassert alene sammen med en eller flere miljøarbeidere, i et hus i en gitt periode, og omfatter godkjente enetiltak i private eller kommunale institusjoner samt kvalitetssikrede enetiltak i statlige institusjoner*». Dette er en definisjon fra 2012 som er brukt i forskrift vedr «Kvalitetskrav for barnevernsinstitusjoner og omsorgssentre for mindreårige».

I slutten av 2018 innførte Bufdir en ny formulering på definisjonen av «Enetiltak». Den oppdaterte definisjonen er: «*Opphold i godkjent eller kvalitetssikret barnevernsinstitusjon der barn ikke bor samen med andre barn og dette er begrunnet i særskilt i forhold til ivaretagelse av barna, ansatte eller andre*». (Stortingsdok nr 15:324 (2010-20210). Skriftlig spørsmål fra Kjersti Topp til barne- og familieministeren. Innlevert 15.11.2019. besvart 25.11.2019).

Kjersti Toppes spørsmål (op.cit) var: «*Definisjonen av hva som skal registreres som ene tiltak ble endre i 2018. Hvor mange barn bor i dag i enetiltak som tidligere ville vært rapportert inn som enetiltak under definisjonen fra 2012¹⁸⁰, men som i Bufdirs nye definisjon faller utenfor?*»

¹⁸⁰ I Barneombudet rapport fra 2020: «De tror vi er Shitkids». Rapport om barn som bor på barnevernsinstitusjon brukes definisjonen på enetiltak fra 2012.

Barne – og familieminister Kjell Ingolf Ropstad svarte (Opcit.): «*Formålet med å oppdatere definisjonen på enetiltak 2018 var en tydeliggjøring, ikke en innholdsmessig endring. Bufdir opplyser at de fant dette nødvendig da de erfarte at regionene til da hadde tolket definisjonen noe ulikt. Der er derfor usikkert hvor mange av de barna som nå faller utenfor definisjonen som ville ha blitt rapportert som enetiltak før plassering.*»

En må på denne bakgrunn slå fast at «Enetiltak» hører til under kategorien institusjonstiltak i barnevernet.

Antall barn på enetiltak.

Familieministeren sa følgende om antall barn på enetiltak (opcit): «*Ifølge Bufdirs tall var det pr utgangen av oktober i 61 barn som hadde enetiltak i henhold til definisjonen fra 2018. I tillegg til disse var det på samme tidspunkt 84 barn som bodde i en institusjonsavdeling uten andre barn, av andre årsaker. Andre årsaker vil typisk vær i påvente av at andre barn skal flytte inn eller at andre barn de Har bodd sammen med, har flyttet ut.*»

Enetiltak. Media-interesse høsten 2019.

Stortingsrepresentant Kjersti Toppes spørsmål i stortinget 25. november 2019 kom på bakgrunn av medieoppslag¹⁸¹ og kommentarer fra faginstanser/fagfolk høsten 2019 om enetiltak i barnevernet. De er særlig to problemstillinger som tre fram i medieoppslagene og kommentarer fra faglig hold: 1. Det barnefaglige perspektivet ved å holde barn på enetiltak. 2. Kostnader knyttet til enetiltak og de kommersielle/private aktørenes interesse.¹⁸²

Her refereres et knippe av medie-kommentarer etc som kaster noe lys over temaet:

- VG har i en artikkel, 05.10.2019, «gravd» i dette at barn blir plassert isolert uten kontakt med andre barn. VG har etter å ha vært i kontakt med alle landets kommuner, funnet ut at barn som bor i enetiltak, som tiltak etter barnevernsloven, har fordoblet seg fra 2014 til og med 2018. Minst 333 barn har bodd isolert i løpet av disse årene.
- Dette antallet støttes av at Aftenposten den 08.10.17 skriver at 110 barn i Norge bor alene som barn i enetiltak og må passes på av en eller flere voksne
- Barneombudet Inga Bejer Engh (VG 05.10.19) ber myndigheten innføre strengere kontroll for bruken av enetiltak, der barn bor isolert. Selve måten tiltaket er strukturert på – det at barn bor alene sammen med voksne ansatte – har mange likhetstrekk med isolasjon. Jussprofessor Kirsten Sandberg mener at «Enetiltak» kan ses på som en form for isolasjon. Da kan disse tiltakene falle

¹⁸¹ Det var særlig VG som «kjørte» denne saken

¹⁸² Se også kapitlet om «Privatisering og Konkurransutsetting».

inn under umenneskelig behandling for en del av disse barna. Hun viser til internasjonale konvensjoner om tortur.

- Direktør i BUFdir, Marit Trommald (VG 05.10.19), sier at BUFdir så langt ikke har sett behovet for en lovregulering av enetiltak spesielt.
- Nettavisa skriver pr 06.10.2019 at barnevernleder i flere store kommuner sier at en rekke barn har blitt plassert alene i såkalte «Enetiltak» i strid med deres faglige råd.
- Barne-og familieminister Ropstad sier til VG (VG 07.10.19) at økingen i bruk av enetiltak ikke vært ønskelig politisk, og at det har vært en betydelig nedgang i bruk av enetiltak i 2019.
- Stortingsrepresentant (SP) Kjersti Toppe sier til VG (VG 10.10.19) at det må kreves en mye strengere regulering og kontroll av tiltakene der barnevernsbarn bor isolert. Kjersti Topp mener videre det må en større systemendring til – og at «Enetiltak i barnevernet» må opp i Stortinget. Hun sier at statsråd Ropstad tar for lett på det.
- VG skriver 12.10.19 at Bufetat i 2018 betalte 650 millioner til private aktører som selger enetiltak. De samme private aktørene har i flere tilfeller også vært pådrivere for at barn skal bo isolert. De private aktørene har altså være med på beslutnings -prosessen. BUFdir oppgir at et enetiltak koster i gjennomsnitt 18700,- kroner i døgnet.
- Barneombudet (VG 12.10.19) sier at dersom det er slik at en institusjon, som tjener penger på barnet, også levere premissene for om og hvor lenge barnet blir værende på institusjon, er det noe myndighetene må se på
- Når Bufetat eller kommunen kjøper tjenester av private aktører, fyller de ut en anskaffelsesprotokoll. Det er VG sitt innsyn i disse protokollene som avdekker at private aktører i flere tilfeller også er med i beslutningsprosessen når barn må bo isolert (VG 12.10.19).
- Barnevernsjurist og tidligere direktør i Bufetat, region Vest, Geir Kjell Andersland, uttaler at institusjonen selv, offentlig eller privat, ikke skal ha noe med den faglige beslutningen å gjøre (VG 12.10.19).
- Direktør i Bufdir Marit Trommald, sier at det skal være barnets behov som legges til grunn når Bufetat bestemmer seg for hva slags tiltak barnet skal bo i. Av og til er enetiltak i tråd med barnets behov, men det er Bufetat som alltid skal ta avgjørelsen for plasseringen (VG 12.10.19).

I Bufdirs årsrapport for 2018 ble den store økningen i enetiltak problematisert. Det står blant annet at: «*Høy andel enetiltak gir stort utslag på utgiftsnivået*».

I Barneombudet rapport fra 2020, «De tror vi er Shitkids»: Rapport om barn som bor på barnevernsinstitusjon, skriver barneombudet blant annet følgende om «Enetiltak» (s. 34):

«Vi ser at flere barn og ungdommer bor alene på institusjoner uten at det er gjort gode faglige vurderinger. Det er ikke god nok kontroll verken med beslutningene om å plassere ungdommer valene eller varigheten av oppholdet. Rettssikkerheten til disse ungdommene må bli bedre. Det må være tydelig hva som skal regne som enetiltak, og når det kan bli brukt. Alle barn som bor på alene på institusjon over tid, må få saken sin prøvd for fylkesnemnda, som må forta en bred vurdering av barnets beste. Fylkesnemnda må blant at stilling til barnets behov for omsorg her og nå og hvordan det å bo alene vil påvirke utviklingen på sikt. I de tilfellene at enetiltak oppstår uten at det er behandlet i fylkesnemnda, må barnevernstjenesten sende saken til behandling i fylkesnemnda.

Noen enetiltak bærer preg av å være ren oppbevaring fordi institusjonen ikke kommer i posisjon til endringsarbeid. Det er grunn til å spørre om det bør stilles krav til at enetiltak skal ha en særskilt plan for hvordan ungdommen eventuelt skal tilbake til mer normal hverdag, og for å sikre at de ikke blir isolert.. Videre bør et ene tiltak som blir langvarig, evalueres jevnlig og forelegges fylkesnemnda for ny vurdering, for eksempel hver tredje måned.»

Barneombudet (Opcit) kommer med følgende anbefaling til Barne- og familiedepartementet (35): «*Barne – og familiedepartementet bør regulere vilkår for og gjennomføring av enetiltak i lov og forskrift. Regelverket må sikre at barn ikke blir boende alene på institusjoner over tid uten faglige vurderinger og klage- og kontrollmekanismer.*»

Det kommer også tydelig fram i Barneombudet rapport (op.cit) at hen også er meget kritisk til kommersialiseringen på «enetiltaks marked».

Tverrfaglig institusjonstilbud innen barnevern og psykisk helsevern.

Behovet for tettere samhandling mellom barnevern og psykisk helsevern for unge med behov for bistand fra begge, har i en årrekke vært løfte fram i ulike sammenhenger. (NOU 2009:12, NOU 2016:16, Bufdir og Helsedir. 2015 og 2016. NOU 2009:22: «Det du gjør, gjør det helt. Bedre samordning av tjenester for utsatte barn og unge» forslår etablering av nye institusjonstilbud der psykisk helsevern og barnevern skal jobbe sammen. I forskningsrapport, «Psykisk helse hos barn og unge i barnevernsinstitusjoner», fra Regionalt kunnskapssenter (RKBU) ved NTNU pekes det på at så mange som 76 prosent av ungdommene i studien fylte kriteriene for minst en

psykiatrisk lidelse i løpet av de siste tre månedene (Kayed og Jozefiak 2015).. I tildelingsbrev for 2017 og 2018 fra Barne – og likestillingsdepartementet til Bufdir pekes det på at Bufdir har et ansvar for å sikre bedre samarbeidsprosesser mellom barnevern og psykisk helse (Mandal, Roland med flere 2019).

Det nå etablert to institusjoner, pilotinstitusjoner, som skal forsøke å planlegge og iverksette det behov som er omtalt ovenfor. De to institusjonene er Lunde behandlingssenter, Søgne, Agder og Bodø ungdomssenter, Nordland. Begge disse institusjonene er fortsatt i oppstartsfasen (Mandal, Roland med flere, 2019).

I SINTEF-rapporten (Mandal, Roland med flere, 2019) reises og drøftes det ulike utfordringer og problemstillinger:

- Hva er institusjonens målgruppe? Skal dette være et tilbud til barn og unge som allerede er kjent for barnevernet? Hvilke kriterier skal være oppfylt for å få en plass? Hva er institusjonen geografiske nedslagsfelt?
- Hvor lenge skal ungdommene oppholde seg på institusjonen? Skal hovedvekten legges på kartlegging, omsorg og/eller behandling? Kan tydelig avgrensning i tid få konsekvenser for relasjonsbygging og/eller endringsarbeid?
- Studiets informanter (ansatte ved institusjonen og andre nøkkelpersoner) beskriver institusjonstilbudet som et tilbud av igangsettende karakter. Det vektlegges at samarbeid mellom institusjon og hjelpeinstanser i kommunen er av avgjørende betydning.
- Et forhold som er meget interessant er at barnevern og helsetjeneste er forskjellig, men i denne type institusjonen skal de integreres. Institusjonene skal drives basert på barnevernslovgivningen. En sentral problemstilling som reises er hvordan en skal forholde seg til ungdom som gir uttrykk for at hun/han ikke vil ha noe med psykisk helsevern å gjøre. Andre problemstillinger er bemanning og turnus. Hvordan skal stillingen fordeles mellom barnevernsansatte og helseansatte (spesialist- helsetjenesten)? Skal helsepersonellet gå i turnus? I hvor stor grad vil faglig ståsted/faglige perspektiver skape vansker i samarbeidet mellom barnevern og helsevesen.?
- Det er besluttet at de institusjonen skal jobbe etter en dialektisk metodikk (DBT). En nasjonal arbeidsgruppe har bestemt dette. Informantene mener valg av metodikk har vært lite diskutert underveis i prosessen. Gjennom dette valget, mener noen informanter, at legges til grunn en metodikk som har fokus på behandling. Andre metodiske valg kunne ha ledet fokus i retning av endringsarbeid gjennom miljøterapeutiske og tilnærminger. Andre støtter valget av metoden DBT, med at det er en metodisk tilnærming som både barnevern og

psykisk helse kan kjenne seg igjen i, og som kan ta inn begge disse to fagområdene.

SINTEF-rapporten (Mandal, Roland med flere, 2019) oppsummerer hva som er nytt i «det nye institusjonstilbudet» slik (s 44):

«En viktig målsetting med det nye institusjonstilbudet er at det skal resultere i en tjeneste for målgruppen som barnevern og psykisk helse ikke er i stand til å levere hver for seg, eller gjennom et tradisjonelt samarbeid. Hele forskjellen er at det skal skapes en ny tjeneste, og det skal skje ved at ansatte fra barnevern og helsetjeneste skal jobbe sammen i det daglige, innafor de sammen veggene. Spørsmålet er hvordan «det nye» ved denne tjenesten skal merkes. Hva vil det «nye» handle om? Hva blir egentlig nytt med det nye institusjonstilbudet? I Bodø ga de uttrykk for at mye vil være kjent fra før. Spesielt gjelder det bruk av DBT, som er en metodikk de bruker fra før. At mange ansatte blir med over i det nye tilbudet, gir også et mindre behov for kompetanseheving og opplæring ved institusjonen i sør. På spørsmål om hva det nye vil handle om, svare de følgende: Dert handler om endring av arbeidskultur, at det skal jobbes annerledes og mer koordinert på tvers av profesjoner – og ikke minst at det kommer inn kompetanse på psykisk helse. Samlokaliseringen av barnevern og psykisk helse oppleves å være en av de største endringene med det nye tilbudet. Samlokaliseringen gjør at aktørene kommer tettere på hverandre, og det blir interessant å følge med på hvorvidt dette er viktig for å fremme en felles faglig forståelse og en felles kultur, og hvilken grad de klarer å utnytte de ulike kompetansene for å skape en best mulig tjeneste.»

Kap 11. Barn og barnevern på strafferettspleiens område.

Strafferettspleien er den delen av rettssystemet som håndtere saker om straff (NOU 2008:15).

Norsk rett har ikke egne lover som regulerer straff ovenfor barn, og en har heller ikke egne «ungdomsdomstoler» som i legger straff. Der barn har begått straffbare handlinger, er det de samme lover som gjelder i strafferettspleien, som der voksen har begått lovbrudd. Selv om en i norsk rett ikke har egne særlover for barn som begår lovbrudd, finnes det en rekke særbestemmelser rettet mot håndtering av straffesaker der barn er siktet for lovbrudd, eller mistenkt for et slikt.

Formålet med dette kapitlet er å belyse følgende når det gjelder straff av barn:

1. Forholdet mellom barnevernets ansvar og regler i straffeloven, straffeprosessloven og straffegjennomføringsloven.¹⁸³
2. Reaksjoner etter straffeloven: Frihetsinnskrenkende og frihetsberøvende.¹⁸⁴

Den kriminelle lavalder er 15 år.¹⁸⁵ Det betyr at ingen kan straffes for handlinger begått «før de fylte 15 år».

Om forholdet mellom barnevernsloven og strafferettspleien.

Det er vanlig å si at norsk rett har et tosporet, eller dobbeltsporet reaksjonssystem ovenfor barn som i konflikt med loven. Barnevernet utgjør et spor og strafferettssystemet et spor (Fornes 2018 og Brynildsrud 2019).

Både Fornes (2018) og Brynildsrud (2019) drøfter dette. Brynildsrud (2019) sier at dette systemet, i realiteten, bare er dobbeltsporet ovenfor barn som er strafferettslig ansvarlig, det vil si de som er mellom 15 og 18 år. Dette er en særordning for barn i strafferettslig alder. Når det gjelder barn under 15 år er reaksjonssystemet formelt sett ensporet. Barn under 15 år kan ikke straffes etter straffeloven, men kan tas hånd om av barnevernet etter lov om barnevern. Strafferettssystemet har et annet formål enn barnevernstjenesten. Strafferettssystemet formål er å reagere mot selve lovbruddet. Både allmennpreventive og individualpreventive formål skal ivaretas. Barnevernets oppgave er ikke å reagere mot selve lovbruddet men å iverksette behandlende og atferdsendrende tiltak til beste for barnet. Dette ble tydeliggjort i barnevernsloven av 1992. Det ble etablert en skarpere grense mot strafferetten. Atferdstiltakene hjemlet i barnevernsloven (§§ 4-24 og 4-26) skulle ikke framstå som alternative straffereaksjoner mot barn (Brynildsrud 2019, Fornes 2018).

¹⁸³ For en meget grundig gjennomgang i dette se: Brynildsrud, K (2019).

¹⁸⁴ For en meget grundig gjennomgang i dette se: Fornes, I (2018)

¹⁸⁵ Den kriminelle lavalder ble endre fra 14 til 15 år i 1987. En kriminell lavalder på 14 år ble innført i straffeloven av 1902.

Barnevernet – politietterforskning og avhør.

Når politiet etterforsker et lovbrudd begått av barn under 18 år, plikter politiet å underrette barneverntjenesten straks, såfremt lovbruddet ikke er av «bagatellmessig art» (NOU 2008:15).^{186, 187} Dersom barnet har vist vedvarende alvorlige atferdsvansker, har politiet, på linje med andre off myndigheter plikt til å varsle barneverntjenesten.

Barneverntjenesten skal underrettes om avhør av barnet og barneverntjenesten kan uttale seg om tiltalespørsmålet. Dersom det er aktuelt å varetektsfengsle barnet, skal barneverntjenesten underrettes om dette.

Dersom barnet som har begått lovbruddet ikke har fylt 15 år på gjerningstidspunktet, kan påtalemyndigheten beslutte at saken overføres til barneverntjenesten.^{188,189}

Barneverntjenesten beslutter selv om den fatter vedtak i saken. Barneverntjenesten plikter imidlertid å opplyse påtalemyndigheten hvorvidt et slikt vedtak er fattet eller ikke.¹⁹⁰

Selv om lovbrudd begått av barn under 15 år ikke kan påtales, kan politiet etterforske disse tilfellene.

Reaksjoner etter straffeloven.

Som klargjort ovenfor, kan barn etter fylt 15 år gjøres strafferettslig ansvarlig. Det vil si at de kan dømmes til straff etter straffeloven. Fornes (2018) sier at når det gjelder valg av straff der den tiltalte er under 18 år, er spørsmålet om den tiltalte skal idømmes en frihetsberøvende straff/reaksjoner eller frihetsinnskrenkende straff/reaksjoner. Mens en frihetsberøvende reaksjon skjer ved fysisk tilbakeholding i anstalt, altså ubetinget fengsel eller forvaring, vil en frihetsinnskrenkende reaksjon ikke innebære slik fysisk innesperring.

Frihetsinnskrenkende straff.

Ubetinget fengsel (frihetsberøvende straff) kan bare idømmes dersom det ikke er tilstrekkelig å idømme barnet andre alternative reaksjoner. Fornes (2018) peker på følgende strafferettslige reaksjoner under betegnelsen frihetsinnskrenkende: Betinget dom, ungdomsoppfølging, samfunnsstraff og ungdomsstraff. Ungdomsstraff og ungdomsoppfølging ble innført i 2014 og vil her bli nærmere omtalt.

¹⁸⁶ Jf Straffeprosessloven § 232 a og politiets påtaleinstruks.

¹⁸⁷ Politiet har også plikt til å etterforske lovbrudd begått av barn mellom 12 – og 15 år, og kan etterforske lovbrudd begått av barn under 12 år (lov av 21.mars 2003 nr 18). Departementet la i lovforarbeidene stor vekt på at barnverntjenesten er avhengig av informasjon fra politiet fordi barneverntjenesten ikke selv har kompetanse til å etterforske lovbrudd. Etterforskning utført av politiet kan legge til rette for at barnevernet kan vurdere om vilkårene for å sette i verk tiltak etter barnevernloven er tilstede.

¹⁸⁸ Jf Straffeprosessloven § 71 b. Bestemmelsen supplerer straffeprosesslovens § 232 a om underretning til barneverntjenesten under etterforskning.

¹⁸⁹ Loven sier ingen ting om overføring til barnevernet for gruppen lovbrøyer i alderen 15 – 18 år.

¹⁹⁰ Straffeprosessloven § 71 b annet punktum.

Ungdomsstraff og ungdomsoppfølging.

Disse reaksjonsformene går begge i hovedtrekk ut på at straffesaken overføres til konfliktrådet, og reaksjonenes innhold blir deretter utformet og gjennomført etter reglene i konfliktrådslovens kap IV. Ungdomsstraff og ungdomsoppfølging er reaksjoner med et sammensatt formål og innhold. Reaksjonsformene skal kombinere elementer av straff med elementer av rehabiliterende behandling og gjenopprettende prosesser (Restorative Justice). Hvilke reaksjons- former som skal brukes i det enkelte tilfellet, utformes av stormøtet i regi av konfliktrådet. Stormøtet består i hovedsak av den straffedømte, offeret og et behandlingsteam. Disse skal i fellesskap utforme en plan, ungdomsplan med tiltak¹⁹¹, som dem straffedømte forplikter seg til å gjennomføre (Andrews og Eide 2019).

Ungdomsstraff er formelt å regne som straff, og kan bare besluttes ved fellende dom. Vilkårene for å idømme ungdomsstraff er at barnet må ha begått alvorlig og gjentatt kriminalitet, barnet må selv samtykke til reaksjonen og verge må samtykke.¹⁹² I dommen skal retten fastsette en gjennomføringstid mellom seks måneder og to år. Ungdomsstraff betegnes i lovforarbeidene som en streng straffereaksjon, og skal primært brukes som alternativ der det ellers ville blitt brukt ubetinget fengsel.

Ungdomsoppfølging er et tiltak som ikke formelt regnes som straff, men som faller inn under kategorien andre strafferettslige reaksjoner (Brynildsrud 2019). Den skal brukes som alternativ reaksjon ved mindre alvorlige lovbrudd som hadde ført til bøter., forelegg, påtaleunntatelse eller betinget dom uten vilkår (Prop 57 L 2013-2014). Ungdomsoppfølging skal være en mildere reaksjonsform enn ungdomsstraff, men kan i realiteten få samme lengde og innhold som ungdomsstraff av kortere varighet (Brynildsrud 2019).

Innføring av ungdomsstraff og ungdomsoppfølging har ikke ført til innføring av nye plikter for barnevernet. Da begge reaksjonsformer skal gjennomføres i frihet, utløser det ikke barnevernets oppfølgingsplikter etter bvl § 3-5 (Fornes (2018) og Brynildsrud (2019).

Noen utfordringer og problemstillinger knyttet til ungdomsstraff og ungdomsoppfølging.

Nordlandsforskning ved forskerne Therese Andrews og Ann Kristin Eide (2019) har gjennomført en studie av ungdomsstraff og ungdomsoppfølging på oppdrag fra Justisdepartementet. En underveisrapport ble publisert i 2016 (Eide 2016).

Fra 1. juli 2014 til 31. desember 2018 har konfliktrådene mottatt rundt 1700 saker til sammen., hvorav ungdomsoppfølging dominerer med rundt 1500. Fullføringsraten er ca 60 prosent i gjennomsnitt for hele perioden. Nordlandsforskning har, foruten å ha

¹⁹¹ Planen skal tilpasses den aktuelle ungdommen og kan inneholde krav om frammøte på skolen, ulike typer behandlingstilbud, fritidsaktiviteter, oppholds forbud eller andre tiltak ut fra ungdommens behov.

¹⁹² Straffeloven § 29 og 52 a.

kartlagt de 1700 saken som Konfliktrådene har behandlet i perioden 2014 – 2018, fulgt 20 ungdommer fra saken kom til Konfliktrådet helt til saken ble avsluttet.

Rapporten (Andrews og Eide 2019) viser at ca 30 prosent av ungdommen idømt denne type straff, ble dømt for nye lovbrudd bar ett år etter at straffereaksjonen ble fullført. Forskerne peker på at ungdomsstraff og ungdomsoppfølging har et potensiale til å forbygge ny kriminalitet. Men forskeren peker på at hjelpeapparatet rett og slett ikke er godt nok rustet. Det finnes ikke ressurser nok til å hjelpe i de mest alvorlige sakene. Politiet og saksbehandlere, som er involvert i sakene som studeres, føler de mangler tiltak og føler seg hjelpeløse i saker der det er snakk om flere eller alvorlige lovbrudd. En av ti trekker samtykket til ungdomsstraff eller ungdomsoppfølging underveis i prosessen, noen ganger før den er startet.

Forskerne Andrews og Eide (2019) har pekt på utfordringer og problemområder. Disse kan i hovedsak oppsummeres slik:

- Dette er samtykkebaserte straffereaksjoner. Ungdommen har i mange tilfeller ikke tilstrekkelig innsikt i hva de samtykker i. Disse straffereaksjonene krever ikke bare motivasjon, men også en betydelig grad av selvdisiplin og selvkontroll. Den betydelige andel brudd på vilkår kan tyde på at disse straffereaksjonene er krevende.
- Ungdomsstraff og ungdomsoppfølging befinner seg i brytningspunktet mellom hjelp og straff. Straff forutsetter rettsikkerhet, likebehandling og et strømlinjeformet opplegg. Individuell tilpasning av hjelpetiltak kan snevres inn om juridiske aspekter blir for dominerende.
- Hjelpetiltak som behøves for ungdom med store og sammen satte problemer er ikke alltid tilgjengelig. Samarbeid mellom ulike hjelpeinstanser er helt nødvendig, men fungerer ikke alltid like godt. Ungdomsreaksjoner må være et samarbeidsprosjekt.
- Gjenopprettende prosess (Restorative Justice) har vært definert som et grunnpremiss for ungdomsstraff og ungdomsoppfølging. Studien viser imidlertid at gjenopprettende prosess har litt vanskelig kår i disse reaksjonene. Det kan være uforsvarlig at den aktuelle ungdommen skal møte den fornærmede. Den fornærmende part har i mange tilfeller takket nie til et møte med gjerningsperson i stormøtet. Den gjenopprettende delen av ungdomsstormøtet, møte mellom ungdom og fornærmende part, ser ut til å ha spilt liten rolle i forhold til resultater av straffegjennomføringen. Det som ser ut til å være virksomt i stormøtet er den dialogen som oppstår mellom aktuell ungdom og hans/hennes foreldre/nettverk. Det er viktig å skape møteplasser mellom mennesker som er berørt. Mye av det som skjer i ungdomsreaksjonene kan defineres som rehabilitering uavhengig av gjenopprettende prosesser. Studien konkluderer med at en kombinasjon av rehabilitering og

gjenopprettende prosesser kan være avgjørende for utfallet av denne reaksjonsformen.

Frihetsberøvende straff.

Barn kan idømmes to ulike former for frihetsberøvende straffer, ubetinget fengsel eller forvaring (Fornes 2018). Hovedforskjellen mellom de to straffartene er at fengsel er en tidsbestemt frihetsstraff, mens forvaring er tidsubestemt frihetsstraff. Forvaring ovenfor barn anvendes i praksis ikke (Fornes 2018)¹⁹³. Gjennomføringen av reaksjonen ubetinget fengsel forsøkes tilpasset det faktum at domfelte er ung. Det er et uttalt mål at barn ikke skal sone en fengselsstraff sammen med voksne. Dette er ikke nedfelt i norsk lov, men dette kravet følger av FNs barnekonvensjon.¹⁹⁴

I Norge har vi to fengselsenheter tilpasset barn som er idømt fengselsstraff. Disse to enhetene, som er etablert i Bjørgvin fengsel, Bergen og Romerike fengsel, Eidsvoll, har til sammen 11 plasser.¹⁹⁵ Det første ungdomsfengslet ble etablert i 2009 i Bjørgvin fengsel.

Etablering av ungdomsenheten har som hovedmålsetting å bedre forholdene for barn og ungdom fra hele landet som er plassert i varetekt eller som er i straffegjennomføring i fengsel. Ungdomsenhetene skal drives i tråd med FNs barnekonvensjon sine prinsipper, som blant sier dette (Hydle og Gording Stang 2016 s 14):

- At et hvert barn som er berøvet sin frihet, skal holdes atskilt fra voksne, med mindre der motsatte anses best for barnet.
- Å opprettholde forbindelser med sin familie, herunder ved besøk av familie og andre nærstående personer.
- Miljøfaglig arbeid som skal ta hensyn til det enkelte barns behov, herunder kulturell bakgrunn, religion, språk osv.
- At det legges til rette for rask overføring til alternative straffegjennomføringsformer, eller varetekstssurrogater, der det er forsvarlig-
- Å legge til rette for en god løslatelse til samfunnet i samarbeid med det tverrfaglige teamet.¹⁹⁶

¹⁹³ I 2015 ble en 15 år gammel jente dømt til forvaring etter drapet på en ansatt ved en barnevernsinstitusjon. (Aftenposten 29. juni 2015) Pr dags dato 25.11.19 står det en sak for lagmannsretten hvor påtalemyndigheten ber om forvaring for en 16 år gammel gutt. Dersom vedkommende blir dømt til forvaring, er det tre ungdommer mellom 15 og 18 år som er soner forvaringsstraff i Norge.

¹⁹⁴ Barnekonvensjonen artikkel 37 bokstav c. Barnekonvensjonen er inkorporert i norsk lov.

¹⁹⁵ Opplyst av justisminister Kallmyr i» Politisk Kvarter» NRK radio, 20.11.2019. Åtte plasser er ifølge justisministeren pr dato besatt.

¹⁹⁶ Tverrfaglig team ved ungdomsenheten har i hovedsak følgende oppgaver: 1. Oppgaver i direkte arbeid med ungdommene. 2. oppgaver overfor basispersonalet i ungdomsenheten. 3. Utadrettede oppgaver og ansvar. (Hydle og Gording Stang 2016)

Aftenposten (A magasinet), (29. juli 2015), har en reportasje fra ungdomsenheten Bjørgvin fengsel med følgende ingress: «*Ungdomsfengslet i Bergen: Her skal 15 åringen sone straffen. En leilighet strippet for farlige ting. Bøyelige penner. Uknuselige toalett. Plastikk bestikk og forbud mot hår strikk. Sikkerhet er det viktigste i ungdomsfengslet 15 åringen nå skal sone.*» Reportasjen inneholder en samtale med leder for ungdomsfengslet, Per Omdal. Han uttaler blant annet: «*Vi skal ivareta de barna som samfunnet ventet for lenge med å gripe inn ovenfor. (....) Institusjonen er et fengsel, men skal oppleves som en bolig. De innsatte kommer inn under straffegjennomføringsloven. Ungdommene skal vite at dette er en straff, at de er fratatt grader av frihet. (.....) Straffen skal være en beskyttelse mot samfunnet, men også legge til rette for personlig utvikling.*»

I 2017 ble 27 unge mellom 15 og 18 år satte i fengsel. På grunn av plassmangel i de etablerte ungdomsenheten ble flere unge plassert i ordinære voksen-fengsel. Dersom soningen skal fortsette etter fylt 18 år vil ungdommene bli varig overført til vanlig voksefengsel.

Spørsmålet om fengselsstraff for barn/unge er både faglig og politisk kontroversielt. Oslo politiet har bedt om bedt om lovendringer som gjør det mulig å fengsle flere under 18 år (Dag og Tid 24. mai 2019). Barneombud Inga Bejer Engh er sterkt imot å fengsle flere under 18 år (Dag og Tid 24. mai 2019). Justisminister Jørgen Kallmyr¹⁹⁷ deler Oslo politiets vurdering om at unge kriminelle må møtes oftere med fengselsstraff uten vilkår. Høyres justispolitiske talsperson, Peter Frølich, uttaler at regjeringen vil øke kapasiteten i de de nåværende ungdomsfengslene (Dag og Tid 24. mai 2019). Justisminister Kallmyr har sagt at det vil komme en Stortingsmelding våren 2020 som omhandler Kriminalpolitikken.¹⁹⁸

I «grenselandet» mellom Strafferettspleien og Barnevernet er det grunn til å merke seg følgende formulering i regjeringserklæringen (Granavoldplattformen 2019) til partiene Høyre, Frp, Venstre og KrF: «*Regjeringen vil vurdere å etablere institusjoner, inkludert bevegelsesrestriksjoner, som kan håndheve reglene for personer under 15 år som begår alvorlig kriminalitet, og som utgjør en fare for seg selv og andre*».

Barnevernet - barn i fengsel og etter løslatelse.

Ansvar for i iverksetting og gjennomføring av fengselsstraff, forvaring, strafferettslige reaksjoner, samfunnsstraff og varetektsfengsling er lagt til kriminalomsorgen og reguleres av straffegjennomføringsloven.

Straffegjennomføringsloven har flere særbestemmelser for innsatte under 18 år. Målet for disse særbestemmelsene er å redusere de negative følgene for barnet under fengsling

¹⁹⁷ Justisminister til 24.januar 2020.

¹⁹⁸ Justisminister Kallmyr i Dagsrevyen, NRK, 21.10.2019.

(Brynildsrud 2019). For å i imøtekomme barnets behov for bistand under fengsling og etter løslatelse fra varetekt eller soning, ble det pr 1. januar 2017 tatt inn en ny bestemmelse i barnevernloven. Barnevernlovens § 3 – 5 annet ledd regulerer barnevernets ansvar for oppfølging av barn under og etter soning i fengsel:

«Når barn under 18 år sitter i varetekt eller gjennomfører fengselsstraff, skal barneverntjenesten holde jevnlig kontakt med kriminalomsorgen og barnet, Barnverntjenesten skal delta i planlegging og tilretteleggelse av tiltak etter endt opphold. Slik oppfølging under varetekt og straffegjennomføring skal regnes som et tiltak som er i iverksatt før barnet har fylt 18 år, jf. § 1-3 annet ledd.»¹⁹⁹

Dersom barnet soner i en ungdomsenhet, vil enhetens tverrfaglige team²⁰⁰ ha et særlig ansvar for å følge opp barnet under soning og tilrettelegge for tiden etter løslatelse. Brynildsrud (2019) sier at kriminalomsorgen og barnevernet har et delvis overlappende ansvar for oppfølging under soning, mens det må forutsettes at det er barnevernet som vil ha hovedansvaret for oppfølging etter løslatelse. Brynildsrud (2019) drøfter dette og viser til forarbeidene til bvl § 3-5 annet ledd (Prop. 106 L (2012-2013) s 167):

«Dette innebærer at all ungdom som oppholder seg i fengsel skal motta tiltak etter Barnevernloven etter løslatelse. For de som ikke fyller 18 år må barnverntjenesten undersøke og vurdere aktuelle tiltak etter bvl kap 4. De som fyller 18 år under fengselsoppholdet, skal få mulighet til ettervernstiltak. Jf bvl §1-3»

¹⁹⁹ For å få en grundigere forståelse av bakgrunn for - og konsekvenser av bvl. § 3-5 annet ledd vises til Prop.106 L (2012-2013): Endringer i barnevernloven og Brynildsrud 2019 s 336 – 340.

²⁰⁰ Se Hydle og Gording Stang (2016)

Kapitel 12 Avslutning.

På ett tidspunkt må punktum settes. «Ferdig eller ikke ferdig?» Er det spørsmålet?
«Mulighetene ligger i det uferdige». Er det svaret?

Du som har lest - og synes du har funnet noe interessant - og kanskje også fått ny kunnskap, trenger ikke avslutning.

Du som har lest - og ikke funnet noe interessant, - og ikke har fått ny kunnskap, trenger heller ikke avslutning.

Derfor: Nå er det slutt.

Send meg gjerne kommentarer: torbjrnbolstad369@gmail.com.

Litteraturliste.

Aarum Hansen, Heidi (2015): Barnevernets stemme. En diskurs og profesjonsteoretisk orientert analyse av fenomenet barnevernsfaglig kompetanse. Dr.gr avhandling. Gøteborg universitet.

Adresseavisen, 16. mars 2015: Oslo kommune annonse «Vederlagsordning for tidligere barnevernsbarn».

Aftenposten, 3. november 2014.

Alnæs, Karsten (1998): Historien om Norge. Mot moderne tider. Gyldendal. Oslo.

Andreassen, Tore (2003): Behandling av ungdom i institusjon. Hva sier forskningen? Kommuneforlaget, Oslo.

Andreassen, Tore (2005): Ny institusjonstiltak for ungdom med atferdsvansker I: Norges Barnevern nr 2.

Andreassen, Tore (2010) : Forskningsmessig og litteraturlesing grunnlag for tilrådninger

I: Bufdir 2010 Rapport: Kvalitet i barnevernsinstitusjoner.

Andrews, T og A. K. Eide (2019): Mellom hjelp og straff.. Nordlandsforskning rapport nr: 2/2019.

Angell, Bjørn Øystein (2003). Evidensbaserte programmer – kunnskapsformer og menneskesyn i sosialt arbeid. I: Nordisk sosialt tidsskrift nr 2.

Backe-Hansen red. (2012): Institusjonsplassering – siste utvei. NOVA Rapport 21/2012.

Backe-Hansen, Elisabeth (2009): Hva innebærer et kunnskapsbasert barnevern? I: Fontene Forskning nr 2/09.

Barneombudet (2015): Grenseløs omsorg. Rapport.

Barneombudet (2020). «De tror vi er Shitkids». Rapport om barn som bor på barnevernsinstitusjon.

Barne –, likestillings - og inkluderingsdepartementet. 8.2.2013: Tildelingsbrev til Bufdir 2013.

Barne og likestillingsdepartementet. 21. november 2008: Høringsnotat - forslag til endring i lov av 8. april 1981 nr om Barn og foreldre,

Barter, C. 2003: Abuse of children i residential care. I: Nettadresse: <http://www.nspcc.org.uk/Inform/research/Briefings/abuseofchildreninresidentialcare> (NSPCC står for: National Society for Prevention of Cruelty to Children.)

Befring, Edvard (1963): Frå tukt – og barnehus til skoleheimsinstitusjon. Eit oversyn over arbeid for born og ungdom med åtferdsvansker i vårt land fram til slutten av det 19. århundre, med særleg vekt på verksemda ved ”Toftes gave”. Magistergradsavhandling i pedagogikk. Universitetet i Oslo.

Befring, Edvard (1983): Skole- og atferdsproblemer i omsorgspedagogisk perspektiv. Oslo. Universitetsforlaget.

Bekkemellom, Carita (2005): Ny modell for ungdom med atferdsvansker. Kronikk i Dagbladet 20. november.

Bengtsson, Thea Thorenfelt og Turf Bøcker Jakobsen (2010): Institusjonsanbringelse af unge i Norden. SFI- Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, København.

Benneche, Gerd (1967): Rettsikkerheten i barnevernet. Oslo. Universitetsforlaget.

Bjørnson, Bjørnstjerne (1882): Støv.

Bolstad, T og Toril Tjelflaat (2008 a): Granskinger av barnehjem, skolehjem og fosterhjem I: Norges Barnevern nr 4 2008.

Bolstad, Torbjørn og Toril Tjelflaat (2008 b): Looking Back to Look Ahead. Safeguarding children in Residential Care. I: IUC Journal of Social Work. Journal Issue 18. Nett adr: http://www.bemidjistate.edu/academics/publications/social_work_journal/issue18/article7.html

Brynildsrud, Karsten (2019): Barnevern på strafferettens område – barnevernets ansvar for barn i konflikt med loven. Avhandling Phd. Universitet i Oslo.

Bufdir og Helsedir (2015): Samarbeid mellom barneverntjenester og psykisk helsetjenester til barnets beste. Rundskriv nr: 21/2015.

Bufdir og Helsedir (2016): Oppsummering og anbefalinger fra arbeidet med helsehjelp til barn i barnevernet. Rapport fra tverrfaglig arbeidsgruppe.

BUFetat (2013): Årsrapport 2013.

BUFetat (2009): Fou – strategien 2009 – 2012.

Bunkholt, Vigdis (2009): Hvordan kunne det skje? Tidens oppdragelse, systematisk mishandling eller brodne kar. I: Norges Barnevern nr 4/2009.

Christiansen, Ø. (2011): Når barnet plasseres utenfor hjemmet: Beslutninger, forløp og relasjoner. Under barnevernets (ved)tak. Doktoravhandling. UIB.

Christianson, Sven-Åke (2002): Traumatiske minnen. Natur og Kultur. Stockholm.

- Collin – Hansen, Ragnhild (2019): Innføring i barnerett for sosialarbeidere. Universitetsforlaget.
- Dahl, Tove Stang (1978): Barnevern og samfunnsvern, PAX Forlag. Oslo.
- Dyregrov, A., Heltne, U. 2004. Barnehjemsgransking og mediefokusering – deltagerne opplevelser og vurderinger. Rapport fra Senter for Krisepsykologi, Bergen.
- Dyrvik, Ståle (1982): Avgjerdsprossesen og aktørene bak det offentlige fattigstellet i Norge 1720 – 1760. I: Andersson, K-G. (red): Oppdaging av fattigdommen. Sosial lovgivning i Norden på 1700-tallet. Oslo. Universitetsforlaget.
- Ekeland, Tor-Johan (2008): Evidensbasert praksis. I. Tidsskrift for Norsk Psykologforening nr 4/2008.
- Eide, Ann Kristin (2016): Stemmer «kartet» med «terrenget». Underveisrapport fra en følgeevaluering av ungdomsstraff og ungdomsoppfølging. Norlandsforskning (NF) rapport nr. 7/2016.
- Engelund, Tine og K. Sundell (2000): Til barnets beste. Undersøgelse af børn og familier – en forskningsoversikt. Hans Reitzels Forlag. København.
- Ericsson, Kjersti (1996): Forsømte eller forbryterske. Ad Notam. Oslo.
- Ericsson, Kjersti (2009): Samfunnets stebarn. Universitetsforlaget. Oslo.
- Ericsson, Kjersti (2014): Tause vitner eller varslere. I: Tidsskrift for velferdsforskning nr 1/2014
- Finne, Gabriele (1890): Doktor Wangs Barn.
- Foucault, Michel (1977): Det moderne fengsels historie. Oslo. Gyldendal.
- Fornes, Ingun (2018): Straff av barn. Avhandling Phd. Universitetet i Bergen.
- Fossum, Sturla, Bjørn Helge Handegård, Carl Ivar Holmen og Frode Danielssen (2015): Behandling av ungdom på barnevernsinstitusjoner – Resultater ett år etter inntak. UIT, RKBU-Nord.
- Fossum, Sturla, Aida Babaii og Bjørn Helga Handegård (2018): Behandling av utagerende ungdom på barnevernsinstitusjoner 2 år etter inntak – evaluering av behandlingsmodellen MultifunC. RKBU Nord, UIT.
- Fottland, S. (2013): Ideelle aktører i barnevernet: leverandører, samarbeidspartnere – eller begge deler? Master of Public Administration. Handelshøgskolen i København.
- Fylkesmannen Oslo og Viken (2020): Årsrapport 2019 for Fylkesmannens tilsyn med barneverninstitusjoner, omsorgssenter og senter for foreldre og barn i Oslo og viken.

Gautun,H, Sasaoka,K. og Gjerustad,C 2006: Brukerundersøkelse i barneverninstitusjoner. NOVA Rapport 9/06.

Gasodden, K. (2010): Hva er EuroADAD?
http://www.ntnu.no/c/document_library/get_file?uuid=7cd75287-ffaa-4a8d-a289-a67a7b851ccc&groupId=10293 Lest 31.1. 2013.

Goffman, E... (1976): Anstalt og menneske. Den totale institution socialt sett. Paludans forlag. København.

Granavolden-plattformen (2019): Politisk plattform for en regjering utgått av Høyre, Fremskrittspartiet, Venstre og Kristelig Folkeparti. 17. 01 2019.

Grietens, H. (2013): Is there a pan – European perspective on evidence-based child welfare. Journal of Childrens service nr 8.

Grønvold, Erik og Jan Storø (2010): Miljøarbeid i barnevernet. Systematikk og refleksjon. Oslo. Universitetsforlaget.

Hagen, Gerd (2001): Barnevernets historie. Oslo. Akribe forlag.

Hagen, J. Chr. (1914): Norges Skolehjem. Deres oprindelse og utvikling. Kirke-og undervisningsdepartementets jubilæumskrifter 1914. Kristiania.

Hanssen, H. 2007/2008. Abuse and neglect in children's homes in the past – Implications for social work and social policy today. IUC Journal of Social Work, Theory and Practice. Journal Issue 15.

Hansen, Wilhelm Meek (1985): Omsorgen for barn og unge med adfersvansker i tidsrommet ca. 1900 og frem til ca. 1950/60 –med særlig vekt på skolehjemmenes virksomhet. Hovedoppgave - Pedagogisk forskningsinstitutt, Universitetet i Oslo.

Hansson, Kate Iren (2017): Meddelelse pr e – post 16.2.2017. Nasjonalt InntaksTeam (NIT).

Hardt Jochen and Rutter Michael (2004): "Validity of adult retrospective reports of adverse childhood experiences: review of the evidence". *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(2), 2004.

Haugsgjerd, Svein (2019): Nyliberal psyko-politikk versus psykososial forståelse I: Kolstad og Kogstad(red) 2019: *Grunnlagsproblemer i vitenskapen om mennesket*. Abstrakt forlag.

Hay, Audun Formo og Åsmund Sveinsson (2016): «Treatment Foster Care Oregon» for ungdommer med alvorlige atferdsproblemer. Hovedoppgave ved Psykologisk Institutt; UIO.

Hegland, Inger Lisbeth og Hans Karl Eide: Patriarken. Kronikk i Adresseavisen 2. oktober 1986.

Heyerdahl, Sonja (2003). SDQ - Strength and Difficulties Questionnaire: En orientering om et nytt spørreskjema for kartlegging av mental helse hos barn og unge I *Norsk Epidemiologi*, 13. (s.127-135).

Hoge, R. D. & Andrews, D. A. (2002). *The Youth Level of Service/Case Management Inventory manual and scoring key*. Toronto, Canada: Multi-Health Systems.

Helgeland, I (2007): Unge med adferdsvansker blir voksne. Hvordan kommer de inn i et positivt spor. Det utdanningsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo Unipub

Helgeland, I (2009): Ungdom i alvorlig trøbbel. Veier til forandring. Universitetsforlaget. Oslo.

Helsetilsynet (2019): Det å reise vasker øynene. Gjennomgang av 106 barnevernssaker. Oslo.

Holand AM, G.Solberg, R. Almaas, P. Smehaug (1985): Festskrift ved Rostad Ungdomsheims 25-års jubileum.

Huitfeldt, Anniken (2009): Svar på spørsmål i Stortingets spørretime 6. mars 2009. Dokument nr 15:798 (2008-2009)

Hydle, I og E. Gording Stang (2016): Ungdomsenheten og det tverrfaglige teamet ved Bjørgvin fengsel. NOVA rapport nr 1/16.

Johannessen, Knut (1992): Håndbok for riksarkivet. Ad Notam Gyldendal Oslo

Juul, Randi (2010): Barnevernets undersøkelse av bekymringsmeldinger. Avhandling for graden Philosophiae Doctor. NTNU.

Kayed, N.S. og Thomas Jozefiak (2015): Ungdommer i barnevernsinstitusjoners erfaringer med bruk av fastlegeordning, psykisk helsevern for barn og unge og tverrfaglig spesialisert rusbehandling. RKBU NTNU.

Kazdin, A. E. (2008): Evidence – based treatment and Practice: new opportunities to bridge clinical research and practice, enhance the knowledge base, and improve patient care. I: *American Psychologist* nr 3.

Klassekampen 16. februar 2013: «Regjeringa tek no grep for å sikre ideelle organisasjonar innan statleg barnevern.»

Klassekampen 6. september 2019: «Kaster ut kommersielle.»

Kielland, Alexander (1883): Gift.

Kolltveit, Silje (2013): Behandlingselementer i ruskollektiv i *Tidsskrift for Norsk Psykologforening* nr 9.

Kornør, Hege m.fl. (2012): Kvalitetsindikatorer for barnevernet. RBUP Øst og Sør.

- Kristiansand Politikammer (1990): Brev av 4.10.1990 til Fylkesmannen i Sør-Trøndelag.
- Kristoffersen, Lars B. og S. Claussen (2008): Barnevern og sosialhjelp. Rapport 3/2008 NOVA.
- Kvam, Marit Hoem (2001): Seksuelle overgrep mot døve i Norge. En retrospektiv analyse av situasjonen i barndommen for 431 døve. Sintef Unimed.
- Kvello, Øyvind (2010): Barn i risiko. Gyldendal Akademiske.
- Landmark F.W. (1935): Åndsvake, forsømte og vanartede barn og unge I: Barnevern nr 37 1935.
- Lang-Nielsen, F (2004): Hvorfor virker kollektiver? I: Embla nr 4 2004
- Larsen, Erik (2004): Miljøterapi. Universitetsforlaget.
- Levin, Irene og Jan Trost (2005): Hverdagsliv og samhandling. Fagbokforlaget.
- Li, Magnus (1935): Waisenhusstiftelsen i Trondheim i 300 år. Trondheim.
- Lindboe, Knut (2004): Barnevernrett. Oslo. Tano.
- Lysne, E. (1983): Fra oppdragelsesanstalt til offentlig skole. Ulvsnesøy skole 100 år. Oslo. Universitetsforlaget.
- Mandal m.fl. (2019): Følgforskning av etablering og drift av nytt institusjonstilbud for barn og unge med behov for langvarig omsorg utenfor hjemmet og samtidig stort behov for psykisk helsehjelp. Delrapport 1. SINTEF Helse.
- McNally, Richard J. (2003): Remembering trauma, Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, MA,
- Magnussen, Finn (2005): Ungdomspsykiatri som nytt arbeidsfelt I: *Sommerschild, H. og E. Moe Da barnepsykiatrien kom til Norge*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Magnussen Svein (2004): ”Selvbiografisk langtidshukommelse”, vedlegg 2 i I:Norges offentlige utredninger (NOU) 2004:23, *Barnehjem og spesialskoler under lupen – Nasjonal kartlegging av omsorgssvikt og overgrep i barnevernsinstitusjoner 1945–1980*, Oslo.
- Martinsen, Edgar (2004): «Evidensbasert» - praksis og ideologi. I : Nordisk sosialt arbeid nr 4/2004
- Mykland, Liv (2005): Håndbok for brukere av statsarkivene. Riksarkivaren skriftserie 19.
- Nordanger, Dag (2016): Atferdsbegrepet i barnevernet er utdatert. Se heller bak det! Kronikk I: Stavanger Aftenblad 22. september.

Nordstoga, Sigrid og Anne Marie Støkken (2009): Barnevernsinstitusjoner og markedsbyråkrati. Oslo. Universitetsforlaget

Nygren, Per (1996): Utvikling og Kvalitet i psykososialt arbeid. Ad notam Gyldendal

Ofstad, Kari og Randi Skar (2004): Barnevernloven. Kommentartutgave. Oslo. Juridisk Forlag A/S.

Oslo Economics (2016): Alternative organisatoriske løsninger for statlige barnevernsinstitusjoner. OE-rapport 2016-41.

Oslo Economics (2020): Analyse av konkurranseforholdene i markedene for tiltak og tjenester til statlig og kommunalt barnevern. Rapport til Barne – og familiedepartementet.

Ogden, Terje og K. A. Hagen (2014): Adolescent mental health. East Sussex. Routledge.

Parr, Joy (1980). Labouring Children Rutledge London.

Parker, Roy (2008): The Shipment of Poor Children to Canada 1867 – 1917. The Policy Press, University of Bristol.

Pettersen, Karen - Sofie (2010): Kommunale oppreisningsordninger for tidligere barnevernsbarn. UIO.

Raundalen, M. (2004): Overgrep mot barn i barnehjem og spesialskoler. In: *NOU 2004:23*. Barnehjem og spesialskoler under lupen.

Rosenthal, J., Motz, J., Edmonson, D., Groze, V. (1991): A descriptive study of abuse and neglect in out of home placement. *Child Abuse and Neglect: The International Journal*, 15, 249-260.

Rudberg, Monica (1983): Dydige, streke lykkelig barn: ideer om oppdragelse i borgelige tradisjon. Universitetsforlaget. Oslo

Rygh, L. H. og Saunes. I.S.(2008): Utvikling og bruk av kvalitetsindikatorer i spesialisthelsetjenesten. Oslo – Kunnskapssenteret.

Sand, Bente(1989): Et spesielt bygg – en spesiell historie I: *Medlemsbladet Avspark for Ekne Idrettslag*

Seip, Anne Lise (1981): Om velferdsstatens framvekst. Universitetsforlaget. Oslo.

Sandvik, Veslemøy m.fl (2007): Bruk av SDQ i kartlegging av barn med psykiske vansker I: *Tidskrift for Norsk Psykologforening* volum 44 nr 6 2007 s 750 – 754.

Sigurdson, Randi (2015): Tvangsplassering av barn med utfordrende atferd. Fagbokforlaget.

- Simonsen, Eva og Karen-Sofie Pettersen (2007) «Rett og rimelig. Billighetserstatninger og Velferdsstaten», i *Tidsskrift for Velferdsforskning*, 2007:2.
- Skilbred, D, A. Iversen og R. Jacobsen (2013): Barn med tiltak i det kommunale barnevernet: Tverretattlig samarbeid om klarlegging og tiltak I: Fontene Forskning nr 2/2013.
- Skjerve, J. 2005. Gransking av barneverninstitusjoner i Bergen. Noen erfaringer og refleksjoner. Norges Barnevern nr. 1, s. 31-42.
- Slagstad, Rune (1998): De nasjonale strateger. Pax forlag. Oslo.
- Slettebø, Tor, Inger Oterholm og Ane Stavrum (2010): Brukermedvirkning i det statlige regionale barnevernet. Oslo. Diakonhjemmets høgskole, rapport nr. 2010/3.
- Socialstyrelsen (2017): Rapport. MultifunC – Institusjonsbehandling for ungdomar med svåra beteendeproblem.
- Sogner, Sølvi (1990): Far sjøl i stua og familien hans. Universitetsforlaget. Oslo.
- Solheim, Marianne Nerland (2005): Falstad skolehjem og Ekne spesialscole 1895 – 1992.
Upublisert notat. Falstad senteret.
- Sommerschild, Hilchen og Einar Moe (2005): Da barnepsykiatrien kom til Norge. Universitetsforlaget. Oslo.
- Sorkmo, Jørgen (1993): Beretningen om Buskerud skolehjem og skolehjemstradisjonen.
Skotselv.
- Stang, E.G. (2007): Det er barnas sak. En analyse og vurdering av barnevernets hjelpe – tiltak og barnets rettsstilling i saker etter barnevernloven § 4-4. Doktoravhandling, Det Juridiske fakultet UIO.
- Storø, Jan, Vigdis Bunkholdt og Erik Larsen (2010): Er institusjonen alltid et onde, og familien alltid et gode? I: Norges Barnevern nr 3.
- Støkken, Anne Mari og Børre Nylehn (2003): Et velferdsmarked i vekst. Høgskoleforlaget. Kristiansund.
- Sundrum, C. (1986): Strategies to Prevent Abuse in Public Institutions. *New England Journal of Human Services*, volum 6, 20 – 25.
- Tandstad, Marit (1998): ”Fantøya”. Ulfsnesøy- oppsedingsanstalt og skuleheim. Hovedoppgåve ved historisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Teige, Trude (2009): Noen vet. Aschehoug. Oslo

Thomas, G. (1990): Institutional child abuse, the making and prevention of an unproblem. *Journal of Child and Youth Care*, 4(6): 1-22.

Thompson, Janna (2002): Taking responsibility for the past. Reparation and historical Justice. Cambridge.

Thor, Malin (2006): Muntliga kallar og kallkritik i Hanson, Lars og Thot, Malin (red) *Muntliga Historia*. Studentlitteratur, Lund.

Thuen, Harald (1992): Oppdragelse eller straff. I: *Aasen og Telhaug (red): Takten, takten Pass på takten*. Ad notam Gyldendal. Oslo.

Thuen, Harald (2002 a): I foreldrenes sted. Pax. Oslo.

Thuen, Harald (2002 b): Barnets århundre – mellom visjon og virkelighet. I: Sætersdal og Heggen (red) *I den beste hensikt?* Akribe. Oslo.

Thuen, Harald (2008): Om barnet. Abstrakt forlag. Oslo.

Tjelflaat, T, Hyrve. G. og Solhaug, H. 2003: Barneverninstusjonen - nødvendig men ikke god nok. Rapport nr 10 i skriftserien til Barnevernets utviklingscenter i Midt – Norge.

Tjelflaat, Torill og Gro Ulset (2007): Barn og unges medvirkning i en barneverninstusjon. NTNU Samfunnsforskning Barnevernets utviklingscenter.

Ustvedt, Yngvar (2000): Djeveløya i Oslofjorden. Oslo. Cappelen.

Utting, W. (1991): Children in the Public Care. In: *A Review of Residential Child Care*. London. HMSO.

Vedeler, Gert Henrik (1972): Miljøet som terapeutisk medium I: Norsk tidsskrift for miljøterapi nr 5.

Vedeler, Gert Henrik (1973): Samspill. En studie av ungdom og behandlere. Universitetsforlaget. Oslo.

Waal, H, A. Schanche Andresen og Anne Karine Kaada (1981): Kollektiver. Hverdager og virkninger. Universitetsforlaget. Oslo.

Waal, Helge (1991): Nic Waal, det urolige hjerte. Pax. Oslo.

Walker, Julian (2009): The Indian Residential Schools Truth and Reconciliation Commission Legal and Legislative Affairs Division. Parliamentary information and research service of the library of parliament. PRB -48E, 2009
<http://www2.parl.gc.ca/Content/LOP/ResearchPublications/prb0848-e.htm>

Østerhaug, Reidar (2004): Barnehjem – mellom fattighjelp og barneomsorg. Notat til NOU 2004: 23.

Offentlige dokument:

Norske.

Granskingsrapport - Granskingsutvalget, Trondheim 1985.

Granskingsrapport - Granskingsutvalget, Trondheim 2007.

Granskingsrapport - Granskingsutvalget, Bergen 2003.

Granskingsrapport - Granskingsutvalget, Stavanger 2006.

Helsetilsynet (2018): Tilsynsmelding 2018.

Helsetilsynet (2019): Oppsummering av landsomfattende tilsyn med barnevernsinstitusjoner i 2018. Rapport 3/2019.

Ot.prp. nr 56 (1952) Lov om barnevern.

Ot.prop. 44 (1991-1992) Om lov om barneverntjenester.

Ot.prp. nr 9 (2002 -2003). Om lov om endringer i lov 17. juli 1992 nr 100 om barneverntjenester og lov 19.juni 1997 nr 62 om familievernkantor m.v.

Ot.prop nr 104 (2008 – 2009) Om lov om endringer i barnelova mv.

Prop. 106 L (2012 – 2013) Endringer i Barnevernloven.

Prop. 57 L (2013 – 2014) Lov om konfliktrådsbehandling (Konfliktrådsloven).

Prop. 73 L (2016 – 2017) Endringer i Barnevernloven (Barnevernsreform).

Prop. 169 L (2016 – 2017) Endringer i Barnevernloven. (Barnevernsreformen)

Innst. O. nr 80 1990 – 1991 Om lov om barneverntjenester.

Innst. 395 L (2012 – 2013) Innstilling til Stortinget fra familie – og kulturkomiteen om endring i barnevernloven.

Forskrift om rettigheter og bruk av tvang under opphold i barneverninstitusjoner» av 15.11.2011

Barne-og familiedept (1995): Rapport” Utredning av de faglige forutsetninger for arbeid med ungdom plassert etter Lov om barnevernstjenester §§ 4-24 og 4 – 26.

Barne-, likestillings- og inkluderingsdept (2012): Høringsbrev av 5.9.2012: Høring – forslag til endringer i barnevernloven

BLD (2003): Forskrift nr 1282: Forskrift om krav til kvalitet i barnevernsinstitusjoner.

BLD (2003): Forskrift nr 1283: Forskrift om godkjenning av private og kommunale institusjoner som skal benyttes for barn som plasseres utenfor hjemmet med hjemmel i barnevernloven.

BLD (2008): Forskrift nr 580: Forskrift om krav til kvalitet og internkontroll i barnevernsinstitusjoner.

BLD (2012): Høringsbrev av 5.9.2012: Høring – forslag til endringer i barnevernloven

BLD (2013): Pressemelding pr 8.11.2013 «Kraftig styrking av barnevernet.»

BLD (2019): Høringsnotat – Forslag til ny barnevernslov. Datert 04.04.2019.

Bufdir (2010): Rapport:” Kvalitet i barneverninstitusjoner”.

Bufdir (2018): Årsrapport 2018.

Bufdir (2018): «Tolkningsuttalelser – Innholdet i bistandsplikten og ansvaret til stat og kommune.» Brev av 23.03.2018 til regionene i Bufetat, landets kommuner og landets fylkesmenn

NOU 1985:3 Tiltak for ungdom med atferdsvansker.

NOU 1985:18 Lov om sosiale tjenester mv.

NOU 2000:12 Barnevernet i Norge

NOU 2004: 3 Barnehjem og spesialskoler under lupen.

NOU 2008:15 Barn og straff – utviklingsstøtte og kontroll.

NOU 2009:22 Det du gjør, gjør det helt. Bedre samordning av tjenester for utsatte barn og unge.

NOU 2016: 16 Ny barnevernslov.

Sosialdepartementet (1968): Verneskolenes funksjon og målsetting.

Statens sivilrettslige forvaltning - Årsrapport 2008

St. prop.nr 1 (2004-2005): Statsbudsjett for 2005.

St.meld. nr 42 (1965- 1966) Om utbygging av spesialskoler.

St.meld. nr 32 på 1970-tallet.

St.meld. nr 72 (1984-85) Om barne- og ungdomsvernet.

St.meld. nr 40 (2001 – 2002) Om barne – og ungdomsvernet.

St.meld. nr 104 (1977 – 78) Om kriminalpolitikken.

Skolehjemsbladet nr 1 1938

Skolehjemsbladet nr 8 1938

Sluttrapport for Oppreisningsutvalget for tidligere barnevernsbarn, Trondheim. 2009.

Norges forskningsråd (1998): Ekspertgrupperapporten: Barn og unge med alvorlige atferdsvansker.

Rundskriv Q – 06/2007: Oppgave – og ansvarsfordeling mellom kommuner og statlige myndigheter.

Rundskriv Q – 19/2012: Retningslinjer til forskrift 15.november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon.

Riksrevisjonens Dokument nr. 3:10 (2002–2003).

Riksrevisjonen Dokument nr 3:6 (2007 – 2008).

Riksrevisjonen (2007): Revisjon av Bufetat.

Utenlandske – offentlige dokumenter.

Australien. The Senate Community Affairs References Committee:

Forgotten Australians. A report on Australians who experienced institutional or out-of-home care as children. Canberra 2004.

SOU (Statens offentliga utredningar) 2009:99 Vanvård I social barnavård. Stockholm.

SOU (Statens offentliga utredningar) 2011: 9 Barnen som samhället svek.

Report of the Royal Commission on Aboriginal Peoples 1996. The Government, Canada.

Internettadresser med dato for ned lasting.

<http://www.børnehjem.nu> Dato lastet ned: 11.4. 2011

www.svendborgmuseum.dk Dato lastet ned: 11.4. 2011

http://www.bemidjistate.edu/academics/publications/social_work_journal/issue18/article7.html Dato lastet ned: 4.11. 2010

<http://www.omsorgssvigt.dk> Dato lastet ned: 23.4. 2010

www.childabusecommision.ie Dato lastet ned: 23.4.2010

www.propp.no Dato lastet ned: 9.11.2010

<http://www.walesoffice.gov.uk/2000/02/15/paul-murphy-publishes-report-of-north-wales-child-abuse-tribunal> Dato lastet ned: 23.4.2010

http://www.aph.gov.au-senate-committee-clac-inst_care-report-report.pdf
Dato lastet ned: 23.4.2010

<http://www2.parl.gc.ca/Content/LOP/ResearchPublications/prb0848-e.htm>
Dato lastet ned: 23.4.2010

<http://www.justissekretariatene.no/nb/Innhold/billighetserstaning>
Dato lastet ned: 2.05. 2010.

<http://www.fontene.no/nyheter/article6502711.ece?service=print>. Dato lastet ned
18.2.2013

http://uit.no/prosjekter/prosjekt?p_document_id=349420 lastet ned 22. mai 2015.

<http://www.multifunc.org/html/evaluering.html> Dato lastet ned 5.3.2013

<http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Vedtak/Beslutninger/Lovvedtak/>
lastet ned 14.08.2013).

<https://www.bufdir.no/Barnevern/Inntak> Lastet ned 2.2.2017

Boka er interessant for alle som er opptatt av den historiske utviklingen av institusjonsomsorg og hvor vi er i dag. På universitets - og høgskolenivå er boka meget godt egnet for barnevernpedagog –, sosionom – og lærerutdanningen.

Torbjørn Bolstad er barnevernpedagog, cand. polit., førstelektor/associated professor og pensjonist.